

KÖNYV VES HÁZ 1-2

XI. ÉVFOLYAM, 2002

A MŰVELŐDÉS MELLÉKLETE

Postacím:
3400 Cluj-Napoca P-ța Unirii
Nr. 11., ap.7 C.P. 201
Tel/Fax.: 0264/191267
E-mail:
muvelodes@mail.dntcj.ro

Bankszámlaszám:
Asociația Művelődés
Banca Transilvania S.A. Cluj
2511000013907632

Devizaszámlaszám:
Redacția Művelődés
Banca Transilvania S.A. Cluj
2511001013235597

Megjelent
a Művelődés Egyesület,
a Romániai Magyar
Könyvtárosok Egyesülete,
a Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális
Alapprogram támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

ISSN-1221-8693

Tartalom

Kiss Jenő: A törvény éve	1
Kelemen Katalin: Helyismereti tevékenység a Hargita megyei könyvtárban	2
Vántsá Judit: 160 éves a kézdivásárhelyi közkönyvtár	6
Mihály Aliz: A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldási kísérletei külföldön	8
Gábor Dénes: Cseh Gusztáv megújításai	12
Jakobovits Miklós: Cseh Gusztáv művészete	14
Nagy Attila: Olvasás, nemzettudat, vallásosság – a magyarországi középiskolások szemével	15
Tóth Pál Péter: Vallásosság a 90-es években	19
Róth András Lajos: Könyvből hitet és hitet	24
Kovács Zoltán: Kritikai gondolkodásra nevelés olvasás- és íráskészség-fejlesztéssel	28
Fóris Ferenczi Rita: Átmenetek	29
Cs. Kovács Katalin: Törésvonalak	34
Rácz Emese: A Borosnyaiana téka maradványai a nagyenyedi Bethlen könyvtárban	39
Buzás Pál: Kalotaszeg sajtótermékei. Célok – sorsok – idézetek	44
Péczi Nusi – Härtlein Júlia: Az első magyar orvosi könyv	50
Hírek, események	
Pillich László: Tízéves a Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány	54
Sebestyén Mihály: Utóhang az első évtizedhez	59
EMKE-díjak	61
Kötő József: Koós Ferenc	61
Deé Nagy Anikó: Muckenhaupt Erzsébet	61
Kovács Hajnalka: Kultúrák eltűnésben	62
Felhívás	63
(H. A.): Hírek	63
Könyvről könyvre	
Sándor Boglárka: Szabad egy évkönyvre? Negyedszer is Szabadság	64
Kónya Klára: Olvasónaplóból	65
„Hasadozott tükrök”	65
„A történelem nemcsak az, ami volt, hanem az is, ami van és ami lehetne”	65
Kenetlen szekérnek iszákos a gazdája	65
Politika és társadalom	66
A kisváros kötelez	66
Gát a lejtőn	66
Az erdélyi fényképészet fejlődéséről	67
Emberek, szövegek, hiedelmek	67
Cenzúrázott bolondünnep	68
Demeter Éva: Etnikumok betlehemes játéka Szatmárban	68
Fodor György: Sas Péter könyvei	69
Dukrét Géza: Partiumi füzetek 7–20.	69
Kósa László: Szilágysági könyvek	72
G. D.: Monográfia a kisvárosról – olvasmányosan	74
Festőművész, térképrajzoló, publicista – és még annyi más	74
Új kiadó, új könyv	74
Bibliofilia – felsőfokon	74
Sz. Zs.: Haza, a magasban	75
Vagabundkorzó	75
Ama bizonyos hét szilvafa	75
S. F.: 1848 képekben	76
Védeni, ápolni, áhítattal ejteni	76
Kónya Klára: Hasznos segédeszköz	76
Cédékről röviden	76
Erdélyi hangok	77
Versek szivárgása	77
Jancsik Pál: Egy testőrirő életpályája	77
Gábor Dénes: Az öt éves egri Dsida Jenő Baráti Társaság emlékkönyvébe	77
Új könyvek	79
Sütő Ferenc: A Művelődés könyvműhelye	86
A Művelődés könyvei	88
A lapot Cseh Gusztáv rézkarcaival illusztráltuk.	

Milyen szép is lett volna, ha 2002 úgy marad meg a hazai könyvtárosok emlékezetében, mint a könyvtári törvény megjelenésének éve. Sajnos kis kezdőbetűvel írhatjuk az egészet, nem leszünk igazságtalanok, mint Nemecek Ernővel voltak a pajtásai.

Van törvényünk s amint a művelődési minisztérium államtitkára a székelyföldi könyvtárosokkal való októberi találkozóján büszkén elmondta, jelentősen nőtt nemzetközi presztízsünk, ezért vettek be az újonnan alakult EB-LIDA európai könyvtáros egyesületbe, nem úgy, mint egyes szomszédos államokat, amelyek szomorú, törvény nélküli állapotban leledzenek.

Alaposabban megnézve az új törvényt kiderül, hogy mindössze néhány kérdéskört szabályoz (le-

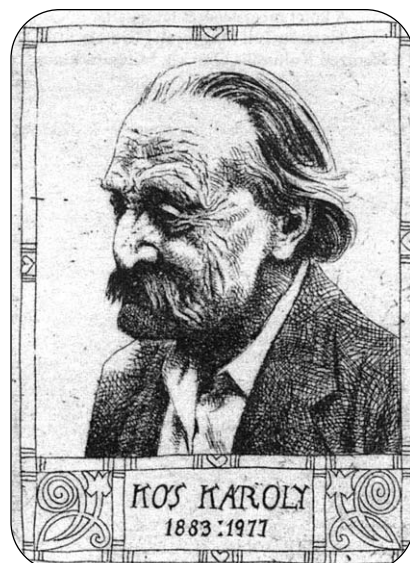
A törvény éve?

tár, könyvleírás stb.), de alapvető kérdéseket hagy lebegő állapotban. A könyvtárak szerepét az alakuló információs társadalomban általános deklarációk szintjén közelíti csak meg. A városi könyvtárak személyzeti keretének megállapítását szinte értelmezhetetlenül fogalmazza meg. A közkönyvtárak állománygyarapítását meghagyja a tanácsok feladatának – bár a minisztérium továbbra is hozzájárul saját alapjából a gyarapításhoz –, de sem forrást, sem szankciót nem határoz meg az előírt minimum nemteljesítéskor. Így mindössze egy ajánlás marad, hogy ezer lakosra évente legalább 25 új könyvet kell vásárolni.

A községekben kötelezővé teszi egy egész munkaidős könyvtárosi állás létesítését, de nem bünteti a tanácsokat, ha nem tartják be az előírtakat. Így hát valószínű, hogy folytatódni fog a már beindult folyamat, sorra szűnnek meg a községi könyvtárak, még az erdélyi településeken is. A Székelyföldön az utóbbi két-három évben jöttek rá a helyi tanácsok, hogy kezükben az olló és a posztó is, hát nyesegetik is fél vagy negyed munkaidőre a könyvtárosi állásokat. Néhány polgármester másképp fojtja meg a könyvtárat: a könyvtárost tanácsi munkára fogja be, anélkül, hogy megváltoztatná besorolásának megnevezését.

Szerencsére még mindig van néhány jól működő könyvtár, ahol a könyvtáros munkafeladat-ként fél munkaidőben a művelődési ház vezetését is ellátja. Így megkapja az egész könyvtárosi fizetést és jobban jár, mint azok a könyvtárosok, akik kinevezéssel töltik be a fél művelődési ház-vezetői állást, hisz a művelődési házak önellátóak, ha nincs jövedelmük, akkor fizetés sincs.

Ki segíthet ezen a helyzeten? Mert a törvény az biztosan nem. A megyei tanácsok, a megyei könyvtárak ösztönzésére szorgalmazhatnák a helyi tanácsoknál a könyvtári törvény alkalmazását.

De csak szorgalmazhatnák, hisz a tanácsok között mellérendelő hatalmi viszony van. Amúgy helyesen. Épp ezért kellett volna a törvény szigorú és egyértelmű legyen.

A magyar többségű településeken egyedül az RMDSZ az, amelyik rávehetné a polgármestert, a tanácsot, hogy működtesse a könyvtárat. És már megint itt vagyunk a politikánál! Vajon az RMDSZ-szervezetek működnek-e, vagy csak választások közeledtekor ébrednek szendergésükből? Kivonultak-e az értelmiségiek az RMDSZ-szervezetekből vagy sem? Mert ha igen, akkor nemigen lesz, aki a könyvtárakért küzdjön!...

KISS JENŐ

Helyismereti tevékenység a Hargita megyei könyvtárban

Bármely közösség számára az a hely, ahol él, fontos, érzelmileg is kötődik hozzá, nagyobb érdeklődéssel fordul a helyi jelenségek felé. Ugyanakkor egy helyi jelenség lehet bizonyos szempontból nemzeti vagy országos jelentőségű (pl. egy-egy személyiség – író, tudós, művész – hozzájárulása a nemzeti, illetve egyetemes kultúra értékeihez). Következésképpen sajátos értékeink megismerése révén jutunk közelebb az egyetemes értékekhez is.

A helyi regionális vonatkozású információk iránti érdeklődés növekedését európai, sőt világjelenségként tapasztalták a könyvtárak is az elmúlt évtizedekben; így ráirányult a figyelem a könyvtárak helyismereti funkciójára.

A könyvtár – mint szolgáltató intézmény – mindenkor igazodik a használók igényeihez, ennek alapján alakítja ki szolgáltatásainak rendszerét. Érthető módon fontossá vált a Hargita Megyei Könyvtár (HMK) számára is a helyi jellegű információk igények kielégítése, megyei könyvtári szerepéből is adódik a megyékre vonatkozó, illetve itt keletkezett dokumentumok gyűjtése, megőrzése, rendelkezésre bocsátása.

Könyvtárunk állományán belül, az egyes részlegek közt tematikusan oszlanak meg a dokumentumok, így bármelyik közönségszolgálatban dolgozó könyvtáros találkozzhat helyi vonatkozású információk igényekkel, kérésekkel. Nálunk nem különül el a helyismereti gyűjtemény, bár a helyi jellegű dokumentumok gyűjtése mindig jelen volt, de szóróványosan, helyismereti bibliográfiák is készültek, a helyismeret fontosságára az igények sokasodása irányította rá figyelmünket.

A helyismereti tevékenység a könyvtárban egy adott helyre vonatkozó információknak, dokumentumoknak a gyűjtésével, rendszerezésével, feltárásával és a használók rendelkezésére bocsátásával foglalkozik. Helyismereti információnak tekinthető minden adat, közlés, amely az

adott helyre vonatkozik.

Az adott hely fogalmát földrajzilag körül kell határolnunk. A HMK-ban helyi információnak tekintünk bármely Hargita megyére vonatkozó információt, ugyanakkor ide sorolható az egykori történeti-földrajzi tájegységek határain belüli összes közlemény (a történeti Csík, Gyergyó, Kászon székek és Udvarhelyszék tartoznak ide).

A helyi információnak időbeli határai nincsenek, bármely korra vonatkozhat, lehet a jelenre vonatkozó, azaz kurrens, illetve visszatekintő, azaz retrospektív információ. Tárgyi szempontból az információ bármire vonatkozhat, lehet: gazdaság, egyház, néprajz, helyi személy stb. az információ tárgya.

A helyismereti információ lehet közvetlen: tartalmilag közöl valamit az adott helyről és közvetett: például az adott helyen kiadott dokumentum, amelynek tartalma nem helyi jellegű.

Könyvtári szempontból csak az tekinthető helyismereti információnak, amely rögzített, függetlenül az információhordozótól; és rendelkezik kommunikációs tartalommal (hasznos, értelmes információ).

Ennek megfelelően, a helyi vonatkozású információkat hordozó dokumentumok három nagyobb kategóriába tartoznak: helyi tartalmú dokumentumok, helyi kiadványok és helyi szerzők munkái.

A helyi tartalmú dokumentumok jellemzője, hogy az információ az adott helyre vonatkozik, a dokumentum megjelenési helyétől függetlenül.

A dokumentum egésze vonatkozhat az adott helyre: ide tartoznak a helyismereti monográfiák; megyei, városi, községi monográfiák, intézmények monográfiái (pl. Vitos Mózes: Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez. Csíkszereda, 1894–1902; Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek – Csík megye – földjének és népének története 1918-ig. Bp. 1994; Csík-

szentdomokos. Monográfia. Csíkszereda, 1999); helyi személyiségről szóló monográfiák (pl. Tusnádi Élthes Gyula: Márton Ferenc élete és művei. Bp., 1940); útikönyvek (pl. Hargita megye útikönyve. Csíkszereda, 1973); tanulmánykötetek egy adott témakörből (pl. Székely László: Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza. Bp. 1995).

A dokumentum tartalmazhat rejtett helyi információkat: poligráf dokumentumok, pl. tanulmánykötetek egy vagy néhány tanulmánya lehet helyi tartalmú; országos összegzések egy adott szakterületről (számunkra nagyon fontosak mindazok a munkák, amelyek egész Erdélyre vonatkozóan foglalkoznak egy adott témakörrel, pl. Entz Géza: Erdély építészete a 14–16. században. Kolozsvár, 1996), statisztikák (pl. Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I–IV. Csíkszereda, 1998–2001), lexikonok, enciklopédiák bizonyos szócikkei (pl. a RMIL-nak a Csíki Lapok; Csíkszereda magyar irodalmi élete stb. szócikkei, ill. személyekre vonatkozó szócikkei vagy az 1928-as kiadású Erdélyi Lexikon. Ugyancsak helyi vonatkozó adatai); évkönyvek, adattárak, dokumentumgyűjtemények (pl. Székely Oklevéltár I–VIII. Kolozsvár–Budapest, 1872–1934; és a Székely Oklevéltár új sorozata; Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929); periodikák cikkei, a nem

helyi, főleg országos hírlapok, folyóiratok helyi tartalmú cikkei is fontosak lehetnek.

A helyi kiadványok esetében a helyismereti információ nem tartalmi jellegű, az adott helyen keletkezett dokumentum, tartalmától függetlenül hordoz helyi információt, pl. a régebbi nyomdák termékei művelődéstörténeti értékűek.

A helyi szerzők munkái gyakran nem helyi tartalmúak és nem is helyi kiadványok. Fontos eldönteni, hogy kit tekintünk helyi szerzőnek, illetve helyi személynek. A HMK-ban helyi személynek tekinthetjük azokat a jelentős személyeket (alkotók, tudósok, közéleti személyiségek), akik a megyében születtek, életüket, vagy annak egy részét itt töltötték, tevékenységük a megye valamely településéhez kapcsolódik (pl. Nagy Imre, Márton Áron, Tamási Áron, Domokos Pál Péter). Azokat a neves személyeket is ide sorolhatjuk, akik nem itt születtek, de életük, munkásságuk jelentős mértékben kapcsolódik megyénkhez (pl. Kájoni János, Vámszer Géza).

A könyvtárban a helyismereti tevékenység szolgáltatásként jelentkezik. Célja a helyi-regionális irányú információkhoz való hozzáférés biztosítása.

A változatos használói igények közt elkülöníthető a regionális vonatkozású információs igények köre, s ezek bizonyos csoportjai

motivációjuk szerint: tudományos kutatáshoz kapcsolódó kérések (pl. helytörténeti munkák, monográfiák, az 1990-es években nagyon sok település, tájegység monográfiája készült el); az oktatás egyes szintjeihez kapcsolódó igények (egyetemi szakdolgozatok, fokozati vizsgadolgozatok stb.); publicisztikai és művészeti kérdések (helyi tévéadásokhoz, napilapok cikkeihez, portré készítéséhez korábbi ábrázolás helyi személyről stb.); helyi eseményhez, rendezvényhez kötődő igények (pl. Csíksomlyói búcsú, Ezer Székely Leány napja); közéleti tájékozódáshoz kapcsolódó, gyakorlati információk; turisztikai igények, a környezetvédelemhez kapcsolódó kérések (civil szervezetek, környezetvédők, kutatókkal foglalkozók igényei) stb.

A felsorolás korántsem teljes. Ugyanakkor tematikailag is megoszlanak az igények: történeti irányú információk; személyre vonatkozó kérések; genealógiai adatok (pl. családfakutatás, igen gyakori); közhasznú információk.

Csak néhány gyakran előforduló kérés csoportot említettem.

A helyismereti információszolgáltatás alapja a könyvtári gyűjtemény. A helyi információkhoz való gyors és közvetlen hozzáférés biztosítása a cél. Ehhez szükséges a regionális anyag gyűjtése, rendezése, feltárása.

Elvileg a dokumentumok gyűjtésében teljességre kell törekedni. Azonban a törekvés és a megvalósítás lehetősége a gyakorlatban nem áll mindig összhangban.

A HMK esetében: pl. az egyik legnagyobb probléma a kötelespéldány-szolgáltatás elmulasztása (bár törvény írja elő). Ezért néha nem kis gondot jelent az új kiadványokról tudomást szerezni; minden kiadvány nem kerül kereskedelmi forgalomba, gondolok pl. az egyes kulturális intézmények, iskolák, önkormányzat – például Csíkszereda önkormányzata, Hargita Megye Tanácsa, Hargita Megye Kulturális Központja – kiadványaira, s ha az új kiadványokat nem tudjuk beszerezni, később a hiányok pótlása sokkal nehezebb. Az anyagi lehetőségek korlátozottsága is akadályozza a folyamatos beszerzést. Tehát csak relatív teljességről beszélhetünk, még a megyeszékhely kiadványait illetően is.

Fontos a következetesség alapelveinek érvényesítése a gyűjtésben. Arra kell törekedni, hogy a helyismereti információs igények optimális kielégítését szolgálja a gyűjtemény. A legmagasabb szintű igényből kell kiindulnunk: ez a tudományos kutatás. Célszerű eldönteni, hogy mit tekint az adott könyvtár megközelítő teljességnek, s ezt írásban is ajánlott rögzíteni. Ez a gyűjtőkör.

A gyűjtőkör határait, földrajzi, kronológiai, tematikai és formai határokon belül kell rögzítenünk.

A HMK-ban is mindenképpen indokolt lenne a helyismereti gyűjtőkör határainak rögzítése, a könyvtári stratégiai terv egyik elemeként. Hosszú távon az állomány folyamatosságát is biztosítani, másként a helyismereti anyag gyűjtése esetlegesen, hiányos, nem alakítható ki szerves egységet alkotó gyűjtemény.

Az említett szempontokat intézményünk esetében is fontosnak tartom.

A földrajzi határ

Megyei funkciójának megfelelően a HMK számára a jelenlegi Hargita megye területére vonatkozó dokumentumok gyűjtése alapvető feladat. A már említett történeti határok figyelembevételével, az egykori történeti tájegységekre vonatkozóan is ide soroljuk a dokumentumokat. Másrészt azok a monografikus munkák is ide sorolandók, amelyek a Székelyfölddel, mint régióval foglalkoznak, s annak kisebb tájegységeit külön is tárgyalják (pl. Orbán Balázs művének, a Székelyföld leírásának kiadásai; Vofkori László: Székelyföld útikönyve I-II. Bp. 1998). Az adott földrajzi határon belül ide soroljuk azokat a dokumentumkategóriákat, amelyeket a helyismereti információ tartalmánál említettünk:

- a regionális tartalmú dokumentumokat, keletkezési helyükre való tekintet nélkül. (A nem helyi kiadású dokumentumok beszerzése gyakran nehézkes, mivel ezekre nem érvényes a kötelespéldány-szolgáltatás, nem mindig szerzünk róluk tudomást, ha például nem kerülnek kereskedelmi forgalomba. Ezeknek a felkutatása, beszerzése a gyakorlatban a helyismerettel foglalkozó könyvtárosok személyes kapcsolatain is múlik; előfordult, hogy

egy helyismereti munka csak a szerző adománya révén került be gyűjteményünkbe);

- a helyi szerzők munkáit: a helyi személynek számító szerzők publikációit, s a róluk szóló irodalmat a teljesség igényével kell gyűjteni; a szépírók, művészek valamennyi alkotása, a nem helyi témájúak is ide tartoznak;

- a helyi kiadványokat: a tartalmilag nem helyi vonatkozásúakat is (Ezek beszerzésénél nagyon fontos a helyi nyomdák kötelespéldány-szolgáltatása).

A kronológiai határ

Gyakorlatilag megyénk egész múltjára, jelenére, jövőjére vonatkozóan gyűjteni kell a dokumentumokat. A kiadványok megjelenési idejét tekintve gyűjtjük a visszamenőleges (retrospektív) dokumentumokat és a kurrens vagy jelen idejű dokumentumokat egyaránt. A retrospektív jellegű helyismereti anyagot a dokumentációs részleg állománya tartalmazza. Helytörténeti szempontból fontos, hogy két régebbi helyi könyvtári gyűjtemény képezi az alapját: a Csíksomlyói Ferences Rendház és a Csíkszeredai (volt csíksomlyói) Katolikus Gimnázium újabbkori – kb. 1848 utáni – állománya. Az itt gyűjtött anyagot vásárlás és adományok révén is gyarapítottuk az utóbbi években.

A kurrens anyag beszerzésénél fontos a relatív teljességre való törekvés; ha egy új dokumentumot nem tudunk beszerezni, később még nehezebb, vagy lehetetlen a beszerzése. Tudatosítanunk kell, hogy a jelenkor dokumentumai később éppúgy a különböző történeti kutatások forrásává válhatnak, mint a régi dokumentumok.

A jól működő kötelespéldány-szolgáltatás segítené a teljesebb gyűjtést.

A tematikai határ

Elvileg nincsenek tematikai határok a helyi-regionális gyűjtésnél. A gyűjtőkörbe tartozik mindenfajta dokumentum, amely Hargita megyének, vagy a megye valamely tájegységének, településének társadalmi, gazdasági jelenségeivel, földrajzával, történetével, néprajzával, művelődésével, kulturális életével foglalkozik. Azok a szépirodalmi művek

amelyeknek helyszíne a megye valamely tája, helysége ugyan-csak ide tartoznak.

A formai határ

A dokumentumtípusok, amelyekre a helyismereti gyűjtés kiterjed, lényegében azonosak az általános gyűjtemény dokumentumaival.

Szöveges dokumentumok

Segédkönyvek (enciklopédiák, lexikonok, adattárak: statisztikai adattárak, név- és címtárak, bibliográfiák, amelyek releváns helyi vonatkozású információkat tartalmaznak); könyvek: monografikus munkák, tanulmánykötetek stb. Időszaki kiadványok: minden Hargita megye területén kiadott kurrens periodikum ide tartozna elvben. A gyakorlatban ez megvalósíthatatlan. Mindenképpen fontos legalább a csíkszeredai kiadású napilapok, illetve folyóiratok, évkönyvek beszerzése (pl. a Hargita Kalendárium nagyon sok helyismereti információt tartalmaz, a Panoráma kulturális programmagazin, vagy Csíkszereda évkönyve – amelyet 1999 óta ad ki az önkormányzat – városunk kulturális eseményeinek krónikái).

A régi hírlapok, folyóiratok beszerzése még nehezebb, ezek ugyanis sokkal kevésbé maradnak meg, mint a könyvek. Pl. a Csíki Lapok (1889–1944) a régi Csíkszereda leghosszabb életű hetilapja volt, a város történetének fontos dokumentuma, mindössze négy számával rendelkezünk, ma már ritkán lehet hozzájutni. Az iskolai évkönyvek, értesítők is fontos helyi dokumentumoknak számítanak. A dokumentációs részleg állományában megtalálható az egykori csíksomlyói, majd Csíkszeredai Katolikus Gimnázium értesítőinek majdnem teljes sorozata (1880–1944 időszakból), s más helyi iskolai értesítők is.

A jelenlegi iskolai évkönyvek beszerzése nagyon nehéz (leginkább adományként kerülnek állományunkba, pedig a régiék mellett a helyi iskolatörténet fontos forrásai). Kéziratok: a helyi tartalmú feljegyzések, naplók, helytörténeti tanulmányok, szakdolgozatok kéziratai tartoznának ide, illetve jeles helyi személyiségek kéziratai (ilyenekkel könyvtárunk még nem rendelkezik, ezek elsősorban adományként kerül-

hetnének a gyűjteménybe). Régi kéziratokat antikváriumból szereztünk be, négy 18–19. századi falujegyzőkönyv található a retrospektív gyűjteményben, amelyek a helytörténet kutatói számára értékesek elsősorban.

Aprónyomtatványok: csak a fontos helyi információs tartalmúak sorolhatók ide a helyi kiadványok közül (pl. színházi műsorok, helyi rendezvények programjai, plakátjai, helyi szabályzatok stb.). Főleg nyomdai kötelespéldány révén lehet rendszeresen beszerezni.

Eredeti dokumentumok hiányában fénymásolatokkal is pótolhatunk a gyűjtemény számára fontos dokumentumokat.

Kép-, hang- és egyéb dokumentumok

Térképek: a megye és településeinek régi és mai térképei fontosak pl. a településtörténet kutatói számára. Állóképek: nyomdai úton előállított képek, eredeti fényképfelvételek stb. Egyes könyvtárakban ún. artotékát hoznak létre eredeti képzőművészeti alkotásokból. Igen gyakori nálunk is a helyi ikonográfiai dokumentumok iránti igény. Hangfelvételek: hanglemezek, hangkazeták, CD-k. Videodokumentumok: pl. helyi események, rendezvények videofelvételei tartozhatnának ide.

Mikroformátumok: eredeti dokumentumok hiányában, pl. ha egy régebbi helyi hírlap gyűjteménye hiányzik, lehet pótolni mikrofilm másolattal (a mikromásolatok számítógépes technika segítségével digitalizálhatók, ezáltal biztosított a hozzáférés).

A HMK-ban pl. célszerű lenne a Csíki Lapok mikroformátumú másolatát beszerezni. Számítógépes adathordozók: pl. CD-ROM-ok, vagy számítógépes adatbázisok, amelyek a helyismereti munkában is nagymértékben tárgíthatják a szolgáltatások körét; a HMK-ban a BIBLIS könyvtári szoftver helyi sajtófigyelő modulja említhető ezen a téren. Az információhoz való hozzáférés hatékonyabbá tételéhez hasznos lenne más helyi adatbázisok építése is.

A helyismereti információs igényekre való válaszadás – a helyismereti tájázottság – alapja a helyismereti feltárás. Legfontosabb funkciója feltárni a dokumentumok helyi információs tar-

talmát. A helyismereti feltárás során a tartalmi szempont az elsődleges a formaival szemben. Lényeges a szelektálás is, a releváns információtartalmú dokumentumokat tárjuk fel. A feltárás szintje különböző mélységű lehet; ez a feltárt dokumentum helyi információs tartalmától függ.

A helyismereti tájékoztató munkában is nagy segítséget jelentenek a kézikönyvek, amelyek közvetlenül tartalmazzák az információkat, ezek jelentősége ismert.

A helyismereti tájékoztatás fontos eszközei a helyismereti katalógusok.

Könyvtárunkban a dokumentációs részleg az állomány általános feltárása mellett a helyismereti katalógusok is kiépültek.

A retrospektív helyismereti katalógus: monografikus szinten feltárja azokat a dokumentumokat, amelyek teljes helyi tartalommal rendelkeznek; analitikus szinten feltárja a részleges helyi tartalmú dokumentumokat (pl. a gyűjteményes kötetek egyes tanulmányait, nem helyi periodikumok egyes cikkei). Tagolódása: betűrendes katalógus szerzők, címek betűrendje szerint; földrajzi katalógus: a megyében található földrajzi nevek – természetföldrajzi és településnevek – szerint betűrendben tagolódik; ezen belül tárgyszavak tartalmilag is tagolják: pl. Csíksomlyó-iskola-iskoladramák.

A visszakeresés szempontjai tehát: szerzők, címek betűrendje, földrajzi, tárgyi szempont. Jelenleg még hagyományos cédulakatalógus.

A helyi kiadványok katalógusa: tartalmazza a Hargita megye területén 1948-ig működött nyomdák kiadványait (a dokumentációs részleg elektronikus katalógusából is lekérdezhető).

A Hargita megyei személyiségek retrospektív életrajzi katalógusa: a személyek legfontosabb életrajzi adatait, ill. az állományban róluk fellelhető bibliográfiai adatokat tartalmazza.

Könyvtárunkban a kurrens kiadványokról nem készült helyismereti katalógus, de a művészeti-történelmi részleg általános katalógusa kiemelten tartalmazza az állomány dokumentumainak helyi vonatkozásait (a megye földrajzi nevei, intézményei, szemé-

lyiségei ill. a rájuk vonatkozó tárgyszavak szerint).

A tájékoztatásban fontos szerepük lehet a helyismereti kiadványoknak, elsősorban a helyismereti bibliográfiáknak, amelyek nem egy adott könyvtár állományát tárják fel, hanem az adott téma fellelhető irodalmát.

Könyvtárunkban ezen a téren már hagyományt jelent a helyi naplapok (Hargita Népe és Adevárvul Harghitei) kurrens cikkbibliográfiája, amely folyamatosan készül. A Csíkszeredában megjelent könyvek bibliográfiáját periodikusan 1995-től állítottuk össze. Néprajzi és történelmi kutatásokhoz egyaránt segítséget nyújtott az 1990-ben készült Csíksomlyó helyismereti bibliográfiája (aktualizálni kellene az újabb adatokkal).

A helyismereti munkát szolgáltatásként fogjuk fel, a potenciális igények kielégítését célozzuk. Ezért fontos a feltárás. A számítógépes feldolgozás, az adatbázisok építése, a helyismereti szolgáltatások körét is tagítja. Lehetőséget nyújt az információk több szempontú, gyors visszakeresésére. Különböző helyismereti bibliográfiák összeállítása – számítógépes adatbázisként – hasznos lenne, emelné helyismereti szolgáltatásaink minőségét. (Pl. helyi személyiségek életrajzi bibliográfiája, Hargita megyére vonatkozó, nem a megyében megjelent könyvek bibliográfiája, a Csíkszeredában megjelenő Székelyföld című kulturális folyóirat válogatott repertóriuma.)

A helyismereti kiadványok, rendezvények, vetélkedők, kiállítások, pl. egy-egy személyiség, évforduló, esemény kapcsán (2000-ben a művészeti-történelmi részleg szervezett Szeretem ezt a földet és Emlékezés régi csíkiakról címmel vetélkedőt és kiállítást) pozitívan alakíthatják a helyismeret iránti spontán érdeklődést.

A HMK-ban végzett helyismereti munka során felmerülő problémák, esetleges hiányosságok, az eddigi tapasztalatok alapján megfogalmazható néhány hasznosítható javaslat.

A helyismereti gyűjtőkör meghatározása, vagyis a gyűjtés szabályainak konkrét rögzítése fontos egy koherens, folyamatossággal rendelkező helyismereti gyűjtemény kialakításához, csak így tudja könyvtári információszol-

gáltatásunk a potenciális helyismereti igényeket optimális szinten kielégíteni.

A helyismereti munka összetett könyvtári tevékenység, ezért indokolt a konkrét feladatok megosztása, illetve összehangolása.

A helyismereti gyűjtemény gyarapításánál hasznos segítség az ún. deziderátajegyzékek készítése, így nyilvántarthatjuk azokat a dokumentumokat, amelyekről tudomást szereztünk, s beszerzésüket szükségesnek tartjuk. A kötelezpéldányok szolgáltatása nem fedezi a helyismereti dokumentumok teljes körét. Szükséges az állandó kapcsolat kiépítése pl. a retrospektív dokumentumok beszerzésénél, antikváriumokkal. A kurrens anyag gyarapításánál fontos, hogy tudomást szerezzünk a megjelent dokumentumokról, főleg a kereskedelmi forgalomba nem kerülő dokumentumok felkutatásánál segíthet a személyes kapcsolat pl. az egyes intézményekkel.

A pályázatok lehetőségeit a helyismereti munka terén is jobban ki lehetne használni.

Fontos a kapcsolat, az információcsera a könyvtár és a média között: a helyi média a helyi információk forrása is, ugyanakkor számukra is információt szolgáltat a könyvtár. Munkánknak a médiában való ismertetése is hasznos segítséget jelenthet, ha tudnak rólunk, keresik szolgáltatásainkat, adományokkal is hozzájárulhatnak a helyismereti gyűjtemény alakításához.

Azokkal a könyvtárakkal vagy más intézményekkel is fontos a kapcsolattartás, amelyek gyűjteménye helyismereti dokumentumokat tartalmaz, székelyföldi vonatkozásban pl.: Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár, Csíki Székely Múzeum könyvtára, Sepsiszentgyörgyi Megyei Könyvtár stb.

A helyismereti szolgáltatásban lényeges tényező a könyvtáros személye, hozzáállása. A színvonalas helyismereti tevékenység hozzájárulhat ahhoz, hogy a könyvtár a közösségi önismeret alakítója legyen, fontos közösségi intézmény szerepét töltsse be, másrészt növelheti a könyvtár társadalmi elismertségét.

160 éves a kézdivásárhelyi közkönyvtár

Erdély délkeleti szögletében, a Felső-háromszéki-medence központjában fekszik Kézdivásárhely 20 465 lakossal. Nemzetiségi hovatartozás szerint a lakosság megoszlása: 18 612 magyar (90,95%), 1596 román (7,8%), 202 cigány (0,92%), 38 más nemzetiségű (0,27%).

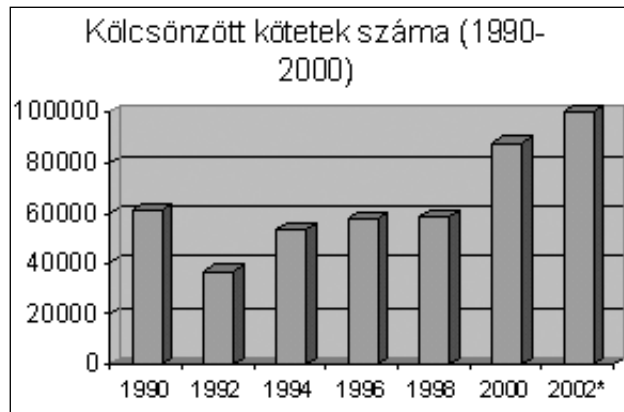
A mai kézdivásárhelyi Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár őse, a 160 évvel ezelőtt, 1842. december 25-én létesült Kaszinó Könyvtára volt. Azóta sok változáson ment át nemcsak az egész társadalom, hanem a könyvtár is. Szabó Ervin szerint: "A könyvtár szerves része a környező társadalomnak; a társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem".

Rögös út az alapításig

A kaszinószervezés két magvetője Széchenyi István és Wesselényi Miklós volt. Heteken, hónapokon át Magyarország és Erdély aggasztó állapotáról tárgyaltak. Történelmi tényként állapították meg, hogy Magyarország és Erdély elmaradtak voltak a kultúrállamok mögött. Ebből az állapotból kívánták kiemelni a magyar nemzetet. Nagy anyagi áldozatra egy hosszabb külföldi tanulmányúton határozták el magukat. Széchenyi 1825-ben a pozsonyi diétán, a Magyar Tudományos Akadémia megvalósítására, az irodalom és az írók fölemelésére egyévi jövedelmét, nemcsak felajánlotta, de le is tette az országgyűlés asztalára. A társadalmi és kulturális élet fellendítése céljából kaszinókat alapított, köztük a Magyar Nemzeti Kaszinót is.

Ugyanebben az időben ifj. Wesselényi Miklós is hasonló tevékenységbe kezdett az ország keleti részében. Az ő programjának is egyik pontját a társkörök, kaszinók szervezése képezte. Általa jutott el városunk is a kaszinó létesítésének gondolatához, igen érdekes körülmények folytán. 1834. július 29-én hat hétig tartó szárazság után a tanácsház során tűz ütött ki, mely óriási erővel terjedt tovább. Alig két óra alatt a város háromnegyed része hamuvá lett. A várost ért csapás híre országszerte nagy részvétet keltett, és széles körben megindult a segélyezés szervezése. Báró Wesselényi Miklós 1000 pengő rénes forintot adományozott a városnak. Ez a nagylelkű adomány annyira meghatározta a város polgárságát, hogy a városi képviselő testület nagy lelkesedéssel megválasztotta Kézdivásárhely város díszpolgárának. Ezt azonban a gubernium nem hagyta jóvá azzal az indoklással, hogy Wesselényinek nincs birtoka Kézdivásárhelyen, s így nem választható a város díszpolgárává. A város nyomban megszerzett egy telket, mely a mai Wesselényi utca és a Molnár Józsiás utca között fekszik, s azt Wesselényire íratta. Így a kormányzók kénytelenek voltak jóváhagyni a választást. Wesselényi Miklós a telket elfogadta, de azt fel is ajánlotta egy létesítendő kaszinó céljaira. Az azonban nem vált valóra, mert a kormányzók felbiztatta az eladó egyik távoli rokonát, s az a telket visszaperelte.

Ha elmaradt is Wesselényi tervének megvalósulása, az eszmét többé nem tudták a polgárság lelkéből

kitörülni. Papp István református lelkésszel az élen a város nagyjai igyekeztek a tervet felszínen tartani és megvalósítását előkészíteni. Papp István azzal az óhajjal állt elő, hogy „kellene egy olyan hely, ahol az emberek összegyűlnének megbeszélni az egyházi és világi dolgokat, egymással társalkodnának, könyveket, hírlapokat olvasva magukat és családtagjaikat a műveltség terén fejlesztenék”.

Így alakult meg 1842. december 25-én a városházán tartott közgyűlésen a „Kézdivásárhelyi Társalkodó”. A második világháborúig többször került névváltozásra sor: Polgári Társalkodó, Olvasó-egyesület, illetve Kézdivásárhelyi Kaszinó nevet viselte.

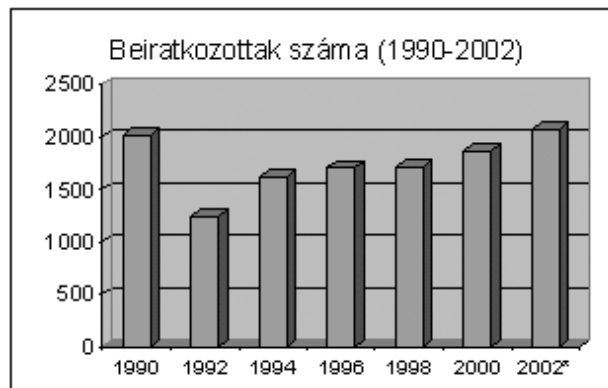
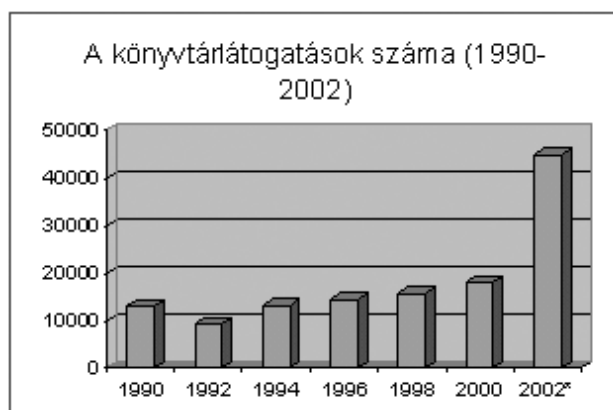
A II. világháború után

Nagyobb változás a könyvtár életében 1948-ban következett be, amikor a Román Kommunista Párt irányításával ellenőrizték a Kaszinó könyvtárát, és kivonták a tartalmilag „elavult” könyveket. Nem tudni, hogy pontosan milyen könyveket vontak ki, jegyzőkönyv nem maradt fenn. A szépirodalmi művek alapállományát képezték az 1950-ben létesült Kézdi Rajoni Könyvtárnak. A könyvtár, mint Rajoni Központi Könyvtár 1968-ig működött, utána csak mint Városi Könyvtár. Rajoni Könyvtárként irányította és ellenőrizte a körzetébe tartozó könyvtárakat. Módszertani köröket tartott a vidéki könyvtárosok részére szakmai és irodalmi előadásokkal egybekötve, és bevezette a könyvtárosokat a könyvkötészet mesterségébe is.

A Városi Könyvtárhoz tartoztak továbbra is a nyújtódi, szászfalusi, sárfalvi és oroszfalvi fiókkönyvtárak, ahol önkéntes könyvtárosok továbbították az olvasóknak a városi könyvtárból havonta kölcsönkapott könyveket. Az 1970-es években a könyvtárosok számos irodalomnépszerűsítő rendezvényt szerveztek, a könyvvel való ellátás mellett. A rendezvények természetesen magyar nyelven folytak. A 80-as évektől azonban a könyvtárosokat román nyelvű rendezvények szervezésére is kötelezték. A sok szigorítás és tiltás végül megtette hatását: a 80-as évek végére mindenféle kulturális tevékenység megszűnt. Csupán a hazafias évfordulókat ünnepelték meg, ami a nép „legszeretettebb fia” műveinek népszerűsítéséből állt.

Jelen

Az 1989-es fordulat a Városi Könyvtár életében is változást hozott. Az országot eufórikus lázba hozó változás, majdnem egy évig tartott. Sokan otthagyták munkahelyüket, hátat fordítottak a kulturális életnek, a máskor feltöltött színház- és mozi termek üresen tátongtak. A könyvtárban is meglepően csökkent a beiratkozott olvasók száma. A körülöttünk végbement és zajló vál-

tozások arra kényszerítettek minket, hogy a könyvtár küldetését és szerepét újragondoljuk. Mivel a romániai könyvtári törvénykezés gyerekcipőben járt, nem volt egységes elképzelés a könyvtárak működését illetően. Mindenki úgy próbált könyvtárat működtetni, ahogy jónak látta. A kézdivásárhelyi könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata 1997-ben készült el, mely áttekinthetőbbé, könnyebbé tette munkánkat.

Az 1998. június 6-i ünnepségen vette fel könyvtárunk a Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár nevet.

Fontosabb események a kézdivásárhelyi közkönyvtárban 2000-től: a Biblis könyvtári rendszer bevezetése 2000-ben a katalogizáló modullal, kiegészítve 2002-ben a helytörténeti modullal és a rendszer hálózatra kötése; író-olvasó találkozók, szavaló est, kézműves tevékenységek (karácsonyi díszek készítése, tojásírás, csuhébaba, rongybabakészítés stb...); könyvkiállítások írók, költők évfordulóira; csoportos könyvtárlátogatások óvodásoknak, iskolásoknak; kapcsolatok Nagyatád és Hatvan (Magyarország), Maasluis (Hollandia) közkönyvtárával; a Wesselényi Miklós Könyvtár Egyesület létrehozása.

Sajtókapcsolatok

A helyi Syculus Rádióban heti rendszerességgel Könyvszemle és Könyvtári figyelő rovatok szerkesztése, heti híradás a könyvtárról a helyi Polyp Televízióban, valamint havonta a Székely Hírmondó hasábjain. Mindezen tevékenységek célja a könyvtár népszerűsítése.

Szolgáltatásaink néhány jellemzője

Szolgáltatások: kölcsönzés, hosszabbítás, olvasóterem használata, előjegyzés, időseknek és betegeknek könyvek házhoz szállítása, bibliográfiakészítés, irodalomkutató, tájékoztató.

2002 első félévében 23 003 látogató vette igénybe a fenti szolgáltatásokat. (A diagramon csillaggal jelölve az egész évre vonatkozó adatot közöljük, mint várható eredményt). A látogatószám növekedésének lehetséges indítékai: rendszeres jelenlét a helyi sajtóban (ld. fentebb); késedelmi díj bevezetése; rendszeres állományforgatás (a keresett, addig raktárban lévő kötetek szabadpolcra helyezése); az egyetemek kihelyezett tagozatainak beindulása.

Az állomány több mint 80%-a raktárban van, 2001-től azonban az új könyveket feldolgozás után nem a raktárakba, hanem a kölcsönzőbe, szabadpolcon helyezzzük el.

Az állomány 53 406 kötet könyvből áll, melynek 61%-a magyar nyelvű. Szépirodalom aránya 70% körü-

li, 38 398 kötet, a 30%-nyi szakirodalom 15 008 kötetnek felel meg. Az állomány nagy részét az 1960–1970-es kiadású kötetek teszik ki, emiatt a szakirodalmi rész nagy része elavult. 2002-ben 50 féle hírlap, folyóirat áll az olvasók rendelkezésére, melynek felét adományként kapjuk. Audiovizuális dokumentum nagyon kevés van a technikai eszközök hiányossága miatt.

Munkaközösségünk négy könyvtárosból áll: Bitay Éva, Bokor Magdolna, Jakabos Laura, Vántsa Judit (könyvtárvezető).

Tervek

Egyik legfontosabb cél az épület felújítása, hisz a 19. század végén épült neobarokk stílusú, műemlék-épület nem könyvtárnak készült, és az utóbbi évtizedekben főjavításra nem került sor. Jelenleg a földszinten 157 négyzetméteres használható területen helyezkedik el a teljes állomány: a kölcsönző, a gyerekrezs, mely olvasóteremként is szolgál, a feldolgozó iroda, és raktárak. A fűtés sem megoldott, hisz a kilenc szobából csak három fűthető. Terveink szerint a bolthajtásos 142 négyzetméteres pincében előadóterem, a tetőtér beépítésével gyerekkönyvtári rész, játszóház és a feldolgozó részleg jutna megfelelő helyhez. A földszinten, 229 négyzetméteren a kölcsönző, az olvasóterem és a hozzájuk tartozó raktárak maradnának helyben.

Nagyon fontos az állomány felújítása, amit első sorban pályázatok által próbálunk megvalósítani.

Nagy kihívás volt a Wesselényi Miklós Könyvtár Egyesület létrehozása, melyet 2002 áprilisában jegyeztettünk be. Az első megnyert pályázattal könyvtárunk fennállásának 160. éves évfordulóját ünnepeltünk. A rendezvénysorozat megnyitása 2002. szeptember 13-án volt. Kezdődött a Kaszinó Könyvtár régi állományának kiállításával, majd olvasóink találkozhattak Kányádi Sándor, Fekete Vince költőkkel, Csire Gabriella írónővel, Borcsa János irodalomkritikussal, hisz december közepéig követték egymást a rendezvények. A gyerekek különböző kézműves foglalkozásokon vehettek részt, és természetesen nem hiányzott a Harry Potter kiállítás és élménybeszámoló sem.

*

Az új dokumentumtípusok, információhordozók megjelenésével és terjedésével a könyvtárosok szemléletében világszerte változások tapasztalhatók. Az új technika (integrált rendszerek, internet) bevezetése a könyvtárakba segíthet, hogy a régi őrző könyvtár felfogástól haladva eljussunk a szolgáltató könyvtár modelljének megvalósításához. Ez az a cél, mely felé haladnunk kell.

A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldási kísérletei külföldön

A Könyvtári Intézet 2001-ben indította el a kistelepülések könyvtári ellátására irányuló projektjét. Az általános helyzet felmérésének céljából előzetesen elvégzett terepkutatások tapasztalatainak birtokában, célszerűnek látszott egy külföldi kitekintés erejéig pillantást vetni a hazánknál fejlettebb társadalmak könyvtárpolitikájára, kistelepülésekre irányuló ellátórendszerének helyi gyakorlatára.

Az adott országok kiválasztásakor szempont volt, hogy gazdasági, társadalmi diszpozícióik hasonlósága ellenére, a vidéki területek ellátásában jelentkező változatosság, a megoldási kísérletek lehető legteljesebb skálájának bemutatása érvényre jusson. Így került a vizsgált országok sorába az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, és a skandináv államok. A két évtizedet felölelő szakirodalmi áttekintés a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárában fellelhető túlnyomórészt angol nyelvű szakirodalom, valamint magyar szerzők külföldi tanulmányútjainak beszámolóit, publikációit alapján készült.

A 21. századi információs technika fejlődési eredményeit az említett országokban a mindennapi gyakorlat részeként alkalmazzák. A vidék ellátási gondjainak megszűnése is ennek teljes körű kiterjesztésétől várható, ugyanakkor számtalan helyen megfigyelhető a könyvtár tradicionális szerepének továbbélése is az információs társadalom megváltozott feltételei között. A hazai lépéshátrányt leküzdendő érdemes fontolóra venni a nyugati országokban már kipróbált, alternatív ellátási formák átmenetileg hasznosnak tűnő megoldásként való magyarországi alkalmazását.

Az Amerikai Egyesült Államok

A kontinensnyi ország könyvtárügyi vonatkozásban is speciálisnak tekinthető. Rendkívül változatos képpel találkozhatunk az ellátórendszert illetően. A vidék definíciója is másképp hangzik errefele. Az egyik verzió szerint a 25 000 fő alatti városi területeken kívül eső települések sorolhatók e fogalom alá, s a 2500 vagy annál kevesebb lakosú terület minőségű kistelepülésnek, ahol a teljes lakosság mintegy egy negyede él. Az éles kontrasztok színtereként leírható amerikai vidék a 70-es évektől lényeges változásokon ment keresztül. Gazdasági fellendülést recesszió követett, ezzel egyidőben lezajlott egy belső migráció, ami átrajzolta a vidéki területek demográfiai térképét. A mezőgazdasági munka csökkenésével az emberek a fejlett infrastruktúrával rendelkező nagyvárosok felé áramlottak, ugyanakkor az urbanizált környezet hatásaitól megcsömörlött jómódú városi nyugdíjasok tömegei a vidéket kezdték előzönlíteni.

Az átstrukturálódott térség lakossági összetételét leképezően született meg aztán az a tipológia, amely a 80-as évektől tekinthető mérvadónak az amerikai vidék leírására. Eszerint a legszegényebbnek, leginkább hátrányos helyzetűnek tekinthető farmergazdaság típusú települések mellett megtalálhatók a fejlett infrastruktúrával rendelkező dinamikusan növekvő nyugdíjasok és turisták által látogatott szezonális célállomások, illetve a legfejlettebb típusként

elkülönített nagyvárosi vonzáskörzetbe tartozó ipari és kereskedelmi tevékenységet folytató megyék.

A vidékiségi általánosságban hátrányos helyzetet takar az Egyesült Államokban. Ezalatt értendő a nagy területen elszórtan, településcentrumoktól, metropoliszoktól távol élő lakossági csoportok életviszonyaiban megnyilvánuló diszkomfort, pl. útvisszonyok elégtelensége, közlekedési nehézségek stb. Az infrastrukturális ellátás, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés – beleértve a könyvtárhasználatot is – sokkal korlátozottabb, mint az urbanizált területeken. Ez különösen a kisebb települések esetében neurálgikus, hiszen nagyon könnyen izolálódáshoz vezet. A kistelepülések populációja is sajátosnak mondható. Jellegzetesen idősebb, kevésbé képzett, alacsonyabb jövedelmű, konzervatív attitűddel jellemezhető az itt élő lakosság. A fent említett típusok valamelyikébe való besorolás döntően a gazdasági, társadalmi diszpozíciókat meghatározó földrajzi elhelyezkedés függvénye.

A demográfiailag egyre gyorsuló ütemben keveredő lakossági csoportok a könyvtárra nézve fokozott kihívást jelentenek, ami a könyvtárhasználók szolgáltatók felé támasztott specifikus igényeiben érhető tetten. Nem lehet elégszer elmondani, hogy a nem urbanizált területeken is ugyanúgy megvan a különféle szolgáltatások iránti igény, csak ennek kielégítése – kellő feltételek híján – erőfele nehezebbnek bizonyul.

Tekintsük át azt a könyvtári ellátórendszert, ami a minőségben megsokszorozott lakossági elvárások teljesítésére épül.

A vidéket szövetségi és állami információs irodák, felsőoktatást kiszolgáló szakkönyvtárak, valamint a közművelődési könyvtári hálózat látja el. Ez utóbbi feladatkörét képezi a kistelepüléseken a szolgáltatások különböző módozatainak működtetése. Mindezek finanszírozása szövetségi, állami és helyi forrásból történik. A központi támogatások csak töredékét képezik a helyi adókból és egyéb bevételekből lokálisan képződött könyvtárak fenntartására szánt pénzkeretnek.

A 90-es években az állami büdzsé csökkenése az egyes kormányzatok könyvtárügyi illetékességének újragondolásához vezetett. Feladatuk a továbbiakban a működési feltételek biztosításában, koordinálói szerepkörben, valamint a hátrányos helyzetű települések és társadalmi csoportok ellátásához szükséges anyagi feltételek előteremtésében körvonalaződött.

A racionalizálás további lépéseként megjelent a könyvtárak hálózatba való tömörítésének kívánalma is. Ennek ösztönzésekként a pályázatok elbírálásakor a (hálózat) network-tagokat preferálják.

A közpénzek elosztásakor nem érvényesül általános szabály. Az egyes tagállamok önálló döntési jogkörébe tartozik, hogy milyen típusú könyvtárakat és szolgáltatásokat támogatnak.

Létezik továbbá a pénzek odaítélésének olyan direkt formája is amikor a népességszám arányában történik az elosztás, amelynek elnyeréséhez helyi

forrásminimummal kell rendelkeznie az adott településnek. Minél nagyobb tőkével rendelkezik a pályázó, annál magasabb összegre számíthat. Az egy-egy területen központi szerepet betöltő, ötszörös támogatást élvező intézmény ezáltal van ösztönözve kisebb társintézményeinek forrásmegosztás elvén alapuló segítésére, ami közös adatbázis használatában és szakmai segítségnyújtás formájában is realizálódik.

A kistelepüléseken a szűkösen befolyó közpénzeért állandó versengés folyik a település működéséért felelős intézmények között, mint rendőrség, tűzoltóság, iskola stb. A rivalizálás légkörében kell a könyvtárnak artikulálnia mind a közösség, mind pedig a fenntartó felé nélkülözhetetlenségét. Sajnos felmérések sora igazolja, hogy amíg az emberek többsége elvileg fontosnak tartja magát az intézményt, amint annak finanszírozása kerül szóba már kevésbé szívesen áldoz erre.

Az amerikai könyvtári rendszer egyik jellegzetesége a könyvtárak felügyeletét ellátó civil tagokból álló kurátori testület, amely a könyvtár működésének teljes körű kontrollálásától kezdve a 10–20 évre előre történő irányelvek kidolgozásán keresztül a helyi közösség képviselőitől bezárólag széles körben tevékenykedik, s emellett létezik még a könyvtár barátok lelkes önkénteseiből rekrutálódó társulata is.

Az ellátórendszer

Mivel a közművelődési könyvtárak legnagyobb része vidéken található az épületek létesítésekor elsődleges szempont volt a lakosság kényelmi igényeinek figyelembe vétele, ezért a „szomszédság-közeliség” elve alapján 5 mérföldes távolságon belül mindenütt van könyvtár céljára kialakított épület, helyiség. Igaz viszont, hogy ezek nem mindig ott vannak, ahol szükség van rájuk.

Törvény írja elő a nagy távolságokon szétszórta élő népesség, valamint a speciális helyzetben lévő társadalmi csoportok ellátásának mikéntjét. Érdemes sorra venni a szűnni nem akaró újítás, kísérletezés alatt álló szállítási módok, mobil ellátási formák jelenleg is alkalmazott típusait.

Ellátási formák az USA-ban

Postai könyvkiadó szolgálat

Központi katalógusból történő rendelés után költségtérítés ellenében szabvány csomagolásban (dobozban) juttatják el a kért könyveket a megrendelőhöz. Néhány költségnövelő tényezővel számolni kell alkalmazása során, mint pl. kevésbé népszerű, vagy keménykötésű könyvek bevonása a rendszerbe.

Mozgó könyvtár

Népszerű rendkívül rugalmas szolgáltatás ott működik, ahol nincs elérhető távolságon belül könyvtár-épület, vagy olyan közösségekhez jut el, akik ezt nem képesek a megszokott módon használni pl. szanatórium, szociális otthon, vándor munkatábor, speciális lakossági csoportok ez utóbbiaknak külön kapaszkodókorlattal, tolokocsis lifttel felszerelve.

Lételi gyűjtemény

Puritán megoldás, leginkább egy raktárhoz hasonlítható, mozgó könyvtárral kiegészülve cirkulál a települések között. Nem igényel szakképzett személyzetet.

A három ellátási forma egymást kiegészítve szükség szerint kerül alkalmazásra.

Nem ritka a könyvtári szolgáltatások különböző intézményekbe történő kitelepítése sem pl. börtönökbe, hajléktalanszállókra, drogrehabilitációs és ifjúsági központokba, szanatóriumokba stb. Ezekhez szinte mindig speciális programok is társulnak. Személyes elköteleződést feltételező, karitatív jellege miatt nem költségigényes.

Egy cikk külön foglalkozik az indiánok könyvtári ellátásával, akiknek a társadalmi helyzete a többi etnikuméhoz hasonlóan a legkritikusabb. A legfontosabb teendő az lenne, ha az őket mindennapi életvitelüket segítő, kultúrkörüknek adekvát ismeretanyaggal látnák el. A könyvtár az etnikai kisebbségek esetében információs központi szerepkör betöltésére hivatott, ami a népcsoportra vonatkozó állami és helyi döntések könyvtáron keresztül történő folyamatos hozzáférését tenné lehetővé. Ezen anyagokat az eddigi szolgáltatást végző mozgókönyvtárak bevonásával juttatnák el az érdekeltekhez. Továbbá szerencsés, ha magából a közösség soraiból választják ki a könyvtári alkalmazottakat.

Könyvtári és információs hálózatok

A könyvtárak hálózati tömörülésének a kistelepülések könyvtárai is haszonélvezői, hiszen leginkább számukra létkérdés a hálózatban való részvétel, amely rendszeren belüli hatékonyabb működésüket, valamint a szolgáltatások színvonalának jelentős emelkedését vonja maga után.

Az információhoz való hozzáférés terén mutatkozó aránytalanság hívta életre azt az átfogó vidékfejlesztési tervbe ágyazott kezdeményezést, amely a rohamosan fejlődő információs technikai háttérre alapozva először az agrárszférában, majd ennek sikerén felbuzdulva az egészségügyben és oktatásban is lehetővé tette olyan on-line adatbázisok kiépítését, amelyek az összes tagállamra kiterjedően naprakészen tájékoztatnak minden szakterületüket érintő kérdésben. Erre aztán rákapcsolódtak az információs hozzáférés bázisaként definiált közművelődési könyvtárak is.

A technikai fejlesztésnek azonban komoly anyagi vonzatai vannak, s ez a vidékre s különösen a kistelepülésekre nézve fáziskéséssel várható.

Mivel hosszútávon a vidék számára a telekommunikációs felzárkóztatás tűnik az egyetlen életképes programnak, egyre több állami hivatal, magán cég, alapítvány stb. vállal szerepet a szponzorálásban.

Az Egyesült Államokban a közösségek információval való ellátásában a könyvtárnak vezető szerepet szánnak. Ezért fontos, hogy a hagyományos raktár, könyvlerakat köztudatban élő képzelete átminősüljön a modern intézményi felfogásnak megfelelő koordináló, központi szerepkört betöltő könyvtár javára.

A vidéki könyvtárügy alapvető problémája az, hogy nem találkozik a könyvtárhasználók szükséglete a könyvtár ennek kielégítésére irányuló képességeivel, ezért a jövőben fokozott szerep hárul a könyvtárosra, akinek a megváltozott szerepköréhez szükséges újfajta attitűd kialakítása – lakókörnyezetében betöltött funkciójából kifolyólag – egy sokkal agilisabb hozzáállást, intézményi érdekérvényesítő képességet, a helyi közösség speciális igényeire is reflektálni tudó flexibilitást feltételez.

Nagy-Britannia

A vidéki területek helyzete itt is hátrányosnak mondható. A 70-es évek második felétől a szisztematikusan helyi társadalmi viszonyok kontextusában vizsgált vidéki könyvtári ellátórendszer a 4000 fő alatti településeket szolgálja ki. A könyvtárpolitika az oktatás, információellátás, szabadidő, kultúra támogatására koncentrált kiemelt feladatának tekintve azt. Hamarosan az információhoz való hozzáférés követelménye vált a rendszer egyik legkritikusabb pontjává. A 90-es évek második feléből származó adat szerint azonban a vidéken élő lakosság több, mint felének nincsen személyi számítógépe.

Probléma a szakemberhiány, hiszen kevesen választják a sok kényelmetlenséggel járó vidéki életmódját. A mobil szállítási formák üzemeltetése ugyanakkor nem igényli szakalkalmazott foglalkoztatását. Ennek ellenére a gyéren lakott, szórvány falvakban munkát vállalók számára nélkülözhetetlennek tűnik egy speciális képzés elindítása.

Az anyagi szűkösségnek betudható kis példányszámú állományok fenntartása is nehézséget okoz, mert hamar elavulnak, s ritkán feleltethetők meg speciális igényeknek. Mindennek alapján Nagy-Britanniában elég korán felismerték a forrásmegosztás előnyeit, s az intézmények egymás közti fúzióját szorgalmazták, beleértve ebbe könyvtári és nem könyvtári intézményt egyaránt. Az információhoz való egyenlő hozzáférés elve alapján kidolgozott stratégiai terv – a könyvtárak ezirányú feladatvállalására alapozva – területi egyenlőtlenségek megszüntetését célul kitűzve országos szintű programként vált irányadóvá.

Az ellátórendszer

A központi szerepet betöltő megyei könyvtáraknak léteznek fiókkönyvtárai illetve olyan részleges nyitvatartású színhelyei, amelyek közvetlenül felelősek a kistépülések és a speciális helyzetben levő csoportok ellátásáért, amelyet az Egyesült Királyságban különféle mozgókönyvtár típusokkal oldanak meg. A leginkább hátrányos helyzetűnek tekintett kis falvakban számítógép és egyéb információforrás hiányában alkalmazásuknak nincs alternatívája.

A szigetországban az integrált könyvtári tervezés következő két típusát dolgozták ki: 1. Tradicionális szolgáltatási feladatokat tartalmazó; amely központi, részidős nyitvatartású és mozgókönyvtárakból áll. Valamint a 2. típus, amely az alapfeladatokon túlmenően az oktatásban, kulturális életben és információellátásban is szerepet vállal s a könyvtárak egymással illetve egyéb nem könyvtári intézményekkel, mint pl. a kereskedelmi, egészségügyi, vagy önkormányzati szektorral való kooperációját feltételezi.

1998-óta a könyvtári helyhatósági testületek vezérlik az elektronikus hálózatok kiépítésének menétét. Az egyéni csatlakozás csak az állandó helyiséggel, épülettel rendelkező könyvtárnál kivitelezhető, így az információellátás legmegfelelőbb formájáról minden egyes településnek saját magának kell gondoskodnia, ami pedig a lakossági igények felmérésére irányuló helyi kutatások beindítását ösztönzi és ennek alapján a legjobbnak tűnő megoldások célirányos finanszírozását.

Irányadóképpen az Anglia és Wales számára készült szakmai ajánlás szerint az 1500–4000 fős településeken az állandó szolgáltató hely kialakítása tū-

nik a legcélszerűbbnek heti 15-20 órányi nyitvatartással és 5000-6000 darabos könyvállománnyal. Az 1500 fősnél kisebb falvakban mozgókönyvtári szolgálat üzembe állítását szorgalmazzák, ami két hetente látogatná célállomásait és ott 15 percig tartózkodna. A rövidített nyitvatartású statikus szolgáltató helyek egyébként nem gazdaságosak, mivel túl kevés idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy a drága állományt megfelelőképpen ki lehessen használni.

A mobil szolgáltatások tervezésekor különös hangsúlyt fektetnek a felhasználói kör definiálására, a célcsoport életének, szokásainak, érdeklődési körének megismerésére pl. az állomány összetétele, vagy a szállítás optimális időpontjának megállapításához. Az elemzés során mód nyílik továbbá annak feltárására is, hogy kik azok, akik a könyvtári szolgáltatáson kívül rekednek és mi áll távolmaradásuk hátterében.

A mobil szolgáltatások esetében érdemes számolni a kölcsönzési idő átlagos meghosszabbodásával, ami a könyvek gyorsabb elhasználódását okozva megdrágítja a szolgáltatást. Érdekes kezdeményezés a személyzet, olvasók munkáját megkönnyítendő, amikor rokonok, ismerősök is kölcsönadhatják egymásnak a könyvet, s nem feltétlenül annak kell visszavinnie, aki azt eredetileg kikérte.

A mobil ellátás magába foglalja még a különösen nyári szünet alatt mobilizálható iskolai könyvtári anyagot, amelyet egyéb szórakoztató, kulturális programokkal is kiegészítve juttatnak el az érintettekhez.

A tréler teherautóval, vagy traktorral vontatott járművet jelent. Ez hatalmas méreténél fogva nagyobb lélekszámú települések ellátásánál használatos.

Akad példa e fenti típusok kombinációjára is, amikor a tréler egy asszisztens működteti egy adott helyen statikusan, míg ennek mobil egysége ez idő alatt egy sofőrrel járja a környék ritkán lakott kistépüléseit.

A konténer bútorozott, könyvekkel megrakott enteriőrrel leginkább komplett könyvtárárpületre hasonlít, amit egy speciális jármű szállít, s hozzávetőleg 5000 darabos állomány utaztatásával akár 4000 fős település ellátására is képes. Könnyen megközelíthető, nincsenek meredek feljáratok lépcsői, viszont telepítésekor a talaj szintkülönbségeit mindenkor figyelembe kell venni. Anglia-szerte sok ilyen található mivel kevés technikai problémával jár üzemeltetése. Konténerben és a trélernél sem ritka, hogy külön teret alakítanak ki olvasás, tanulás céljára.

A könyvtárárpület és mobil szolgáltatás egyvelegéből született meg az a szállítható könyvtártípus, amely több különböző település közösen használt többfunkciós intézményében kap helyet. A hetente vándorló konténerezett állomány helyén távollétében egyéb tevékenységek és programok szervezhetők.

Nem ritka erre fele a közművelődési és oktatási céllal létesített kettős funkciójú könyvtár sem. Számunkra talán kicsit meghökkentő: 1998-ban egy Walesben született elképzelés szerint minikönyvtárak felállítására tettek javaslatot, illetve felvetették annak lehetőségét, hogy mi lenne akkor, ha magukat az olvasókat, kölcsönzőket szállítanák közvetlenül a könyvtárhoz ingyen, mindenestre kedvező közlekedési tarifával.

A könyvtári állomány összetételére vonatkozó legfontosabb kritérium értelmében a fenti könyvtártípusok mindegyikében a közhasznú információk any-

gok, referenciakönyvek kéznéllevősége különös nyomatékot kap. Ez mindenhol fellelhető kell legyen.

Angliában 1997 óta a megyei könyvtárak számítógépes katalógusához a megye területéről gyakorlatilag bárki bárholnan hozzáférhet, ami aztán a dokumentumok kézhez vételét 3 napon belül garantálja. A hálózat elemeként részesül ennek üdvös hatásaiból a mozgókönyvtári rendszer is, amelynek falain belül a csúcstechnika vívmányai már nem ritkán jelen vannak így téve lehetővé pl. a számítógépes keresést.

A régiók közötti eltérések ezzel persze még fennállnak, ami még inkább indokolja a helyi lakosok igényeinek messzemenő figyelembevételét, s az output minőségének garanciájául szolgáló folyamatos teljesítménymérést.

Franciaország

A franciaországi ellátórendszerrel állapítható meg leginkább, hogy eltér a hazai gyakorlattól. Mai formájában való megszervezése egészen a háború utáni évekre nyúlik vissza, amikor is a rendkívül kis számú vidéki könyvtár kiegészítéseképp az oktatási minisztérium létrehozta azt a mozgó könyvtári szolgáltatást, amely a néhány meglévő intézményre épülve bibliobuszok üzembe állításával igyekezett enyhíteni az ellátási gondokon. A 80-as években lezajlott decentralizáció következtében a könyvtárak a helyhatóságok illetékességi körébe kerültek, amely a rendszer szempontjából sokkal nagyobb önállóságot, mozgásteret biztosított a könyvtárpolitika számára. A szolgáltatás 10 000 főnél kisebb népességű településeket lát el, ami Franciaország lakosságának közel felét öleli fel.

A könyvek tárolására létesített lerakatok, raktárak számára kezdetben az iskolák, városháza, majd később az ifjúsági klubok, idősotthonok, börtönök, kórházak, gyárak adtak otthont. Ezek idővel némi képp intézményesülve a bibliobuszok bázisaiként alközponttá nőttek ki magukat, amely folyamat az összefogásukra létrehozott csúcsintézmény megalapításában teljesedett ki. Napjainkban 30 000 lerakat működik, ami helyenként már valódi könyvtárként funkcionál. Egyébként ezen egy rendkívül egyszerű szolgáltatási formát kell érteni, amelyben a kölcsönözni szándékozó egyéntől nagyfokú önállóságot várnak el, tekintettel arra, hogy – a rendszer természetéből következően – itt lelkes önkéntesek vállalnak munkát és ez a számunkra megszokott olvasó-könyvtáros közötti hagyományos kontaktust szinte teljesen nélkülözi. A kiszolgálás leginkább egy igazi raktáréhoz hasonlítható.

Mindezzel együtt már évtizedek óta olyan rendkívül komoly közművelődési és oktatási koncepciók, fejlesztési tervek megvalósításában működnek közre, mint pl. az írástudatlanság felszámolása, vagy az olvasást népszerűsítő, még több olvasót megcélzó kampány.

A több mint 600 bibliobusz 20 milliónál is több könyvet és audiovizuális anyagot szállít ki nap, mint nap az állomáshelyekre. A differenciálódó igényekhez igazodva sorra jelennek meg a speciálisan felszerelt konkrét funkcióra szakosodott járművek, mint pl. médiabusz, bébibusz stb. A komputerizáció természetesen ezt a területet sem hagyta érintetlenül. Már másfél évtizeddel ezelőtt elkezdtek a rendszer egyes területeinek digitalizálását. Mivel Franciaor-

szágban nagyok a régiók közötti különbségek, ezért a fokozatosan multimédia-gyűjteményekké, szolgáltatóhelyekké átalakuló könyvtárak egymás közötti kooperációja elengedhetetlen feltétele a költségkímélő gazdálkodásnak.

Hollandia

A köztudottan igen jól szervezett holland közművelődési könyvtári hálózat a közoktatási minisztérium felügyelete alá tartozik. Az országos és helyi szintre tagolódó ellátórendszerben a megyei és a 3000 főnél nagyobb települések könyvtárai teljes önállóságot élveznek jelentős részben helyi finanszírozásból fenntartva magukat. Az ennél kisebb területeken lévő intézmények valamelyik tartományi könyvtár égisze alatt működnek. A legkisebb településeket bibliobuszok látják el. A szolgáltatás fenntartásáért és megfelelő színvonaláért egy nonprofit alapítvány felelős. A 30%-os könyvtári látogatottság elenére a rendszer itt sem kerülheti el a racionalizálására irányuló törekvéseket, mely szerint a legkisebb könyvtárak korlátozott terjedelmű állománnyal és nyitvatartási idővel várnák a jövőben az olvasókat. Erre aztán egy gazdagabb kínálattal rendelkező, míg a legfelső szinten pedig regionális szerepkörrel felruházott intézmények épülnének. A forrásmegosztás elvén működő könyvtári ellátórendszer reformjára irányuló törekvések a nemzetközi trendnek megfelelően itt is hangsúlyozottan az oktatási tartalmú információ-szolgáltató vadonatúj szerepkör felé történő elmozdulás erősödését fémjelzik.

Skandináv Államok

A világ legfejlettebb könyvtári rendszerét a skandináv államok tudhatják magukénak. Ennek okai elsősorban a gazdasági jólét, valamint a kultúra, olvasás iránt megnyilvánuló pozitív attitűd szerencsés egybeesésével magyarázhatók. Mind a hivatalos, mind pedig a közvélekedés szerint a könyvtárügy kiemelt fontosságot élvez. Az iskolai könyvtárak fejlesztésének preferálása már az egészen a kisgyermekkortól olvasás szeretetére szocializáló nevelési program támogatását szolgálja. S történhet mindez az infrastrukturális kiépítettség, az ellátórendszer dologi és tárgyi feltételei, a számítógéppel való ellátottság által biztosított technikai háttér jelenlegi szintjén. Megjegyzendő, hogy Norvégiában 1999-ben mindössze két település nem csatlakozott még be a közművelődési könyvtárakat összekötő rendszerbe. Ezen diszpozícióknak köszönhetően valósulhatott meg a skandináv országokra kiterjedő ingyenes könyvtárközi kölcsönzés gondolata is.

A vizsgált régió könyvtári ellátórendszereinek struktúrájában sok hasonlóságot fedezhetünk fel. A mindenütt rendkívüli körülményekkel és alapossággal megtervezett könyvtárpolitika a kistépülések ellátását a megyei könyvtárak szakmai irányítása alatt a helyi önkormányzatok jogkörébe utalva működteti, ugyanis ezekben az országokban törvény mondja ki, hogy minden településen a helyi fenntartó köteles szakképzett személyzet alkalmazásával könyvtári szolgáltatást biztosítani. Helyenként ez mozgókönyvtári ellátó formát jelent pl. különösen Finnországban bibliobusz használatát, vagy Norvégiában a hátrányos helyzetűnek tekintett fjordok lakosságának olvasnivalót és egyéb programot szállító bibliohajót. A különböző oknál fogva helyhez kötött,

könyvtári szolgáltatást a megszokott módon igénybe venni nem tudó emberek számára kórházi betegek, börtönlakók, mozgáskorlátozottak stb. helybe viszik a kért könyvtári anyagot. Ellátásukat egyébként is kiemelt ügyként kezelik az északi országokban. S ha már itt tartunk, azért helyenként a földrajzi távolság a kistelepülések esetében is – az elektronikus behálózottság ellenére egyfajta hátránnyá képződik le. Ezt kompenzálандó a kis könyvtárak külön támogatásban részesülnek Norvégiában azért, ha felteszik saját állományukat a világhálóra, enyhítve ezzel is szeparálódásukat.

Az ellátórendszer működtetéséhez szükséges pénzügyi fedezet kisebb mértékben állami, zömében pedig helyi, kommunális adókból származik. Itt az alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés az internethasználatot is beleértve ingyenes. A szolgáltatások pl. Finnországban az ország bármely pontjáról bárki által könnyedén elérhetők. Ilyen körülmények között

a felügyelő önkormányzatok feladata – mivel a tárgyi feltételek nagyjából mindenütt adottak – a szolgáltatások minőségének biztosításában, folyamatos értékelésében illetve az eredmények könyvtárhasználók igényeivel való állandó összevetésében és megfeleltetésében rejlik. Jellemző módon Dániában olyannyira kardinális kérdésként kezelik a fogyasztói elvárásokhoz való igazodást, hogy a bibliobuszok és statikus könyvtárak között azért létesítettek rádióösszeköttetést, mert így azonnal reagálni tudnak a beérkező kérésekre, információs szükségletekre.

Végezetül a skandináv könyvtári ellátórendszer működésének sikerességét alátámasztandó álljon itt az az önmagáért beszélő statisztika adat; amely szerint 60–70%, egy másik verzió alapján 90%-a a dán lakosságnak könyvtárhasználó, s ettől a számaránnytól a többi ország sem marad el lényegesen.

MIHÁLY ALIZ

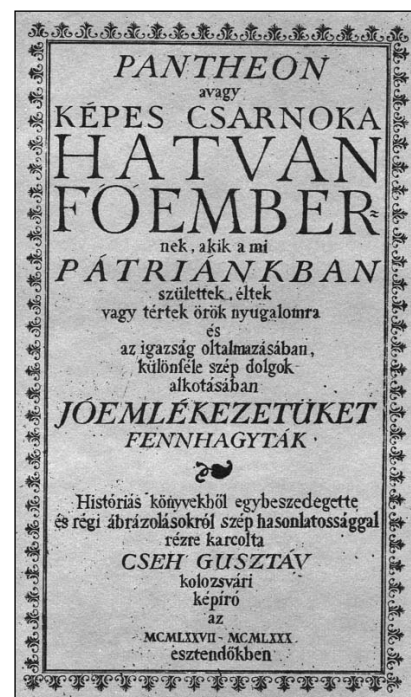
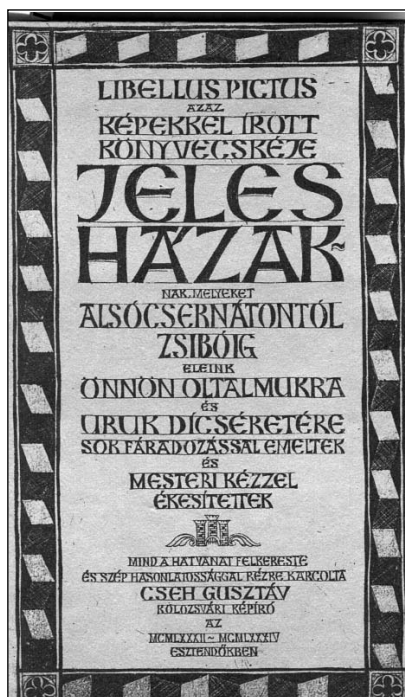
Cseh Gusztáv megújulásai

Hozzánk is begyűrűzött, alkotóművészeket munkára ösztönző hagyománya van a múlt század 30-as éveit folyamán – jórészt Buday György ügybuzgalmának köszönhetően – alapított bibliofil kitüntetésnek: „az év legszebb könyve” című, tekintélyt biztosító megtisztelő elismerésnek, melyet az akkori Magyar Bibliophil Társaság adományozott évente egyszer

az arra érdemesnek ítélt könyvgrafikai műalkotásnak. Így nyerte el – az akkor még alig harminc esztendő – Gy. Szabó Béla ezt a Parnasszus csúcsainak a meghódítására serkentő, tekintélyt biztosító epitheton ornansot, Liber miserorum (A nyomor könyve) című, ötven sejtelmesen szép fametszetet tartalmazó „képregénye”.

Nos, ha ez a hagyomány ma is

elő valóság lenne, minden biznnyal az idén csakis a Korunk Baráti Társaság Komp-Press officinájában 2002-ben napvilágot látott gyönyörű trilógia, a Cseh Gusztáv megrajzolt pátéria lenne méltó arra, hogy posztumusz kitüntetésként ez a díszítő jelző is szerves része legyen a Hatvan főember (1977–1980) és a Jeles házak (1982–1984) című libellus pic-

tusok, azaz képekkel írott könyvecskei utóéletének, melyet a kolozsvári képrő – amint önmagát szerényen, archaikus nyelven nevezte – tulajdonképpen trilógiának tervezett. Sajnos minthogy a Sors fájdalmasan rövidre – alig ötven esztendőre – szabta grafikusművésznünk életútját, hűséges barátai, Kántor Lajos és Benkő Samu Megrajzolt pátria címmel kiegészítették az alkotóművész szellemének legmesszebb menő figyelembevételével a harmadik kötetet és kiadták bibliofil csemegeként, szépen megtervezett és kivitelezett védőtokba helyezve, az immár kiteljesített életmű kvintesszenciáját, a harmadik kötetnek a művész alkotói szelleméhez hűségesen igazodó címmel.

Ha Cseh Gusztáv életműve csupán ez a három kötet lenne, akkor is megtisztelő hely illelné meg imaginárius hazai grafikai annaleseinkben ezt a trilógiát – és megalkotóját. Ám ifj. Cseh Gusztáv – mert édesapjának 1972 januárjában bekövetkezett haláláig, aki szintén jeles könyvgrafikus volt, 1949–1965 között a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán a díszítőrajz adjunktusa – fiának nevéhez szervesen kötődött e megkülönböztető rövidítés – a két szép, rézkarcokból felépített műremek akkor is életművének egy-egy jelentős állomása lenne. De többszáz könyv illusztrálása, számtalan könyvborító meg-

tervezése, egyebek között a Forrás-kötetek emblémájának gondolatébresztő rajza kötődik nevéhez, de illik tudni azt is, hogy már főiskolás korában állandóan foglalkoztatott munkatársa volt a hazai magyar nyelvű folyóiratoknak, újságoknak és könyvkiadóknak. Mégis érdemes szó szerint idézni a Hatvan főember keletkezésének „műhelytitkaiból” alkotójának vallomását, melyet az Új Élet riporterének, Szépréti Lillának adott 1981-ben: „Valóban egy album lapjai ezek a rézkarcok, egy albumé, amelyet nyolcéves fiam kapott tavaly ajándékba, bőrbe kötve, ezüstcsatokkal ellátva és dedikálva. Így akartam figyelmébe ajánlani elődeinket, szellemi nagyjainkat, és ugyanakkor valami maradandót hagyakozni rá örökölni. Egy könyv, mely egy személynek készült... Nem az én kitalálásom; van az ilyennek előzménye. Az előzmények adták nekem az ötletet, a kedvet, hogy magam készítsek el egy könyvet teljes egészében, műhelyemben reszelt szélezéssel, szennylappal ellátva. Az anyagot magam válogattam, legjobb tudásom s ízlésem szerint, de Benkő Samu, Jakó Zsigmond, Kányádi Sándor tanácsait szívesen vettem.” Így született meg a két kultúrtörténetileg is hiteles, magas művészi mércével jellemezhető, rézkarc technikával kivitelezett csudaszép rajzskönyv. Ekkortájt készült fia, Cseh Áron

(aki ma a Kolozsvárott működő Magyar Főkonzulátus konzulja) nevére gyönyörű, székely kaput ábrázoló ex librise is, Kányádi Sándornak A mi utcánk című verséből vett idézettel: „...akit innen tarisznyáltak / azt egykönnyen nem fogja az élet piszka / mert itt még a sár is tiszta”.

De a könyvgrafikus kitűnő – és nagyon igényes karikaturista is volt. Bravúros rajztudása mellett erre predesztinálta sziporkázó humora is. Karikatúrái mindig nagyon jellemző nézőpontot valószínűsítanak meg, olykor nevetésre késztetőek, de sohase sértőek. Főleg az Utunk szilveszteri számaihoz készült Útunk rovatban jelentek meg, a legmagasabb rendű műélvezettel ajándékozva meg a szemlélőt.

Külön alcímet igényelnének ex librisei is. Ha számra nem is túl sok amit ebben a műfajban alkotott, de egytől egyig tökéletesen megfelelnek a könyvjegykészítés szigorú kánonjának: szimultán tükrözni mind a megrendelő, mind az alkotóművész egyéniségének valamilyen fontos jellegzetességét, elmondhatjuk, hogy az alkalmazott grafika magasiskolájának példás képviselői. Ennél többet nem is igényelhet egyetlen exlibris-művész sem.

GÁBOR DÉNES

**CSEH
GUSZTÁV**

Életrajzi adatok

Született: Kolozsvárott, 1934. július 13-án.

Érettségi: 1952; kolozsvári építészeti iskola.

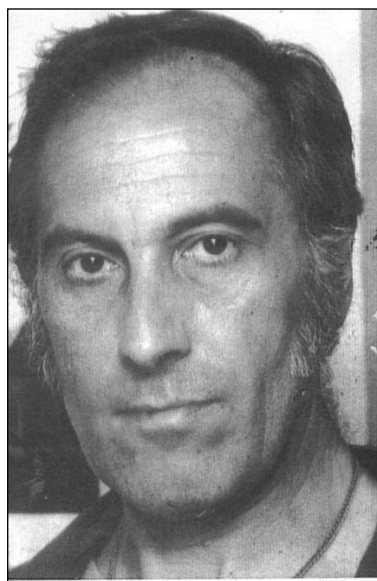
Diplomázott: 1960-ban a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán.

1961–63: a Művészeti Szakközépiskola tanára.

1966-tól a Dolgozó Nő c. kolozsvári képeslap grafikai szerkesztője.

Közben 1965–1983 között tíznél több egyéni kiállítása volt, itthon és külföldön egyaránt; számos csoportos kiállításnak is résztvevője.

Elhunyt: 1985. június 19-én, Kolozsváron.

Cseh Gusztáv

Cseh Gusztáv művészete

Emlékeim a Cseh családdal kapcsolatban messze gyerekkoromba nyúlnak vissza. Jól emlékszem Guszti bácsi (id. Cseh Gusztáv) mozgékony, temperamentumos alakjára a Tordai úti színházi műtermekben, ahol édesapámmal együtt dolgozott az 1940-es években.

Gusztai bácsi a betűírás nagymestere volt, pergamenre írt, díszbetűi üzenetek, melyeket a fiú, az ifjú Cseh Gusztáv mint egy hatalmas örökséget vett át, mint azt az aranyfedezetet, amit a rézmetsző, rézkarcoló mesterek már a reneszánsz emelkedett korában is értékelték.

A csernátoni háttér, a család presbitereket adó puritán múltja, mely képszerűen elébük idézi Háromszék mészfehér református vártemplomait, melyek a múlt, a sors áldásaiként álltak, mint inspiráló minták a fiatal alkotó előtt, aláhúзва azt az erkölcsi támaszt, melyre az ifjú művész áhított, mely erőteljes bronz foglalatba sűrítette a fiatal csapongó művész látomásait.

Így született meg a lélek mélyéről áradó kisugárzásból, az erdélyi épületeket és templomokat bemutató rézkarcsorozat, mely sajátos metafizikáján keresztül közelebb hozza számunkra a kort, amelyet Erdély fénykorának is nevezhetünk.

Cseh Gusztáv erkölcsi és művészi rézkarcoló tűjét egy másik akarat is fűtötte: megállítani az időt és bemutatni Erdély főembereit, akik elsősorban jellembeli meggyőző erejükkel hatnak, felemelnek minket, egy nemesebben emelkedett korba.

Az arcokból felénk áramló magnetikus erő kataritikusan hat, jobbra tesz mindannyiunkat és az egységes harmónia, az egymásra figyelés irányába mutat.

Ez az egységes és felemelő anyag, az erdélyi rézkarművészet apró gyöngyszemei, melyek valósággal a sorsot alakítják át, kitartásra, helytállásra biztatva Erdély mai fiait.

Cseh Gusztáv művészetének a lényege az ötvöző erő, a különböző irányokból jövő inspiráció, és oxigénszomj kiélése a rézkarcolások és a tusrajzok felületein.

A fent említett, stabil megnyugtató értékek mellett, Cseh Gusztáv egy másfajta, kalandosan játékos, nagyvilági univerzumot is teremtett az 1960-as években, amely világ gyökeresen újat jelentett az erdélyi művészet egészében.

Gusztai kifejező, erőteljes arcéle, az akaratos áll, az éles metszésű orr, a hatalmas, keleties metszésű szemek sejtették a kívülállóval, hogy merész, csaknem áramvonalasnak nevezhető feje nem elégszik meg a megszokottal, hanem mint a nagy kalandorok, lelke mélyén romantikus vitalitással új értékeket és titkokat fog találni.

A külső impulzus Lengyelországban érte, Krakóban, ahol a csodálatos épületek úgy tárulkoznak ki előtte, mint amelyek már megharcolták az 1920-as évek művészi forradalmait, és szürrealisztikus időtlenségük, termegsejtésük új titkokkal ajándékoznak meg minket, mintha munkahidak lennének a nyugati kultúra és Erdély között.

Cseh Gusztáv újra elő meri venni tusrajzain és rézkarcaiban a rembrandti vonalhalókat, a bonyolult energiakötegeket, melyek mint ránc boruló színházi szuffiták, mint bachi harmóniák és fúgák ölelik át a házakat, új értelmet, új játékos komolyságot adva a régi épületek mai értelmezésének.

Cseh Gusztáv munkáiban nyoma sincs a közép-európai félszegségnek, munkái a szabadság, a nagyvonalúság ötvözetei, melyek úgy mutatják be számunkra a lengyel nagyvárosokat, hogy azok a szabadság és életöröm eszenciáját sugallják felénk.

Nagy öröm volt számomra a Korunk szerkesztőség könyvsorozatát kézbe venni, hisz megint a lelki kényszerrel találkozhattunk egy áhítattal átitatott nagy művész munkáit láthattuk, aki komolyan tud játszani, aki elhidegülő korunkban vonalhalóival felemelni és megvisszatalni tud mindannyiunkat.

Olvasás, nemzettudat, vallásosság – a magyarországi középiskolások szemével

Vizsgálat középiskolások körében

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával 2001 április–májusában Magyarország hét kisvárosának (Kőszeg, Sopron, Tapolca, Kiskunhalas, Hatvan, Biharkeresztes, Vásárosnamény, minden esetben egyenlő arányban gimnazistákat, szakközépiskolásokat és szakmunkástanulókat) összesen 1102 9. és 11. osztályos tanulóját kérők meg egy-egy kérdőív kitöltésére, többek között szabadidős tevékenységeikről, olvasási-, könyvtár-, és számítógéphasználati szokásaikról, értékrendjük, történelmi-, valamint nemzeti azonosságuk legfontosabb jellemzőiről. Kontrollcsoportként, miként azt már csaknem két évtizeddel korábban (1983) ugyancsak megtettük, egy-egy katolikus (Pannonhalma) és református (Debrecen) gimnáziumban is felvettünk 105 db. kérdőívet. (Ezúton is hálásan köszönöm mind a kutatás anyagi bázisát megteremtő minisztériumi, mind az adatfelvételben közreműködő könyvtáros, könyvtárostanárr és pedagógus kollégák önzetlen, ügyszerető, mással nem pótolható segítségét.) Az alábbi rövid összefoglalóban mindössze a címben jelzett, 3 kulcsfogalom kérdéskörére szeretnénk koncentrálni.

Mint közismert, az olvasásra fordított idő, az olvasók aránya társadalmunk egészében csökkenő tendenciát jelez, ha az utóbbi másfél évtizedre tekintünk vissza. Kevesebben és kevesebbet olvasunk az ezredfordulón, mint tettük azt még a rendszerváltozást megelőzően, például az 1980-as évek derekán. A minden társadalmi réteget érintő regresszió természetesen egyenletlenül oszlik el, például éppen a sokat emlegetett iskolázottsági lépcsők mentén haladva, de a legdrámaibb változást éppen a 15–19 évesek korosztályában mutatnak az országos adatok. Az adott korcsoporthoz tartozó fiúk 1986-ban még egy átlagos őszi hétköznapon 39 percet töltöttek ezzel a tevékenységgel (nem tanulással, nem a kötelező művek forgatásával), 15 évvel később ez már átlagosan 13 percre zsugorodott.

A részletekről majd máskor és máshol bővebben! Bevezetőként csupán egyetlen adatsor: 1968-ban a tízenévesek legkedvesebb szabadidős tevékenysége a szépirodalom olvasása volt, 2001 tavaszán a megkérdezettek egy 25 tételes lista elemeinek osztályozása után ugyanezt a tevékenységet a rangsor huszadik helyére „ejtették”. A szakirodalom csak alig hátrébb a 22-en, a tévzés a 9., a számítógépezés pedig már a 12. helyen áll. (A listavezetők egyébként dominánsan a társas tevékenységek.)

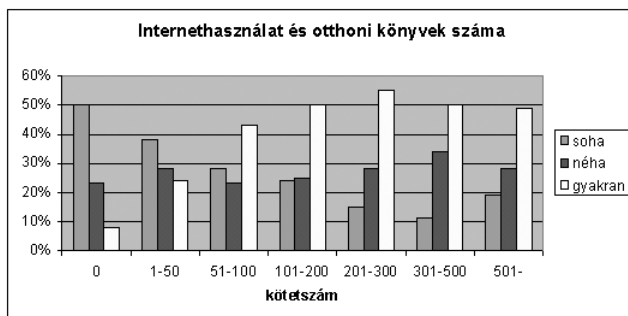
Itt ismételtlen a barátain kötelező köszönetnyilvánítás ideje érkezett el! A vizsgálati apparátus, a kérdőív tételeinek összeállításában a lehető legszorosabb együttműködést alakítottuk ki Gereben Ferenc kollégámmal, barátommal, aki 2000 novemberében a felnőttek körében végzett hasonló vizsgálatot, tehát elemi, ésszerű követelmény volt a majdani vizsgálati eredmények összevethetőségét előre megfontoltan biztonsággal megteremteni. Másrészt az adatok számítógépes feldolgozását vállaló Bolváry Endre magas

szintű, megbízható önzetlen segítségéért, mindkettőjüknek ugyancsak a legnagyobb hálával tarozom.

Számítógép és olvasás

Számítógép a családok több mint felében található, s nyilván alkalmi (netán rendszeres) géphasználók jócskán vannak a csak iskolában és/vagy könyvtárban egeret és klaviatúrát kattintgató, pötyögtető diákok között is. Érdekes azonban az országrészek közötti különbségeket (Kőszegen és Sopronban 60% feletti, míg Biharkeresztesen, és Vásárosnaményban csak 30% körüli a számítógéppel rendelkezők aránya).

Elsőként villantsunk fel két illusztrációt a számítógéphasználat és az úgynevezett kulturális tőke hagyományos mutatóinak összefüggésére vonatkozóan. Nevezetesen, hogy milyen viszonyban vannak egymással az internethasználat és az otthoni könyvgyűjtemények nagysága, valamint a könyvtárak látogatása?

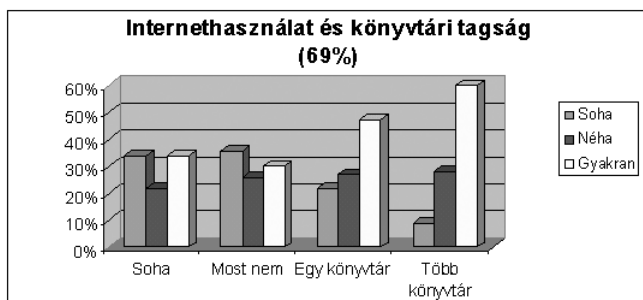

Az alapvető tendenciák meglehetősen egyértelműséggel rajzolódnak ki. Egyrészt a családi könyvtárak kötétszámainak emelkedése jól követhető esélynövekedéssel jár együtt az internet használatát illetően, tehát a nyomtatott és képernyőn megjelenő szövegek egymást kölcsönösen erősítő igénye tűnik jellemzőnek a mai magyarországi 15–17 évesek körében. Másrészt érdemes figyelmet szentelnünk a skála két végpontjának is. Az 1102 megkérdezettből 26 fő (2,4%) nyíltan bevallja a teljes könyv nélküliséget, 163 fő (15%) a legszerényebb (1–50 db.) házi-könyvtárról tesz említést. (Közben azért gondoljunk az akaratlan szépítés, az elvárásoknak megfelelni akarás tendenciájára!) Nos a válaszok tükrében ma már létezik a könyvet aligha, viszont számítógépet, mi több annak izgalmasabb lehetőségeit már néha vagy gyakran használói rétege. No és mindennek az ellentéte: az 500 kötet feletti, nagy otthoni könyvtárral rendelkezők 161 fős (15%-os) csapatának egy kisebb része még nem került igazán kapcsolatba ezzel a csodálatos, (ördögi?) masinával. Vagyis az átfogó tendencia mellett (a két eszköz egymást kiegészítő használata) már és még léteznek rendhagyó, kisebb-szebbben lévő csoportok: a könyveket már nem, de a

számítógép képernyőjén kereső, olvasó, netán ezek segítségével házi feladatokat sikeresen, önállóan megoldó, nem csupán jelöletlen idézetek halmazát előállító diákok mellett, a digitalizált szövegektől idegenkedő vagy azokhoz még egyszerűen el sem jutó, ugyanakkor a többkönyvűséggel jellemezhető rétegek.

Alljunk meg egy pillanatra ezen a ponton! Az Infinit hírlevél 122. számának (2001. szept. 7.) egyik közleménye szerint az Egyesült Államok 12–17 éves diákjai 73%-ának, vagyis 17 millió gyerek otthonában van az internet s többségük (78%) főként már ezt az eszközt használja s a megkérdezettek csupán 24%-a ítélte legfontosabbnak a könyvtárak felkeresését. Amint egyikük vallotta: „Az internet nélkül könyvtárba kellene járni és bolyonghatnánk a könyvek között, hogy megtaláljuk, amit keresünk. A mai világban elég, ha hazamész, belépsz a netre és beütöd a keresett témát.” Természetesen könyvekből összeollózott dolgozatokkal, házi feladatokkal évtizedek óta találkozunk itt Európában is. De látnunk kell a technikai fejlődéssel együtt járó veszélyforrásokat! Könyvekből többnyire kézírással, a lényegét kiemelve, tömörített, átfogalmazott vázlatokat, előadásokat készítettünk magunk s diákjaink számára. Mindez a mi gyermekeink számára már sem a kézírást, sem a rövidítést, sem a szinonimák keresését nem feltétlenül igényli. Elegendő a források feltüntetésének elmulasztása, a megfelelő kötőszavak megválasztása s percek alatt eredeti alkotásként jelenhet meg az, amit korábban kompilációként leminősített a pedagógus, hiszen az eredeti műveket jobban ismerte, mint diákjai. Az internet korában bealkonyult az ilyesfajta, egyértelmű tanári magabiztosságnak.

De térjünk vissza a hazai tájakra! Mit gondolnak erről az összefüggésről az ezredforduló magyar középiskolásai?

Bizonyos hangsúlyeltolódással, de szinte refrénszerű együttmozgást kell regisztrálnunk ismét a kulturális tőke hagyományos eszköztárának (könyvtár) igénybevétele és a digitális információhordozók kiegészítő használatáról. Hiszen az egy vagy, különösen a több könyvtárat látogatók keresnek leggyakrabban az interneten ilyen, olyan adatot, választ, vagy csak egyszerűen élményt. (Egy percre se feledjük 15–17 éves ifjakról szól a történet! Még akkor sem, ha a kérdőív szerkesztőjeként sok fejtörés ellenére se mertem a szex vonatkozású, egyébként nyilvánvalóan releváns kérdést feltenni. Talán kellett volna?)

Ugyanakkor a megkérdezettek 8%-a (88 fő) soha nem volt még könyvtár beiratkozott olvasója, 33%

(360 fő) valaha igen, de a kérdezés időpontjában nem s közöttük is akad szép számmal internetező diák. Egyébként jó tudnunk, hogy a minta jó kétharmada (69%) ez utóbbi kategóriába, a netet egyáltalán ismerő, élvező kategóriába sorolta önmagát.

A részletekről szólva 44% a sajtóolvasást emlegette, 35% kézikönyveket, szakkikkeket keres a világhálón, s szépirodalmat mindössze 18% szokott böngészni a képernyőn. A döntő többség (60–70%) még soha nem találkozott az internetes oldalakon ezzel a műfajjal.

Olvasmányok és motívumok

A területi korlátok miatt a következőkben eltekintünk a szerzők és könyvcímek részletes bemutatásától s inkább olvasóink bizalmát kérve, csupán a legfontosabb tendenciák jelzésére szorítkozunk. Az utolsó olvasmányok felől tudakozódva, rendszerint az iskolai tantervekben szereplő kötelező és ajánlott szerzők névsorát állíthattuk össze a válaszok nyomán: Shakespeare, Szophoklész, Móricz, Gárdonyi, Ibsen, Kosztolányi, Molnár, Voltaire, Madách, Stendhal, Jókai, Golding, Molière, Mikszáth stb. (9. és 11. osztályosokat kérdeztünk!) A rangsor derekán feltűnt Rowling, a Harry Potter szerzője, majd a sereghajtók között Cook, Robin, King, Stephen, Steel, Danielle és Christie, Agatha. Radikálisan átrendeződik azonban az előbbieken vázolt rangsor, ha a kedvenc szerző listáját összegeztük. Itt is domináns ugyan az iskolai „kötelező olvasmányok szólama”, de a korábbi lista 43. helyéről a 8.-ra ugrott előre King és szorosan mögötte jönnek Lőrincz L. László, Robin Cook, Danielle Steel meg Agatha Christie, míg Rowling marad a középmezőnyben. Itt érdemes lenne a jelenség értelmezése érdekében kissé hosszabban töprenkednünk. Hagyjuk ezt azonban máskorra! De legalább érdeklődést keltő példaként említsük meg azokat az eseteket, amikor a pedagógus érzékelvén egy-egy könyv iskolán kívüli népszerűségét, nem tiltással, nem érdektelenséggel reagál, hanem „vitorlába fogott hát-szélként” hasznosítja a spontán támadt, illetve a média által gerjesztett népszerűséget. Amint erről a Könyv és Nevelés 2002/2. számában Bunné Csintalan Judit, Debrecenben tanító középiskolai kollégánk kitűnő cikkében részletesen beszámol. 13 éves, 7. osztályosok számára a Harry Potter első kötetét kötelező olvasmányként dolgozza fel, (amit a diákok döntő többség már a pedagógiai szándéktól függetlenül, egyébként is megismert), s eközben könnyűszerrel megtanítja az irodalomelméleti alapfogalmakat. Örömteli, közös olvasmányélmény! S az előírásoknak megfelelő tantervi kötelezettségek sem szorultak háttérbe.

No és az értékes, kortárs magyar, illetve európai szépirodalom? Szabó Magda Abigél és Golding Legyek ura című műveit 4–4 fő (1102-ből!) említi maradandó élményként. Mindkét esetben a tartós népszerűséghez a nagyszerű regények mellett – feltehetően ugyancsak kellett – azok megfilmesített, a tv-ben többször látható változatainak ébrentartó hatása is. Íme, milyen hatalom van a mozgóképpel, műsor-szerkesztéssel foglalkozók kezében! Vajon miért nem élnek ezzel gyakrabban?

Ezen a ponton a címben harmadikként jelzett (vallásosság) kulcsszóhoz, egyetlen utalás erejéig, ugorjunk előre! Kérdőívünk egyik tétele szerint

„Egy jó regénytől azt várom, hogy...” kezdetű mondat befejezéseként az általunk előre megadott 12 kulcsszóból 5-öt ki kellett választania. Vagyis kísérletet tettünk az úgynevezett elvárási horizontok szerkezetének felderítésére. Tekintsük át az eredmények összesítő táblázatát!

Elvárási horizontok	Országos 1102 fő	Felekezeti 105 fő
Motívumok	%	%
elszórakoztasson	72	68
kikapcsolódást nyújtson	69	70
pihentessen	43	32
ismereteket közöljön	42	49
újat mondjon	35	33
valóságszerű ábrázolás	27	32
példát állítson	25	43
összefüggéseket tárjon fel	22	43
igazolja elképzeléseimet	16	5
gyönyörködtessen	14	30
erősítsen meg	14	18
ironikus, groteszk legyen	10	6

Meglepő módon a felvett kategóriák többségében a válaszok megoszlása rendkívül hasonló. (Bár a pihentetés, az ironia az országos mintában, az ismeretszerzés pedig a felekezeti iskolák tanulói között érzékelhetően fontosabbnak ítéltetett.) Az igazán drasztikus, látványos eltérések azonban az önigazolás tendenciája mentén az átlagot jellemzi, míg a példa állítása, az összefüggések feltárása s különösen az örömszerző, gyönyörködtető motívum az egyházi gimnázium tanulói körében tűnik sokkal jelentősebbnek. Hogyan, mit és miért tanítunk szépirodalomként, ha csak ilyen kevesek (14%) számára jelent gyönyörködtető, maradandó élményt? Adataink szerint az olvasás a túlnyomó többség számára inkább nyomasztó teher, mintsem boldogító szárny, ami röpít, emel. A reménybeli kitörési pontok egyike bizonyára ez lehet: több boldogság-tapasztalatra van szükségük!

Nemzettudat

Az itt jelzett témakörben is 8 kérdést tettünk fel, de a terjedelmi korlátok miatt csupán jellegzetesnek ítéltető töredékeket villanthatunk fel a rendelkezésünkre álló adathalmazból.

Elsőként a nemzeti azonosságtudat pilléreiként szolgáló, a kollektív történelmi tudatban megőrzött személyek és események struktúráját, rangsorát próbáltuk felderíteni. „Vannak-e olyan történelmi személyiségek, akiket Ön kifejezetten nagyra becsül?” – szólt egyik kérdésünk.

Nagyrabecsült történelmi személyiségek rangsora

Természetesen az itt olvasható nevek – mintegy ízelítőül – csupán a rangsor legelejét, a jéghegy csü-

Válaszok	Országos 100 %=1102 fő	Felekezeti 100 %=105 fő
Széchenyi I.	16%	43%
Mátyás	12%	27%
Petőfi	12%	10%
Kossuth	11%	27%
Szent István	10%	33%
Árpád	3%	3%
Rákóczi	3%	10%
Hunyadi János	2%	11%
Hitler	2%	0%
IV. Béla	1%	6%
Dobó	1%	2%
Zrínyi Miklós	1%	6%
Julius Caesar	1%	2%
Attila	1%	2%
Bem	1%	2%
Horthy M.	1%	4%
Napoleon	1%	3%
Dugovics Titusz	1%	0%
Dózsa	1%	2%
Aradi vértanúk	1%	1%
Kölcsey	1%	1%
Szent László	1%	5%

csát jelentik. (Hitler felbukkasát érdemes talán inkább az „ingerelt, az ostoba kérdeztetésünk nyomán türelmetlenné váló diák bosszújának”, mintsem komolyan átgondolt reakciónak minősíteni, hiszen az itt nem idézett részletekben még Lenin és Sztálin is megjelennek, alig kevesebb említéssel.) Egyébként a nevek rangsorával többé-kevésbé elégedettek lehettünk, de néhány ponton megint szembetűnő a felekezeti jóval magasabb válaszadói hajlandósága. Szent István (10% –33%) és László (1% kontra 5%) rangsorbeli különbségét egyszerűen magyarázhatjuk az egyházi hagyományok átütő erejével, a korábbi évtizedekben „klerikális reakciónak” titulált tevékenység maradandó hatásával. No de Széchenyi, Mátyás, Kossuth, Rákóczi, Hunyadi János, IV. Béla és Zrínyi Miklós esetében már nyilvánvalóan önáltatás lenne a fenti érvrendszerre hagyatkozni. Nem! Itt ezekben az iskolákban másként és részben bizonyára más tankönyvekből tanítják ugyanazt a történelmet s az eredmények szembetűnőek.

Hasonló kontrasztokat találunk a nagyrabecsült történelmi események listájának áttekintése után is. A táblázat számai ugyancsak beszédesek. Hitelesebb, maradandóbb, a nemzettudatot jobban erősítő történelem-képet hoznak már nyilván a családokból is, de iskolájukból is a debreceni és pannonhalmi diákok, mint azt az országos összképet reprezentáló mintánk válaszaiból sejteni lehet.

Nagyrabecsült események rangsora

Válaszok	Országos 100%=1102 fő	Felekezeti 100%=105 fő
1848/49-es szabadságharc	21%	47%
Honfoglalás	20%	24%
1956-os forradalom	3%	26%

Egri diadal	3%	5%
Szabadságharcok	3%	5%
Államalapítás,		
Szent István	2%	11%
Hunyadi János,		
Nándorfehérvár	2%	5%
Rendszerváltás	2%	10%
Buda visszafoglalása	1%	7%
II. világháború	1%	1%
Világháborúk	1%	1%
Forradalom,		
forradalmak	1%	0%
Rákóczi-szabadságharc	1%	5%
Mohácsi vész	1%	2%
Törökellenes harcok	0%	10%

Széles a választék. Egészen más jelentősége van itt és ott a törökellenes harcoknak, Buda visszafoglalásának, az államalapításnak, a Rákóczi-szabadságharcnak, a rendszerváltásnak és a 20. század csodájának, 1956-nak is! Ezek a megkérdezett 15–17 éves fiatalok már szabadon ünnepelhetek az elmúlt évtized minden október 23-án. Mégis 3 kontra 27%! Hiába való lett volna az áldozat? Nem értjük, nem akarjuk érteni a világraszóló tett máig ható jelentőségét? Kie itt a felelősség, ami a többséget, az átlagos, állami középiskolákba járók történelmi tudatát, nemzeti önbecsülését illeti? Megkerülhetetlen kínzó kérdések. Szülők, pedagógusok, könyvtárosok, papok, értelmiségiek, felnőttek, mindenki, aki „érett ésszel, józanon” emlékezni akar és felkészíti a következő generációkat a rájuk váró nehézségekre – válaszolnunk kell! Domokos Pál Péter hosszú évtizedekkel ezelőtt, mindnyájunkhoz szólva figyelmeztetett: „Az a nép, amelyik elfelejti dalait, az elfelejti a történelmét, aki elfelejti a múltját, az nem érdemli meg a jövőt”.

Végül villantsunk fel még két mozzanatot, amelyek közvetlenül a magyarságtudat jellemzőire utalnak. Elsőként a „Hogyan látja Ön a magyarság jövőjét?” kérdésünkre érkezett válaszok összesítő táblázatát mutatjuk be.

Hogyan látja a magyarság jövőjét?

	1991 %	2001 %	Felekezeti %
Mérsékelt bizakodással	29	45	71
Mérsékelt borúlátóan	11	23	16
Nem tudja	20	15	4
Nagyon borúlátóan	11	12	4
Kifejezetten derűlátóan	20	4	6

Az előre megadott válaszlehetőségek közül egyet lehetett megjelölniük. Amint látható, minden esetben 3 adatsor áll egymás mellett. Az első adatsor még egy évtizeddel korábbi, s bizony mindösszesen 100 megkérdezett választait tartalmazza. (Hatvan városában kérdeztük az akkori középiskolások éppen 100 fős csoportját. Mint közismert, a kisvárosi lakosság életmódja, vélekedéssrendszere áll legközelebb az országos átlaghoz.) Csökkent ugyan az egyértelműen derűlátók tábora, de a domináns válasz akkor és ma is (ráadásul növekvő mértékben), a mérsékelt bizakodást vállalóké. Az egyházi gimnáziumok tanulóinak több mint kétharmada sorolta önmagát ebbe a kategóriába. Vajon miért? Miben hisznek? Mitől magabiztosabbak? Csodavárók lennének?

Bizony ilyenkor fáj igazán a pénz és az idő hiánya! Milyen fontos is (lett volna), lenne néhány tucat mélyinterjúval részletesebb kifejtést, indoklást kérni. Mindenfajta iskolatípusban. Lássuk együtt a színét és fonákját!

„Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” kérdést valójában kétféleképpen is feltettük, egy-egy nyitott és zárt formában. Legyen elegendő itt csupán az egyik adatsorral terhelni az olvasó türelmét s a részletező kifejtést engedjük át egy más alkalomra.

Mit jelent magyarnak lenni?

	1991 %	2001 %	Felekezeti %
Büszkeség	13	33	30
Nyelv, kultúra,			
hagyomány, történelem	0	9	4
Tartozni valahová	19	10	4
Vállalás, küzdelem,			
helytállás, feladat	8	7	51
Természetes adottság,			
származás	18	4	2
Közömbös	3	3	2
Negatív élmény	4	3	0

Nem telt hiába az elmúlt évtized. Nem csupán derűlátóbbak, de magabiztosabbak is lettünk. (A felnőttek körében hasonló jellegű és nagyságrendű elmozdulás mutatható ki. Lásd Gereben Ferenc dolgozatát.) Aligha olvasható viszont megrendülés nélkül a feladatvállalásra, a nehézségekkel szembeni küzdelemre, a helytállás szükségességére utaló adatsor. A kötetlen válaszok olvasása közben szinte Karácsony Sándor és Németh László szavait, fordulatait véltük felismerni, különös tekintettel a felekezeti esetében. 51% szemben az átlagos 7%-kal! Ki fog itt maradni a nehézségek ellenére? Kinek ad értelmes célokat egy életen át a helytállás, „a keskeny út” vállalása? Kik vannak, lesznek itt többségben?

Ezekből a táblázatokból magunkra, munkánk eredményeire látunk, mi neveltük őket. Így akartuk? Ezt szeretnénk folytatni?

Végszó

Természetesen a címben vállalt témákat éppen csak érinteni tudtuk. A részletes kifejtés előttünk álló feladat. Egy gondolatot azonban összegzésül nyomatékossá kell tennünk. Nem véletlenül választottunk kontroll csoportot. Hiszen a vizsgálatra szánt összeg lehetetlenné tette, hogy nagy mintán, részletes és differenciált helyzetképet rajzolhassunk fel. Ezért döntöttünk az átlagot jól közelítő kisvárosok mellett (a regionális különbségről ugyancsak máshol és máskor ejtünk szót), és tettük mellé a „lehet, legyen” kategóriájába sorolható felekezeti iskolák diákjait, illetve a tőlük érkező válaszokat. (A pozitív jellegű eltérések sokféle összetevői között hangsúlyosan utalni kell a debreceni és pannonhalmi diákok szüleinek az országos mintában szereplők szüleinél magasabb szintű iskolai végzettségére!)

Ugyanakkor ezzel indirekt módon sem akarjuk azt állítani, hogy eleve minden felekezeti oktatási intézmény jobb, mint az átlagos állami. (Mindnyájan ismerünk kifejezetten gyenge egyházi iskolákat.) Távol áll tőlünk annak sugalmazása, miszerint mindenkit felekezeti iskolákba kellene íratni. Legyen

csak egészséges verseny! Figyeljünk egymásra! Tanuljunk egymástól! Hiszen világ- és országos hírű, állami, alapítványi középiskolák tucatjaival rendelkezünk. Nagy valószínűséggel a közülük választott összehasonlítási alapul szolgáló iskolákból ugyan-csak figyelemre méltó különbségek sora bukkant volna felszínre.

Itt mindössze annak bizonyítására volt módunk, hogy a transzcendenciával, a Bibliával, az alázat, a felebaráti szeretet, a szolgáló élet gondolatával rendszeresen találkozó diákok sok tekintetben példát jelenthetnek kultúránk, magyarságunk, jövőnk megőrzéséhez.

NAGY ATTILA

VALLÁSOSSÁG A 90-ES ÉVEKBEN

A világ joggal és okkal tartja keresztény országnak szívesen Magyarországot, hiszen azzal, amikor első királyunk, Szent István II. Szilveszter pápa tudomására hozta a latin egyházszervezet kiépítésére vonatkozó szándékát, egyértelműen kezdetét vette és megfordíthatatlanná vált az a folyamat, melynek következtében országunk a nyugati kereszténységbe integrálódott. A döntés következményei az azt követő évtizedekben, évszázadokban lassan az élet valamennyi területére kiterjedtek, s történelmünk, kultúránk, kapcsolatrendszerünk azzal összhangban alakult. S bár a századok során a valláshoz való viszony jelentős változáson ment keresztül, a vallás jelenlegi állapotában is az élet szinte minden megnyilvánulásában, a legjelentéktelenebbnek látszó dolgok, cselekvések mögött is jelen van, nyomai ott is fellelhetők, ahol korábbi befolyása már megszűnt, vagy lényegesen jelentéktelenebbé vált.

Amennyiben történelmünket, tájainkat nem ismerő ember valahonnan közénk pottyanna és sorra járná falvainkat, városainkat, akkor már az első tucat település után feltűnne neki, hogy mindenütt, a legtöbb esetben a centrumban van egy olyan épület, melyhez hasonló az adott településen nem, hanem csak az addig meglátogatott helyeken látott. Ez az épület pedig nem más, mint a település legkiemelkedőbb s egyben legszembevetőbb épülete: a templom, amely funkciójával összhangban a többi épülethez nem hasonlítható.

A vallás tartalma, helyzete, intézményeinek kiterjedése és működése szoros összefüggést mutat a társadalom mindenkorai állapotával, s azt közvetlen és közvetett formában tükrözi. Ez mindennapi életünkben abban nyilvánul meg, hogy a rendszerváltozást követően a templomokat és a különböző egyházi épületeket, vallásos jellegű szobrokat, építményeket több évtized után mind több helyen éppen most hozzák rendbe vagy renoválták. Az a megújulás, amely 1990 után egyre határozottabb formát nyert, nem csupán a rendszerváltozás következménye, hanem már az 1970-es évek végétől mindenekelőtt azokra a funkciókra is kiterjedt, amelyeket az egyházak megalapításuk óta hazánkban betöltenek. Ezt a folyamatot tükrözte és szoros összefüggésben volt azzal a vallási újjáéledéssel, amely 1978-ra az addigi föld alá szorítottságból nemcsak kilépett, hanem létszámában lényegében visszanyerte azokat a tömegeket, amelyeket a korábbi évtizedek elvallástalanodásának időszakában átmenetileg vagy esetleg végleg elveszített. Mindehhez szorosan kötődött a templomok és az egyházi intézmények felújítása, a magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közös-

ségek reorganizálódása, elvett intézményeinek visszaadása, egy részük működésének újra indítása.

A vallásokhoz, az egyházakhoz fűződő jelenlegi helyzetünk megértése szempontjából érdemes egy rövid visszapillantást tennünk. Őseink a kereszténységgel először a bizánci papok térítő munkássága révén találkoztak. Erről már a 8. századból adatok állnak rendelkezésünkre, vagyis Kárpát-medencébe történt érkezésük előtt már hosszabb időn keresztül érintkezésbe álltak a kereszténységgel. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy azzá is váltak volna, bár az sem zárható ki, hogy már voltak közöttük olyanok, akik megkeresztelkedtek. A kereszténységgel való érintkezés természetesen 896, a Kárpát-medencébe érkezés után nemcsak, hogy nem szakadt meg, hanem az új hazában talált szláv keresztényekkel már nem esetleges, hanem mindennapos kapcsolatba kerültek.

Az általános és a középiskolai történelemtanítás részletesen foglalkozik őseink nyugati kalandozásaival. Így ezeket elég behatóan ismerjük. Ez az anyag rész azonban már figyelmen kívül hagyta, hogy a kalandozások nemcsak akadályozták a nyugati kereszténységgel való kapcsolatfelvételt, hanem még egy évszázadig a keleti kereszténységgel való kapcsolatot erősítették. Azaz hosszú időn keresztül még adott volt annak lehetősége, hogy a magyarság a keleti kereszténységhez kapcsolódjon. Abban, hogy ennek ellenére őseink teljes megtérítését mégsem a bizánci egyház végezte el, döntő szerepe volt a Bizánccal való kapcsolat megromlásának, sőt elmérgesedésének. Taksony kezdeményezése nyomán Géza nagyfejedelem a magyar külpolitikát nyugati beállítottságúvá tette. Ez teremtette meg annak feltételét, hogy nyugati szertartású hittérítők érkeztek az országba. Ismert, hogy Géza nagyfejedelmet Brúnó Sankt Gallen-i szerzetes keresztelte meg, aki 972 októberében már püspökként érkezett az országba. Neki s a vele érkezett társainak, valamint Szent Adalbertnek jelentős szerepe volt azoknak az alapoknak a megteremtésében, amelyek a magyar egyházszervezet István királlyá koronázását követően kiépült. A kereszténység hazai megszilárdulásának további állomásaival már nem foglalkozunk. Azt viszont, időben nagyot lépve előre, még meg kell említenünk, hogy a reformáció gondolata, pontosabban annak lutheri irányzata nálunk már 1526 előtt megjelent, de csak a mohácsi csatavesztés, illetve a török hódoltság teremtett olyan helyzetet, amely a protestánsok megerősödését lehetővé tette. Ebben számos ok mellett szerepet játszott az is, hogy a protestánsokban a törökök egy ideig a Habsburgok ellenfeleit

vélték felfedezni, s ezért 1552-ig a reformáció híveit támogatásban részesítették. Ezek és számos egyéb okok eredőjeként alakult ki az a helyzet, hogy Magyarországon a 17. század közepére a római katolikus egyház mellett bevett egyházzá és vallássá vált a lutheri, a kálvini és az unitárius egyház. Ezek az egyházak az ország következő nagyobb területein fejlődtek: a lutheri egyház a dunántúli, a Dunán inneni, a bányai és tiszai egyházkerületben s Erdélyben teljesen különállóan a szász nemzeti egyházban; a kálvini egyház a dunántúli, Duna melléki, Tiszán inneni és tiszántúli egyházkerületben és az erdélyi országos református egyházban; az unitárius egyház Erdélyben. Ezt követően a különböző hitfelekezetekhez tartozók száma, mindenekelőtt az ellenreformáció hatására még módosult, de a 18. században létrejött az az egyensúlyi helyzet, melyben meghatározó szerepet már nem a különböző valláshoz tartozók vallásváltása, hanem a különböző hitfelekezetekhez tartozók népességlejődése játszott. Ebbe a lassan formálódó folyamatba robbant bele Trianon, amelynek következtében az össznépességen belül a római katolikusok aránya 11,8, a reformátusoké pedig 9,6%-kal megemelkedett. Azaz 1920-ban a népesség majdnem 64%-a római katolikus, 21 pedig református vallású volt. Tehát a lakosság mintegy 85%-a e két egyházhoz tartozott. A radikális új helyzetben az a szerves fejlődés, amely a különböző hitfelekezetekhez tartozók számát és egymáshoz viszonyított arányát a 18. századtól meghatározta szintén megszakadt. Ettől az időponttól kezdve, ezen a területen, mint ahogyan az élet más területén is, egy új meghatározottságú fejlődés indult meg és vált meghatározóvá.

Émlítettük, hogy a nagy vallási átrendeződést, vagyis a reformációt–ellenreformációt követően a vallástváltók évenkénti száma már jelentéktelenné vált. Tehát azok az elmozdulások, amelyek az ezt követő évtizedekben a különböző hitfelekezetekhez tartozók javára vagy kárára bekövetkeztek alapvetően – az izraeliták kivételével – a különböző vallásúak termékenységének különbségeit tükrözték. Emellett az 1920-at követő első évtizedben a különböző valláshoz tartozók számának módosulásában a környező országokból Magyarországra menekülő magyar nemzetiségűek, illetve az országból elmenekülők vallási szerinti összetétele is szerepet játszott. Mindezek következtében a római katolikusok aránya 1920 és 1949 között 4%-kal lett több. A Trianon utáni első két évtizedben a római katolikusok aránya csak 0,9–0,9, 1941 és 1949 között viszont már 2,1%-kal növekedett, s ez több mint duplája volt az előző évtizedek emelkedésének. Ezek az elmozdulások azt eredményezték, hogy 1949-re a római katolikusok és a reformátusok együttes aránya – az evangélikusok 6,2 és a görög katolikusok 2,2%-os aránya mellett – majdnem elérte a 90%-ot. A magyar zsidóság száma 1920-ban 473 329 volt. Számuk 1930-ra 444 552-re csökkent. Az ezt követő tíz évben pedig 44 741 fővel csökkent az izraelita vallású magyar állampolgárok száma. Így számuk 1941-ben már csak 400 811 volt. 1920 és 1941 között tehát az izraelita vallásúak összlétszáma 72 518 fővel csökkent, melynek az alacsony termékenység mellett a migráció és a harmincas évektől a kikeresztelkedés volt elsősorban az oka. A második világháború alatt bekövetkezett tragédia következtében az 1949. évi népszámlálás már csak 133 861 izraelita vallásút talált az országban. A csök-

kenés 266 950 volt, akiknek döntő többségét német koncentrációs táborokban pusztították el, töredéke pedig a világháborút követően kivándorolt.

Nem kívánunk foglalkozni azokkal az okokkal, amelyek következtében az első világháborút követően a különböző vallások befolyása csökkent. Az egyházakra gyakorolt nyomás a baloldali pártok, mindenekelőtt a kommunista párt részéről már 1945 után megkezdődött. Ez a folyamat 1948/49-et követően a bolsevik típusú hatalmi-politikai hatalom vállalás- és egyházellenes politikája következtében felgyorsult. Az ötvenes évektől pedig a mind szűkebb körbe szorítottság, megbélyegzettség következtében alig volt mód arra, hogy az egyházak szabadon és nyilvánosan fejtsek ki tevékenységüket.

A jelenlegi helyzet bemutatásakor kiindulópontnak – még akkor is, ha tudjuk, s tisztában vagyunk azzal, hogy azóta elmozdulások következtek be – az 1949. évi állapotot tekintjük, mivel népszámlálás alkalmával felekezeti adatokat teljes körűen ekkor gyűjtöttek utoljára (1. táblázat). Az 1949-es állapot felvillantása azért sem haszontalan, mert a megváltozott politikai viszonyok között az új hatalom már nem volt érdekelt abban, hogy ezeket az adatokat nyilvánosságra hozza, s így a népesség felekezetek szerinti megoszlása évtizedekre homályban maradt.

1. Magyarország népességének vallás és nemek szerinti megoszlása (1949)

	N:4423420	N:4781379	N:9204799
Római katolikus	67,6	68,0	67,8
Görög katolikus	2,7	2,7	2,7
Református	22,2	21,6	21,9
Evangélikus	5,2	5,3	5,2
Görögkeleti	0,4	0,4	0,4
Unitárius	0,1	0,1	0,1
Izraelita	1,3	1,6	1,5
Egyéb	0,4	0,5	0,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

A lakosság vallás szerinti megoszlás éppen úgy, mint bármelyik demográfiai esemény területenként jelentős eltérést mutat. Az 1949-es népszámlálás adatai szerint csak két megye – Békés és Szabolcs-Szatmár-Bereg – volt az országban, ahol a lakosság vallás szerinti megoszlásában nem a római katolikusok és a reformátusok lettek volna dominánsak. A római katolikusok 1949-ben közel 100%-os arányban Dunántúl déli peremén, valamint Heves és Nógrád megyében éltek. Arányuk Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Békés és Fejér megyében volt a legalacsonyabb. A reformátusok aránya pedig Hajdúságban és Tiszaháton volt a legjelentősebb. Ekkor az ország népességének 5,2%-a volt evangélikus. Ők Békés és Vas megyében éltek a legjelentősebb arányban, de ide lehet még számolni Győr-Sopron, Nógrád és Veszprém megyét is. A lakosság közel 20%-a Szabolcs-Szatmár megyében görög katolikus volt. Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar kivételével viszont a görög katolikusok már egyetlen megyében sem érték el az egy százalékot. A megfigyelt számú zsidóság döntő többsége pedig a nagyobb városokban, mindenekelőtt a fővárosban élt.

2. A hitfelekezetekhez tartozók aránya megyénként 1949-ben

Megye	Római kat.	Református	Evangelikus	Görög kat.	Görögkeleti
Bács-Kiskun	80,2	14,1	4,2	0,2	0,1
Baranya	83,2	12,9	2,2	0,4	0,3
Békés	39,1	33,3	22,6	0,4	2,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	55,1	33,1	1,8	8,6	0,0
Budapest	69,8	15,5	5,4	1,4	0,4
Csongrád	76,8	18,4	2,1	0,5	0,7
Fejér	38,8	7,2	1,5	0,1	0,0
Győr-Sopron	86,3	3,8	9,0	0,1	0,0
Hajdú-Bihar	18,3	70,0	0,5	8,3	0,9
Heves	93,4	5,0	0,4	0,3	0,0
Jász-Nagykun-Szolnok	65,4	32,6	0,9	0,2	0,0
Komárom	76,9	18,2	3,9	0,4	0,0
Nógrád	89,1	2,0	7,9	0,1	0,0
Pest	72,0	19,7	6,5	0,4	0,3
Somogy	82,9	12,5	3,5	0,2	0,1
Szabolcs-Szatmár	27,3	47,8	3,6	19,7	0,0
Tolna	77,3	15,4	6,0	0,2	0,1
Vas	84,7	4,1	10,5	0,1	0,0
Veszprém	76,3	14,2	8,6	0,3	0,1
Zala	95,1	2,3	1,9	0,1	0,0

Függetlenül attól, hogy ezen a területen hogyan is alakul a közeli jövő, tisztában kell lenni azzal, hogy a valóságról alkotott képünk, kultúránk, történelmünk, de oktatásunk sem lesz addig teljes, amíg ez a kérdéskör – hitfelekezetektől függetlenül – a társadalmi élet valamennyi területén súlyának, jelentőségének megfelelő helyre vissza nem kerül. Természetesen a vallással és a vallásellenességgel kapcsolatos görcsök, fájdalmak oldásához türelemre, időre, a lerombolt struktúrák új feltételeknek megfelelő kiépítésére, a hiányzó ismeretek pótlására, az elvesztett vagy az elhagyott hit ismételt megtalálására, megerősítésére van szükség. Ebben a folyamatban igen fontos szerepet játszik az, hogy a nyolcvanas évek végétől, a kilencvenes évek elejétől már számos hiánypótló mű jelent meg. Ezek azonban jelenleg még, nemcsak hogy nem elégségesek, hanem önmagukban semmiképpen sem tudják pótolni azt a hiányt, ami ezen a területen az elmúlt évtizedekben felhalmozódott.

Azt, hogy az 1949-es állapotok napjainkra megváltoztak bizonyítanunk sem szükséges. Ebben a változásban – nem egyenlő súllyal – két egymást erősítő tendencia volt meghatározó. Az egyik, a kevésbé jelentős, a történelmi egyházaktól való eltávolodás volt. Ez a jelenség az első világháborút követően jelent meg. Az eltávolodottak többsége ekkor is és a második világháborút követően is nem vált harcos ateistává, vagy valamelyik más hitfelekezet tagjává, hanem egyszerűen kihullottak vallásukból. Tehát vagy vallástalanok lettek, vagy csak maguk módján lettek vallásosak. Ez a folyamat nem csupán magyar jelenség volt, hiszen Nyugat-Európában is hasonló folyamatoknak lehettünk tanúi. Ezt az egyházak jelentőségének és tagságlétszámának egyértelmű csökkenése tükrözte, tükrözi vissza. A másik tényező, amely jelentős tömegeket távolított el a vallástól, a történelmi egyházaktól, amely az előzőnél jóval hatásosabb munkát végzett, az a kommunista politikai rendszer vallás- és egyházellenessége volt. A hivatalos ideológia 1949-et követően sem tagadta a vallás tényét, hiszen azt a mindennapos tapasztalat cáfolta volna, hanem a vallás lejáratására és a vallásos emberek megfélemlítésére törekedett. Ebben a „vallás ópium a nép számára” sulykolt gondolkör éppen úgy megtalálható volt, mint az ún. klerikális reakció elleni igen éles, majd egyre árnyaltabbá, kifí-

nomultabbá váló harc. A vallásos nézetek visszaszorításában fontos szerepet játszott az a kultúrpolitika is, amely négy évtizeden át a hivatalostól eltérő vélemények elfojtásában manifesztálódott. A kommunisták vallásellenes harcának középpontjában befolyása, súlya, szerepe következtében a római katolikus egyház, az egyház intézményei, papjai és hívei kerültek. Ennek a harcnak a nyitánya még a kommunista hatalomátvételt megelőzően megkezdődött. Erre Mindszenty József hercegprímás 1946. február 10-én tartott prédikációja adott alkalmat. Három nappal később a kommunisták és a szociáldemokraták válaszul közel 300 000 embert vittek utcára. Az üzemekben pedig tízperces munkabeszüntetéseket szerveztek. A tömegek utcai mozgósításával pedig kiszélesedett az a megfélemlítési folyamat, melynek segítségével a kommunisták nemcsak saját híveiket, hanem politikai ellenfeleiket is manipulálni tudták. Ezt követte 1946 júliusában az ún. fasiszta és jobboldali – közöttük teljesen indokolatlanul az egyházi – szervezetek feloszlatása. Ezt követően az egyházak, s mindennekelőtt a római katolikus egyház elleni offenzíva akkor bontakozott ki, amikor 1948 májusában Ortutay Gyula kultuszminiszter bejelentette az egyházi iskolák államosítását. Az iskolák államosításával, az iskolai hittantanítás megszüntetésével, a hittanra járók nyilvántartásával, a vallásos emberek hátrányos megkülönböztetésével, az egyházi méltóságok ellen indított koncepciók perekkal (1948. december 23. – Mindszenty József letartóztatása, 1951. június – Grósz József kalocsai érsek és társainak pere, Ordas Endre), az egyházak tevékenységének folyamatos ellenőrzésével – átmenetileg vagy véglegesen – mind több és több embert távolítanak el az egyházaktól.

A vallás ideológiai megbélyegzettsége, a politikai hatalom vallásellenessége, az egyházakról terjesztett hamis ismeretek, illetve az egyházakkal kapcsolatos információk visszatartása, az egyházaknak a magyar történelemben játszott valóságos szerepének meghamisítása mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy az emberek önmaguk karrierje és gyermekeik jövője érdekében eltávolodjanak a hittől, a hitélet rendszeres gyakorlásától, és eltávolodjanak az egyházaktól. A vallástól, az egyházaktól való eltávolodás folyamatát az is erősítette, hogy 1950-től a hitoktatást is kiszorították az iskolákból, s ezzel a többé-kevésbé addig mindenkire kiterjedő vallásos nevelés megszűnt. Ettől kezdve a különböző egyházak, a mind egyértelműbbé váló politikai és állami ellenőrzés mellett saját kereteiken belül szervezték a vallásoktatást. Mindez egyben azzal a következménnyel is járt, hogy az ország lakosságának többsége – néhány történelmi tény kivételével – keresztény múltunkat, s ezzel együtt a maga teljességében történelmünket sem ismerhette meg. Az állami nyomás jól működött, mert a kialakult helyzetben az egyházak mind szűkebb és szűkebb területre szorultak vissza. A hívek száma megfogyatkozott, az utánpótlás elapadt. Az újabb és újabb nemzedékek tagjai pedig mind kisebb és kisebb arányban vettek részt hittanoktatásban és kevesebben és kevesebben vettek részt annak az egyháznak az életében, amelyhez tartoztak. A választóvonal lényegében az 1942 előtti és az azt követően születettek között húzódik. Az 1942 előtt születettek ugyanis még egy vallásosabb világban nőttek

fel. Melynek következtében azok, akik 1942-ben születtek néhány évig még iskolai oktatás keretében ismerkedhettek meg a vallás tanaival. A náluk fiatalabb korosztályhoz tartozók viszont szervezett és rendszerezett formában vallásoktatásban már nem részesültek, az egyházi szertartáson való részvételük is mind inkább esetlegessé vált. Az őket követő újabb és újabb korcsoportok esetében pedig még egyértelműbbé vált a vallástól való eltávolodás. S mivel a népesség mind nagyobb és nagyobb százaléka már 1950 után született, mind többen és többen lettek azok, akik vallásos nevelésben nem vagy alig részesültek.

S ez egyben azt is jelenti, hogy a vallási tudás, tájékozottság jelentős mértékben elcsökevényesedett. Ennek negatív következményei nemcsak kultúráltságban, az érték- és a normarend átalakulásában, hanem az erkölcs illetve a kollektív emlékezet területén is tetten érhetőek. A rendszer vallásellenessége az élet minden területére kiterjedt. A hatalom birtokosai kényesen ügyeltek arra, hogy hívó ember, egyházi iskolák végzettjei felsőfokú végzettséghez ne nagyon jussanak, vezető állásba ne kerüljenek. Ez a szűrő jól működött azoknál a munkaköröknél is, ahol valamiféle közösségi funkciót (tanító, tanár, újságíró, katonatiszt stb.) kellett ellátni. Mindezek ellenére azonban 1949 és 1953 között, tehát a legsúlyosabb vallásellenes időszakban a vallásosság látható kifejeződésmódjai nemhogy csökkentek volna, hanem még a világháború előtti szint fölé emelkedtek. Az igazi hanyatlás az 1956-os forradalom leverése után következett be Magyarországon. Ebben az addigi intézményi-szervezeti gyakorlatban, a tankönyvekben, a tudományos élet területén bekövetkezett változások mellett a reményvesztettség, a falusi társadalom széthullása, a televízió gyors elterjedése volt a meghatározó.

Az egyházi iskolákban végzett diákok még a hetvenes években is általában csak többszöri próbálkozásra, vagy nem jutottak be a felsőoktatási intézményekbe. Ezen a területen az oldódás a hetvenes évek közepén-végén kezdődött meg. Ennek jeleként a mindennapi öltözködés kiegészítőjeként ismét vallási szimbólumokat (Dávid csillag, kereszt) lehetett látni az utcán, a munkahelyen és az iskolában. S a megváltozott helyzetben ezekért fegyelmi felelősségre vonás már nem járt, sőt egy idő után a kezdeti figyelmeztetések is elmaradtak. Így jutottunk el a nyolcvanas évek végéhez, amikor már újból természetessé vált a vallásos nevelés, a templomba járás, az egyházak által szervezett hitoktatáson való részvétel. A vallásosokkal szembeni diszkrimináció a munkahelyeken részben úgy érvényesült, hogy a magasabb kvalifikációt igénylő munkakörbe kevés vallásos ember került, másrészt előrelépésre a vallásosak nehezen számíthattak. A diszkrimináció a jövedelmekben is megnyilvánult, s ez mind a mai napig az élet minden területén azt jelenti, hogy a vallásos ember hátrányosabb helyzetben van a nem vallásosoknál. A legújabb vizsgálatok is azt mutatják, hogy a társadalmi-gazdasági és a pártpolitikai polarizálódás jelentős mértékben megegyezik a világnézettel. Ezzel összefüggésben Tomka Miklós a következő nagyon fontos következtetésre jut: „A hívó emberek – tendenciaszerűen – a társadalom alsóbb felében találhatók. Velük szemben a politikai, a gaz-

dasági s jelentős részben kulturális hatalomban egy nem vallásos réteg tett szert szinte kizárólagos jelenlétre. Kialakult egy olyan felső-közép és felső-réteg, amelyben már állami előírások nélkül is magától értetődő a nem vallásosság. A polarizáció újraszűli önmagát.” (A magyar vallási helyzet öt dimenziója. Magyar Tudomány 1999/5.554). Mindez egyben azt jelenti, hogy a szocializmus évtizedei alatt hátrányos helyzetbe szorított vallásos emberek és utódaik ma is hátrányos helyzetben vannak, s ez a következő évtizedekben újabb és újabb korosztályokra is kiterjed.

A vallásosság egyesek számára hitbéli meggyőződést jelent, mások számára pedig az intézményesült normákhoz való igazodást. S amíg az első esetben a belső meggyőződés a meghatározó, addig a másodikban az egyént hasznossági szempontok vezetik (a vallás olyan intézményt jelenít meg az egyén számára, amelyhez érdemes igazodni, mert úgy érzi, hogy a környezet ezt várja el tőle). A vallási megújulásnak, amelynek mértéke és üteme hasonló mértékű, mint amilyen az 1956 utáni elvallástalanodás volt, nemcsak a korábbi vallásellenes beidegződéseket kell semlegesítenie, hanem azokat a sztereotípiákat is, amelyek teljesen tudománytalanul a vallás nyilvánvaló elhalásához kötődött. Ezekkel együtt le kell küzdeni a bennünk, a kapcsolatainkban, a félreértelmezett érdekeinkben mindmáig meghúzódó múltat éltető közönyt, a megszokást és a lustaságot is, s egyben azt az érzést, hogy ennyi év után „mit mondanak az emberek, ha ismét templomban látnak”. Ennek megváltoztatását nemcsak a politikai rendszer átalakulása, a nyugati világgal való mind kiterjedtebb kapcsolatháló segíti, hanem az is, hogy a kommunista évtizedek valláskritikája nem volt tudományosan megalapozott, hanem az mindenekelőtt az elfojtáson, a megfélemlítésen alapult, s így a mélyen fekvő rétegeket nem érintette.

Azt, hogy az 1949-es hitfelekezeti megoszlásból mi maradt meg napjainkra pontosan nem tudjuk, s mindaddig nem is fogjuk tudni, ameddig a 2001-es népszámlálás az ország lakosságának hitfelekezetek szerinti megoszlására vonatkozó adatait nem ismerjük. A rendelkezésükre álló szórványos adatokból azonban arra következtethetünk, hogy az elmúlt ötven év vallásellenessége, a népesség belső és külső vándorlása a fentiekben bemutatott területi megoszlást döntő módon nem tudta átalakítani. Ezt támasztja alá az a vizsgálat, amely szerint a 0–3 éves gyermekek számához képest a római katolikus szertartás szerint megkereszteltek aránya Nyugat-Dunántúlon, illetve Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében magas. Azokon a területeken viszont, ahol 1949-et megelőzően is a katolikus népesség aránya relatíve alacsony volt, nem igazán jelentős. Ehhez hasonló következtetésre lehet jutni, amennyiben az esküvők területi megoszlását vesszük alapul. Azt azonban, hogy a jelenlegi helyzet nem egyszerűen az 1949-es helyzet tükörképe jól mutatja az, hogy Baja és Szeged környékén a római katolikus szertartások szerinti temetések aránya jelentősebb, mint amire az 1949-es adatok alapján következtetni lehet.

A társadalom fontos szerkezeti eleme a különböző egyházakhoz tartozók közösségei. Az ezeket a közösségeket létrehozó vallásos emberek a társadalom jól elkülöníthető részét képezik, akiknek sajátos értékeik, törekvésük, igényeik vannak. Helyzetüket, ön-

értékelésüket még ma is jelentősen befolyásolja a korábbi évtizedekben elszenvedett diszkrimináció, s annak következtében kialakult hátrányos helyzet. Az 1990 előtti évtizedekben a hívő közösségek, amelyek egyaránt fontos szerepet töltöttek be, töltenek be a társadalomban és az egyházak életében súlyos károsodást szenvedtek. Mivel ezek a közösségek a vallási-egyházi vonzás egyik legfontosabb elemét képezik, ezért a megőrződött közösségek reorganizálása, illetve újak létrehozása a mindennapi élet kiteljesítése érdekében napjaink nem elhanyagolható feladata. Az egyházak intézményei tehát egyrészt saját szükségletet, másrészt pedig társadalmi szükségletet elégítenek ki. Ezek számtalan felületen érintkeznek a nem egyházi szervezetekkel, s azokkal kölcsönhatásban fejtik ki tevékenységüket. A különböző egyházakhoz tartozó közösségek életre hívása, kiépítése az elmúlt tíz évben jelentős mértékben előrehaladt. Annak érdekében pedig, hogy mindazokat a szükségleteket, amelyeket azok az egyházi-intézményi szervezetek, amelyeket 1949/50 után megszűntettek, ismét kielégíthessék a már meglévők megerősítése mellett újak életre hívását kell elősegíteni.

A vallási megújulás és a rendszerváltoztatás számos új vallási közösség megjelenését is maga után vonta. Mindez azt a látszatot kelti, mintha a történelmi egyházaktól tömegek pártoltak volna el. Valójában azonban nem ez a helyzet. 1949-ben az összlakosság 0,4%-át tették ki azok, akik valamelyik kisebb vallási közösségnek, szektának voltak tagjai. Az ezt megelőző évtizedek felekezeti szerinti megoszlásra vonatkozó statisztikai adatok is azt mutatják, hogy a kisegyházakhoz és a szektákhoz a lakosság egy százaléka tartozott. Feltételezhető, hogy lényegesen a mai helyzet sem különbözik ettől. Az 1990-es évek elején végzett adatfelvétel szerint ugyanis az összes régi és új kisegyházak, az izraelita közösség, az ortodox egyházakhoz tartozók és az unitáriusok együttesen tették csak ki az ország lakosságának 2%-át.

A vallás és az egyházak létét és mindennapjainkban betöltött társadalmi-közeleti szerepét egyértelműen tükrözi, hogy a magyar lakosság 95-96%-a katolikusnak, reformátusnak, evangélikusnak vagy más felekezethez tartozónak mondja magát. Ez azt jelenti, hogy 1949-hez viszonyítva, amikor még mindenki valamelyik valláshoz tartozónak tartotta magát, a 90-es évek elejére a népesség 4-5%-a vallástalanná vált. Ezekből az adatokból azonban nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy a lakosság 95-96%-a hívő. Tomka Miklós adatai szerint heti rendszerességgel ugyanis az ország lakosságának egy hetede jár templomba, annál ritkábban körülbelül még egyszer ekkora része. Gyermekeit a szülők valamivel több, mint egyharmada írta hittanra. Keresztelést, a házasságkötéskor egyházi esküvőt, a halottaknak egyházi temetést a társadalom több mint kétharmada igényel. A pszichikai motivációk oldaláról a tanulmány szerzője kétféle vallásosságot különböztet meg: az egyházak előírásai alapján vallásosakat és azokat, akik maguk módján vallásosak. S úgy látja, hogy amíg a felnőtt lakosság 15-18%-a egyháziasan, addig 50-52%-a a maga módján vallásos. A jövő vonatkozásában azonban nem lehet megfeledezni arról, hogy a halálozás következtében csökken az idősebb, vallásosabb nemzedék létszáma. Ennek következtében egyelőre nem lehet tudni, hogy az a vallási fellendülés,

amely a hetvenes évek végén megkezdődött, milyen mértékben fog tovább folytatódni, s így azt sem lehet tudni, hogy az elkövetkező években az össznépeségben belül a vallásosság növekszik-e vagy csökken.

A szocializmus vallásellenes évtizedei jogilag az 1990. évi IV. törvény kihirdetésével, 1990. február 12-vel lezárultak. „A magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői. A hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális-egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország életében” – olvashatjuk a törvény perambulumban. A törvény azt is egyértelművé teszi, hogy a vallásszabadság az ember születésétől fogva megillető, alapvető szabadságjoga, olyan jog, amelyet nem az állam vagy valamiféle hatalom adományoz. Ezen alap-meghatározottság egyben azt is jelenti, hogy ettől senki sem fosztható meg, és mindenkit mindenféle megkülönböztetés nélkül megillet. A vallásszabadság joga a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását is magában foglalja. S ez egyben azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki kinyilváníthatja, gyakorolhatja, taníthatja.

A lelkiismereti és a vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt még az első szabadon választott országgyűlés megalakulása előtt fogadták el. A törvény szövegéből áttételesen, de direkt formában is a korábbi évtizedek vallásellenes megszorításait nyomon lehet kísérni. Azt, hogy milyen érzékeny területről van szó, hogy mennyi félreértés, előítélet övezi ezt a területet többek között jól szemlélteti az az ismételt és ismételt fellángoló vita, amely a vallásoktatást, a volt egyházi ingatlanok visszaadását, az egyházak működését stb. kíséri. Mindezek ellenére az elmúlt évek jelentős változást eredményeztek. 1999-ben például az egyházak, felekezetek, vallási közösségek név- és címjegyzéke már 92 egységet foglalt magába. Kiépült a tábori lelkész szolgálat, újjáalakultak a női és a férfi szerzetesrendek. 1999 végén például már 58 női és 24 férfi szerzetesrend működött az országban. Ezek mellett hat katolikus társulás is létrejött. Az egyházak fokozatosan újból igen fontos szerepet töltenek be a kulturális és a nevelési-oktatási területen is. Ezt a munkát az óvodától az egyetemig ma már az intézmények sora szolgálja. A legkiterjedtebb intézményhálózattal a római katolikus egyház rendelkezik. 1999 végén a római katolikus egyház által fenntartott óvodák száma 48, az általános iskoláké 94, középiskoláké 50 volt. Ezek mellett a katolikus egyházak keretében 19 szakképző, 6 alapfokú művészetoktatási intézmény, 6 hátrányos helyzetű, illetve fogyatékos gyermekeket képző intézmény, 47 kollégium és 29 egyetemi-főiskolai kollégium is működött. A református egyház egészségügyi és szociális intézményeinek száma 53, az evangélikus egyházé 26, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége szociális intézményeie pedig négy. A felsoroltak mellett fokozatosan bővül az egyházi fenntartású közgyűjtemények (könyvtárak, gyűjtemények, levéltárak, múzeumok) száma is. Jelenleg országosan közel 120 ilyen intézményt tartanak számon.

KÖNYVBŐL HITET ÉS HITET

2001 októberében egy székelvöldi település – Máréfalva – lakosainak körében arra kerestem választ, hogy lehet-e könyvből nyerni hitbeli elmélyülést, hozzásegítenek-e olvasmányaink nemzeti öntudatunk megszilárdításához. A felmérés arra irányult, hogy szűrőpróbaszerűen betekintést kapjunk egy kis közösség olvasásélményeibe, illetve az olvasás valamint a nemzetiségi és vallási tudat összefüggéseibe. Az igazság az, hogy reményeink nagyobbak voltak a témát és a felmérés végeredményét illetően, mint a kapott visszajelzésekből kiszűrhető és összesíthető eredmények. Így talán beszélhetnénk a kérdőív összeállításának és a felmérés lebonyolításának buktatóiról vagy akár a jövőbeni csapdák elkerülési lehetőségeiről is. Kezdeményezésünket bárki folytathatja, a kérdőívet kibővítheti, kiegészítheti, hibáit törölheti. Egy következő felmérés talán hozhat egy, a valóságot megközelítőbb, pontosabban körülírható eredményt. Kiinduló pontom az volt, hogy egy olyan közösséget mérjek fel, amely köztudottan és hagyományosan vallásos közösség. Ezért választottam Máréfalvát. Biztos, hogy ez az egyik hibája a felmérésnek. Máréfalva ti. katolikus község; össze kellene hasonlítani más felekezetű közösség körében végzett felméréssel. Ez a mostani legyen hát az első lépés. Másik lehetséges hibaforrás annak feltételezése, hogy valóban mindenki vallásos a kiválasztott községben, és hogy ettől eltérő esetek nem lennének. Ezt tetéz(het)te az az eljárás, hogy csak a templomba járók körében végeztem felmérést. Hiba hibát követ(het)ett; a közösség számára idegen felmérővel szemben tanúsított idegenkedés nagyobb volt a vártnál, annak ellenére, hogy a faluban lakó közvetítők segítségét kértem a kérdőív kiosztásánál. Ezért nekik itt is köszönetet mondok (köztük Kovács Piroska tanárnőnek és Lukács Ilkának, valamint a szolgálatot teljesítő Simonfi Andor kanonok úrnak, aki a mise végén, a templomban is közben járt érdekemben, ismertette a kérdőívet és célját.) Tulajdonképpen, az idegenkedés az adott válaszok szűkszavúságából, a gyakori, csak igen/nem válaszokra történő szorítkozásokból olvasható ki. Ugyanis a felmérő lapokat majdnem mind visszakaptam. Itt következett a sorban egy újabb módszertani hiba: a kérdő személytelensége. Talán éppen a felmérés intimitásánál fogva kellett volna mindenki vel személyesen szóba állni, mindenkit külön kikérdezni. A személyes szóba állás szükségessége igazán csak a felmérés kiértékelése során került előtérbe, amikor is szembesültem a félreértett kérdésekre adott, néha igencsak értelmetlen válaszokkal. A felmérés lebonyolítása tehát nagyobb apparátust kíván. Egy elkövetkező hibát azzal próbáltam elhárítani, hogy csak a vidékre – tehát Máréfalvára – összpontosító felmérést kiegészítettem mégis egy városi kontrollcsoporttal végzett felméréssel, amelynél Pap Leonárd ferences rendi atya volt segítségemre. Meglátásaim szerint ugyanis kell legyenek és biztos vannak eltérések a két település embereinek gondolkodásmódjában. Kérdőívünk összeállításánál arra törekedtem, hogy anélkül, hogy megsérteném ezt a kimondottan magán szféráját az embereknek, a lehető legegyszerűbben közelítsem

meg, kerülve a provokatív kérdéseket. A kérdőívet név nélkül kellett kitölteni, ezáltal reméltem, hogy őszinte válaszokat kapok. A felmérő bevezetőjében leszögeztem, hogy a benne feltüntetettek nem publikusak, és hogy alulírott kimondottan csak tudományos célra használja fel, zömében összesítve adatait, egy Csíksomlyón tartott konferencia keretében. A kérdésekre a (☐) jelnél kipipálással (✓) máshol aláhúzással, illetve helyenként egy pár mondattal (szövegesen) kellett válaszolni, vagy meg kellett magyarázniuk az adott válaszokat. Tulajdonképpen itt találkoztunk érdembeli, kiértékelhető válaszokkal. Összesen 18 kérdést fogalmaztam meg. Ezek, a kérdettek életkorára (5 kategória), foglalkozására (9 kategória: diák, háztartásbeli, földműves, munkás, vállalkozó, tisztviselő, nyugdíjas, értelmiségi, munkanélküli), a vallásossága fokozatára (Vallásos vagyok, egyházam tanításait követem; Vallásos vagyok a magam módján; Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem; Nem vagyok vallásos; Más a meggyőződésem); az otthon található vallásos tárgyú könyvekre (Biblia, imádságos könyvek, káté, zsoltáros könyvek, szentek élete, Jézus élete, elmélkedések, egyéb), a vallásos irodalomnak az olvasmányok között elfoglalt helyére, az olvasás gyakoriságára, illetve az olvasási élmény másokkal való megosztásának tényére vonatkoztak. (5–6. kérdés) A következőkben a vallásos olvasmányélménynek az olvasóra gyakorolt hatására (7, 8. kérdés), az átélés intenzitására (8–9. kérdés) kérdeztem rá. A kilencedik kérdésben arra is kerestem a választ, hogy alanyaimnál az élő szóban, vagy az audiovizuális csatornákon át felfogott, illetve a saját olvasmány útján szerzett élmény közül mi a meghatározóbb. A 11. kérdés, a kontrollkérdés szerepét töltötte be, mihelyt a negyedik kérdésben megfogalmazottakra kérdez rá újból, de most más irányból közelítve meg azt. A 12. és 13. kérdés a nemzeti öntudat és a vállalt, vagy egykor elnyert hit közti viszony irányultságát firtatta. (Hogy érzi, hite erősítette-e nemzeti öntudatát, magyarságát; / Hogy érzi, magyarsága volt-e döntő hitének vállalásában?) Első fázisban csak az igen/nem válasz egyszerű jelölésével, majd a választás szöveges indoklásával is. Addig, míg az első lépcső a meghökkenés erejével hatott, az indoklások már, néha a kioktatás illetve a felháborodás jegyében születtek. A következő kérdés a másság elfogadására, illetve annak vállalására, vagy a vele való azonosulásra tért ki. (14. kérdés) Ezt, a vállalt saját hit megélésének magyarázata követte. A családost, illetve a kisgyermekes kérdezettek arra is választ kellett adjanak, milyen szerepet biztosítanak a vallásos irodalomnak az utánuk jövő nemzedékek szellemi épülésében. Az utolsó előtti kérdés, mely arra vonatkozott, hogy „Ha a szükség úgy kívánná, megváltoztatná-e vallását, átállna-e más felekezetbe?” – talán a legmeghökkenőbb kérdés volt, de a fennebb említett 12–13–14. kérdéssel álltak összhangban. A záró kérdés a konkrétumokra akart rákérdezni akkor, amikor a kérdezettnek fel kellett sorolnia azokat a címeket, amelyek olvasmányai közül mély benyomást gyakoroltak vallásos illetve nemzeti (magyarság) tudatára. Eny-

nyit a kérdőívről. De beszéljünk egy kicsit a felmérés indíttatásáról is. A krakkói székhelyű Kelet- és Kelet-közép-európai Valláskutatási Társaság (ISORECEA) Budapesten tartotta, 1999. december 10–12. között IV. kongresszusát. A konferencia a kelet-európai vallásosság különbségeire keresett magyarázatot. Megállapításuk szerint egyrészt sokkal magasabb a vallásosság (mindenekelőtt Lengyelországban és Romániában, de Horvátországban és Szlovákiában is), mint Nyugat-Európában, másrészt számos ország (elsősorban a volt NDK és Csehország, de Szlovénia, Ukrajna és Magyarország is) nagyobb mértékben elvallástalanodott, mint Európa nyugati fele. A tíz országra kiterjedő, Aufbruch nevű vizsgálat, amelyet a bécsi Lelkipásztori Fórum kezdeményezett és Tomka Miklós és Paul M. Zulehner neves vallásszociológusok vezettek, arra is rámutatott, hogy:

a) régióban mindenütt erősödik a vallásosság. Számunkra viszont most a következő megállapítás a jelentősebb, ugyanis az azt mondja ki, hogy a vallásosság jelentős részben az egyházaktól és a közös hagyománytól függetlenül, egyéni módon formálódik. Az elmúlt 40 évben nagyon sokan elvesztették kapcsolatukat az egyházakkal s megfordítva, az egyházak elvesztették a kapcsolatot az emberek egy részével

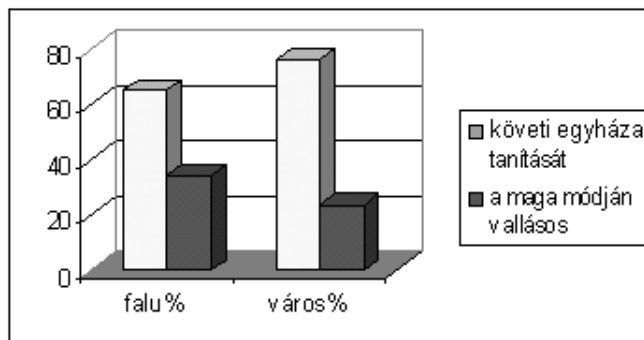
b) a közvéleményt illetően, amely túlnyomórészt rokonszenvez az egyházzal (egyházakkal) és határozottan kívánja az egyház(ak) társadalmi szerepvállalását és megszólalását, de

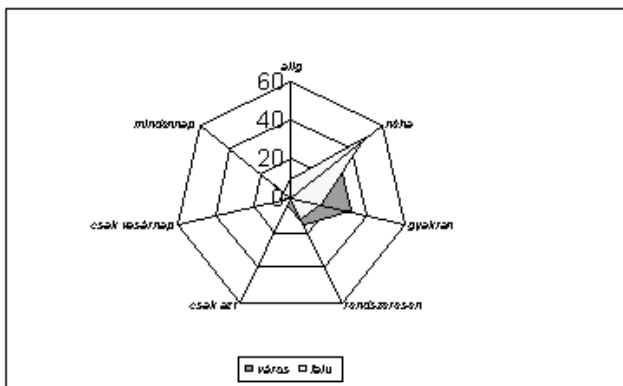
c) egyes országokban, köztük Magyarországon is, van egy hangos kisebbség, amely nem akarja elfogadni az egyház nyilvános szerepét. Egy másik megállapításuk arra vonatkozik, hogy

d) egyes országokban az életkori különbségek kevésbé befolyásolják a vallásosság alacsony (a volt NDK területén, Csehországban, Ukrajnában), vagy éppen magas szintjét (Lengyelországban, Romániában, Horvátországban). Más országokban (köztük Magyarországon) éles generációs különbség választja el a vallásos idős nemzedéket az elvallástalanodott fiatalabbaktól.

e) a régió egészére jellemző azonban, hogy a vallási fellendülés leginkább a legfiatalabb felnőttek körében érezhető. A konferencia beszámolt egy folyamatban levő Európai Értékrend Vizsgálatról is, amely azt kutatja, hogy a hívő meggyőződés mennyire befolyásolja az emberek gondolkodását, erkölcsét, cselekedeteit. Be kell vallanom, hogy a kérdéseket teljesen empirikus úton állítottam össze, saját érzéseimre és megfigyeléseimre hagyatkozva, s csak jóval később kerültem kezembe az említett jelentés, mely mintegy igazolja megsejtéseimet. Ha valóban így áll a helyzet, akkor az említett egyházaktól történő elszakadás, vagy függetlenedés, illetve az egyházak tévesztésének időszakában is, de az utóbbi évtized regenerációs folyamatában igencsak erősen fajsúlyos szerepet töltött, tölthetett be a vallásos irodalomhoz való hozzájárulás ténye. Ezen utóbbi korszak problémájára utalnék, akkor, amikor a vallásórák iskolai órarendbe való beiktatásának helyenként még mindig fennálló nehézségeit említem meg. S akkor még nem is beszéltem a korábbi korszakban, ezen ügyben érzéketlenné váltakról, akik nem hogy nem akarnak, de talán nem is tudnak a megújult helyzetben feloldódni, vagy legalábbis még hosszú időre van szükségük. És itt nem az egyébként is meggyő-

ződések ateistákra gondolok. Egyébként a „hívő meggyőződés”-nek az emberi gondolkodásra és cselekedetekre kiható tényének eklatáns példáját adja Anie Lauran, Hitler sapkája, avagy a felejtés kora című interjúkötetében, a valamikori haláltáborok torokból visszatért foglyok vallatása során. Ő arra mutat rá, hogy ezt az emberi pszichét és cselekedetet megbénító fogságot azok éltek túl, akik meggyőződéseként vallásos hívők voltak, illetve, akik az emberiség egy másik, úgy néz ki egyelőre kispadra ültetett eszmerendszerében hittek... A kommunistákról van szó. Tomka: A vallásszociológia új útjai című írásában figyelmeztet, hogy a korábbi kutatások az „elvallástalanodást” egy olyan helyzethez mérték, amelyben, állítólag, mindenki vallásos volt, ahol a szellemi horizontot teljesen a vallás töltötte ki, ahol a hatalmi rendszer kulcsszereplője az egyház volt és így tovább. Ha az ma már nem így van, az a korábbihoz viszonyított változás jele. Csakhogy ilyen helyzet sohasem létezett – mondja Tomka. A falra festett mumus összezsugorodását a vallás szerepvesztéseként értelmezték. A társadalomtörténet fellendülése alapjaiban rengette meg ezt a logikát, amikor kimutatta, hogy a vallásosság és az egyház az európai és amerikai fejlődés során korántsem volt olyan mindent uraló valóság, mint korábban feltételezték. Viszsa-visszatérő vallástalanságok, vallási felbuzdulások, felekezeti harcok és átmeneti békeidők váltogatták egymást az évszázadok során. Ezekre a buktatókra Molnár Attila is felhívja a figyelmet: A tudatreformáció és a vallásszociológia elvárászlása című írásában. Ezek után térjünk rá a kérdőívre adott válaszok feldolgozása során kiszűrhető megállapításokra. Korosztályonként körülbelül fele-fele arányban oszlottak meg a megkérdezettek, kis eltolódással a fiatal, 36 éven aluli korosztály felé. A városi kontrollcsoportnál inkább a nyugdíjas korosztály, az 50 éven felüliek irányába. Máréfalván társadalmi szempontból a munkás és földműves kategória volt a domináns, de akadt tisztviselő és háztartásbeli is. A városi kontrollcsoportnál több volt az értelmiségi válaszadó. Elfelejtettem viszont a nemre rákérdezni. Ez az utóbbi valóban súlyos hiba volt. Hiszen köztudottan másként gondolkozunk nők és férfiak. Lelki húrjaink akkordjai is mások. Érdekes következtetéseket lehetne levonni a kérdésekre adott válaszok nemek szerinti megoszlásának összehasonlítása során. Mindkét csoportnál a vallásosság mélységére adott válaszok alapján elmondhatjuk, hogy többségükben vallják, hogy vallásosak, illetve, hogy követik egyházuk tanításait. Szerintem viszont jellemző adat lehet az, hogy mind a két helyen előfordul a vallásosság saját módon való értelmezése, amelyet mi a „vallásos vagyok a magam módján” kifejezéssel

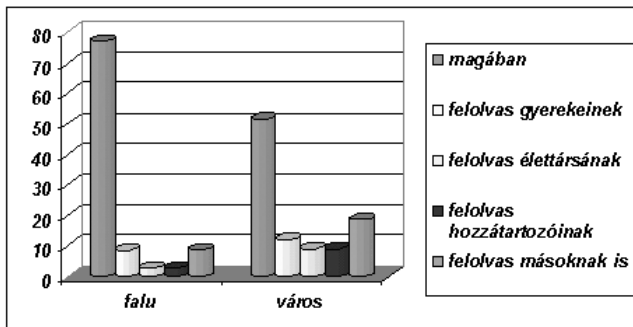

jeleztünk. Ez, érdekes módon, gyengébb városon és erősebb falun (Udvarhelyen csak 1/4; Máréfalván 1/3).

Persze, ezt hozhatja magával a szabadabb felfogású városi életstílus ellenére is a kontrollcsoport erősebb irányítottsága, és a falu erősebb belső önkontrollja ellenére, a vidéki ember természethez való közelsége is. A vallásos íráskor olvasásának gyakoriságát az alábbi grafikon mutatja. Olyan, aki csak a templomba találkozna vallásos irodalommal nincs.

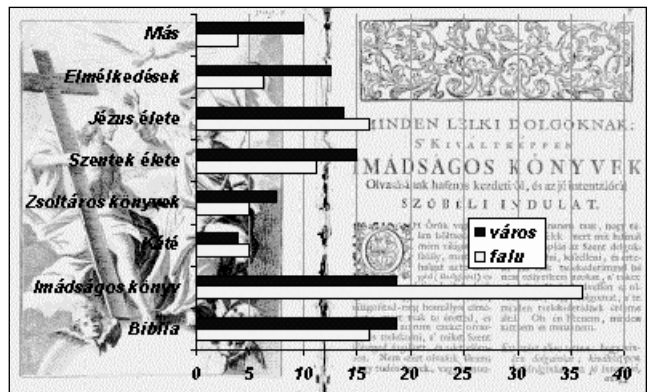
A grafikon elemzése során viszont világosan kitetszik, ha a terítettséget nézzük, hogy míg városban a gyakoribb olvasás felé tendál, addig Máréfalván eltolódik a néha felé. Azoknak a száma is kevés, akik csak vallásos irodalmat olvasnak. Az olvasás mikéntje arról árulkodik, hogy az ilyesfajta olvasmány saját belső indítást kívánva, inkább egyéni tett.

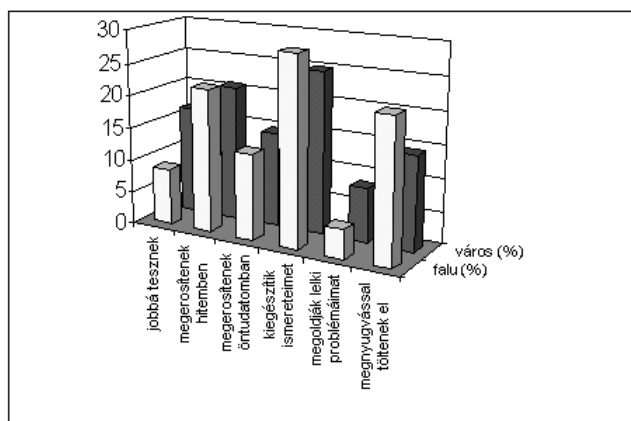
A megkérdezettek közül mindenki rendelkezik otthon valamilyen vallásos tematikájú kiadvánnyal. Ezek megoszlását figyelve, a következőket állapíthatjuk meg: Mindenekelőtt az imádságos könyvek találhatók meg. Ezt követi a Biblia, illetve Jézus életéről szóló, majd a szentek életéről írt kiadványok és a különböző elmélkedések. Természetesen ezeket kiegészítik azok a periodikusan megjelenő termékek, amelyekről egy kissé később lesz szó.

A vallási buzgólkodásra, áhítatosságra irányuló kérdés, miszerint a vallásos olvasmányok készítetik-e ájtatoskodásra alanyainkat, újabb problémákat szült, ugyanis egy páran nem feleltek rá. Egy valaki meg is fogalmazta, hogy miért. Azért mert nem értette a szó jelentését; gyanakszom, hogy akik nem feleltek azok sem értették. Máskor talán jobb lesz körülírni a fogalmat. Minden esetre 70%-ban jelölték be az igent erre a kérdésre. Akik ezt választották azok az indoklást is kellett mellékeljék. Ezekben tallózva, érdemes odafigyelnünk egy pár megállapításra.

Egy nyugdíjas írta a következőket: „Buzgóbban

imádkozok, odafigyeléssel és próbálok jónak lenni, rossz szokásaimat elhagyni, nap mint nap Isten jelenlétében élni, a bűnösök megtéréseért imádkozni.” Egy fiatal értelmiségi így fogalmaz: „Egy ilyen könyv elolvasása után jó visszaneézni az addigi életre és felismerni azokat a dolgokat, amelyeket egészen másként képzeltem el. Bűnbocsánatot indítanak fel bennem és megpróbálok jobban odafigyelni a mindennapi dolgokra, illetve embertársaimra.” Egy diák fogalmazásában ez így hangzik: „Az olvasottakat újra mélyen és többször átgondolom, majd elmélkedek róluk, imámat az olvasottak szellemében végzem.” Egy földművest arra készítetnek az olvasmányok, hogy „mindig elhatározza, hogy igaz keresztény módon éljen”. Egy másikat, arra hogy „az olvasottak alapján próbálja meg további életét élni.” Az ilyesfajta olvasmányok, van, akit lelki gyakorlatra készítetnek, van, aki vallásos odaadással, szeretettel, megkönnyebbüléssel éli át őket. Eltérés majdnem nincs falu és város között az adott válaszokban. Az önmagára és embertársaimra való figyelés hangsúlyosabb motívuma, a további életmód javításának, a ránk bízott munka jól végzésének motívuma egyaránt megtalálható itt is, ott is. Egy városi diák vallja: „Valahányszor vallásos (egyházi) könyvet olvasok, rájövök, mennyire kicsi is a hitem és, hogy mennyire rossz vagyok. Ilyenkor még több erőm lesz a törekvésre, hogy javítsak eddigi éneimen.” A kilencedik kérdésre adott válaszokból fontos következtetést vonhatunk le. Ugyanis, az annyira hangoztatott, veszélyes televíziózás ellenére – melynek koordinátái megfelfelé is a nemzetközi trendekhez igazodnak – úgy látszik, hogy a lelki életre nincs különösebb hatással az elektronikus média. Arra, hogy az élő szó, a saját olvasásélmény, vagy a képernyőn látottak-hallottak vannak-e nagyobb hatással hitvilágunkra, 47,8%, 43,1% és 8,69% arányban válaszoltak igenlően. Ezt persze magyarázhatjuk a vallásos műsoroknak a műsorrácsban elfoglalt, még mindig szűk helyével, a sugárzás időpontjának alkalmatlan időpontjával is. De, erre egy átfogóbb specifikus felmérés tudná csak megadni a pontos választ. Mindenesetre az első két kategória több mint 90%-os aránya, ha az meg is marad, kecsegtetőnek tűnik a mi szempontunkból. Eltérés felmérésünkben a város és falu között, csak az olvasmányélmény véleményváltoztató szerepében jelentkezett. A vidékiek jelezték többen, hogy korábbi véleményük módosulásában nagyobb szerep jutott ennek. A hatásfokozatra a 7. kérdésre adott válaszok vetítenek fényt.

	falu (%)	város (%)
jobba tesznek	8,8	16,6
megerősítenek hitemben	22	20,8
megerősítenek öntudatomban	13,3	14,5
kiegészítik ismereteimet	28,8	25
megoldják lelki problémáimat	4,4	8,3
nyugvással töltöttek el	22	14,5

Ha a problémákat nem is oldja meg a vallásos olvasmányélmény, de óriási szerepe van az ismeretszerzésben, a hit és az öntudat kettős megerősítésében. Innen is e kis felmérés címe: könyvből hitet és hitet.” Ezzel kapcsolatos a 12. és 13. kérdésünk is, amely a hit és a magyarságtudat kölcsönhatását, illetve ennek irányultságát firtatta. Városon 73%, falun 89% vallotta azt, hogy hite erősítette nemzeti öntudatát. Másik oldalról megközelítve, közel fele-fele arányban (városon 41,6%, falun 47,6%) vallotta, hogy magyarsága volt döntő hitének vállalásában, kissé eltolódva (városon 58,3%, falun 52,3%-ban) a nemleges válaszok felé. Ezen utóbbira adott válaszok ingatagsága is jelzés erejű, ami szövegesen is megfogalmazódott a választás írásban kifejtett meghatározása során. Egyfelől a vallás (jelen esetben a katolikus mivolt) és a magyarság szoros összefüggésben van. Van, aki „isteni kegyelemként éli meg, hogy magyarként katolikus és fordítva”. De álljon itt még egy pár nyilatkozat: „Vallásos szüleim voltak és így nőttem fel, a gyermekeimet is ebben a hitben neveltem fel”; „magyar vagyok, katolikusnak keresztelték és annak is maradok”; „katolikusnak születtem, a megpróbáltatások erősítik hitemet”; e két dolog elválaszthatatlan számomra”; „mindkettőt szüleimtől nyertem és hittel megtartom”. Másfelől tompulnak ezek az összefüggések. „Szerintem nem a nemzetiség számít – írja egy értelmiségi – minden keresztény egy nagy nemzethez tartozik”, „Nem fontos a származás – szövegezi meg egy diák –, úgy is egy az Isten”. Van, aki nem köti össze magyarságát és hitét de úgy érzi, előbb katolikus és csak aztán magyar. Egy munkás határozottan állítja: „Vállalom magyarságomat, de nem hitem végett – vállalom hitemet, de nem nemzeti hovatartozásom miatt.” Akadtak olyanok is akik megkerülték a választ. Ezzel összefüggésben tettük fel azt a kérdést (14.), hogy mely más vallások mellett tudná pont oly biztonságban magyarságát, mint a sajátja. Kategorikus elhatárolódás a válaszolók között kb. 50%-ban jelentkezett, de az ökumenikus gondolkodásnak is van helye. Valaki azt írta úgy gondolom, hogy a vallás megélésének hogyanja itt a kérdés”, más is úgy véli,

hogy „attól függ ki hogyan gyakorolja a vallást.” Többen el tudják képzelni magukat teljes értékű magyaroknak, más, a mi tájainkon bevett vallás mellett is. Valaki pontosít: a szektás sátnista és társadalomellenes vallásokat nevezi meg magyarságellenes vallásoknak is. Aztán találkozunk a mi általunk is képviselt állásfoglalással is, miszerint „a magyarságot nem a vallásság dönti el”. Ezek után most már azt vizsgáljuk, hogy mit jelen katolikusnak lenni. Az itt adott válaszok sokrétűek, íme az alábbiak: – az egyházi szertartásokon való részvétel és az egyház anyagiakkal való támogatása; – Jézus tanításának követése, vele közvetlen kapcsolatban lenni – az Isten, család, embertársak szeretete; – türelem, Isten akaratában való megnyugvás – a mindenkivel jót tenni akarása; – a mindennapok keresztjének vállalása; – akárcsak a megbocsátás és az áldozathozás vállalása. De van, aki úgy ítéli, hogy katolikusnak lenni az élete értelme, egyetlen célja. Más úgy ítéli, hogy isteni kegyelem. Találkozunk egy pár szép gondolat kifejtéssel is. Egy munkás így fogalmazza meg tételesen: „...aki gyakorolja vallását, annak minden velejárójával, tehát a külsőségekben is és a cselekvésekben is gyakorolja. A hét mindennapján lényegesnek tartja a keresztény gondolkodást és viselkedést.” Ugyanerre a kérdésre egy diák a következő szép gondolatot fejt ki: „Boldog vagyok, hogy katolikus vagyok. Ez egy meghatározhatatlan érzés, de az biztos, hogy óriási belső büszkeség. Jó Istent imádni és vele élni minden percben.” Egy tisztviselő vélekedése „katolikusnak lenni számomra egy kincs, egy kegyelem, úgy érzem kiválasztott vagyok, hogy ezt megkaphattam.” Különböző hitét senki nem adná fel akkor sem, ha a szükség így kívánná. Ez különben összecseng a 14. kérdésre adott válasszal is. Végül más nem maradt hátra, mint felmérni konkrétan, milyen vallásos irodalmi termék jut el az olvasóhoz. Mellesleg jegyezzük meg, hogy egyházaink bőven szorgalmazzák a liturgikus, ismeretterjesztő akár tudományos igényű vallásos irodalmat is. És nem kell megelégednünk az újságokról, folyóiratokról, a különböző szóróanyagokról, szentképekről sem, ezen utóbbi kettőre rá sem kérdeztünk. Folyóiratok, melyeket többé-kevésbé kisebb-nagyobb rendszerességgel olvasnak, csökkenő sorrendben a következők:

Vasárnap	15
Hitélet	7
Keresztény Szó	7
Krisztus Világossága	6
Zászlónk	2
Katolikus Szó	1
Lélek Szava	1
Új Misszió	1
Tarsoly	1

A Vasárnap és a Keresztény Szó és Krisztus Világossága inkább falun olvasott. A kisebb kiadványok közül a következők említődtek: Jézus él; Ez nem a te dolgod; Isten kezében; Csend; Beszélgetés a mesterrel; Veled vagyok; Szív; Szentek nyomában. Akik pontosabban jelezték, azok Tóth K. Jánosnak: Római virágszedését; Jakab Lászlónak: Ahogyan én ismerem meg Márton Áront; Fr. Bartalis Jánosnak: Halálra ítélve; P. Papp Leonárdnak: Együtt a szentekkel; P. Benedek Domokosnak: Egy erdélyi ferences a távoli San Diegóban; Nagy Zoltánnak: Szeretetre születünk című kiadványait sorolták fel, egy pár beazo-

nosíthatatlan cím mellett. Az utánunk jövőknek, saját gyerekeiknek szintén a Biblia az első rendű ajánlott olvasmány. Gyakoriak az életkori sajátosságokat figyelembe vevők is. Ők a képes Bibliát, Gyermek Bibliát, tanító meséket, ismeretterjesztő kiadványokat, mint pl. a Kereszténység krónikáját ajánlják. Valaki azt írta, olyan mesekönyvet adna a gyerek kezébe, „melyben a szeretet, a jóság tükröződik”. Ugyanő viszont, az Ó- és Újszövetséget, már modern eszközöket használva, videofilmeken ajánlja megtekinteni. Ezeket követi a szentek életéről szóló kiadványok, a katekizmus és a különböző egyházi folyóiratok. Megjelenik ugyanebben az összefüggésben a Quo vadis, Don Bosco élete mellett az Isten rabjai is. A könyveknél maradva: Orbán Balázs, Márton Áron, Tamási Áron, Wass Albert, Nyíró József, Domokos Pál Péter, Reményik Sándor, Kányádi Sándor, Kós Károly,

Weöres Sándor, Puskely Mária, P. Szabó Ferenc, Gyökössy Endre, Kaszap István, de Kempis Tamás, R. A. Moly, R. Campbell, É Tardif, F. Varillon, Anthony de Mello, P. Pascal, az említett Sienkiewicz munkáit említették, mint amelyek nagy mértékben befolyásolták tudatukat. Véggövetkeztetésként talán nem volna hiábavaló dolog egy ilyen felmérésnek több helyen történő elvégzése, az itt felsorolt és az esetleg még felfedezhető hibák kiküszöbölésével, esetleges más kérdések felvetésével. Mi is és az egyházi közegek is tudnák, hogy hol kellene erősíteni a behatást az emberek ilyen irányú olvasmányainak erősítése érdekében. Úgy látjuk, jól meghatározott helye van és lesz még a vallásos, egyházi irodalomnak, az arra fogékonyak körében különösen, de az átlagolvasó viszonylatában is.

RÓTH ANDRÁS LAJOS

Kritikai gondolkodásra nevelés olvasás- és íráskészség-fejlesztéssel

Az RWCT (Reading and Writing for Critical Thinking) program 1997-ben indult a Nemzetközi Olvasás Szövetség (International Reading Association – IRA), a Hobart és William Smith Egyetem, a Észak-Iowa Egyetem, valamint a Nyílt Társadalom Intézet közreműködése eredményeképpen, Jeannie Steele, Kurt Meredith, Charles Temple és Scott Walter által kidolgozott terv alapján. Az ötlet maga a romániai Soros Alapítvány kolozsvári fiókjánál folytatott megbeszélések során fogant meg 1996 áprilisában. A Soros Alapítvány támogatásával és a Román Köznevelési Minisztérium jóváhagyásával 1997 őszén elkezdődött egy 30 tagú tanárokból és tanítókból álló csoport 80 órás képzése, amely 1998 őszén ért véget. A oktatók képzését észak-amerikai önkéntesek biztosították. A 30 kiképzett oktató továbbá országsszerte több iskola tanárai képzését biztosította. Mivel a program nagy sikernek örvendett, 1999 őszén újabb 40 tagú csoport képzése indult, ezúttal egy megaprojektnek nevezett akció keretében, amely koordinálását az időközben Bukarestben megalakult 2000+ Oktatási Központ biztosította. Eddig a program keretében 85 iskolában működő, összesen több, mint 3000 tanár legalább 40 órás képzése ért véget. Jelenleg 60 aktív, nemzetközi (IRA által kibocsátott) jogosítvánnyal rendelkező oktató létezik Romániában.

A projekt egyik alapvető területe a 40 órás műhelyfoglalkozások keretében elsajátított oktatási stratégia, amit a Köznevelési Minisztérium szakmai továbbképzésként ismer el. A műhelyfoglalkozásokon résztvevő, szakmailag heterogén csoportok kooperatív csoportmunka keretében megismerkedhetnek ennek az oktatási stratégiának a keretével, amely három szakaszt foglal magába: a ráhangolás, a jelentés megteremtése és a reflektálás szakaszát. A bemutató órák végén metakognitív tevékenység során a résztvevő tanárok újragondolják, felidézik a tanulási folyamatuk mozzanatait, élményeit, a hagyományos oktatási módszerekkel összehasonlítják az újonnan bemutatott stratégiát.

A hármas keret számos aktív eljárást használ fel annak érdekében, hogy majdan azok a tanulók, aki-

ket a szóban forgó stratégiával oktatnak ne csak ismereteket, hanem a Bloom-féle taxonómia legfelső szintjeinek megfelelő, kreatív képességeket is kialakíthassanak. Ezért az első szakaszban erősen motiválják a tanulókat, és ugyanakkor megteremtik azon körülményeket, amelyek keretében a témával kapcsolatos már meglevő ismereteiket felidéznek. A másodikban diákközpontú, felfedező, interaktív csoportmunkával elsajátítják az új ismereteket. Végül az ismeretek felhasználásával különböző gondolkodási eljárások révén, a logikus érvelés, az aktív meghallgatás stb. útján felelősségteljes és kreatív hozzáállást alakítanak ki a tanulóknál a továbbtanulás iránti igény és képesség birtokában. Mindezeket egy feszültségmentes tanulási helyzetben élhetik meg, ahol a tanár megszűnik a tudás egyedüli letéteményese lenni, a vitában nem szerepel autoritásként, egy véleményt képvisel a többi között.

Azok a tanárok, akik két műhelyfoglalkozás-sorozaton (összesen 80 órás képzésen) részt vettek, az RWCT stratégia oktatóivá válhatnak egy sikeres vizsgatanítás nyomán. Jőmagam a mintegy 60 romániai oktató között néhányadmagammal együtt a magyar nyelvű oktatók csoportjához tartozom. Az RWCT stratégiával az egyetemi szakdidaktikusokat 1999 őszén ismertették meg. Azóta az egyetemen egy munkacsoporttal kidolgoztunk egy példatárat, amelyben húsz fizikaleckét ezen stratégiák alapján terveztünk meg.

Továbbá, a 2000/2001-es tanévben az egyik egyetemi évfolyammal a fizikatanítás módszertanának előadásait és szemináriumait az RWCT stratégiával tartottam meg. A módszertan elméleti kérdéseit a tanárok véglegesítő vizsgájának tételei alkották. A bemutató órák többi részét az erkölcsi, állampolgári nevelés területéről válogattam össze. Mint kiderült, a leendő tanárok igényelték a szociális kérdések, életszemlélet területéről származó témákat.

Az RWCT stratégiával kapcsolatos kérdéseket most már a volt keleti tömb számos országában kiadott szakmai folyóiratok hasábjain tehetik közzé. Román nyelven a program támogatásával megjelen-

tetett Dialoguri didactice című igényes kiállítású lap áll a terület iránt érdeklődők rendelkezésére. A lap egyik szerkesztője Kovács Mária, aki egyben a 2000+ Oktatási Központ RWCT program koordinátora. Ilyen minőségében az érdeklődő iskolák és a oktatók között megteremti a kapcsolatot a műhelyfoglalkozások lebonyolítása érdekében, hazai és nemzetközi konferenciákat, találkozókat szervez.

Szélesebb kontextusban vizsgálva a kérdést, a kritikai gondolkodás stratégiáját is elsajátító és alkalmas tanárok minden bizonnyal hatékonyabban vesznek részt a romániai oktatási reform megvalósításában.

Az alábbiakban röviden bemutatunk egy versfeldolgozást ezzel a módszerrel.

1. Felidézés. Írjunk le néhány gondolatot a magányosságról (szabad írás). Beszéljük meg négyes csoportokban a leírtakat, minden csoport egyik tagja ismertesse a főbb gondolatokat. (Gondolkozz, dolgozz párban, kommunikálj!)

2. Jelentés megteremtése. Olvassuk el az alábbi verset:

Toth Árpád: Lélektől lélekig

Állok az ablak mellett éjszaka,
S a mérhetetlen messzeségen át
Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd
Távol csillag remegő sugarát.

Billió mérföldekről jött e fény,
Jött jeges, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul,
S ki tudja, mennyi ezredéve már.

Egy égi üzenet, mely végre most
Hozzám talált, s szememben célhoz ért.
S boldogan hal meg, amíg rácsukom
Fáradt pillám koporsófüdelét.

Tanultam én, hogy átalszűrve a
Tudósok finom kristálműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ad hírt az égi fény.

Magamba zárom, véremmé iszom,
És csöndben és tűnődve figyelem,
Mily ős bűt zokog a vérnek a fény,
Földnek az ég, elemnek az elem?

Tán fáj a csillagoknak a magány,
A térbe szétszórt milljom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégén, éjen s messziségen át?

Ó, csillag, mit sírsz! Messzebb te sem vagy,
Mint egymástól itt a földi szívek!
A Sziriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

Ó, jaj, barátság, és jaj szerelem!
Ó, jaj az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S köztünk a roppant, jeges űr lakik.

Válasszunk ki egy sort a versből, ami a legfontosabb gondolatot fejezi ki. Indokoljuk is meg a választásunkat. (Kétosztatú napló.) Valaki olvassa fel a kiválasztott sorát. Mindazok, akik ugyanazt a sort választották ismertetik a saját megindoklásukat. Végül az első, aki a sort választotta ismerteti a magáét (az utolsó szó jogán).

3. Reflektálás. Ötperces esszéíratás arról, hogy milyen összefüggés létezik az emberiség nagy, globális problémái és a magányosság között. Ismertetik, felolvassák az esszéiket.

Poszttert készítenek a lehetséges válságok kezeléséről. A csoportok bemutatják a poszttereiket.

KOVÁCS ZOLTÁN

Átmenetek

Az átmenetek, látszólag semleges, tág jelentéskörű cím. Remélem azonban, hogy abban a gondolatmenetben, amiről beszélni kívánok, az átmenetek többféle jelentéstartalommal is telítődnek, értelmet nyernek, s esetleg nem csupán a külső szemlélődéshez kínálnak tárgyat, hanem önmagunk és a mindenkori ember megértéséhez is nézőpontot kínálnak.

Az alapkérdés látszólag az oktatásnak egy szűk sávjához, szokásos elnevezéssel a hitoktatáshoz, divatosabban a vallásos neveléshez kapcsolódik, ezt szeretné tágabb összefüggésrendszerben láttatni. Ehhez azonban mindenekelőtt azt kellene számba vennünk, hogy melyek azok az előítéletek, amelyek megakadályozhatják, hogy a vallásos nevelés értelmét lényegéhez igazodva próbáljuk megérteni.

A hitoktatás mint minden oktatási kérdés bennünk, nevelőkben önkéntelenül a feladat és felelős-

ség ízű reakciót váltja ki, s olyan távolságt terem tő szerephelyzetbe csúsztat, amelyben elsősorban nem önmagunkra, sőt nem is a gyermekre gondolunk, hanem eszünkbe jut a sokféle tanári/nevelői szerepelvárás és a tanuló, akire valljuk be, kicsit hajlamosak vagyunk úgy gondolni, mint valamiféle objektumra, amelyet nekünk kell megformálnunk, úgynevezett személyiséggé gyúrunk, mint egy eszközt, amely attól formálódik, hogy bekebelezi mindazon fontosnak vélt értéket, információt, amit mi is örököltünk, amit nekünk is átadtak, és amit, úgy véljük, emberi és pedagógiai kötelességünk automatikusan továbbadni.

A vallásos nevelés kérdése ugyanakkor más szempontból is időszerű. Az egyháznak pillanatnyilag épp az a gondja, hogy keresi azokat az utakat, amelyek hidat teremthetnének a személyes, egyéni vallásos igény és az intézményes hagyomány között, amely sok esetben az elevenség helyett a mozdulatlan, dogmatikájában merevedett tanítási és fennmaradási érdekét jelenti. Egyre több azoknak az embereknek a száma, akik a lét értelmét, a mindenkori embert létében érintő kérdésekre adott válaszokat egy igen személyes, egyéni vallásosságban vélik megtalálni, s egyre inkább eltávolodnak mindattól, amit az intézmény, az egyház ilyen téren fel tud kínálni. Az útkeresés feszültségében az egyház a legfitalabb nemzedékbe mint jövőjének letéteményesébe kapaszkodhat. Ahhoz azonban, hogy ebből a találkozásból valódi, és ne egyoldalú kapcsolat alakuljon ki, a kérdést nemcsak úgy kell feltennünk, hogy mi az, amit az egyházi, a tanítási érdek megkíván, hanem arra is gondolnunk kell, ami ebben a hagyományban érték, nem csupán távolságában idegenként ható történelmi örökségként, hanem eleven kérdésként: mi az örök gyermek, az Isten képére teremtett mindenkori ember veleszületett érdeke és igénye. A valódi válaszkérés tehát az, hogy e kettőt a tanítás miképpen tudná összehangolni.

Amiatt is időszerű ezekről a kérdésekről szót ejteni, mert néhány éve a vallásos nevelés az iskolai tantárgyi rács részévé vált. Maga a társítás is a vallásos nevelés mint a tantárgyi rács része, ismerve az iskola jelenlegi állapotát, szinte kibékíthetetlen ellentmondást rejt magában. Az egyház miközben tradicionális nevelői funkcióját próbálja újraértelmezni –, kényszerűen abba a helyzetbe sodródik, hogy egy társadalmilag pedagógiai presztízzsel rendelkező intézmény bűvkörébe és alárendeltségébe kerül, s ebben a viszonyban akaratlanul is ennek szokásrendjéhez igazodik. Azok az útkereső pedagógiai törekvés-csírák, amelyek a vallásos nevelés mibenlétét próbálják újraértelmezni, eleve belemerevednek az intézményes oktatás tantárgyakban, tananyagban, tanításban gondolkodó rendjébe. Így válik/válhat a vallásoktatás tantárggyá, a hitre nevelődés pedig az egyháztörténetet, a bibliamagyarázatokat, az erkölcsi-etikai ismereteket átadó/feldolgozó tanórává.

És mégis fel kell tennünk a kérdést: vajon a tanóra és az életvallásos nevelődés között ténylegesen áthidalhatatlan a távolság? Vajon az iskola és az egyház mint a vallásos és erkölcsi nevelést vállaló intézmény megtalálhatja-e az utat az élet egészébe olvadó vallásosság ápolásához? A kérdés megválaszolása felé úgy vélem csak akkor közeledhetünk, ha egyrészt mérlegre tesszük pedagógiai dogmáin-

kat és tévedéseinket, másrészt elgondolkodunk azon, hogy mit is értünk vallásos nevelésen.

Nézzük meg először azt, mi is rejlik valójában pedagógiai lelkesedésünk (avagy be nem vallott félelmeink) mögött. A vallásos nevelés, abban a pillanatban, amikor a pedagógiai tudomány elméleti igényeinek megfelelően a nevelés/oktatás egy különálló területeként, tantárgyként próbálja definiálni önmagát, azon nyomban elidegenedik lényegétől olyannyira, hogy minden teljességre törekvő, életesszemléletnek ellenáll. De ha az életet vagy az embert egészében, mibenlétében akarjuk megérteni, vajon leválasztható-e a tudományos elemzés mintájára különálló valóságként az ember avagy az ember vallásossága? Vajon pedagógiai rendszerekbe foglalható-e, és átírható-e a szokásos didaktikai gondolkodásmód szerint célokká, feladatokká, követelményekké? Valószínűleg nem. Sőt félreértés lenne arra gondolni, hogy a vallásos nevelés feltétlenül vagy erőszakoltan vallásosságra nevelést jelent, inkább úgy kell gondolnunk rá, mint lehetőségre, mint olyan igényre, ami az emberben eleve benne van, s mint minden valódi növekedés, nevelkedés, nevelődés, akárcsak a magától növekedő mag, főként olyankor történik, amikor nem is vagyunk tudatában, amikor nem is vesszük észre, hogy valójában történik.

Hogy mennyire csődöt mondhat, sőt nevetségesé válhat a vallásóra mint tantárgy és nevelési cél, s hogy mennyire szomorú az öntudatlan pedagógia, több példában is megmutatkozik. Az egyik példa Illyés Gyula tollából származik. Rövid kis népiskolai sztori, amelyik bizonyára nem ritkaságával tűnt ki az akkori gyakorlatban: „Hanák bácsi alatt főleg a gyónási imádságot gyakoroltuk, hihetetlen gyors ütemben. Hanák bácsi órával a kezében ellenőrizte az iramot, s pálcával vezényelte, hogy még gyorsabban. A feleltetés ebből verseny volt. Igazi bajnokok is akadtak közöttünk.

A visszaemlékezés több szempontból is érdekes: egyrészt az akkori népiskola hangulatát, légkört idézi fel, ugyanakkor elgondolkodtató amiatt is, mert épp arra a különös jelenségre hívja fel a figyelmünket, hogy a hosszú távú emlékezetben elsősorban nem a megtanított tananyag, a szándékhoz, a pedagógiai célhoz igazodó tanulás marad meg, hanem a rejtett pedagógia fintoraként a tapasztalatból leszűrődő, kiszámíthatatlan melléktermék, ami a nevelői viszonyulásból, a tanítási módszerből, légkörből fakad. És ha hajlandók vagyunk elidőzni egy pillanatra a történetnél, akkor az a léthelyzet is megmutatkozhat, hogy a legfontosabb, életre szóló tapasztalatokat szinte észrevétlenül szerezzük, a valós tanulási szituációk valahol a pedagógiai célok és a direkt nevelés háttérében fejtik ki hatásukat, amikor rendszerint valami olyasmiről szerzünk tapasztalatot, aminek a minket teljes jóakarattal tanítani akaró pedagógus sincs tudatában.

Mondhatnánk azt is, hogy az Illyés korabeli népiskolák óta sokat változott a pedagógiai tudás és az iskola. Az esetlegesen felbukkanó gondolat mérlegeléséhez mondom el azt a valós történetet, amiről maguk a gyermekek mesélnek. A kortárs sztori arról szól, hogy a hittantanárnő nemcsak az Istennek és Jézusnak tetsző, szeretetre épülő viselkedést várja el a tanítványaitól, nemcsak azt kéri tőlük számon, hogy

szüleik miért nem járnak templomba, hanem fel is pofozza a tanítványait. A történet hallatán joggal eszünkbe juthat, hogy a testi fenytést tiltják a gyermekjogi törvények és az iskolai szabályzatok, de ha elidőzünk a kérdésnél, elképzelhetjük azt is, hogy ugyanez a tanár, miután leróta fegyelmezési feladatait, visszamegy a katedrára, és Jézus nevére hivatkozva a felebaráti szeretetről, a türelemről és megbocsátásról, az isteni igazságosságról és Isten országáról szónokol. Ami állítólag miközöttünk van! Ha jól belegondolunk, akkor ezekből a tanulási helyzetekből a tanítvány egyetlen alapvető tanulságot szűrhet le: mondjon bárki bármit, ha az ember kellőképpen képmutató, nem eshet különösebb baja.

Túlém a lányom, négyéves korában, amikor épp az volt a gyerekek otthoni szórakozása, hogy önszántukból, csak amiatt, mert éppen kéznél volt, hangfelvételen hallgatták a bibliai történeteket, egy alkalommal megkérdezte: „Te Anyu, jó fiú volt ez a Jézus, de minek kellett neki jónak lenni, azért, hogy aztán megfeszítsék?” Tévedés lenne azt hinnünk, hogy a gyerekek ostobák, és hogy tényleg olyanok, mint amilyenként az életkori sajátosságokról beszélő pszichológiai tanulmányok leírják őket. A gyerekek, ha hajlandók vagyunk odafigyelni rájuk valamilyen formában mindig kivételnek bizonyulnak a szabványokhoz viszonyítva. És felteszik a kérdéseket, mindaddig, amíg mi, felnőttek, akik folyamatosan a gyermek személyiségének fejlesztésén fáradozunk, és ezenközben nincs időnk vagy túl fáradtak vagyunk ahhoz, hogy kérdéseket tegyünk fel önmagunk számára, le nem szoktatjuk őket arról a hitről, hogy kérdezni habár kényelmetlen ugyan, de – megéri. Pedig a pedagógia nem mint tudomány, hanem mint művészet valahol itt kezdődik: vajon melyek lehetnek azok a kérdések, amelyek a gyermeket foglalkoztatják, még akkor is, ha nem mondja ki, vagy úgy mondja ki, hogy azt le kell fordítanunk ahhoz, hogy megmutatkozzék a kérdés a maga valójában.

A valódi kérdések pedig, ha hajlandók vagyunk meghallani őket, ott lehetnek a gyermek mindennapjaiban. Miért van az, hogy az apa miközben az Ószövetségből öntudatlanul átörökölt „tiszteld apádat és anyádat” parancsolat nevében felszólítja gyermekét arra, hogy „fiam, ne feleselj az anyádnak”, este a kocsmból hazajövet, a gyermek szeme előtt autoritér módon viselkedik az anyával, ha éppen nem üvöltözik vele, vagy meg nem veri. Miért van az, hogy miközben mindannyian szép és nagy szavakat mondunk a barátságról, a legjobbnak vélt barát, akivel a serdülő szent vérszerződést is kötött, másnap az osztályban röhögve kibeszéli a legféltettebb titkokat. Miért van az, hogy a felnőttek csodálkozva kérik számon, hogy miért nincs a mai ifjúságnak példaképe, miközben, ha jól körülnézünk, eléggé megritkultak a követendő példaképek, s még jó, ha az önmagát kereső embergyerek olyan távoli szíárokat választ, mint a tévében látott rockzenész, mert szerencsére, nincs alkalma közelebből is megismerni, így legalább nem csalódik benne. Igaz ugyan, hogy ott vannak a régiek, de ők annyira a múlt távoli világához tartoznak, s olyannyira szuperlatívuszokban szokás beszélni róluk, hogy eleve gyanússá, megközelíthetetlené, idegenné és megsárgult könyvek megsárgult viaszfiguráivá válnak. És ha elmosódnak az értékek, a minták, rákérdezhetünk arra, hogy egyáltalán folynak-e valahol

csendes, hosszú kitérőket, kivárásokat megengedő beszélgetések a lét értelméről, a születésről és halálról, arról, hogy van-e értelme a szenvedésnek, van-e boldogság, és hol kell keresni, mi is a cselekvő szeretet és milyen is a szerelem, mi a bölcsesség ára, van-e értelme a hit, remény, szeretet erényeinek, illúzió-e a szabadság, és van-e egyáltalán Isten vagy csak véletlenek pusztá egybeesésének csalóka képe a világ rendje.

Örök kérdések, amelyeknek terében nem idegenedik el egymástól mester és tanítvány, felnőtt és gyermek, hisz akár az égő csipkebokor, mint a soha el nem fogyó szellem jelképe, önmagunk megértéséhez, az önmagunkkal való megbékéléshez, és újabb megértésre váró kérdésekhez nyitnak utat. És vajon, mi lehetne a vallásosság végső értelme, mint az, hogy a transzcendenssel való találkozás különös élményében, a tökéletesség fényében úgy ébredjünk rá saját parányiságunkra, hogy ez a tapasztalat ne a passzív beletörődést eredményezze, hanem lelki és szellemi képességeinket a tökéletességre törekvő Isten képére teremtettség jegyében mozgósítsa.

Mondhatnánk azt, hogy mi köze ennek a filozofikus ráébredésnek a gyermekhez? Hogyan illeszkedhet mindehhez a tanítás, és az az ideális iskola, amelyik nemcsak a verbalizmus, hanem a realitás szintjén is az életre nevel? S ha nem is az akadémikus tudás mintájára lebontott tantárgyak, de legalább az emberre figyelő vallásos nevelés jegyében. Nem szeretnék dogmák helyett újabb dogmák teremtéséhez alapot kínálni, de úgy gondolom, hogy mindezek a felismerések, amelyek nagyon régiek ugyan, de ugyanakkor a nem készen kapott tudás, hanem a személyes megértés folyamatában mindannyiunk számára meg-megújuló kérdésként mutatkoznak meg, néhány alapvető dologra mégis felhívhatják a figyelmünket. Arra például, hogy naiv pedagógiai lelkesedésünket mérlegelve épp a szeresd felebarátodat, mint magadat parancsolat jegyében merjünk önmagunkra mint örök fejlődésre, tökéletesedésre teremtett emberre figyelni, hisz az ÉN a TE, a TE pedig az ÉN viszonyában mutathatja meg önmagát, s merjük részesíteni önmagunkat tanárként is abban a felismerésben, hogy az aktív odafigyelés és a segítő, érőt beavatkozás az öntudatlan pedagógiai csapdák helyett a nevelés és nevelődés egyik lehetséges útja lehetne. Ebben a viszonyban pedig a felnőtt, a szülő és tanár, a gyermek és a felnőttben megbúvó gyermeki nem egymástól eltávolodó szerephelyzetbe kényszerített pedagógiai kliensként jelenik meg, mint ahogyan hajlamosak vagyunk gondolkodni róla, hanem az élet útján járó örök emberként, akiről a teremtéstörténet sem azt vallja, hogy „látá Isten, hogy minden amit teremtett, igen jó”, hanem csak annyit mond róla, hogy „élő lélek”, aki Isten képére és hasonlatosságára teremtetett, s ezáltal önmaga beteljesítésének ígéretével arra ítéltetett, hogy az örök tökéletesedés útján járjon.

Ebben a folyamatban úgy tűnik, a vallásos nevelés/nevelődés nem csupán az iskolai, egyházi nevelés része és feladata, és elsősorban nem szülők, pedagógusok, vallástanárok vagy lelkészek kiváltsága, hanem a mindenkori emberé, aki képessé válhat önmaga, élete és a világ megértésére, a harmónia és az egység állandó keresésére, újratereztetésére. Ebben a meg-megújuló tudásszerzésben és növekedésben, a kérdések megválaszolásának áramában, hiszem,

hogy a külső és távoli illusztrációvá, a szocializálás eszközeivé süllyesztett bibliai szöveg, tízparancsolat vagy egyháztörténet visszakapja az önmagához méltó, az azonosulást is lehetővé tévő szerepét.

Ha a vallásos nevelődés eszményi útját körvonalozódni látjuk, mégiscsak szükséges végiggondolnunk azt is, hogy mikor és miképpen történik ez a folyamat? Hol érhető tetten, ha többször is azt mondtuk róla, hogy épp olyankor történik, amikor rendszerint nem is vagyunk tudatában annak, hogy mi is történik?

A válaszkéréshez a valláspszichológia nyújthat fogódzót. Arra a kérdésre, hogy miért vallásos az ember, azt az egyszerű választ adja, hogy az embernek eleve vallásos a természete, képes vallásos tapasztalatok megélésére, mint ahogyan valamit ösztönösen szépnek vagy csúnyának érez, vagy amiként valamit helyesnek vagy helytelennek talál. A kérdés tehát nem azt feszegeti elsősorban, hogy létezik-e földöntúli világ vagy sem, hanem azzal az önmagába forduló körfolyamattal szembesít, miszerint az ember azért vallásos, mert vallásos. A vallásosság nemcsak az emberi természetben benne lévő hajlam, hanem egzisztenciális igényeket is kielégít, főként olyankor, amikor az élet hullámaiban a társadalmi változásoknál stabilabb, misztikusabb rend értelmét keressük. Mindezek végiggondolására Owe Wikström négy, látszólag egymástól független, de valójában a szentséges iránti igényt igazoló élethelyzetet idéz:

„Egy asszony áhitattal hallgatja a zümmögő CD-lejátszót. ... A dzsessz-zongorista bontogatja témáját a kölni koncerten. Az asszony megszólal: ez volt a legmélyebb lelki élménye, melyben valaha is része volt. Isteni élmény volt, teszi hozzá.

Egy író a következő sorokat rója papírra: Ki vagy, ki távolléteddel betöltöd szívemet, s hiányoddal az egész világot?

Egy végsőig elkeseredett apa így tör ki tizenkét éves leánya sírjánál: Mi rosszat tettem, hogy ez történt velem?

Egy férfi a gyónás és feloldozás végeztével feláll s megkönnyebbülten jelenti ki: végre nem csak hiszi, hanem érzi is, hogy megszabadult a bűnétől”. (Owe Wikström: A kifürkészhetetlen ember. Bp. 2000.35.)

Mind a négy szereplő, a maga módján vallásosan éli meg a világot.

A vallásos tapasztalás tehát nem pusztán egyedi cáfolhatatlan jelenség, hanem teljesen természetes lelki folyamatok következménye, s ilyen funkcióként jelen van az élet szent tereivé és szent idejévé átmígnősülő mindennapjaiban. Ha ez a tapasztalás egyáltalán szakaszolható, háromféle megközelítést tesz lehetővé: az érzelmi fejlődésből adódó vallásos tapasztalat előzeteseként szolgáló élmények, valamint a közösségi hagyományok alapján történő világépítés szakaszát, s erre ráépülve az ember azon egyedi képességének a működését, hogy kérdéseket tesz fel önmagára, a világban elfoglalt helyére, szerepére vonatkozóan.

Ha az első szakaszt próbáljuk nyomon követni, nagyon korai előzményekhez, a születés utáni közvetlen életszakaszhoz kell visszatérnünk. Erikson életre szóló tapasztalatként tartja számon ezt az időszakot, amikor az édesanyjának kiszolgáltatót csecsemő a szimbiózisból, az anyával való teljes egybeolvadás, avagy az Éden-kerti harmónia állapotából

kikerülve a differenciálódás szakaszába lép. Ebben a korban kellene elsajátítania azt az alapvető hozzáállást, amellyel bizalommal lehet önmaga és a külvilág iránt. Ebben a korban kellene győzedelmeskednie a bizalomnak, annak a tapasztalatnak, hogy a külvilágban meg lehet bízni, s vallásos vonatkozásban ez az előfeltétele az ösbizalom, a hit képességének.

A későbbi fejlődési szakasz, amikor a gyermek felismeri az anya arcát és rámosolyog, az Én kialakulásának időszaka a Tehez, a Másikhoz viszonyítva. Erikson három alapvető tényezőt emel ki, amelyekről úgy véli, hogy később, mint komplex élménygyűttes, mint az élet egészére szóló, visszhangzó minőség rejtetten meghatározza a felnőtt Istennel kapcsolatos felfogását. Az első élmény az anya közelségének élménye, a „szent jelenlét”, amely nemcsak a gyengédséggel, odaadással kapcsolatos élményekben tér vissza később, hanem azokban a helyzetekben is megrezdül, amikor az „Isten jelen van” templomi szavakban és azt ezt kísérő élményben tudattalan szinten újratерemtődik a felnőttben annak a „szent jelenlétnek” az érzése, amit a jó anya közelségében gyermekként átélt. A kiseddet ölelő Mária alakja, arca, vagy az „Úr fordítsa feléd az ő orcáját, és adjon neked békességet”-féle mondatok épp ezt az érzelmi biztonságot és a közelség utáni tudattalan vágyat mozgósíthatják.

A harmadik élmény az az ijesztő tapasztalat, hogy az anya nemcsak az, aki jön, hanem az is ő, aki elmegy, s akit a gyermek állandóan elveszít. Ez a távollét-élmény a korai identitásélménnyel együtt a cserbenhagyottság érzését is magával hozza. Az örökre elvesztés emléke és a vágy, hogy valahogyan visszaszerezzük Erikson szerint a későbbi lelki vagy vallási igény legfontosabb érzelmi hajtóereje. A válás nyelven ez az élmény az elveszített Éden utáni örökös vágy, a mindennapok nyelvén az az egyszerű igény, hogy harmóniában éljünk önmagunkkal, másokkal és a világgal.

Az elveszített harmónia visszaszerzésének a vágya, a megtartás és összekapcsolás igénye arra sarkallja az embert, hogy az álmvilág és a reális világ közötti illuzórikus térbe lendüljön át, amelyben jelenvalóvalóvá válhat a nem jelenvaló, megfoghatóvá a megfoghatatlan, kimondhatóvá a kimondhatatlan. Ez a tér a szimbólumokban önmagát újratерemtő ember számára a művészetek és a vallás tere.

Kezdetben ebben a térben jelennek meg azok az átmeneti tárgyak, amelyek a kisgyerek számára mindennél fontosabbak. Ezek a látszólag külső tárgyak olyannyira fölruházódnak a fantázia segítségével, hogy az már szinte a belső szükséglet és a külső tárgy összeolvadásának mondható. Az egység és a mindenhatóság illúziójának szertefoszlásával az anyai biztonság, az anyához kapcsolódó élmények ebbe a megfogható dologba vetülnek. A vágyból és hiányból teremtő energia származik. Hisz a macskát, a rongydarabot le is lehet tenni, ott is lehet hagyni, el is lehet feledkezni róla s ilyenkor közönséges tárggyakká válnak, de elő lehet venni, hozzá lehet bújni; valami olyasmi tehát, ami a gyermektől függetlenül a való világ részeként másképp is létezik, ugyanakkor mássá lehet teremteni, ha szükség van rá. A későbbiekben a játék, a sajátos szabályokkal kialakított minthavilág válik az illuzórikus világ terévé. Ennek a minthavilágnak az átmeneti tárgyai előfeltételei a

kulturális és vallásos élményeknek és szimbólumhasználatnak, amely lehetővé teszi, hogy az ember mindenkorit tehetetlenség érzése kreativitássá minősüljön át.

Ana-Maria Rizutto szerint ilyen átmeneti reprezentációként alkotja meg kezdetben a gyermek Isten képét is. Emiatt tekinti a vallást és az istenreprezentációt személyről személyre változó egyedi alkotásnak, ami nem csupán érzelmi alkotóelemek összessége, inkább úgy tűnik, önálló életet él, olyan élő átmeneti tárgy, amely képes megvigasztalni, megnyugtatni, tette sarkallni, irányítani, vagy akár félelmet, ijedelmet szítani. Attól is függően, hogy milyen a gyermek viszonya a hozzá közel álló személyekhez (elsősorban a szülőkhöz). Azt, hogy Isten azért mégsem azonos a minthavilág kedvenc macijával, vagy valamelyik szeretett mesehőssel, a gyermek úgy tapasztalja meg, hogy önkéntelenül is felfigyel arra, hogy nagymama másképp viselkedik, amikor Istenről beszél. Valószínű ennek az Istenről való másképp beszélésnek a jelentősége mutatkozik meg a „ne káromkodj” törvényében is. Itt és ekkor kezdődik a vallásos hagyomány szerepe, és a tradícióban történő szocializáció. Eközben a gyermek lassan felfedezi azt is, hogy Isten egy rendszerezett szimbólumnyelv része, amelyet fenntart és ápol egy adott kultúra. Ugyanakkor ez a pillanat az, amikor a dolgokat agyonmagyarázó tanítás lerombolhatja a lassan rajzolódó istenképet, hisz a felnőtt vagy a vallás-oktató olyan nyelven és úgy szeretne magyarázatot adni Istenről, hogy az megfogható és a gyermek számára közérthető legyen, holott valószínű, hogy a gyermek sokkal inkább el tudja képzelni az elképzelhetetlent, hisz sokkal otthonosabban mozog az illuzórikus világban, mint az a felnőtt, aki a tanítás rációnak értelmében elfeledkezik arról, hogy vannak dolgok, amelyekről csak szimbólumokban érdemes és lehet beszélni. Ez nem azt jelenti, hogy érintetlenül kell maradnia az istenkép személyességének, hisz a nagyon korai érzelmi tapasztalatokat amúgy is kiegészíti minden Isten kilétével foglalkozó helyzet, ami a vallásos hagyománynak része, csupán arról van szó, hogy a közös szimbólumvilágról a tanítás megszokott nyelven beszélő vallásismereti oktatás épp az istenkép egyéni, személyes alkotásjellegét érvénytelenítheti. Emiatt mondhatjuk azt, hogy a vallásoktatásnak hosszú ideig elsősorban nem magyarázatokkal kellene szolgálnia, hanem az illuzórikus világ ápolásával kellene törődnie, ennek létjogosultságát kellene fenntartania, hisz amúgy is eljön az az idő, amikor a gyermek érdeklődése koránál fogva ideiglenesen másfele terelődik.

A vallásos nevelődésnek a másik fontos tere a szűkebb és tágabb környezet, az az értelmező közösség, amelyben a gyermek felnő, amely bizonyos világszemléletet sugall, és a szerzett tapasztalatok előfeltételül is szolgál. A mintát tehát, amiben a dolgok értelmet nyernek, nem egyoldalúan az egyén teremti meg, hanem átveszi környezete jelentős hagyományhordozóitól. Ebben jelentős szerepe van a vallási szertartásoknak is, a keresztény tanításban pedig a Bibliának. A Biblia szövege azonban nem amiatt érdekes, mert a különböző történeteket meg lehet tanítani és számon lehet kérni, hanem mert a történetekben megjelenített szerepek és szereplők identifikációs tárgyakul kínálkoznak. Amikor valaki

magára is ismer egy bibliai szerepben vagy helyzetben a mindenséggel léphet párbeszédbe, s ezt a dialógust éppen az határozhatja meg, hogy miként tudja beleélni magát a az írásban rögzített szerepekbe. Ezek a modellek azonban nemcsak azt teszik lehetővé, hogy az ember különleges módon élje meg önmagát, hanem értelmezésre váró szimbólumaik azt is kéri, hogy az ember újrateremtse azt a valóságot, amiről beszél. A vallásóra ebből fakadóan nemcsak úgy képzelhető el, hogy a vallásanár elmondja, hogy miképpen kell érteni a szöveget, és levonja az erkölcsi mércéként szolgáló tanulságot, hanem lehetőséget teremthet arra, hogy a különböző valóságterképekre minél többen ráismerjenek, beszélgessenek róla, és értelmező közösségként megerősítsék.

Ez a tapasztalat szolgáltatathatna előfeltételként alapot a későbbiekben azoknak az egzisztenciális kérdéseknek a megbeszéléséhez, amelyek a maga felé forduló kamaszt zaklatják, és foglalkoztatni kezdik azok a határhelyzetek, mint amilyen a születés, a szeretet, az élet, a szenvedés, a bűn, a halál kérdése. Ezekben a kérdésekben a kamasz látszólag kész válaszokra várna, s a tudományra és a teológiára alapozott oktatás hajlamos is kész válaszokat adni. Valójában azonban a kamasz a legtürelemtelenebb és a legkétkelkedőbb a kész válaszokkal szemben, s inkább azt igényli, hogy a teoretikus felépítmények mögött az embert és önmagát fedezze fel. Ha a mellette lévő felnőtt, s miért ne lehetne ez a vallásanár, be merné vallani, hogy nem tudja pontosan a válaszokat, de tanítványaival együtt hajlandó részt venni a válaszok keresésében, talán sokan elkerülhetnék annak a pontos szigorral kialakított világ- és élet-szemléletnek az átvételét, mely azt a csalóka képzetet támogatja, hogy ha valaki egyszer kellő fegyelemmel elsajátította, mentesül minden további, élettel való elszámolástól.

Vajon ténylegesen ez lenne a vallásoktatás végső célja, ez a csigaház, amely végképp lezárja az átmenetek útját?

FÓRIS FERENCZI RITA

TÖRÉSVONALAK

„A szél kihívásaira a fa gyökérzetével válaszol.”

(Illyés Gyula)

Valamikor a kilencvenes évek elején Bécs utcáin barangolva bámultam a császárváros csodáit, s ha most valaki megkérdezné, hogy mi minden ragadta meg a figyelmem, a sok építészeti, képzőművészeti, zenei élmény mellett egy kellemetlen emlék is eszembe jut. Bécs belvárosának egyik kicsi üzletébe betért két fiatalember. Épek, egészségesek voltak, mint minden fiatal. Kosarat vettek a kezükbe, mint mindenki, s megindultak a parányi üzlet polcai között. Amikor egy vásárló közelébe értek, artikulálatlan hangon kezdtek üvölni, aztán abbahagyták, amikor az jóindulatúan elhúzódtott a közelükből, de azonnal újakezdték, amikor újabb vásárló közelébe kerültek. Üvöltöttek, és senki sem szólt ellenük, senki fel sem emelte a hangját, pedig egymás közt a rosszalló pillantások nemzetközi nyelvén értekezünk arról, hogy érthetetlen a két fiatal viselkedése. Talán az idétlenkedők agresszivitásától féltek, vagy egyszerűen nem akartak reagálni a viselkedésükre.

Az eset azért maradt meg az emlékezetemben, mert akkor el sem tudtam volna képzelni, hogy Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Nagyvárad vagy más, kisebb erdélyi városok fiataljai között hasonló idétlenséggel szembesülhetnek.

A kilencvenes évek végén végigutaztam Európát, s megdöbbenéssel nyugtáztam, hogy valahai bécsi emlékem nem volt véletlenszerű. A hatalmas európai metropolisok utcáin rengeteg olyan fiataalt láthatam, aki, mint nálunk, farmert és trikót visel télen-nyáron, hűvösebb időben valamilyen vízhatlan anyagból készült, amolyan egyenkabátot ölt magára, lábára pedig ugyanúgy, mint a mi fiataljainkéra, rányúlt a divatos sportcipő vagy bakancs, s még a legforróbb nyárban sem cserélné fel mással, még akkor sem, ha félmeztelenre vetkőzik. Ezek a fiatalok csak úgy céltalanul csellengtek, mint nálunk, látszólag mindent untak, de az sem volt ritka látvány, hogy leszólították a járőreket, pénzt kértek tőlük vagy cigarettát. S olyan nagyvárosban, mint Nürnberg, a katedrális előtt feküdtek a tér közepén a drogos ifjak és leányok, s olyan gusztustalan módon nyúltak el a kövezeten, szemérmetlenkedtek, hogy még a jobb érzésű fiatalok is messze ívből kikerülték őket. Undort, csömört ébresztett a viselkedésük, de ennél is nagyobb volt az a közöny, amellyel a város polgárai elhaladtak mellettük. Polgári kötelezettségeik tudatában a probléma megoldását valamelyik illetékes szervezet hatáskörébe sorolták, s legtöbbször meg is voltak győződve arról, hogy adófizetői minőségükben maguk is hozzájárulnak a problémák megoldásához.

Azért még nem tartunk itt – vethetné bárki a szemre. Igen, még nem tartunk itt, de bekövetkezhet ez is. Azt azonban mindannyian tapasztaljuk, hogy a mi tájainkon is egyre gyakoribb látvány a céltalanul ógyelgő, dologtalan, iskolaidőben csavargó tizenéves, egyre többször hallani hírt olyan fiatalokról, akik az iskolák környékén kisiskolásokat erőszakosan fosztanak meg apró zsebpénzeiktől, tettegességgel kényszerítik őket olyan cselekvések végrehajtására, amelyektől a család, az iskola óvja őket, másoknak pedig,

hogy pénzhez jussanak, eszükbe se jut valamilyen munkát keresni, inkább lopnak, csálnak, kölcsönöket kérnek, amelyeket aztán sohasem adnak vissza, egy-egy lány miatt, aki gátlástalanul osztogatja kegyeit, hajlandók verekedéseket kikényszeríteni, fenyegetőznek, s hogy erejüket fitogtassák, nemegyszer jól ellátják a baját a gyengébb vagy jobb érzésű kortársaiknak. S a gondolatsort lehetne folytatni.

A nevelés válsága világjelenség, nem lehet határok, társadalmi rendszerek, politikai, gazdasági szférák, érdekeltségi területek szerint betájolni az orvoslásra váró gondokat. De több az olyan gyermek, fiatal, aki becsületes munkával, szerény jóindulattal közelít a világ dolgaihoz – ellenkeezhetne bárki a fenti gondolatsorral. Igaza van, valóban több. Csak ha megkérdézzük ezeket a gyerekeket, fiatalokat, hogyan képzelik el a holnapjaikat, leginkább olyan életelvek körvonalazódnak, amelyek egy kényelmes, gondtalan, szórakozásokban, kedvtelésekben gazdag élethez kapcsolódnak, az iskoláról, ahol idejük legnagyobb részét töltik, negatív véleményük van, a tanulást, ha lehetne, kiiktatnák az életükből, s általában csak azt szeretnék tenni, amit ők akarnak, nem amit elvárnak tőlük. Vajon az elvárásokkal lenne a baj, a gond, vagy azzal a nevelési rendszerrel, amelynek ilyen következményei vannak a fiatalok gondolkodásmódjában?

Akármerre fordítjuk a tekintetünket, egyre több olyan emberrel találkozunk, aki dacosan szegül szembe valamivel, s ha érdeklődünk, aligha tudja megmondani, mi is az, amivel szemben ellenállást tanúsít. Meddő elégedetlenség, önsajnálát, panasz mögé rejtőzik a cselekvésképtelenség és a lustaság, mely egyre több fiatalt jellemez. Mindennapi viselkedésük jelzi, hogy csupán saját magukkal elégedettek, hozzájuk hasonló viselkedésű, cselekvésképtelen és semmittevő társaikat, akikkel idejüket együtt töltik, megvetik, a jobb módúakat irigylik, törekvő társaik sikereit pedig igyekeznek fölünyeskedve lekicsinyelni, megmosolyogni. Alig tudják elviselni egymást, minden pillanatot, amit együtt töltenek, robbanásveszélyt hordoz magában, hiszen a másik iránti megvetés vagy közöny akármikor viszály, harag forrása lehet, s nem is töprengenek megoldásokon. A megoldás lehetőségétől is elzárkóznak, inkább kívülről, mástól várják, valamilyen fölöttük álló hatalomtól, legyen az szülő vagy tanár, nevelő, esetleg intézmény, amely kivezeti őket ebből a helyzetből. Így a felelősséget is el lehet hárítani, hiszen nem kell semmi mást tenniük, mint elfogadniok egy lehetséges megoldást anélkül, hogy cselekedniök kéne, s folytathatják ellenállásukat.

Mi, felnőttek is hajlamosak vagyunk arra, hogy fiataljaink magatartását szemlélve másságnak nevezzük azokat a hibákat, amelyekkel rendelkeznek, s aligha vesszük észre, hogy örülnek is, ha magatartásukat másságként értékeljük. De amikor társaik máságát kell elfogadniok, nem tudnak megbékülni a helyzettel. Irgalmatlanság, bosszúállás és környelenség sem áll tőlük távol, ha céljaikat el akarják érni.

Az a kevés fiatal, aki a fentebb elsorolt magatartásformáktól elzárkózik, egyre jobban visszahúzó-

dik, egyre inkább láthatatlanná válik. Tisztában vannak ugyan értékeikkel, csak nem képesek ezeket az értékeket hatékonyan érvényesíteni, s ebben nem ők a hibások, hanem az a nevelési rendszer, amely több évtizeden át csupán azt sulykolta nemzedékek tudatába, hogy alkalmazkodniuk kell, csak azt tehetik, amit szabad, amit a társadalmi rendszer, az egyetlen és üdvös párt elvár tőlük. Szüleik és nemegyszer nagyszüleik megcsorbult önbecsülése hagyományozódik át gondolkodásukba.

Iskoláinkban nem elzárt, esetleges jelenség, hogy nemegyszer kinevetik, kigúnyolják azt, aki szorgalommal, kötelességtudóan végzi feladatait, jól körülhatárolt célok érdekében akar és tud cselekedni. Az iskolai élet mindennapjai közepette tapasztalhatjuk, hogy egyre több gyermek, fiatal tiltakozik a kritika ellen, maguk sem kritizálnak semmit, nem is igyekeznek megkülönböztetni, elválasztani egymástól a jót és a rosszat, a minőség iránti igényességük legfőnnebb akkor jelentkezik, amikor a felnőttek világától várnak el valamit. Szeretnének mindig mindent megkapni, amire vágnak, anélkül, hogy nekik valamit is kellene adniuk.

Keserű csalódottsággal tapasztalom, hogy egyre több az olyan fiatal, aki kritikátlanul fogad el mindent, amit mondanak neki, nem kérdőjelezi meg mások véleményét, nem kételkedik semmiben, nem tud lelkesedni semmilyen eszményért. Nem érdekli csupán saját külseje, megjelenése. A környezet, amelyben él, idejét tölti, érdektelen számára, s éppen ezért mindent összerondít, amihez hozzányúl. Nincsenek perspektívái, s a felnőttek is sokszor megerősítik perspektívtalanságát azzal, hogy táplálják benne a tehetetlenség érzését. Nincs itt jövője a fiataloknak – mondogatják sokan –, jobb, ha elmennek, majd nyugaton, a tengeren túl jövőt építenek maguknak. Milyen jövő lehet az, amelyben az elmenekülő nem tisztel sem nemzeti, sem polgári, sem közösségi értéket, csak öns érdekei vezetik?

Naponta megéljük anélkül, hogy tudatosítanánk: megváltozott, átalakult a társadalmi kapcsolatokat szabályozó létforma. A társadalmi, gazdasági átalakulások természetszerűen vonják maguk után a világszemlélet változását is. Az emberi kapcsolatok konkrét viselkedési formákban valósulnak meg, de a felforgult időben ember és természet viszonyának módosulásával az örökölt szokásrend szabályainak átadására nem fordítunk kellő figyelmet. Mert az íratlan törvényeket, amelyek erkölcsi felfogásunkat, magatartásunkat szabályozták századokon át, egy új, most már egyre inkább urbánus környezetben kibontakozó életforma köztől kellene átadniuk a tapasztalattal rendelkező felnőtteknek.

Ezeknek az íratlan szabályoknak az ismerete és gyakorlata teremtett biztonságot az ember életében. S ezeket az íratlan törvényeket, a szokásrendet elsősorban a családban sajátította el a gyermek, s a maga rendjén, felnőttként, maga is átörökölte az utána jövőkbe. Az iskola pedig a családból hozott magatartásformát, emberekhez, munkához, társadalomhoz való viszonyulást meghatározó gondolkodásmódot vagy felerősítette vagy pedig csiszolta, finomította, alapos tudással kiegészítve építette be a fiatalok jellemébe. De mit és hogyan örökölt át egy olyan család, közösség, amelyben a valahai szabályokat működtető életforma megváltozott, s az íratlan törvényeket már nincs mihez kapcsolni? Amikor egy ta-

nár-diák fórumon a diákélet egyik vezérégyénisége azt kérte, mutassa meg neki valaki, hol van az írásban rögzítve, hogy fiúk nem mehetnek a lányvécébe és fordítva, valójában azt fedte fel, hogy több évezredes szemérmességi szabályokat kér számon, amelyeket soha senkinek nem jutott eszébe írásban rögzíteni. Meg kellett magyarázni neki és hozzá hasonló társainak, hogy a szokásrend íratlan szabályainak veti alá magát az ember, amikor szükségét végzi, bizonyos életfolyamatok megkívánják férfi és nő szemérmes visszahúzódását elsősorban egészségügyi megfontolások miatt. Neki és sok hozzá hasonló fiatalnak a családban nem tanították meg ezeket az íratlan szabályokat, nem is tartja be, s ami szomorúbb, nem is akarja vállalni ezeket.

Család. A társadalmi lét összejtje, amelyre állandóan hivatkozunk, amelyet állandóan megidézzünk. Várségi közösség, amely több évezredes szokásrend szerint egy házban, egy fedél alatt élt, s amelyet a családfő tartott össze. Évezredek óta a legidősebb férfi volt a családfő, de a társadalmi átalakulások nyomán általában az apa töltötte be ezt a szerepet. Az ő halála után esetleg a legidősebb fiú tisztjévé vált a családról gondoskodni. Manapság, amikor egyre több család bomlik fel, nem minden esetben az apa a családfő. Gyakori, hogy a felbomlott családban a gyermekek az anya gondozásában maradnak, s ő veszi át ezt a szerepet. A munkanélkülivé vált apa helyett is az anyára hárul a családfői szerep napjaink családjában. S bár ritka, van olyan eset is, hogy a munkanélküli szülők helyett valamelyik nagyobb gyermek gondjává válik a család anyagi gondjainak megoldása. Az sem ritka, hogy az anya jövedelme nagyobb az apáénál, s éppen emiatt követel meg magának megkülönböztetett szerepet a családban. Nevelőként különösen a kilencvenes években tapasztaltam, hogy a családfő-szerep váltásának kérdése lényegesen befolyásolja a családban a szokásrend megváltozását, illetve a hagyományos viselkedési rendnek a módosulását.

A hagyományos családban a szokáshoz híven az apa irányította az életmenetet, s mellette az anyának jutott a legfontosabb szerep. Az anya tekintélyét pedig az általa szült fiak száma növelte, ő volt az összetartozás érzésének erősítője. Zártabb, hagyományörzőbb vidékeken, különösen falvakban ma is ez a hagyományos családszerkezet teszi lehetővé, hogy a felnövekvő gyermekek feltétlen engedelmisséggel vetik alá magukat szüleik akaratának, tanulnak meg alkalmazkodni olyan életelvekhez, amelyek évszázadokon át képesek voltak biztosítani a közösség megmaradását. Manapság – különösen városban – megmosolyogják az olyan asszonyt, aki két-három gyermeknél többet vállal, s a valahai tekintély helyébe leginkább a sajnálat, a szájalom tolaakodik. Mindennek pedig az a katasztrofális gazdasági helyzet a kiváltója, amely egész Délkelet-Európát jellemzi, illetve a családnak, mint gazdasági egységnek a funkcionálását is befolyásolja.

A huszadik század olyan változásokat idézett elő a család életében is, amelyek megbontották az évezredek alatt kialakult rendet, s ennek következtében a nevelési szokások is módosultak, változtak. Sokan minden baj forrásának minősítik a családot, hiszen a családszerkezet megváltozásával aligha tudja minden esetben ellátni azt a szerepét, amelyet a társadalomban betöltött.

Nyugat-Európában sokkal gyakoribb mint nálunk, hogy egy nő tudatosan vállalja egy, esetleg több gyermek felnevelését. Az ilyen családban az anya rendszerint szakmája és gyermeke között osztja meg magát. A leggyakoribb azonban, hogy a meg gondolatlanság vagy a tájékozatlanság következménye a gyermek, és a leányanyák a szabad szerelem törvényeinek engedelmességgel kis kalandok, hosszabb-rövidebb ideig tartó kapcsolatok és a gyermek iránti kötelezettségek közt vergődnek. Előfordul, hogy „szent szégyene” miatt lemond a magánéletéről, felneveli, és éveken át esetleg érezteti is a gyermekkel, hogy mekkora áldozatot jelentett a felnevelése. Általánosabb azonban, hogy a legtöbb ilyen anya egyszerűen túlad a gyermekén, aki akadályozójává válik életének, hiszen teherként nehezedik rá a gyermekről való gondoskodás. Nem érett meg az anyaságra, úgy ítéli meg, hogy a nem várt áldás miatt megszakadnak kapcsolatai olyan férfiakkal, akik csak szexuális partnerként vállalják a párkapcsolatot, és mindenféle más összetartozási köteleket elutasítanak, illetve érzelmentesen állnak odébb, ha észreveszik, hogy partnerüknek esetleg más elvárásai is lehetnének.

Valamikor többgenerációs családok éltek ugyanabban a házban. Nemcsak faluhelyen, hanem a városokban is a telek közepére épült a családi ház, amely így a mindenség modelljét mintázta. Manapság, ha városainknak olyan negyedeiben fordulunk meg, amelyeket kevésbé érintett az utóbbi fél évszázad lakótelep-építkezési láza, megfigyelhetjük, hogy a családi házak környezete – sokszor a ház elhanyagolt külseje ellenére is – irigylésre méltó nyugalmat, kiegyensúlyozottságot sugall, hordozza azt a békés meghittséget, amelyet a lakótelepeken felnövő gyermekeknek nincs alkalmuk megélni. A családi lét az összetartozás, a biztonság fészekmelegének érzését jelentette hosszú századokon át, s ezt az érzést nevelte a gyermekekbe. Ma egyre ritkábbak a többgenerációs családok, nagyszülők, szülők s a nagyobb gyermekek is külön élnek, épp ezért sok esetben csak fogalmi szinten valósul meg a családnak az a funkciója, amelyet a nevelésben, az erkölcsök alakításában betöltött. A szétszakítottság rendszerint érzelmi labilitással társul, nem alakul ki az összetartozás érzése. Aki nem ismeri az ilyen családmódel biztonságot jelentő erejét, kívülről megítélve hajlamos azt hinni, hogy falkaszellemet hordoz tagjainak magatartása.

A család szerkezetében, létformájában bekövetkezett változások ismerete kell, hogy hozzásegítsen olyan nevelési elvek kidolgozásához, olyan pedagógiai módszerek alkalmazásához, olyan tapasztalatok átadásához, amelyek hatékonyan befolyásolhatják a felnövekvő nemzedékek gondolkodásmódját, valósághoz való viszonyát, párkapcsolatainak alakulását, s végső soron családalapítási, családvállalási szokásait. Hiszen ha nem lát maga előtt megfelelő módel a gyermek, a felnőtté serdülő fiatal olyan életformát igényel, amelyet tapasztalt, megszokott, vagy ellenkezőleg, szeretne egy olyan módel megvalósítani, ami hiányzott az életéből, s tapasztalat hiányában nem tud életképes családi közösséget kialakítani. Nem csoda tehát, hogy ide-oda csapongó, vergődő, biztonságot sehol sem találó emberként esetleg a véletlennek köszönhetően állapodik meg egy párkapcsolatban, vagy olyan kapcsolatokat keres, amelyek az életéből hiányoztak. S ha éppen az

apa hiányzott az életéből, serdülő ifjúként esetleg attól sem fog visszariadni, hogy egy egyenmő párkapcsolatban találjon biztonságot. A társadalmi szokásrend általában elutasítja kapcsolatát, természetellenesnek tartja, épp ezért tiltakozik minden és mindenki ellen, ami/aki érzelmi életében kivetni valót talál. Jogosan. Hiszen saját igazáért tud csak küzdeni, s ha le akarja küzdeni kisebbségi érzését, akár a törvénnyel is szembe kell szállnia igazáért.

A homoszexualitás nem azért volt ritka századokon át, mert nem beszéltek róla, nem az álerkölcök kialakította illetlenség miatt nem jelentett társadalmi gondot, hanem azért, mert a család szerkezete, a családtagok jól körülhatárolt szerepe befolyásolta az utódok magatartását is. Az egyenmők közötti vonzalom devianciának számított, ma azonban, amikor a család szerkezet módosulásokon megy át, egyre többször találkozunk a homoszexualitással, a leszbikusizmussal. Nem feltétlenül boszorkányüldöző módszerekkel, vagy egyszerűen a törvényesítésével lehet felszámolni a jelenséget, hanem olyan családmódellet kéne követni, amelyben az apának, az anyának s az utódoknak megvan a jól körülhatárolt szerepe. Olyan nevelési elveket kellene érvényesíteni, olyan szociális gondozásban kellene részesíteni a családokat, amelyek segítenek visszaállítani a rendet. Hiszen olyan zártabb közösségekben, ahol még erőteljesen befolyásolja a hagyományos szokásrend a családalapítást, a homoszexualitás nem társadalmi gond.

A család, a mai család nagyon sok esetben még csak nem is árnyéka a valamikori, a fél évszázada, vagy egy-két évszázada ismert családnak. Nem feltétlenül a térbeli távolság választja el a családtagokat: ma már szellemi, lelki, erkölcsi, életfelfogásbeli különbségek miatt nő egyre inkább a távolság szülő és gyermekek között. Ha valamikor az összetartozás érzését erősítette a gyermekben, teret adott a nemzedékek közti közvetlen kommunikációnak, ma az individualizmust táplálja. Gondoljunk csak a sok magára maradt idős emberre, olyan öregekre, akik megözvegyülve, elárulva nem tudják vállalni tőlük távol élő gyermekeikkel, rokonaikkal a sorsközösséget, ragaszkodnak megszokott életvitelükhöz, környezetükhöz, s ha racionális elveknek behódolva változtatnak helyzetükön, érzelmileg, erkölcsileg, szellemileg megsemmisülnek. Elég Szabó Magda Pilátus című regényének helyzeteit végiggondolni, hogy ezeket a változásokat a bennünket körülvevő valóságban is észrevegyük.

Az egyre fokozódó igények a megélhetést is nehezebbé tették. Napjainkban az apa jövedelme aligha tudja biztosítani a mindennapi kenyeret s mellette annak a sokféle igénynek a kielégítését, amit a családok kötelezőnek éreznek. Ha Kaffka Margit ma alig olvasott Színek és évek című regényének hősnője, Pórtelky Magda kiszolgáltatottja volt egy létformának, lányainak tudatába az önállóságot ültette. A huszadik században általánossá vált, hogy a kenyerét kereső, önálló, magabiztos nő feleségként, anyaként is részt vállal a család anyagi gondjainak enyhítésében.

A nők társadalmi szerepének változása nyomán természetesnek érezzük, hogy az anya is munkát vállal, ugyanolyan büszke szakmai sikereire, mint akármelyik férfi, s ugyanúgy akar érvényesülni, mint akármelyik férfi. Az egészséges életvitelű családokban az apa és az anya szerepe kiegyenlíti egy-

mást, hiszen mindketten kiveszik részüket a napi feladatok megoldásából. A gondot azonban az olyan családmódell jelenti, amelyekben mindkét szülő dolgozik ugyan, de a család ellátása, gazdasági, szervezési, nevelési gondjai csupán az anyára nehezednek teherként. Az ilyen családokban az apa általában a maga tekintélyének védelmében igyekszik fölényhelyzetét konszolidálni, gyermekeivel is csupán e fölényhelyzetnek megfelelően érintkezik, parancsol, irányít, zsarnokoskodik, nemegyszer túlzott elvárásokat támaszt, s ha fegyelmezetlenséget tapasztal, azonnal büntet. Az ilyen családokban a szülők érzelmi élete is elhidegül, ha a mindig fáradt, elnyűtt, gondozatlan feleség csupán szolgálóvá minősül át, és semmiféle szexuális vágyat nem tud ébreszteni férjében, zsarnokában. S már csak egy lépést kell megtennie a férjnek, hogy nemi kielégülést máshol keresve pokollá tegye nemcsak asszonya, hanem gyermekei életét is. Vagy az alkoholizmus rabjaként anyagilag, erkölcsileg lezüllessze családját. Ritkább ugyan, de előfordul, hogy az anya is alkoholistává válik. Akár elválnak, akár együtt maradnak, mind egy: a gyermekek minden kötöttség ellen lázadni fognak, az ellenszegülés, a zsarnokoskodás, a garázdálkodás, a durvaság otthonról hozott példáját fogják környezetükben másokra is ráerőltetni.

Valamikor elképzelhetetlen volt a napi meghitt együttlét hiánya a családokban, s ehhez a legtermészetesebb keretet az együtt étkezés biztosította, amelynek szabályai voltak, áthághatatlan szabályai. Ma már egyre kevesebb az olyan család, ahol legalább hetente egyszer együtt étkeznek. Egyre inkább a századelő korát vagy a távoli múltat idéző olvasmányokban, filmekben csodálkozunk rá arra, hogy az asztal körül létezett egy jól kialakult ülésrend: nagypapa, jobbja felől a felnőtt férfiak, velük szemben a család lányai, asszonyai, a ház urával szemben pedig a nagymama. Az asztal körüli ülésrend is a család egyensúlyát, hagyományos harmóniáját juttatta kifejezésre.

A családi asztalnál nevelő hatása volt. Ott nem lehetett bármit megengedni magunknak, ott figyelni kellett a másokra, tekintettel kellett lenni a többiekre, a szabály ellen vétőt pedig elég volt jól megnézni, s máris tudhatta, hogy valami nincs rendjén. A legtöbb gyermek ott, a családi asztalnál tanulta meg – az étkezési szabályokkal együtt – a társadalmi érintkezés alapvető követelményét: az egymásra figyelmet, azt, hogy a gyermek, a fiatalabb nem szakítja félbe a beszélőt, hanem türelemmel kivárja, míg befejezi mondanivalóját, megtanulta, hogy mi illik, mi nem. S ott, a családi asztalnál nyílt lehetőség arra, hogy a gyermek viselkedésének, beszédmódjának kíméletes korrekciójával hozzászoktassák a rendhez, a fegyelemhez, a szülő, nagyszülő elismerő pillantása is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy megtanulja, hogyan kell ildomosan viselkednie.

Napok, hetek, sokszor hónapok is eltelnek, amíg együtt ülhet asztalhoz sok család. Sokféle oka van ennek, nem is lehetne könnyen átlátni azokat a szer-teágazó tevékenységeket, amelyek lehetetlenné teszi a mindennapos együtt étkezést. Lakónegyedek nyomorkonyháiban szinte lehetetlen is, hogy a család együtt üljön asztalhoz. Általában mindenki eszik, amikor és ahol éri, még ünnepekkor sem ülnek mind asztalhoz minden családban. A hétvégi szabadnapokon, ha tehetik, s ha a körülmények megengedik, együtt költik el az ebédet, s az a jobbik

eset, amikor legalább esténként együtt étkeznek, s a családi asztalnál beszélnek meg gondjaikat, örömeiket, sikereiket és csalódásaikat, cserélnek véleményt, figyelnek egymásra. De az sem ritka, hogy felnőttek és gyermekek külön étkeznek, a szülő leereszkedik a kirekesztettekhez, kiszolgálja őket, a legjobb falatokat gyömszőli a gyermek(ek) szájába, csak éppen nem engedi magához ő(ke)t. A gyermek pedig megtanulja, hogy a szülő kötelessége ellátni őt, ilyenkor lehet vele rendelkezni, parancsolgatni is lehet neki, s ha az asztalnál sikerült, onnan felkelve is el lehet várni, hogy kiszolgálják.

Évek során szép számmal vallották be tanítványaik közül sokan, hogy jó lenne minden nap együtt leülni és étkezés közben megbeszélni a problémákat, jó lenne érezni, hogy figyelnek egymásra. A gyermekek hétköznapiakon leginkább csak magukra esznek, az édesanya vagy dolgozik, s emiatt nincs a családdal, vagy tesz-vesz, siet, mert munkába kell mennie, kiszolgálja a gyermekét, ritkán ül le mellé, hogy vele együtt egyék. Vacsorázn sem igen szoktak együtt, pedig akkor inkább otthon van mindenki, mégis sok családban inkább a televízióra kíváncsiak, mint egymásra. Leülnek, mindenki az ölébe veszi a tányérját, a falnivalóját, s majszolgat. Van, aki az ágyon, díványon végignyúlva eszik, cigarettázik. Az étel tisztessége is elvész így, nemcsak az egymás iránti figyelem. A televízió a fontos, nem a családtagok, sorozatfilmek, szappanoperák hőseinek sorsáról beszélgetnek, találgatják, mi lesz a következő kaland, amely majd újabb talányok elé állítja a családot. Vagy a sportesemények, a kedvelt focicsapatok iránti figyelem szorítja vissza az egymásra figyelmet. Hogy a gyermek hol, kivel, hogyan töltötte a napját, nem fontos csak akkor, ha baj van. Valóban olyan nehéz visszatérni a természetes családi együttlét-hez, amelyek oldani tudják a gondokat?

Magam is megéltem, hogy az időbeosztásom miatt nem tudtam a gyermekemmel együtt étkezni csak vasárnap, beszélgetni sem igen volt időnk hét közben. Esténként azonban együtt ültünk asztalhoz, akkor is sietve, mert még ilyen-olyan feladatokat kellett megoldanom. Munkahelyi, szakmai problémáimon töprengtem akkor is, amikor a gyermek mesélt, beszámolt élményeiről. Felületes figyelmem látán rám szólt, mosolyogva vagy rosszallását kifejezve szegezte nekem a kérdést: itthon vagy? Nem, nem voltam otthon, lélekben, gondolatban máshol jártam, azokon a dolgokon töprengtem, amelyeket a munkahelyemen kellett volna hagynom. S mikor fellazult a feszültség, mely fogva tartott, gyermeki tisztasággal szegezte nekem a parancsot: most foglalkozz velem! Egymással foglalkozni – ez a legszebb, legfontosabb feladat, amelyet a családi asztal körül ülőknek egyetlen nap sem szabad elfelejteni. Vállalni az egymásra figyelmet, örülni, mosolyogni akkor is, ha fáradtak, nyugtalanok, türelmetlenek vagyunk. Az együttlét, az egymással foglalkozás feloldja a gőrcsöket, a megoldást kínálja a problémákra is. Vajon hány gyermek nemul el örökre, vajon hány gyermek távolodik el végérvényesen a szüleitől csak azért, mert a mindig fáradt, vagy fáradtságra hivatkozó, ideges szülő görömbjében elhallgattatja gyermekét, esetleg meggondolatlan tettelegességgel hallgattatja el a szeretet közönségére vágyó gyermeket? Elég egy osztályfőnöki órán erről a témáról beszélgetni ahhoz, hogy meggyőződünk: gyermekeink leginkább az egymással

foglalkozást, törődést hiányolják mindennapjaikból.

Valamikor a családok hitélete is erőteljes volt. Az ember kételkedés nélkül tudta rábízni magát Istenre, akinek ajándékaként fogták fel az életet. A gyermek is ajándék volt, s születése örömet hozott a házba. A hitélethez kapcsolódó rítusok a napi életben is elengedhetetlenek voltak. A reggeli, az esti imákat általában a nagyszülők tanították meg unokaiknak és ők is figyelmeztettek az elmondásukra. Kötelező volt az étkezések előtti kérelem, illetve az asztaltól felkelve illet hálát adni, köszönetet mondani Istennek.

Tanárként, nevelőként mindig érdekelt, hogy tanítványaim családjában szoktak-e imádkozni étkezés előtt és után? Voltak, akik kinevettek, legtöbb esetben azonban a nem volt a válasz, volt olyan is, aki megvallotta, hogy ha falura megy a nagyszüleihez, ott kell imádkozni. A család hitélete is fellazult, megkeresztelik a gyermeket, mert az öregek, rokonok elvárják, hogy ne maradjon pogány, de tovább már nem fordítanak gondot a vallásos nevelésére. Elvesztette a jelentőségét az ima, egyre kevesebb az olyan család, ahol Istent is leültetik maguk mellé az asztalhoz, s amikor felállnak, hálát tudnak adni nem is annyira az ételért, mint azért a szeretetért, amely eggyé tudja kovácsolni a családot. Ma már nevetségesnek tűnik sok gyerek számára, hogy Isten gyermekeként fogadjuk az élet ajándékait.

A családi asztal, a szülők gondoskodó figyelme jelezte, hogy a gyermek nem volt teher a családnak. A nyelv érzékenyen reagált a gyermekáldás változásaira. Ha valamikor áldásnak érezték, ma már csak súly, teher a gyermek. Van, ahol tisztességtudóan csak le- vagy megbabázik az asszony. Leginkább csak terhes nők járkálnak közöttünk, jobb esetben állapotos asszonyok. Teljesen kiveszett a köznyelvből a viselős, várandós, áldott állapotú asszony kifejezés, s ha valaki használja, a környezet mosolyogva döbben meg a nem várt kifejezésen. Véletlen lenne csupán, hogy a színönima kéziszótárban egyetlen szócikknél sem szerepelnek a gyermeket váró asszonyt megnevező szavak, kifejezések? Csak a szülő szócikkben találkozunk szül, világra szül vagy hoz, életet ad, megbabázik kifejezésekkel.

A teherként érkező gyermek iránt csak kötelességtudatot érez a szülő, s úgy is viselkedik. A valamikori nagy családok, amelyekben a gyermeket áldásnak tekintették, emlékké váltak. Anyagi feltételeink korlátozottságára hivatkozva előre tervezzük, hány gyermeket vállalunk, s ha az előrelátásunk tévesnek bizonyul, nem riadunk vissza a terhesség megszakításától sem. Ha pedig mégis életre ítéltetik a nem várt utód, ritka esetben történik meg, hogy nem éreztetik meg vele fölöslegességét. Nem kell ezt szavakkal kimondani, a szülők mindennapi magatartása is megsejteti a gyermekkel, hogy valami baj van. A szeretetlen kötelességtudat mindent előteremt ugyan: ételt, italt, ruhát, cipőt, játékot, az iskolához szükséges pénzt. Ez is törődés. És mégis hiányzik valami az ilyen szülői magatartásból, valami, ami mindezeknél fontosabb.

Mindent megadok neki, mégsem tanul – mondja egyre több szülő, panaszkodik sok apa, anya, amikor rossz tanulmányi eredményeit, iskolai sikertelenségeit eltagadó gyermekének erkölcsi tartását kéri tőle számon az iskola, a társadalom. A minden mögött rendszerint csak anyagi javak rejtőznek, a gyermeknek azonban nem erre van szüksége, hanem törődés-

re, szeretetteljes együttlétekre, arra, hogy megtanulja tisztelni a szüleit, megtanuljon engedelmeskedni.

A bajok másik forrása a kényeztetés. Mindent megszerez neki a szülő, mindent belé töm, amihez hozzá tud jutni. Lemond mindenről, hogy gyermekének mindent megadhasson: szellemi vagy anyagi érték lenne, megszerzi, hogy a gyermek többet kapjon, mint amennyit ő kapott a maga rendjén. Zenét tanul a gyermek, énekel, táncol, idegen nyelvrákra jár, sportol, mert bajnokká kell lennie, mert olyan rendkívülivé kell válnia, amilyen apja vagy anyja szeretett volna lenni. Apja meg anyja elmulasztott, elpazarolt vagy egyszerűen nem létező lehetőségeit kell kiteljesítenie. A szülő azt várja el gyermektől, amit ő szeretett volna megvalósítani, csak nem sikerült valami miatt. Az ilyen gyermekek általában idegesek, betegesek, túlterhelésüket a család idézi elő, az iskola csak elmélyíti a túlterhelés nyomán azt az erkölcsi válságot, amelyet megélnék, s amelyből kikerülve sokan amorálisakká válnak.

Túlzás lenne azt állítani, hogy minden baj forrása a családi együttléte meghittségének hiánya lenne. Nem, ez is csak egyik lehetősége azoknak a kommunikációs helyzeteknek, amelyek során a gyermek modelleket mintázhat meg a különböző élethelyzetekben. Az együttlét, az egyetértés, a családi problémák közös megbeszélése a gyermek életében is egyensúlyhelyzetet teremt, kiküszöböli a lehetőségét annak, amit sok gyermek ki is használ: az apai túlzott szigor, esetleg (testi) fenyítéssel alapuló nevelési módszerek elől az anya hibáit is eltakaró, mindig védelmet nyújtó, megbocsátó magatartásához menekül. Vagy fordítva. Már csak egy lépés választja el az erkölcstelennek ítélt magatartásformáktól, hisz úgy is védelmet talál valamelyik szülőnél.

A valamikori családban, ahol több gyermek volt, nem engedhették meg maguknak a szülők a kényeztetést, csak azt biztosították gyermekeiknek, ami az egészséges életmódhoz elengedhetetlenül szükséges volt. Feladatok elvégzésére nevelték, erős kézzel nemcsak elvártak, hanem bölcsen irányították is a gyermek tevékenységeit, kitaró figyelemmel követték munkáját.

Jó gazdát nevelni – ez volt a régi családokban a szülők érdeke. A jól gazdálkodás széles látókört feltételez, a holnapot tartja szem előtt, nem csupán a márt. Jól gazdálkodni pedig csak munkával lehet. Szorgalom és önállóság – olyan követelmények voltak, amelyek ránevelték a gyermeket a kitaró munkára. Dologra sosem lehetett rest egy fiatal, akit edzett, kitaró munkára szoktattak, aki akkor hagyott abba egy feladatot, amikor befejezte, s nem akkor, amikor elfáradt.

Manapság tele vannak az iskolák olyan gyermekekkel, akik unják magukat, nem akarnak önállóan elvégezni egy képességeiket megpróbáló feladatot, illetve egykettőre beleunnak a munkába, a figyelésbe, s ha nem áll mögöttük a tanár, a tanító, aki állandóan biztassa, serkentse, ellenőrizze őket, azonnal abbahagyják a munkát. Vajon nem a család mulasztása miatt kell a nevelőnek felvállalni azt a kellemetlenné váló szerepet, amely miatt a gyermek érzelmiileg eltávolodik tőle? Nemegyszer hallani, hogy nem szereti a gyermeket a tanítóját, a tanárait. Egyre gyakrabban halljuk, hogy a gyermekek nem szeretnek iskolába járni, börtönnek érzik, olyan helynek, amely megakadályozza őket abban, hogy azt tegyék, amit

akarnak. Nem egy gyermek, fiatal panasolja, hogy állandóan elvárják tőle valamit, állandóan újabb és újabb feladatokat kell elvégezniük az iskolában. És mit várnak el a nevelők? Elsősorban azt, hogy a gyermek elvégezze feladatait, azt, hogy a tanítási órára szánt időt a tanulás, a gyakorlás, a készségek és képességek fejlesztésére fordítsák, illetve tisztességes, alapos, rendszeres munkára akarják rászoktatni azt a gyermeket, akitől otthon nem várják el az ilyen erkölcsi viszonyulást. Ellenkezőleg. A szülő megengedi, hogy tegye csak azt, amit akar, amit szeret, annyi ideig foglalkozzon valamivel, amíg akar, ha valami elvonja a figyelmét, azonnal otthagynak csapat-paport, nem kell összegyűjtenie semmit, sem játékot, sem könyveit, füzetét, sem szertdobált ruháit, nem kell befejeznie a megkezdett játékot, munkát. Illetve az sem ritka eset, amikor valamilyen jutalom reményében hajlandó csak elvégezni a kötelességét.

Az ilyen gyermek aztán menekülni próbál az iskola követelményeitől, s nem találjuk az okot, mi vitte rá a csavargásra, mi készítette mulasztásokra. S ha egyszer sikerült, folyamatosan megpróbálkozik kibújni a kötelességek alól. A munka, a kötelesség alól kibúvó gyermekből nem lehet jó gazda, nem válik olyan ember, aki fel tudja vállalni a közösség sorsának gondjait is, legfőbb saját, önös érdekei vezetik cselekedeteit, csak azt teszi, amihez kedvet érez,

ami egyéni véleménye, belátása szerint neki jó. Egyre gyakrabban találkozunk azzal a kíváncsisággal, hogy ne mások szabják meg, hogy mit kell tennie, hanem maga dönthesse el, mit cselekszik. De amikor a szabad cselekvés lehetősége megadatik az ilyen gyermeknek, fiatalnak, akkor csak áll, lézeng, döntésképtelen, illetve olyan cselekvésekbe veti magát, amelyek ideig-óráig szórakoztatják, s ha megunt, újabb olyan lehetőséget keres, amely unalmát elűzi. Nagyvárosokban az ilyen fiatalok egymásra találnak azokon a szórakozóhelyeken, amelyeket általában felkeresnek (biliárdszalonok, diszkók, játékbárlangok), szépen egyetértve összeszoknak, s egymás szórakoztatására olyan meg gondolatlanúságokat vagy törvénytelenéseket követnek el, amelyek a közösség szempontjából károsak. Legtöbbször az agresszivitás is egyik ilyen lehetősége annak, hogy egymás előtt bizonyítsák: nincs bennük félelem, fenntartás, s ha megkérdi valaki, hogy miért tette ezt vagy azt, nem tud felelni. Nem is tudhat, hiszen öntudatlanul sejti, érzi, hogy magatartása helytelen, de nincs ereje vállalni a felelősséget, hiszen nem is nevelték rá a felelősségvállalásra. Az iskola pedig önmagában tehetetlen, ha a család nem segíti abban, hogy művelt, erkölcsös és felelősségteljes polgárt nevelhessen.

CS. KOVÁCS KATALIN

A Borosnyaiana téka maradványai a nagyenyedi Bethlen könyvtárban

Az 1707-es labandulást követően, melynek során részben leégett a nagyenyedi Bethlen könyvtár, különböző magángyűjtemények megszerzése révén gazdagodott. Ezek közül a legnagyobb értéket talán a gróf Bethlen Kata által adományozott könyvek képviselték, melyeket Magyar téka néven helyeztek el a könyvtárba. Ugyancsak a 18. század folyamán került a könyvtárba báró Bánffy Zsigmond jogi könyveket tartalmazó gyűjteménye, a Bánffyniana téka, gróf Teleki Józsefnek, a kollégium egykori kúrátorának könyvtára, a Telekiana téka, Zágoni Gábor orvosi könyveket tartalmazó gyűjteménye, a Medica téka, valamint Borosnyai Nagy Márton hagyatéka, a Borosnyaiana téka, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. Ezen kívül a nyugati egyetemeken tanuló „akadémikusok”, egykori Bethlen diákok, hazatérésük alkalmával iskolájuknak könyveket adományoztak, hálájuk jeléül.

Borosnyai Nagy Márton is ezen külföldi egyetemeket megjáró ifjak csoportjába sorolható. Családjáról Benkő József a Transsilvania specialisban tesz említést. Eszerint édesanyja Eperjesi Sára volt, Eperjesi Mihály leánya, aki Nagyenyeden is szolgált mint lelképásztor. Innen Vizaknára helyezték át. Édesapja Borosnyai Nagy János „miután az enyedi Athenaeumban derekasan kiművelődött, a bethlenszentmiklósi udvart köszöntötte Bethlen Miklós erdélyi kancellár meghívottjaként. Azután ennek fiával, Bethlen Mihállyal, akinek útikalauza lett, öt egész évig látog

gatta Németországot, Belgiumot, Svájcot, Spanyolországot és Itáliát, s a pártfogója bőkezűsége folytán idegen földön, az említett országokban szerzett tudásával meggazdagodva tért haza, és a vizaknai papi állást nyerte el.” (Benkő József: Transsilvania specialis, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 1999. I. köt. 247.). Itt 1699 és 1715 között tevékenykedett, „amikor is 1715. augusztus 20-án, élete 50. évében vízkörságban elpusztult.” (Benkő József, i. m.) Házasságukból két fiú született Márton és Zsigmond.

Borosnyai Nagy Márton iskoláit kitűnő eredménnyel végezte a nagyenyedi kollégiumban. Nevét 1714. szeptember 14-én saját kezűleg írta be a kollégium Matricula studiosorumába (Nagyenyedi Bethlen Könyvtár, Ms. 243.), ami azt jelenti, hogy ebben az évben subscribált, azaz tógás diákká vált.

Bécs után, a magyar diákok által a hallei egyetem volt a leglátogatottabb. „Ifjaink dicséretére válik, hogy többnyire a leghíresebb egyetemetek keresték fel, s nem azokat, melyeken a doktori disszertációk árulása az egyetemi tanárok egyik fő jövedelmi forrása volt, s ahol in absentia is megszerezheték a diplomát mint »Doctores bullati«.

Az egyetemi tanároknak fizetésük is gyarló volt és egyes egyetemeken jól jövedelmező mellékkeresetnek tekintették az inau gurális disszertációk írását, melyeknek alaposság és terjedelem szerint meghatározott taxáik voltak.” (Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története, Bp. 1894. 431., 436).

A korabeli diákok tanulmányútjára jellemző volt, hogy körútjuk során beiratkoztak valamelyik egyetemre, majd anélkül, hogy sokáig ott időztek volna, továbbutaztak a tulajdonképpeni tanulmányi helyre. (G. Henk van de Graaf: A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVII. században. 1979., 54.) 1722. augusztus 8-án Borosnyai beiratkozott a franekeri egyetemre, innen továbbment Halleba, ahol orvosi tanulmányokat folytatott, majd 1729. október 18-án „tartotta meg nyilvános vitaértekezését az orvostudományok legmagasabb címéért” (Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Bp. 1960. 321). Orvosavató értekezésének címe „Az emberi léleknek a vele összekapcsolt testi szervezet fölötti hatalmáról és erőtlenségéről” (Weszprémi István i.m. 321), melyben azt taglalja, hogy hat-e és mennyire hat az ember lelke az ember testére, „fejtegeti és bizonyítja a racionális bölcelet és orvostudomány alapelvei szerint, mintha a lélek és test egységének a tana tekintetében Leibnitzel és Wolffal foglalna állást” (Weszprémi István i.m. 321). Borosnyai hét évet tanult külföldön.

1729-ben hazatért Erdélybe, ahol gróf Teleki József (valószínűleg patronusa volt) udvari orvosa lesz. Ezt követően kinevezik az erdélyi főkormány-
szék főorvosává Nagyszebenbe, ahol 1732–1738 között tevékenykedik doktor Köleséri Sámuel utódjaként (Huttmann Arnold: Medizin im alten Siebenbürgen. Hermannstadt 2000. 114), de kapcsolata gróf Teleki Józseffel nem szakadt meg. Rendszeresen tudósítja a Teleki családot a legfontosabb bel- és külföldi eseményekről, bennfentes személy lévén a főkormányseknél.

Tekintélyes orvosi gyakorlatra tesz szert „oly szerencséskezű orvossá lett, hogy az ő nagy tudásában bízva senki sem vesztette el végső reményét, fölgógyulása tekintetében.” (Weszprémi István i.m. 321.) A Teleki levéltárban fennmaradt Borosnyai két instrukciója. A korabeli orvosoknál, a távolság vagy a rossz utak miatt bevett szokás volt a látatlanul, levél útján történő orvoslás. Így az orvos levél útján bonyolította le a gyógyítást, a gyógyszert elküldte, hozzá csatolva a szükséges utasításokat. Ezeket a leveleket nevezték instrukcióknak, melyeket nevesebb orvosok ki is adtak a kereső levelekkel együtt és a Pro Memoria vagy I.N.D. (In Nomine Dei) címet viselték. (pj. [Pataki Jenő]: Borosnyai N. Márton instrukciója. Orvosi Szemle. Kolozsvár 1933. 6. évf. 12. 387–388.)

Gróf Teleki Sándorhoz írt egyik instrukciója így szól: „Méltóságos gróf úr, nekem érdemem felett való Patronus Uram!

Marti György Uram (ki is már jobbacskán kezdett tenni) communicálá velem az Méltóságos gróf úr levelét, melyből szomorán értettem a méltóságos Jankó úrfi halálát és a Sándor úrfi pecsétes formájú nyavalyáját. Istentől consolatiót kívánván a Méltóságos úrnak, praescribáltam valami port Sándor úrfi számára való és a magam pecsétje alatt el is küldtem, noha míg az orvosság elérkezik, addig az úrfi az állapotja is alkalmasint fordulhat, ha forrósága, hánykodása, kínnya, phantasiája, kiütött makuláinak idő nap előtt való vissza-ütése leszen, mindennap kétszer vagy háromszor lehet belőle beadni, akár együtt, akár külön külön occuráljanak az említett symptomák. A por dosisokra nincsen osztva, hanem reggel, vecsernye tájban és éccakára egy egy

kisded késhegynyit, p.o. egyszer mint egy tíz árpa szemnyi nyomot vagy granumot beadhatni egy kanál vízben, egy kevés áltermesssel (a jobb íziért s hasznáért) együtt felkevervén, forróságban az úrfinak gyakran kell adni innya árpával főtt vizet, melyben az íziért egy kevés citromhajat is vethetni, ha az gyomrának nagy szorulása leszen, azt csak csapocskával vagy gyenge klistérral lehet szabadítani.

Az ezelőtt közelebb írt levelem (melyet egy vásárhelyi szűcs vitt el az itt közelebb esett sokadalom alkalmatosságával) után semmi hírek nem jöttek, még mind csak az akkori novellák cirkulálnak. Az regimentek jövetele iránt ismét hallucinálnak az emberek, nem igen hiszik, hogy vagy háromnál több jönne bé.

Itt minden nap várják az konferetiában esett resoluciók communicatioját az emberek, de eddig le nem érkezék, sőt némelyik oly tudositást kezdettek venni Bétsből, hogy nagy difficultási támadtak méltóságos cancellárius uramnak, alig ha második conferentiát nem kell celebráltatni.

Isten oltalmában s vigasztalásiban ajánlván a méltóságos gróf urat egész méltóságos úri házával együtt, maradok

Az méltóságos gróf urnak
Alázatos szolgálja

Szeben, naptim, 1736. 24.7.-bris.

Borosnyai N. Márton m.p.

A Teleki család mellett, gróf Bethlen Kata kegyét is élvezte Borosnyai. Bethlen Kata a kor három híres orvosának Kölesérinek, Simonyinak és Borosnyainak az oktatását vette igénybe, s így jelentős orvosi ismereteket szerzett. Tudása „főleg növénytanban tűnt ki” (Weszprémi István, i.m. 37.) – ebben valószínű Borosnyai is besegített, hiszen e téren tudása jelentős volt. Borosnyai ugyanakkor gyógyította is Bethlen Katát. Ez utóbbi önéletrajzában említi, hogy 1734-ben „Vízkörságban estem, amely vízkörságnak spétzisse olyan, amint Doktor Borosnyai Márton Uram mondotta, hogy igen hamar belé esik az emberbe... de ha hamar orvosolják... hamar kigyógyul belőle. Doktor Borosnyai Uram orvosolván két Hetek alatt egészen kivett belőle.” (Gróf Bethlen Kata életének maga által való rövid leírása. Kolozsvár: Stein János 1891. 78–79.) Majd, amikor két hét múlva megint beteg lett, „Borosnyai Szebenből kijött eret vágni.” (Gróf Bethlen Kata i. m.) 1738. júl. 21-én a pestis sújtotta Nagyszebenben „nőtlenül fejezi be életét” (Benkő József i.m. 247.) pontosan azon a napon, amikor testvérét, Borosnyai Nagy Zsigmondot kinevezik a nagyenyedi Bethlen kollégium teológia tanárává, ahol ezt a tisztségét haláláig, vagyis 1774-ig töltötte be.

Borosnyai Nagy Márton hagyatéka közvetlenül halála után, 1738-ban kerül a Bethlen kollégium könyvtárának nyilvántartásába. A hagyatékot, számszerint 176 orvosi és természettudományi mű (Dankanits Ádám: A nagyenyedi Bethlen-könyvtár 1752. évi katalógusa. Könyvtárosok Tájékoztatója. 1959. 3. 42–43.), diplomák és egy herbárium képezte (Benkő Ferenc: Parnassusi időtöltés. Kolozsvár 1800. VII. Enyedi ritkaságok 55.)

A herbárium „Erdély növényeit tartalmazó élő növény-gyűjtemény” (Weszprémi István i.m. 321.) volt, amelyet rendkívüli buzgalommal készített, a Benkő-féle természettudományi gyűjtemény alapját képezhette, „ihletője Galambos Mihály és Benkő Ferenc professzorok növénygyűjtésének. A természet-

tudományi múzeum alakulásának kezdete tehát 1738-ra tehető” (Vita Zsigmond: A nagyenyedi kollégium múzeumának kialakulása és fejlődése, 616.). Sajnos a herbárium további sorsa sehol sem követhető nyomon. Borosnyain kívül többek között Pápai Páriz Ferenc híres orvos-professzor fia, a szintén orvos András is „nagy szorgalommal gyűjtötte Erdély növénygyűjteményét. 1848-ban még megvolt akkárcsak a Borosnyaié.” (Gombocz Endre: A magyar botanika története. Budapest, 1936, 195.) A 176 művet tartalmazó gyűjtemény tehát a herbáriummal együtt, az 1849-es nagyenyedi pusztulást nem élte túl. Mára csak mindössze két könyv maradt a Bethlen könyvtárban, amelyek tartalmazzák a Martini N. Borosnyai M. Dr. bejegyzést.

Hogy tulajdonképpen milyen könyvek képeztek a „Borosnyaianna thékát”, a Bethlen Könyvtár 1752. évben készített katalógusában követhető nyomon. A katalógusban ugyanis, a könyv szerzője és címe után szerepel a könyvet adományozó személy nevének teljes, vagy rövidített változata, majd a könyv helyét a polcon megjelölő szám. (Th. Borosny. ord. 3. libr. 2. – alulról számítva a 3. polcon és ezen belül a 2. könyv a Borosnyai tékából). Egyes esetekben a katalógusban megjelölik azt is, hogy az illető könyv a könyvtárterem nyugati (occidens), keleti (orientalis), déli (meridians) vagy északi (septentriones) részén található. Mivel a katalógus 1752-ben készült, valószínűleg tartalmazza a teljes Borosnyai hagyatékot. A könyvek egységben voltak elhelyezve a könyvtár termének nyugati oldalán, a gróf Teleki József által adományozott könyvekkel együtt. A teljes katalógusra, így a Borosnyai hagyaték leírására is jellemző a hibás címfelvétel. A szerző vezetéknéve után a keresztnéve található, ezt követi a könyv címe. Előfordul, hogy ugyanaz a könyv egyszer a szerző keresztnévén van bejegyezve, majd a vezetéknévén is. Máshol feltételezhető, hogy a könyvtáros nem tudta elolvasni a könyv címét, ezért a Liber peregrino idiomate – azaz idegen nyelvű könyvként van bejegyezve. Hasonlóképpen a Liber Germanicus – német nyelvű könyvet, Liber Medicus Germanicus idiomate – német nyelvű orvosi kifejezéseket tartalmazó könyvet, Manuscriptum Medica – orvosi kéziratot jelöl. A címek csak részlegesen vannak bejegyezve. Tartalmukat tekintve a Borosnyai hagyaték nagy részét orvosi könyvek képezik és kisebb számban természettudományi, valamint teológiai művek.

1. Acapho Rodericus de Morbis Mulierum Th. Borosny. ord. 3. lib. 2.
2. Acta medicorum Berolensium Th. B. ord. 7. lib. 15.
3. Alberti Michael Introductio in universam Medicinam Th. Borosny. ord. 5. l. 5.
4. Alberti Michael Therapia Medica Th. Borosny. ord. 5. l. 6.
5. Alberti Michael Systema Jurisprudentiae et Medicae Tom. 3. Th. Borosny. ord. 4. l. 23.
6. Alberti Michael Lexicon Reale Th. Borosny. ord. 4. l. 4.
7. Amalthen Castella Brunoviana Th. Bo. ord. 3. l. 29.
8. Baglavi Georgio Opera omnia Medica – Practica et Anatomica Th. Bor. ord. 5. l. 15.
9. Baglavi Georgio Praexos Medici Libri Duo. Th. Borosny. ord. 9. lib. 6.
10. Baptistae Joh. Loimographia Th. Borosny. ord. 8. lib. 26.

11. Baptistae Joh. lib. Germanico Idiomatae Th. Borosny. ord. 4. lib. 5.
12. Baronii Annales Ecclesiastici per Spondanii Contracti Th. Borosny. ord. 2. l. 2.
13. Bartholinus Casparus Specimen Philosophia Naturalis Th. Borosny. ord. 6. l. 16.
14. Bartholinus Casparus Anatomico Institut. Borosny. ord. 6. l. 8.
15. Barcoletti Fabricii Methodus in Pysp. Borosny. ord. 3. lib. 1.
16. Bass Heinrich Medicina. Th. Borosny. ord. 7. lib. 3.
17. Becher Johann Joachim Opuscula Chimica Th. Borosny. ord. 9. l. 2.
18. Bellini Laurentii Exercitationes Duae Anatomico Th. Borosny. ord. 5. lib. 11.
19. Berger Johann Gottfried Physiologia medica sive de natura humana. Liber bipartus Th. Borosny. ord. 3. lib. 22.
20. Berner Gottlieb Ephraim Exercitatio medica Th. Borosny. ord. 8. l. 19.
21. Berolensium Acta medica Th. Borosny. ord. 7. lib. 16.
22. Biblia Germanica Th. Borosny. ord. 1. l. 1.
23. Biblia Sacra Lat. Versio Trim et Jun. Th. Borosny. ord. 1. lib. 7.
24. Blancardi Stephan Lexicon Medica Lat.– Graeco.– Germ. Th. Borosny. ord. 8. l. 6.
25. Boerhaave Hermann Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis Th. Borosny. ord. 8. l. 14.
26. Boerhaave Stephan Institutiones Medicae Th. Borosny. ord. 8. l. 13.
27. Bohn Johannes Dissertationes chymico-physicae Th. Boros. ord. 9. l. 9.
28. Borosnyai N. Martini Synopsis Pathologica Th. Borosny. ord. 3. l. 20.
29. Borosnyai N. Martini Album Th. Borosny. ord. 9. l. 1.
30. Borosnyai N. Sigismundi Disputationes Academicae Th. Borosny. ord. 8. l. 29.
31. Borosnyai N. Sigismundi Papi Tiszt. Th. Borosny. ord. 9. l. 20.
32. Botanicus Curiosus Th. Borosny. ord. 6. lib. 14.
33. Boyle Robert Chimistica Scepticus Th. Borosny. ord. 9. l. 26.
34. Brunner Joh. Opera Medica German. Th. Borosny. ord. 8. l. 8.
35. Brunonis Jac. Prancratii Amalchen Th. Borosny. ord. 3. lib. 19.
36. Burckardi Christoph Martin Meditationes de Principio movente primo in Animalis Th. Borosny. ord. 9. l. 11. et Köleséri Epigrammata.
37. Burggrave Joh. Philipp Existencia Spiritum Nervosorum Th. Borosny. ord. 6. l. 3.
38. Burgmannius P. Christophorus Hypotheseos Staheliano Examen Th. Bo. ord. 4. l. 65.
39. Burnet Thomas Medicinae Practico Thesaurus Th. Borosny. ord. 3. l. 15.
40. Canon Pharmaceuticus Th. Borosny. ord. 3. l. 6.
41. Capelli Jacobi Historia Sacra & Exotica Th. Boros. ord. 3. l. 7.
42. Cardilucius Joh. Hiskias Appendix ad Tom. I. & II. Th. Borosny. ord. 7. l. 12.
43. Cardilucius Joh. Hiskias Apotheca Bova Tom 2. Th. Bor. ord. 7. l. 13. (57 p.)
44. Carl Johann Samuel Ichonographia Chimica ? Th. Bor. ord. 8. l. 7.

45. Cassebohm Johann Friedrich Aliorum Dissertao-
nis Vario Th. Boros. ord. 6. l. 3.
46. Celsus A. Cornelius Medicina Th. Borosny. ord.
4. lib. 1.
47. Centuria Magdeburica Vol. 3. Th Borosny. ord. 1.
l. 3–5.
48. Chemnicii M. Examan Concilii Trid. Th. Boros.
ord. 1. l. 12.
49. Chicogneam et Alior Bericht... Th. Boros. ord. 9.
l. 15.
50. Collo Joh. Methodus Parandi Medicamenta Th.
Boros. ord. 6. l. 1.
51. Cordus Valerius Dispensatorium sive pharmaco-
rum conficiendorum ratio Th. Boros. ord. 9. l. 29.
52. Cornarius Diomedes Consiliorum medicinalium
haborum in consultationibus a clarissimus
atque expertissimus, apud diversos aegrotos,
partim defunctis, partim adhuc superstitibus
medicis tractatus Th. Boros. ord. 6. lib. 17.
53. Cortari Petri Contagio Th. Boros. ord. 3. l. 6.
54. Craanen, Theodorus Tractatus de Homine Physi-
co-Med. Th. Boro. ord. 5. l. 12.
55. Croll Oswald Basilia chymica Th. Boros. ord. 9. l. 5.
56. Curcelloi Testamentum Novum Graecu Th. Bo-
ros. ord. 8. l. 17. áthúzva
57. Curioser Botanicus Th. Boros. ord. 6. lib. 14.
58. Deodati Claudii Phanteu Higiatu? Th. Boros.
ord. 3. l. 11.
59. Dibradii Christophori Demonstratio Euclidis Th.
Bor. ord. 4. l. 22.
60. Dioskorides Historia Medicina Greci Th. Bor.
ord. 9. l. 24.
61. Dioskorides Pedani Liber Medicus Th. Borosny.
ord. 9. l. 24.
62. Dispensatoriu Pharmat. Brandenburgicu Th. Bo-
ros. ord. 2. l. 15.
63. Dispensatoriu Pharma. Vienense Th. Boros. ord.
2. l. 11.
64. Disputationes Sch. Theol. Lib...? Th. Borosnyai
ord. 6. l. 7.
65. Dissertationes Medica Th. Boros. ord. 5. lib. 6. át-
húzva
66. Dodoens Rembert Stirpium historiae pemptades
sex. etc. Th. Borosny. ord. 2. l. 1.
67. Dolaues Johann Encyclopedia chirurgica ratio-
nalis Th. Boros. ord. 5. lib. 15.
68. Dravissen Berich Medicina Lingva Germ. Th. Bo-
ros. ord. 7. l. 24.
69. Erpenius Thoma Rudimenta Arabica Th. Boros.
ord. 3. l. 25. áthúzva
70. Ettmüller Michael Opera omnia Medica Th. Bo-
ros. ord. 2. l. 3.
71. Fabricius Bartholetus de Respirationibus Th. Bo-
ros. ord. 3. lib. 1.
72. Fabricius Guil. Opera omnia Medica Th. Bor. ord.
4. lib. 4.
73. Fabricius Hieronymus Opera chirurgica, quorum
pars prior libros quinque chirurgicae sub nomine
Pentatenchi chirurgici continet, posterior opera-
tiones chirurgicas Th. Boros. ord. 2. l. 9
74. Ferneli Jean Universa Medicina Th. Boros. ord.
4. l. 1.
75. Fracastorius Hieronymus Opera omnia Th. Bo-
ros. ord. 3. l. 15.
76. Frandossierius Philippus Fabula Smaragdina Th.
Boros. ord. 8. l. 11.
77. Fuller Thomae Pharmacopoea extemporanea Th.
Boros. ord. 8. l. 28.
78. Gankes Yvonis... Praxis Medicina Universales
Th. Boros. ord. 9. l. 10.
79. Goelicke Andreas Ottomar Disquisitiones Medi-
ca Th. Boros. ord. 6. l. 3.
80. Gotthfried Berger Philosophia Medica Th. Bor.
ord. 3. l. 22.
81. Hans – Mutter Liber Germanicus Borosny. ord. 8.
l. 12.
82. Heideggeri J. Henrici Enchiridion Biblicum Th.
Borosny. ord. 7. l. 14.
83. Heidegeri Anatome Concilii Trid. Hist. – Theolog.
Th. Boros. ord. 6. l. 11.
84. Heister Laurentius Compendium Anatomicum
Th. Borosny. ord. 5. l. 14.
85. Heister Laurentius Chirurgia Th. Borosny. ord. 3.
l. 21.
86. Helfrici Lexicon Th. Bor. ord. 8. lib. 4.
87. Helmii Opera Medica Th. Bor. ord. 9. l. 14.
88. Hellvig Christoph Gorton. Th. Borosny. ord. 9. l.
14.
89. Herbarium Vivum Th. Borosny. ord. 1. l. 12.
90. Hieronymi Johann Consultationes medicinales
Th. Borsny. ord. 2. l. 5.
91. Hipokrates Aphorismi Th. Borosny. ord. 9. l. 8.
92. Hoffmann Friedrich Medicina consultatoria Th.
Borosny. ord. 4. l. 6.
93. Hoffmann Friedrich. Medicina rationalis Th.
Borosny. ord. 5. l. 1.
94. Hoffmann Friedrich Medicina rationalis Th.
Borosny. ord. 5. l. 3.
95. Hoffmann Fridrich Consulatus Centuria Th.
Borosny. ord. 5. l. 8.
96. Hoffmann Friedrich Medicina rationalis Tom 3.
Th. Borosny. ord. 5. l. 13.
97. Hoffmann Friedrich Cavis Pharmaceutica Schrö-
deriana Th. Borosny. ord. 5. l. ?
98. Iatrimon Medimmentor Simplicis Th. Borosny. ord.
9. l. 14.
99. Indio Francisci de Gutta Podagrica Th. Bor. ord.
5. l. 18.
100. Iohremii Pedagogus Botanicus Th. Bor. ord. 8.
l. 10.
101. Janston Joh. Idea Medicina Practicus Th. Bor.
ord. 9. l. 24.
102. Julius Cesar Cand. De ingressu ad infirmos Th.
Bor. ord. 3. l. 17.
103. Julii Cos. Candi. Consultationes Medicina Th.
Borosny. ord. 3. l. 9.
104. Junckeri Joh. Conspectus Chirurgicae Th. Bor.
ord. 4. l. 14.
105. Knibs Maccoppe Th. Bor. ord. 6. lib. 1.
106. Kováts János Magyar Kronikája Th. Boros. ord.
3. l. 24. – áthúzva
107. Kulmus Johann Adam Anatomia Th. Boro. ord.
5. l. 14.
108. Lamberchii Lamii Epistola Medicinales Th. Boro.
ord. 7. l. 19.
109. Langii Lambergii Epistolarum Medicinaliu
Vol... Th. Bor. 7. l. 19.
110. Leméry Nicolas Cours de chimie Th. Boros. ord.
7. l. 2. et 4.

111. Leméry Nicolas Pharmacopée universelle Th. Bor. ord. 2. 1. 8.
112. Liber Medicus Germanicus idiomate? Th. Borosny. ord. 5. 1. 19.
113. Liber Peregrino Idiomate Th. Bor. ord. 5. 1. 10. – áthúzva
114. Liber Germanicus Th. Boros. ord. 8. 1. 12., Th. Bo. ord. 9. 1. 15–22.
115. Lombardi Petri Sententiar Lib. Th. Bor. ord. 9. 1. 7.
116. Lomm, Joost Observationes medicinales Th. Bor. ord. 9. 1. 16.
117. Lower Richard Tractatus de corde , item de motu et calore sanguinis et cyli im eum transitu Th. Boros. ord. 5. 1. 10. – áthúzva
118. Luca Theod. Disertatio Inauguralis Medica Th. Boro. ord. 6. 1. 4. – áthúzva
119. Magdeburicae Centuris Tom. Th. Boros. ord. 1. 1. 3–5.
120. Manuscriptum Medica Th. Bo. ord. 5. 1. 2.
121. Mercuriali Geronimo Consultationes et responsa medicinalia Th. Boros. ord. 2. 1. 5.
122. Merendi Petri Evacuandri Ratio Th. Bor. ord. 2. 1. 5. – áthúzva
123. Miscellanea curiosa sive ephemeridum medico-physicarum germanicarum Academiae naturae curiosorum Th. Bo. 4. 1. 12–13.
124. Moor, Bartholomaeus: Cogitationum de instauratione medicinae, ad sanitatis tutelam, morbos profligandos, nec non vitam prorogandam libri III. Th. Bor. ord. 8. 1. 27.
125. Mynsecht Hadriani Armentaru medico-chymicae Th. B. ord. 2. libr.18.
126. Olorianus, Johannes: de Substantia Feoderis gratniti inter Deu et homines Th. Bor. o. 9. 1. 13.
127. Opera Variorum Varia Th. Bo. ord. 6. 1. 3.
128. Pharmacopoeia Bateana Th. Boros. ord. 9. 1. 19.
129. Pharmacopoeia Augustana Th. Borosny, ord. 2. 1. 14.
130. Pharmacopoeia Arg. Th. Boros. ord. 2. 1. 14.
131. Pisonis Caroli Observationes & Consilia de Morbis serosis Th. Borosny. ord. 5. 1. 10.
132. Pitcairne, Archibald Elementa Medicina Th. Boros. ord. 3. 1. 13.
133. Plemp, Vopiscus Fortunatus Fundamenta Medicinae libri sex. Th. Bor. ord. 2. 1. 13.
134. Preussische Vehe-Mutter Th. Bor. ord. 5. 1. 7.
135. Preussische Vehe Mütter Th. Bor. ord. 9. 1. 7.
136. Reimmanni Georgii Praxis Medica Th. Borosny. ord. 7. 1. 6.
137. Rivini Manuductio ad Chymiam Pharm. Th. Boros. ord. 9. 1. 12.
138. Robinsoni Hugonis Annales Mundi...? Th. Boros. ord. 1. 1. 9.
139. Rodericus de Morbis Mulieru Th. Borosny. ord. 3. 1. 2.
140. Salo Angelini Opera Medico-Chimica Th. Bor. ord. 3. 1. 18.
141. Sennerti Dan. Instieno Medica Th. Bor. ord. 5. 1. 4.
142. Schröteri Thesaurus Pharmacologicus Th. Bor. ord. 4. 1. 15.
143. Schröteri Ad. Siles.? de Propar.? Th. Bor. o. 3. 1. 23.
144. Schreiber Ioan. Frid. Elementa Medica Th. Bor. 9. 1. 3.
145. Schurigii Martini Chylologia Th. Boros. ord. 4. 1. 9.
146. Schurigii Martini Spermacologia Th. Boros. ord. 4. 1. 11.
147. Schurigii Syllepsilogia historico-medica hoc est conceptionis muliebris Th. B. ord. 3. 1. 12.
148. Septalii Ludovici Animadversiones Medica Th. B. ord. 2. 1. 23.
149. Severinus Aurelius de reconditis Natio. Th. Boros. ord. 5. 1. 9.
150. Sidenhami Thoma Opuscula Medica Th. Boros. ord. 7. 1. 15.
151. Spina Davidis Lexicon Manuale Medica Th. Borosny. ord. 6. 1. 15.
152. Spondani Epitome Annalin Baron Th. Bor. ord. 2. 1. 2.
153. Stalpart van der Wiel Cornelus Observatione Medica Th. Bor. ord. 8. 1. 15.
154. Strabonis Rerum Geog. Lib. 24. Th. Boros. ord. 2. 1. 10.
155. Ström Christ. Opuscula Medica Th. Bor. ord. 3. 1. 13.
156. Sydenhami Thomo. Opuscula Universa Medica Th. Bor. ord. 7. 1. 15.
157. Sylvii Fran. Opera Medica Th. Bor. ord. 2. 1. 6.
158. Szegedini Stephani Tabulo Analysin... Th. Boros. ord. 2. 1. 7.
159. Svetonius Trans.? Notis illustratus Th. Boros. ord. 3. 1. 5.
160. Theatrum Vitae Humanae Th. Boros. ord. 1. 1. 6.
161. Torgav Medicina Th. B. ord. 8. 1. 8.
162. Tractatus Sylogismo. Paul. N. Borosnya Th. Borosnyia...
163. Tulpai Nicolai Observationes Medicae Th. Boros. ord. 8. 1. 16.
164. Valdeschmiedt Jac. Joan. Medicina Rationalis Th. Bor. ord. 7. lib. 7, Th. Bor. Ord. 9. 1. 22
165. Valcherus Richardus de Vareolis Th. Bor. ord. 6. 1. 1.
166. Valleriosae Fran. Loci Communes Th. Bor. ord. 7. 1. 11
167. Valleriosae Fran. Enarationes? Th. Bor. ord. 6. 1. 6.
168. Vander Linden Meletemata Med. Hippoc. Th. Borosny. ord. 8. 1. 15.
169. Varandaei Joan Opera Omnia Th. Boros. ord. 1. 1. 11.
170. Veinhart Ferdinandi Car. Nucleus UN. Medicina vol. 2. Th. Bor. ord. 9. 1. 4 és Th. Bor. ord. 8. 1. 2.
171. Verduc Jean. Baptista Chirurgia Th. Bor. ord. 4. 1. 5.
172. Verheijen Philippi Anatomia Th. Boros. ord. 3. 1. 8. és ord. 7. 1. 10.
173. Verheijen Supplementum Anatomicum Th. Bor. ord. 3. 1. 8.
174. Veslingii Joh. Syntagma Anatomicum Th. Bor. ord. 3. 1. 4.
175. Vopiscii Fortunati Plempii Fundam. Th. Boros. ord. 2. 1. 13.
176. Zacchiae, Paul Quaestiones medico-legales Th. Bor. ord. 1. 1. 8. 9.

A napjainkig megmaradt két mű pontos címléírása a következő:

Schurigius, D. Martin: Syllepsilogia historico-medica hoc est conceptionis muliebris consideratio physico-medico-forensts qua ejusdem locus, organa,

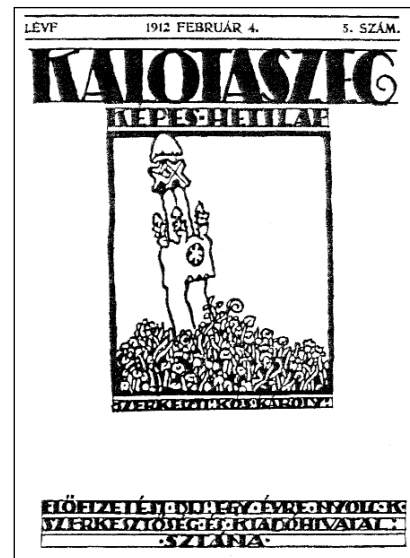
materia, modus in atretis seu imperforatis, item signa et impedimenta, deinde didymotokia seu gemellatio superfoetatio et embryotokia et denique varia de graviditate vera, falsa, occulta et diuturna nec non de gravidarum privilegiis animique pathematis et impressione rarioris et curiosioris observationibus. Dresdae, Lipsiae, sumptibus B. Christoph. Hekelii Fil., 1731. [2], 656 p. [10].

Berger, Johann Gottfried: Physiologia medica sive de natura humana. Liber bipartus., Vitembergae, apud Io. Gui. Meyrum et Godofr. Zimmermannum,

1702. [6], 499 p. [7]. Címlapjának hátoldalán M. Joh. Christianus Wolf Lips. Viteb. 1720. bejegyzés található.

A korabeli erdélyi magánkönyvtárak között, tudományos jellege miatt Borosnyai Nagy Márton könyvtára az elsők között tartható számon. Alapvető orvostudományi munkákat tartalmazott, továbbá botanikával, kémiával és gyógyszer tudománnyal foglalkozó műveket.

RÁCZ EMESE

Kalotaszeg sajtótermékei

Célok – sorsok – idézetek

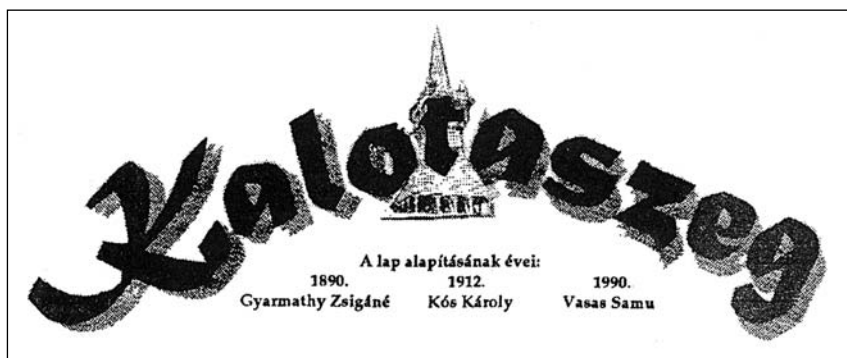
Nagyhirű kistájégségünk, Kalotaszeg eddig napvilágot látott sajtótermékeinek a számbavételekor feltétlenül a témakörben módfelett jártas, életében közmegebecsülésnek örvendő tudósra, Vasas Samura (1929–1997) hivatkozunk, aki a vidékünkön eddig tíz megjelent lapról, publikációról tud: Kalotaszeg (1890–1891), Bánffy-hunyad (1891), Bánffy-hunyad és Vidéke (1899–1900), Kalotaszegi Lap (1906–1909), Bánffy-hunyadi Hírlap (1909–1910), Sfátuitorul (1911), Kalotaszeg (1912), Huedinul (1925–1926), Glasul Motilor (1926), Kalotaszeg (Új sorozat, 1990-től – ez utóbbi lap próbaszámában közli a fentebbi adatokat). E lapokra megjelenésük pillanatában igény mutatkozott, mert helyi kérdésekkel foglalkoztak, hírekkel szolgáltak, esetenként ablakot nyitottak a Kalotaszeg határain kívüli, közelebbi és távolabbi nagyvilágra. Neveltek, ugyanis a szerkesztői, munkatársi törzsgárdát helybeli és vidékünket ismerő tudósok, írók, lelkészek, tanárok, ügyvédek alkották. Ugyanakkor a kezdeti lendület, felívelés, delelő után, valószínűleg vélt vagy reális alapokon

nyugvó érdektelenség, anyagi és más természetű nehézségek kedvét szeghették a kiadóknak, szerkesztőknek, mert hosszabb – de inkább rövidebb – idő elteltével a lapok mondanivalója kiapadt, tevékenysége megszűnt.

Mindazonáltal mindig is léteztek önzetlen, lelkes emberek, akiket nem riasztott el a kudarc, akik bűvópatak módján előbukkanva újabb és újabb lehetőségek után kutattak. Az a bizakodó, előbbrevivő hozzáállás jellemezte (többek közt) Bölöni László ügyvédet, aki – mint látni fogjuk – nem kevesebb, mint három egymást követő kalotaszegi lapnak volt szerkesztője, illetve főmunkatársa és cikkírója (Kalotaszeg: 1890–1891; Bánffy-hunyad és Vidéke; Kalotaszegi Lap)! De ugyanezt a lelkes pártfogást mondhatjuk el Gyarmathy Zsigánéról, Kalotaszeg nagyszonyjáról is.

A fenti sajtótermék-keretből kiemelkedik a háromszoros alapítású Kalotaszeg folyóirat és mellékletei, melyekről feltétlenül bizonyossággal állíthatjuk, hogy vezető közkönyvtárainkban teljes egészében megtalálhatók. A többi, ha

fenn is maradt, egyrészt rövid életű, kisebb horderejű lap, másrészt csupán részlegesen vagy egyáltalán nem szerepel a könyvtárjegyzékekben. Ez a tény óhatatlanul felvet egy sor olyan megoldhatatlan kérdést, mely a sajtótermékek megbízható, hivatalos tárolására, megőrzésére vonatkozik. Lám, napjainkban is mennyire időszerű a kalotaszegi születésű író, publicista Gyalui Farkas (1866–1952), a kolozsvári Egyetemi Könyvtár hajdani igazgatójának 1897-ben kelt A nyomdatermékek köteles példányai című írása. Kifejti, hogy csak ezeken a mintapéldányokon keresztül lehet „össze- gyűjteni és megőrizni a magyar szellem termékeit, egyúttal mármost alkalmat adni a tudományos kutatásnak, hogy legalább egy-két könyvtárban minden szaknak és minden irodalomnak a hazában megjelent terméke, a történelemnek minden nyomtatott dokumentuma kéznél legyen és használható legyen”. Nos, az elmondottak alapján, a keretét kényszerűségből szűkítve, a fontossági tényezőzt szem előtt tartva, futólag érinteni fogjuk a folyóirat-keret

másodlagos jelentőségű, de nem mellőzhető sajtótermékeit.

A Vasas Samu cikkében említett, a tízes kerethez tartozó Bánffyhunynak (1891), mint hírlapnak, nem akadtunk nyomára.

A Bánffyhunynak és Vidéke (1899–1900) társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap, melynek felelős szerkesztője (utóbb tulajdonosa) Davidovics Sándor, főmunkatársa (1900. január 25-től) Bölöni László. A szerkesztő beharangozója szerint a hetilapot „nagybecsű munkatársaikkal” támogatni fogják Gyarmathy Zsigáné, Czuczka János, Hermann Antal, Ignác Károly, Dóczy Endre, Koleszár Lajos és mások. A közönséghez címzett bevezetőben olvassuk, hogy a hetilap általános célja „e vidék érdekeinek előmozdítása lesz. Szemmel tartani a megyei, járási és közösségi életműködést, támogatni a toll erejével e vidék ipari, kereskedelmi és közgazdasági mozgalmait, segíteni, ismertetni az összes kulturális és társadalmi, egyházi és iskolai mozgalmakat stb.”

A négy oldal terjedelmű hetilap 1899. július 23-tól rendszeresen megjelenik, a következő év derekán azonban megszakad: a hozzáférhető példányok alapján lezáratlannak tűnik.

Az időben következő Kalotaszegi Lap évfolyamaiból Sebestyén Kálmán a Magyarbikal története (1996) című falumonográfiájában említi az 1907-ből származó (II évfolyam), 34. számot, míg a Gyarmathy-utód Földvári család birtokában található az 1908. május 17-i (III évfolyam), 20. lapszám. Ez utóbbi meglete valószínűleg egy tragikus eseményhez fűződik: Gyarmathy Zsigáné férjének 1908. május 2-án bekövetkezett halála és május 5-i temetése után a megrendült özvegy e lapszámban, írásban válaszol az egész Kalotaszeget megmozgató,

általános részvétre (Köszönet Kalotaszegnek). Tudtunkkal – ha csak nem lappang valahol az anyag többi része – ennyi maradt az utókorra az 1906–1909 közt megjelent társadalmi, szépirodalmi, közgazdasági és néprajzi Kalotaszegi Lapból, melynek felelős szerkesztője Bene Lajos tanító, főmunkatársa Bölöni László volt.

Újabb kalotaszegi próbálkozásra figyelhetünk fel: 1909. október 10-én olvashatjuk a négyoldalas társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap, a Bánffyhunynak első számát. A bevezetőben a felelős szerkesztő és a főmunkatárs, azaz Böngérfi Géza tanár és Nagy Lajos így fogalmaz: „A helyi sajtó is felébredt szenderegéséből és helyet kíván magának élő társai sorában... Lapunk elsősorban a helyi és környékbeli viszonyokkal, e mellett azonban minden közérdekű tárggyal és kérdéssel is szándékozik foglalkozni. Célunk és törekvésünk lesz mindig és minden körülmények között a valóságot, az igazságot védelmezni, tekintet nélkül személyi – vagy más mellék – érdekekre. Jelszavunk: Igazság és Hazaszeretet! Programunk: mindent a közért!” A fiatal lendületű hírlap sajnos töredékes, könyvtárakban is csak részlegesen fellelhető.

A három román nyelvű hírlap, a Sfătuitorul, Huedinul, Glasul Moților, valamint az 1989-es rendszerváltás után megjelent

Glasul magyar vonatkozásai is egyelőre feldolgozatlanok.

A kalotaszegi sajtótermékek keretét bővíthetjük is, mert abban nem szerepel egy kolozsvári újság kalotaszegi melléklapja, amiről Sebestyén Kálmán ad hírt: „Kedves Barátaim!... Kalotaszeg sajtótörténetéhez tartozik – az általam próbaszámban említett lapok mellett – még egy tisztavirág életű próbálkozás. Az 1931–32-es években Kalotaszegi Hírek néven létezett egy ún. mellék, amelyet a kolozsvári Friss Hírek patronált, de amelynek szerkesztősége Bánffyhunynak működött. Az új lap célja Kalotaszeg társadalmi, közművelődési és gazdasági mozgalmának bemutatása, a kisebbségi jogok megvédése volt” (Kalotaszeg, 1991. máj. 15–31.)

Ide soroljuk még az időszakosan megjelenő és helyi jellegű, egy-egy település kis példányszámú magánlapját, valamint az iskolai lapokat. Példaképpen, de a teljesség igénye nélkül említjük a következő kiadványokat: Kalotaszegélet (Tordaszentlászló), Gyülekezeti Levél (Mákófalva), Foaia Satului – A Falu Lapja (kétnyelvű, Kalotaszentkirály), Györgyfalvi Lap (Györgyfalva), illetve Az Iskola Tükré (a bánffyhunynak elemi iskola tanulóinak lapja), ROSZ (a Bánffyhunynak Diákszövetség havilapja), Vigyázó (a zsoboki iskola és a Bethesda otthon lapja).

Ezenkívül – Kalotaszeg hírének térhódításának megfelelően – vidékünket bemutató különféle tudósítások jelentek meg a magyar nyelvterület számos művelődési központjának sajtóközleményeiben. Meggyőződhattunk erről, ha fellapozzuk a Kriza János Néprajzi Társaság 2001-ben Kolozsváron kiadott Kalotaszeg bibliográfiájának 140 címet tartalmazó folyóiratjegyzékét (szerkesztő Ercsi Judit). Ebben a jegyzékben a kalotaszegi sajtótermékek közül a három Kalotaszeg, a Jegenyefürdő Értékeit és a Bánffyhunynak és Vidéke című hetilap szerepel.

1. évfolyam.	8 - 9. szám. Jegenyefürdő.	1891. aug. 8—9.-én.
JEGENYEFÜRDŐ ÉRTESÍTŐJE.		
A „KALOTASZEG” MELLÉKLAPJA.		
Kiadja a jegenyefürdő-igazgatósága.	Megjelenik a fürdőudban júl.—aug. hónap naponként.	

BÁNFFYHUNYADI HIRLAP

TÁRSADALMI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI HETILAP.

A legismertebb a megszakításokkal bár, mégis századokon átvonuló háromlépcsős Kalotaszeg. Sorozatai megtalálhatók és tanulmányozhatók – például a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban és a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. A tájegységünkön első ízben napvilágot látó, vidékünk sajtótörténetét nyitó lap ötlete a tudós Herrmann Antal nevéhez fűződik, aki később így vázolja annak keletkezését: „Hosszú időre bérbe vettem a jegenyei gyógyfürdőt, hogy azt felvirágoztassam és főleg, hogy a nyári vakációkat ott töltvén, Kalotaszeg vidékét és népét kényelmesen tanulmányozhassam. Csakhamar beláttam én is azt, a mi az előtt már régen köztudat volt: hogy Kalotaszegnek szüksége van a sajtóban külön képviselőre. Megbeszéltem a dolgot azokkal, a kik Kalotaszegen minden üdvös közügy kezdeményezői: Gyarmathy Zsigánékkal... és én megindítottam a Kalotaszeg (A Kalotaszeg jövőjéről. 1890. szept. 21.) Következett Bánffyhungad intelligenciájának 1890. júl. 22-re összehívott értekezlete, mely Gyarmathy Zsigmond királyi tanácsos elnökletével kimondta a Kalotaszeg című, Bánffyhungad és vidéke közművelődési, közgazdasági és társadalmi érdekeit képviselő hetilapnak, egyúttal Jegenyefürdő Értesítőjének a megindítását, megbízva Bölöni Lászlót annak szerkesztésével, kijelölve a munkáját segítő „fődolgozótársakat”: Gyarmathy Zsigáné és Herrmann Antal személyében. A kivételesen húsz oldalas indítószám 1890. aug. 10-én

jelent meg (készült a kolozsvári Közművelődési Részvénytársaság könyvnyomdájában), benne többek közt Gyarmathy Zsigáné örömteli, ihletett üdvözlétével, Gyarmathy Zsigmondnak Kalotaszeg újabb fejlődéséről és a lap e téren betöltendő szerepéről írott cikkével. De adjuk át a szót a szerkesztőnek: „Érzik nálunk is a nyilvánosság organumának hiányát, a sajtó kiváló lokális fontosságát... Az állami, megyei és községi hivatalok kezelésének figyelemmel kísérése; a népesedési mozgalom, az ember- és állategészségügy, a kereskedelem és iparügy, a mezőgazdaság, iskolai és egyházi ügyek, közmunkák, törvénykezés s az általános közigazgatás szemmel tartása, mindennemű kulturális és társadalmi kérdés fejtegetése, melyek a közérdekkel vidékünkön összefüggésben állanak: beletartoznak lapunk keretébe, a melyből vidékünk szépirodalmi törekvései sem lesznek kizárva. De kirekesztjük lapunkból a személyeskedést, a szorosabb értelemben vett politikai kérdések feszegetését” (Van-e szükség e lapra?)

A szerkesztőnek arra is volt gondja, hogy az első évfolyam lezárása után (1890), esztendővégi mérleg gyanánt a lapban megjelent írásokról tematikus tartalomjegyzéket készítsen. E jegyzék: Kalotaszegi közügyek, A Kalotaszeg lap ügyei, Levelezés, Vegyes cikkek, Tudomány és irodalom, Jegenyefürdő, Tárca, Költemények, Népköltési adalékok, Elbeszélés, rajz (piaci árak, vasúti menetrend) – keresztmetszetét láttat-

ja a szerkesztő, a főmunkatársak, a foglalkoztatott népes helyi és külső szerzőgárda törekvéseinek, megvalósításainak. Általános vélemény szerint „megközelítette a kis vidéki heti lap eszményét” (1890. dec. 28.)

A második évfolyam hasonló mederben folytatódott, bár a közzölt éveleji felhívásokból már akkor kitűnt, hogy Kalotaszeg közönségének egy része bizony nem támogatta kellőképpen a lapot. Időközben a nyári fürdőidény beálltával, a jegenyei gyógyfürdő bérloje, Herrmann Antal az ország minden tájáról összesereglett magyar szellemi munkások aktív közreműködésével az üdülőévad végéig kiadja a Kalotaszeg melléklapját, a helybeli gyorsajtón naponta előállított Jegenyefürdő Értesítőjét. E gyorsajtótermék nem akar valami okos lap lenni, a milyen van ugyanis elég, hanem pajzán kifejezője annak a fesztelen jó kedvnek, a mely a Jegenyefürdőn üdülő szellemi munkások köztársaságának fejedelme” (Kalotaszeg. Vegyesek. 1891. aug. 2.).

A Kalotaszeg fölé sűrű felhők tornyosulnak. Az éveleji felhívások folytatása gyanánt újból megkondul Bölöni László harangja: Néhány szó a Kalotaszeg érdekében (1891. jan. 25.) Noha az elkövetkezendő hónapokban a lap továbbra is rendszeresen megjelenik, nem mutatkozik növekvő érdeklődés iránta. Augusztus 10-én, a lap kiadásának egyéves évfordulóján, kiadó és szerkesztő most már határozott formában figyelmeztet, leszögezi azt a tényt, hogy – tisztelet a kivételnek – Kalotaszeg közönsége anyagilag-szellemileg-morálisan nem támogatta az elvárt mértékben erőfeszítéseiket. A kiút, a megoldás keresése arra ösztönözte őket, hogy augusztus 23-án értekezletre hívják a lap további sorsa iránt érdeklődőket (az időpont egybeesik a hetilap utolsó előtti számával; ezután hosszabb kiesés következik). Kalotaszegi aláírással az értekezletről megjelent beszámoló (A Kalotaszeg ügye) tanulságként említi, hogy „nálunk kevesen érdeklődnek igazán a legjelentősebb közügyek iránt... de vannak közéletünknek lelkes előharcosai, buzgó munkásai”. A továbbiakban Gyarmathy Zsigmond, Bölöni László, Czuczka János tanító, Szentgyörgyi Lajos tanító és mások hozzászólásai következ-

II. évfolyam. 1900.

13. szám.

Bánffy-Hungad, március 29.

Előfizetési árak

Egyszeri ár . . . 8 kor.

Fél éves . . . 4 kor.

Szállított . . . 2 kor.

Egyszeri ár 20 fl.

Helyi díj: szállított

postán szorog.

Helyi díj: minden hirdetés után 80 fl.

Nyitár 40 fl.

BÁNFFYHUNYAD ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI HETILAP.

Nemzetünk vagy a nemzet

alatti életről közleményeket

fogadjunk.

A lap szellemi részét

illető közlemények a szerkesztőséghez

intézendők.

Készítőknek vissza nem

adók.

tek. Az értekezlet azonban már hiába mondta ki, hogy Kalotaszegnek szüksége van külön lapra, mert ez későnek bizonyult. A lap utolsó, 1891. október 11-i számában, éppen a fenti beszámoló szomszédságában állott a belefáradt kiadó, laptulajdonos Herrmann Antal vezércikke, melynek címetztetulaídonképpen az egész tájegység: A Kalotaszeg t. olvasóhoz és Kalotaszeg közönségéhez. E cikkből fájlalva vesszük tudomásul: „Íme itt nyújtom a Kalotaszegnek egyelőre utolsó számát... Biztosan reményelem, hogy e lap nem szűnt meg végképp, hogy bármely alakban minél előbb új életre fog támadni... Én nyugodt lelkiismerettel búcsúszom e téren Kalotaszeg közönségétől. Hangsúlyozom, hogy teljesen önérdék nélkül, e vidék közérdeke iránti önérdetlen buzgóságból indítottam meg e lapot és tartottam fenn eddig, közreműködve benne... Utolsó szavam a hála szózata azok iránt, kik e nemes célú vállalatban támogatni kegyeskedtek.”

A Herrmann Antal által megálmodott remény, a Kalotaszeg lap feltámadása több mint két évtized múltán, 1912-ben teljesült, midőn a tájegység sajtóközleményeinek irányítását és sorsát Kós Károly veszi kezébe. Túl lévén egy sor nagy építészeti munkán, az erdélyi sorsot vállaló polihisztor Sztánánál költözik, bekapcsolódik választott tájegységének mindennapi, társadalmi, kulturális, gazdasági életébe. A „kalotaszegi ezermester” Életrajzából (közvetteszi Benkő Samu, 1991) kiderül, hogy Kós ismerte az 1890–1891-es Kalotaszeg és a folytonosságot biztosítandó, hasonló címmel, képes hetilap alcímmel újraindította. „Egy ilyen téli disznótoros társaságban került szóba, hogy a múlt század 90-es éveiben Kalotaszegnek saját külön újságja volt, melynek főmunkatársa Gyarmathy Zsigáné volt, a híres kalotaszegi varrottas patrónája. No hát ha volt, akkor legyen megint. És 1912. január 7-én megjelent a Sztánán szerkesztett és Bánffy-hunyadon nyomtatott Kalotaszeg c. képes hetilap első száma, Körösfői Kriesch Aladár festőművész beköszöntő írásával, és az ő meg az én illusztrációimmal”. Ide kívánczik a Kóshoz rendkívül közel álló Debreczeni László idézete. „1912 januárjában kis, rózsaszín lapocská ment szét Kalota-

szegen. Címlapján virágos dombtetőre szúrt fejfa. Szerkesztője egy 29 éves fiatalember, aki Sztánán lakik... A szerkesztés módja könnyed és eleven. Egyaránt olvashatja intelligens és falusi ember. Igazában véve talán a legigazibb és a legjobban szerkesztett néplap volt a Kós Károly Kalotaszegé”.

A megjelenő hetilap szerkesztősége és kiadóhivatala Sztánán volt, míg a nyomást a bánffy-hunyadi Diamantstein Nándor könyvnyomdája vállalta. A szerkesztést Kós Károly végezte, de a hetedik számtól (február 18.) a továbbiakban önmagát felelős szerkesztőnek nevező Kós bevonja főmunkatársként a bánffy-hunyadi Böngérfi Géza tanárt, kinek ismerjük már a korábbi Bánffy-hunyadi Hírlapban kifejtett szerkesztői tevékenységét.

Változatos, igen érdekes tematika jellemzi a 12–18 oldalt kitevő hetilapot. Kínálata előterében a politikai célzatú cikkek állanak, a fiatal Kós transzszilván szemléletének kialakuló lenyomatai. Továbbá figyeli az Erdélyben együttlakó népek mozgalmait. A vidék népművészetéről, műemlékeiről, településeiről közöl jellegzetesen Kós Károly-i leírásokat, megindítja a mezőgazdasággal foglalkozó Gazda című rovatot. Kitekintésként az új nemzeti művészetek fontosságáról értekezik, felvázolja az e téren elért építészeti eredményeket. Ady Endrét és Móricz Zsigmondot népszerűsíti. Mindezt megtoldja a kalotaszegi népnyelvet is életre keltő, álneven írt elbeszéléssel és sok-sok egyéni ízű képpel, illusztrációval. „Va-

lósággal csodálkozni kell azok, hogy az átlag 16 kicsi oldalon mint lehet ennyi mindent adni.” (Debreczeni László)

Csak sajnálhatjuk, hogy olyan rövid életűre sikeredett. Három hónap elteltével, a budapesti Wekerle-telep beépítésére kiírt pályázattal Kós Károlyra nagy építészeti feladat hárul. Meg kell válnia a laptól, amit a március 26-i utolsó számban közöl az olvasókkal. Számbaveszi az elért eredményeket, hagyakozik a lap sorsáról és búcsúzik: „Olvasóinkhoz. Harcolni indultunk azért az új Kalotaszegért, melyet magyarnak akarunk és a másikért, mely folytatása legyen a réginek, mintahogy mi folytatása vagyunk apáinknak... Azonban eddigi munkásságunk korlátolt volt, és mostani formájában korlátolt is maradna... Április elsején indul meg az Erdélyi Irodalmi Társaság hetilapja, az Erdélyi Lapok, mely ugyanazt a programot írta zászlójára, melyet mi. A cél tehát közös, és mi helyesnek, szükségesnek tartjuk, hogy kis csapatunkkal, teljes erőnkkel melléje álljunk... A Kalotaszeg tehát ezzel a számmal, mostani formájában megszűnik, hogy folytatódjék hatalmasabban, erősebben az Erdélyi Lapokban, melynek élén, mint főszerkesztő kalotaszegi ember: gróf Bánffy Miklós áll.”

Elmondhatjuk, hogy a hetilap rövid élete ellenére része a Kós életműnek. „őszintén mondom, nem fizettem reá erre a vállalkozásomra, ellenben tapasztalatokat szereztem a szerkesztés, kiadás, közönségszervezés, az újságírás

Vigyzó

A zsoboki iskola és Bethesda otthon lapja

1. évfolyam 1.szám

1998 december

GYÜLEKEZETI LEVÉL

A MÁKÓFALVI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG GYÜLEKEZETI LAPJA
I. évfolyam 1. szám. 2000 Karácsony hava

gyakorlati munkaterületein, amelyek későbbi életében nagy hasznomra voltak" (Életrajz). Beépült a köztudatba, amit a gazdag könyvészeti anyag is bizonyít. Lásd a fentebb említettek mellett (a teljesség igénye nélkül) Varró János kismonográfiáját: Kós Károly, a szépíró (1973), Benkő Samu beszélgetéseit Kós Károllyal: A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni (1978), K. Lengyel Zsoltinak a 20. századi transzszilvanizmus kezdeteit fejtegető tanulmányait: Kós Károly és a Kalotaszeg 1912 (1996), valamint az eddig összeállított és nyomtatásban megjelent Kós-jegyzékeket: A Kalotaszeg című folyóirat repertórium (Saliga Irén, 1990), Kós Károly válogatott bibliográfiája (Vajk Ilona, 1994), Kalotaszeg bibliográfiája (Ercsei Judit, 2001).

A következő, irdatlanul hosszúnak tűnő 78 esztendő nem kedvezett a kalotaszegi lapalapításnak. A világháborúk borzalmai, az erdélyi magyarság kisebbségbe szorulása, a diktatórikus kommunista rendszer kialakulása stb. megannyi gátló és bénító akadályt jelentett e téren. Maradtak leginkább a Kolozs megyei napilapok, melyek alkalmanként hírekkel szolgáltak tájegységünkről. E lapokban kalotaszegi tudósítók is közöltek, kik közül nagyra értékeljük a bánffyhungyadi Morvay Pál tanár és Fekete Károly tanító, tanfelügyelő írásait.

Végre, az 1989-es romániai rendszerváltás utáni nyitás arra ösztönözte a cselekvő, élharcos Vasas Samu bánffyhungyadi tanárt, néprajzkutatót, szakírót, hogy felismerve a kínálókozó lehe-

tőséget, maga köré gyűjtve pár ki próbált kalotaszegi alkotóképes irodalmárt, kiragadja a Kalotaszeg lapot háromnegyed százados Csipkerózsika-álmából. 1990 végén (dátum nélkül) a próbaszámmal indul el immár harmadszor a bánffyhungyadi székhelyű Kalotaszeg új sorozata. Haladéktalanul visszapillant és megtalálja gyökereit, ezért a fejlécen feltünteti – előbb csak az ősalapító Gyarmathy Zsigáné, utóbb kiegészíti a Kós Károly, végül Vasas Samu nevével. A sajtótermék kéthetente megjelenő kulturális, közéleti lapnak indul, ami a folyvást csökkenő anyagi lehetőségek következtében – a meg nem szűnő, bel- és külföldi alapítványi és magántámogatások ellenére – havi lappá módosul, újabban pedig gyakran kéthavi összevont számokkal jelentkezik.

Mégis, tájegységünk viszonylatában az eddig leghosszabban működő lapnak mondhatjuk, túl a századik megjelent lapszámon. Jelenleg is fennáll, létezik és a 13. évfolyamába lépett. Lapunk védnökségét (kezdetben) a bánffyhungyadi RMDSZ, míg kiadását – többszöri próbálkozás után (Erdélyi Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Kalotaszeg Kft., Kós Károly Művelődési Társaság) – úgy tetszik, huzamosan a Pro Kalotaszeg Művelődési Egyesület vállalta, jelenleg pedig a bánffyhungyadi Ichthus nyomda kivitelezzi.

Vasas Samu körültekintően, Bánffyhungyadi mellett Kalotaszeg különböző pontjairól válogatta össze a szerkesztőket. Így vélte biztosítottnak a vidék településeinek minél cselekvőbb bekapcsolá-

sát, részvételét a születő lap hasábjain, kitoldván annak kisugárzási határát a peremvidékekig. Ennek érdekében vállalta az utazások általi, bonyolultabb szerkesztői kapcsolattartás kockázatát is. A szerkesztői munka megszervezéséből, anyagi ellenszolgáltatás nélkül történt, a belső és külső munkatársak írásainak jutalmául a lap tiszteletpéldányait kapták. A felkért szerkesztők névsora: Török F. László (főszerkesztő, Bánffyhungyadi), Mihály István (felelős szerkesztő, majd főszerkesztő-helyettes, Kolozsvár), Vasas Samu, Szigetvári Ferenc, Kudor István (grafika) – mind Bánffyhungyadi, Boldizsár Zeyk Imre (Tordaszentlászló), Oláh József (Szucság). A terjesztést Kiss Csaba, 1992-től Lőrincz András végzi. Ugyanez évben Vasas Samu átveszi a főszerkesztői feladatkört, amit 1997-ben bekövetkezett haláláig betölt. A szerkesztőbizottság többször átalakul, az évek során helyet kap benne Simon Ilona (Bánffyhungyadi), László György (Türe), Ricci József (Magyarlóna), Szilágyi Sándor (Kalotaszentkirály), Vas Géza (fotóriporter, Kolozsvár), Szlafkay Attila (ügyintéző, Budapest), Buzás Pál (Kolozsvár), Kovács Pali Ferenc (Mákófalva), Okos Márton (külföldi ügyvivő), Kuszto Tibor (Bánffyhungyadi), Péntek Attila (Bánffyhungyadi), Tötszegi Tekla (Méra). Időközben többen kiválnak a munkaközösségből, végül 1998. júniusában körvonalazódik a ma is működő szerkesztőbizottság: Kuszto Tibor (főszerkesztő), Buzás Pál (főszerkesztő-helyettes), Boldizsár Zeyk Imre, Ricci József, Tötszegi Tekla. A lap számítógépes nyomdai előkészítését, tördelését Kuszto Tiborné végzi. Tehát Vasas Samu a kiindulópontként megjelölt kalotaszegi gyökereket vallatva jut el a jelenkorba (1990), amit meg is fogalmaz a lap próbaszámának Indulunk az előd nyomdokain című cikkében. „A száz éve előtti Kalotaszeg változatos tematikájából, annak bátor kérdésfelvetéséből, valamint az akkori idők szaktekintélyeinek tevékeny hozzájárulásából mindenképpen a tenni-akadás, a jobbítás szándéka csendül ki, és sajátos problémáinak megoldását keresi... (a lap 1912-ben Kós Károly ténykedése nyomán újra indult, így hát ez lenne már a harmadik hasonló nevű lap-

I. évfolyam, 1. szám

1999. június

KALOTA-SZEGELET

TORDASZENTLÁSZLÓ KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATÁNAK
TÁJÉKOZTATÓ KIADVÁNYA

nemzedék)... összekötő kapcsnak, információ közvetítőnek és mozgósító erőnek szánjuk... Hiszünk és bízunk táji elkötelezettségében, problémalátásában, kulturális értékeink iránti érzékenységében, azok megmentését célzó kiállításában és célzatos munkálkodásában". Szinte válaszol rá, folytatja a gondolatmenetet Török F. László, a lap első főszerkesztője. „Köszöntő Szó. Az újság elsősorban hiányt pótol, egy olyan testi-leki közönségnek a belső információhiányát, amely valamikor több párhuzamos kiadványt is képes volt fenntartani... Informálni szeretnénk hát, közvetíteni ember és ember között, Kalotaszeg még mindig úgy tűnik valamelyes egységes társadalmában kapcsolatokat teremteni, mélyíteni. De ennél is fontosabb az, hogy ne csak beszéljünk, hanem szóljunk is, s a kimondott, leírt szó erejével tegyünk valamit önmagunkért, közösségünkért... Végül a lap célja a hagyományörzés, hisz Kalotaszegen nem is létezhet olyan kiadvány, amely a vidék talán legnagyobb kincsét, hagyományait, örökségét ne próbálná megőrizni, továbbadni... Ez a hármas feladat kör természetesen csak fő vonalait képezi majd lapunk tartalmának. Időszakosan vagy rendszeresen sok mással óhajtunk foglalkozni”.

És valóban, mozgásba jön a gépezet. Már a próbaszám címdala megadja az alaphangulatot a kalotaszegi fényképekkel díszített, felémelő és közismert Ady Endre-művel, A Kalota partján című költeményével. A laptestet betöltő, 1993 decemberrel bezárólag megjelent közleményanyagát Lőrincz András állítja össze. A repertórium sorra veszi a fontosabb állomásokat, rovatokat, 1990–1991.10. számig kéthetenkénti, utána havi megjelenéssel: Bemutakoznak falvaink; Kalotaszegről indultak; Műemlékeink; Képzőművészet – Népszokás; Múlt – jelen; Nagyjaink; Műhely, versek, aktualitások; Közélet; Kalotaszegi krónika; Művelődés – kultúra; Turistahívogató; Ifjúság; Sztárok vallomásai; Mondák – Legendák – Regék; Illusztrációk; Szerkesztőségi közlemények. 1994-től új rovatok: A mi történelmünk; Szabadidő; Észcsiholó – Rejtvény – Humor – Adoma. A lap – egy megtorpanástól eltekintve (1991) – e felfelé ívelő szakaszának melléktermékei a

Kalotaszegi füzetek, amelyből 1993-ban összesen három szám jelent meg cím szerint: Vasas Samu: Virágzó népművészet; Kalotaszegi népdalfeldolgozások; Buzás Pál: Csillagzatok. E felsoroláshoz tegyük hozzá az évente kihozott, jó benyomást keltő falinaptárakat (1991–1995), ünnepi üdvözlőlapokat és kalotaszegi templomokat tartalmazó ingyenes különlenyomatokat.

E periódusra rányomta a bélyegét Vasas Samu főszerkesztő erős egyénisége, összefogó képessége, munkakedve, elszánt önfeláldozó kitartása, elhivatottsága, valamint harcos vezércikkei, néprajzi, közéleti és más fogantatású írásai. Útmutatásai példaképpen álltak előttünk. Mindannyiunk nagy vesztesége volt, amidőn 1997-ben kidőlt sorainkból.

„Megrendült lélekkel állunk meg – mondja búcsúztatójában a szerkesztőség nevében a tanár és szerkesztő kolléga, Boldizsár Zeyk Imre – az immár néhai Vasas Samu tanár úr, sokak kedves és emberséges Samu bácsija, a Kalotaszeg című lap fáradságot nem ismerő főszerkesztőjének nyitott sírja fölött, hogy a leáldozó nap visszatekintő sugaraiban meghajtva fejünket, röviden visszatekintsünk arra a szellemekben gazdag életútra és szolgálatra, amely most itt véget ér, s melynek felbecsülhetetlen értékeit e kis oázis, Kalotaszeg, az egész magyar nyelvterület, s mindazok, akik nagy részvétellel összesereglettünk, mondhatják magukénak... Vasas Samu tanár urat a Székelyföld adta Kalotaszegnek, s így lett – akárcsak Kós Károlynak – választott

szülőföldje, szűkebb pátiaja Kalotaszeg. Vasas tanár úr 10 évvel ezelőtt vonult nyugdíjba. Tudományos szenvedélyét ismerve, a nyugdíjazása azonban nem a pihenés idejét jelentette számára, hanem új lendülettel kereste a népi élet és népművészet mélyrétegeiben még meghúzódó kincseket, témákat, hogy azokat egy regionális lap, a Kalotaszeg hasábjain hozza napvilágra és beépítse a magyarság tudományos és kulturális életének eddig meggátolt folyamatába... Most pedig a kalotaszegi ember reménységével engedünk utadra... Pihenj csendes, emléked és példád megőrizd” (Kalotaszeg, 1998. jan.–febr.)

Megfogyatkoztunk és átrendeződöttünk. A főszerkesztői posztot Kuszto Tibor vette át, a lap igyekszik továbbra is a rétegződő társadalmunk elvárásainak megfelelni. Az egyre drágább nyersanyag, a papír gazdaságosabb kihasználása érdekében, egyéb szempontok figyelembe vételével A4-es méretűvé, 12 oldal terjedelművé módosult (mely a szerkesztésben kisebb változásokat vont maga után). Lapunk tartalmából továbbra sem maradhat ki a nagy elődök, Gyarmathy Zsigáné, Kós Károly, Ravasz László és mások folyamatos megidézése.

Fennállása alatt több közérdekű cikksorozat, vonulatot kezdeményeztünk. Rendszeresen, képekkel tarkítva beszámoltunk az évente megrendezett hagyományos, népdalvetélkedőt és gyermekjátékversenyeket magába foglaló Ríszeg-tetői ifjúsági majálisról, a tordaszentlászlói Szent László-napi kórustalálkozókról.

Bemutattuk tájegységünk falvait, egyházkerületeit, hagyományait, műemlékeit, természeti és népművészeti kincseit, irodalmát, nyomon követhettük több lapszámon keresztül a magyar történelem eseményeit.

Lapunk megítélése – hiányságaink ellenére (szakírók, tudósítások hiányából adódó bizonyos szerkesztési következetlenségek; kevés mezőgazdasággal foglalkozó cikk; az új, megjelenő lapszám idő- és pénzhány miatt néhány sietős korrektúrával, megkésve hagyja el a nyomdát; akadozó terjesztés stb.) – a visszajelzésekből leszűrve, általában kedvezőnek mondható. Több hazai lap is beszámolt léteről, tevékenységéről. Térhódításának megfelelően, példányai az anyaországba és számos más országba is eljutottak.

Témánk: Kalotaszeg sajtótermékeinek ismertetése és lezárása után, végszóként egy frissiben, 2002-ben elkészült, vizsgálódásainkat jelentékenyen megkönnyítő, egyelőre kiadatlan összefoglaló munkára hívjuk fel a figyelmet. E fontos összeállítás a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia karának Történelem-Könyvtártudomány szakán végző Jankó Magdolna Tünde szakvizsgadolgozata: A Kalotaszeg című folyóirat bibliográfiája. A végzős hallgató – Gurka Balla Iona egyetemi tanársegéd irányításával – sorra rendszerezte az 1890–1891-ben, 1912-ben és 1990-től folyamatosan megjelenő lapszámok írásainak címjegyzékét, beleértve a melléklet: a Jegenyefürdő Értesítőjét (1891) és a Kalotaszegi Füzetek három szá-

mát is (1993). E rengeteg munkát igénylő szakvizsgadolgozat íróját idézzük: „A Kalotaszeg című folyóirat valójában a kalotaszegi nép tükre, amelyben láthatjuk történelmét, közügyeit, mindennapi gondjait... Véleményem szerint a Kalotaszeg segíteni tud a kultúra, az anyanyelv megőrzésében. Örvendetes lenne, ha Erdély más tájain is létezne egy ilyen támasz, mint amilyent a Kalotaszeg biztosít olvasói számára”.

És végül egy kérés: hálásak lennénk mindazoknak, akik a témánkban mutatkozó hiányok pótlására vállalkoznának, újabb adalékokkal kiegészítenék a kalotaszegi sajtó történetére vonatkozó eddigi ismereteinket.

BUZÁS PÁL

Az első magyar orvosi könyv

Pápai Páriz Ferenc alkotó, sokoldalú tudós, orvos, kollégiumi professzor és költő is egy személyben. Neve több mint egy emberöltőn át fémjelzi honi tudományosságunkat és a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium történetét.

Bod Péter a Magyar Athenasban így jellemzi ki-magasló egyéniségét „Volt...jó Deák, Görög, Német, Frantzia, híres Poéta, jó Philosophus, Historikus, Theologus; az Orvoslás Mesterségében merő Eskulapius, igen hasznos ember kinek szép hírneve mindenkor fenn leszen Erdélyben. Az Enyedi Kollégiumnak is megbecsülhetetlen és meghálálhatatlanul sokat szolgált, annak számára szerzett az idegen országokban Alumniakat...” Nagyjából ez a hiteles kép él azóta is az egymást váltó nemzedékek tudatában, s ezzel a képpel elszakíthatatlanul egybeforrt művei közül a nép körében a múlt században is közkezen forgó Pax corporis s a történészek, filológusok munkájában máig is nélkülözhetetlen Dictionarium.

Előneve családja származáshelyét, Pápa végvárárt idézi. Szülővárosa Dés, ahol édesapja, Pápai Páriz Imre, fia születésekor a református eklézsia papja s a traktus esperese volt. Apafi Mihálynak, a későbbi fejedelemnek volt nevelője, majd a kollégium tanára.

Pápai Páriz Ferencnek Désen induló, majd Gyulafehérvárra, a gazdag könyvtárral és gyűjteményekkel rendelkező Bethlen Kollégiumban folytatott első békés tanulmányait csakhamar megszakítja a fejedelmi székhelyet és kollégiumot elsöpítő 1658. évi tatárjárás. Ekkor a Pápai család Kolozsvárra menekül, s így egy évig Apáczai Csere János „nem kevésbé virágzó” kollégiumának nevelésében is részesül. 9 éves ekkor, s egy évig Apáczai közvetlen közelében él a nemrég megújított ősi Farkas utcai templommal egybeépült s szintén újjáépített kollégiumi épületben.

Amikor apja Apafi udvari papjaként családjával

1664-ben visszaköltözik Gyulafehérvárra, ő az időközben Nagyenyeden újraalapított Bethlen Kollégium diákja lesz. Kolozsvárról azonban magával vitte Apáczai puritánus-kartézianus örökségét. Kézdivásárhelyi Péter, Enyedi Sámuel, Nadányi János, Csernátóni Pál, Dési Márton határozták meg a Nagyenyeden újraalapított Bethlen Kollégium tudományos irányát, nevelési rendjét, s állásfoglalását a politikai-egyházi kérdésekben. És ők határozták meg Pápai egyéniségének kibontakozását, eszmevilágát, hazai és külföldi tanulmányai során helyes tájékozódását.

Pápai ennek a harcos puritánus, kartézianus, coccéjánus erdélyi elitnek a neveltje, s a nagyenyedi diákevei idején világosan kirajzolódik e nagy nemzedékhez való értelmi-érzelmi hozzákapcsolódása s a kartézianus filozófiai gondolkodást, tudományos tájékozódást és életformát meghatározó hatása. Nagyenyedi tanulmányainak kartézianus szellemére, alaposságára, elmélyültségére vetnek fényt tanulmányai során professzorai előadásairól készített gondos jegyzetei, melyeket későbbi külföldi, majd tanár korából fennmaradt kézírataival együtt legkisebb fia, András hagyományozott a Kolozsvári Református Kollégiumra.

Amint látjuk, enyedi tanulmányait a fogékony szellemű Pápai jeles professzorok tanítványaként kiváló szorgalommal végezte. Magántanítói keresete mellett 1665-től kezdve kollégiumi, 1666-tól fejedelmi ösztöndíjat élvezett. Pápai számára a könyvek fiatal korától kezdve nemcsak ismeretforrások, hanem valóságos szerszámok, munkaeszközök, bizonyosságai gazdájuk tudásszomjas, fáradhatatlanul olvasó, lázasan jegyzetelő, aláhúzásokkal, széljegyzetekkel a szövegből a lényegyet kiemelő szellemének.

Pápai már 16-18 éves korában elsajátította a tanulást, ismeretszerzés alapvető mesterfogásait, éveken

át könnyedén, egyenletesen, élvezettel rótt a jegyzetfüzetek sorait, s rögzítette ismereteit. Előbb két öccse, majd húga eltartásáról és neveltetéséről is neki kellett gondoskodnia. Így lett az alig 20 éves ifjú családfenntartó, s ez nyilvánvalóan minden jövedelmét igénybe vette. Kiváló tanulmányi előmenetele alapján bízták meg 1667-ben az etimológiai, egy év múlva a poétikai osztály tanításával. Később az ifjúság erkölcsi és adminisztratív felügyelőjévé választották.

Mint aki szűknek érzi a kollégium kereteit, s tanulási vágyát már csak külföldi akadémiák elégítik ki, 1672 márciusában felkészült, majd útnak indult. Kizárólag a maga szerény anyagi erejére, pártfogói ajánlóleveleire, ismerősei, jóakarói néhány tallérnyi segítségére támaszkodott, és a külföldön szerzendő támogatásban, ösztöndíjakban reménykedett. Ez arra is mutat, hogy a céltudatos huszonhárom éves ifjú mind tanulmányai, mind későbbi pályafutása idejére már most teljes szabadságot, függetlenséget igyekezett biztosítani. Mintaképe Szenczi Molnár Albert, akihez nemcsak az úttörő előd iránti kegyelet fűzi, hanem egy különös, kézzelfogható kapcsolat is, egy vaskos kis kötet: Szenczi útinaplója, amely 1671-ben Pápai tulajdonába jutva, az ő naplója is lesz. A németországi egyetemi élettel Lipcsében kerül először tartósabban kapcsolatba, itt öt hónapig hallgatja az orvosi előadásokat. Lipcséből egy porosz teológus diák kíséretében Majnafrankfurtba megy, de itt mindössze három napot tölt. E pár nap is elég azonban arra, hogy Pápai néhány újabb értékes orvosi könyvet szerezzen magának. Lipcse után Margburgban állapodik meg két hónapra, s itt is orvostani előadásokat hallgat. Ugyanitt belekezd az arab nyelv ta-

nulásába. Innen Heidelbergbe gyalogol társával, ahol két hónapot tölt egyedül, mégpedig ingyenes konviktsi hely (alumnia) elnyerése érdekében.

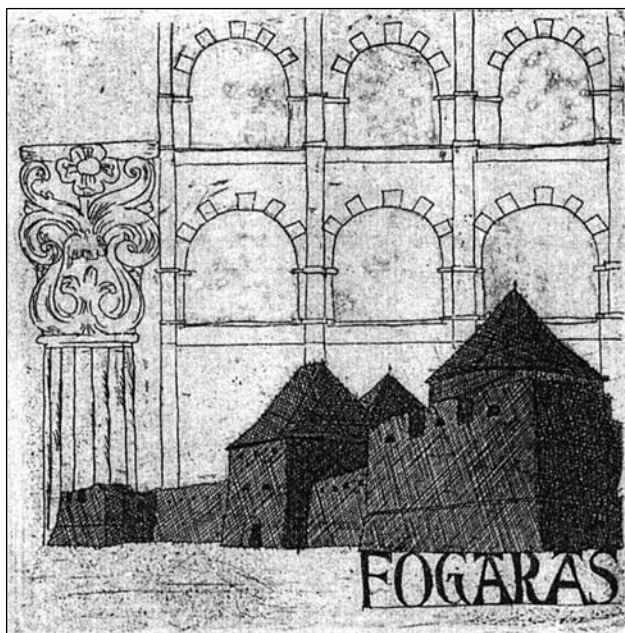
Pápai a Heidelbergben szerzett ajánlólevelekkel egyenesen Bázélbe sietett. Gyorsan beleilleszkedik az egyetem s az orvosi kar élet- és munkarendjébe, s évi negyven arany ösztöndíjhoz jut. A naplónál azonban sokkal mélyebben pillanthatunk bele Pápai céltudatos és rendszeres orvosi tanulmányaiba bázeli egyetemi jegyzetei révén. Amit nagyenyedi jegyzeteinek gondos vezetéseiével és megőrzésével kapcsolatban láttunk, az most bizonyul igazán hasznos és gyümölcsöző alapvetésnek. Az előadásokon bonctani és kórházi gyakorlatokon szerzett elméleti és gyakorlati ismereteit fáradhatatlan szorgalommal gazdagítja itt Bázélben is tovább gyarapított könyvtára anyagából.

Pápai az orvosi tanulmányok mellett nem csekélyebb szorgalommal képezte magát a teológiai tudományokban is, főleg a bibliai nyelvekben, héberben, görögben, valamint a klasszika-filológiában. Pápai mintegy másfél évi, rendkívül szorgalmas tanulás után elérkezettnek látta az időt az orvosdoktori cím megszerzésére: 1674. szept. 6-án Bauhin dékán beírta nevét az orvosjelöltek névsorába. Végül okt. 20-án, vasárnap megtörténik az ünnepélyes doktorrá avatás, a bázeli főtemplomba, a „Münster”-be vezetik; fejére teszik a bíborpiros doktori főveget, s az ujjára húzza a kancellár a szintén doktori fokozatot jelképező aranygyűrűt. A szakirodalom megállapítása szerint értekezése a korabeli orvostudomány elérhető legmagasabb színvonalán áll. Az avatás alkalmával Bázélben kinyomtatott Vota solennia című füzetekében üdvözlő verseket intéznek hozzá bázeli professzorai: a lipcsei Paul Ammann, kartéziánus eszmetársa, a karánsebesi Michael Halicius, azaz Mihai Halici, aki elsőként számon tartott román időmértékes ódájával köszönti Pápaít.

A doktori cím megszerzése után Pápai még 1675. ápr. 9-ig, tehát majdnem fél évig Bázélben maradt. Bár tanulmányait befejezte, tovább élvezte az ösztöndíjat, s ezeket a hónapokat is tanulásra használta. Ugyanerre az időszakra esett felvétele a bázeli orvosi kar asszessorai közé. Ez a tudományos doktori cím elnyerése után a bázeli orvosok rendjébe való befogadását jelentette, s számára akkora megtiszteltetés volt, hogy Pápai a Medicinae Doktor cím mellett ezt is szívesen feltüntette a neve mellett. Az európai tudományosságnak olyan csúcspontjára emelkedik, amely életre szóló mérték lesz számára, s amelyhez haláláig hű marad.

1675-ben elhagyta Bázelt, amelyet naplójában második hazájának nevezett. Zürichbe megy, majd Schaffhausenbe, ahol majdnem négy hónapig időzött orvos és városatya vendéglátói körében. Az ifjú bázeli orvosdoktor s az orvosi kar asszesszora szegény vándordiákként érkezett Helvétiaiba, majd Ulmba. Hajóra szállva ereszkedik le társaival a Dúnán Bajorországon, Ausztrián keresztül Bécsig. Pár hét múlva már Kolozsvárra érkezik mostohaanyjához és hűgához, s november 1-jén Enyedre: „Csernátoni Pál jó atyám uram házához”. Független értelmiségiként rendezi be életét, orvosi gyakorlatával biztosítja a maga és családja megélhetését, s ugyanakkor irodalmi és tudományos terveinek is él...

1677 márciusában Bornemisza Anna fejedelemasszony és Teleki Mihály kancellár saját kezűleg írt leveleiben ajánlja fel Pápainak tisztességes fizetéssel

a fejedelmi udvari orvosi tisztséget, melyet örömmel elfogad. Ugyanez év májusában nyer megbízatást az enyedi kollégium patikájának felállítására, melyet saját költségen szerel fel. Pápai tehát hamarosan megalapozta orvosi hírnevét idehaza, keresett orvos lett. Ő kereste fel a főrangúak otthonait s a fejedelmi udvart. Ugyanakkor azonban európai színvonalon álló orvosi tudományával tudatosan szolgált a szegényeket is, s nagy orvosi művét, a Pax Corporist a „sok ügyefogyott szegényeknek hasznokra” adta ki.

Orvosi működésének itthoni kibontakozásával egyidejűleg alapított családot. 1676-ban feleségül vette a debreceni Zöldi Katát, aki 1685-ben halt meg. Ezután Pápai még kétszer kötött házasságot; előbb az ótordai Szeghalmi András törökországi követ leányával, Annával, aki szintén meghalt, majd Nyíró Judittal, aki férjét túlélte.

1677-ben „örökséget” szerzett a Felvinc melletti Székelyföldváron. Itt épít házat. 1680-ban Enyeden szerzett majort a Tót utcában, s végül itt, Enyeden telepszik le. Első és második feleségén kívül, nyolc gyermeke közül hármat veszít el kiskorukban, mindhármat pestisben.

Pápainak alkalmá nyílt a magánorvosi életformát a biztosabb megélhetést ígérő Bethlen kollégiumi professzori állással felcserélni. Professzori helyzetének és önbizalmának megszilárdulásához hozzájárult tanulmányi felügyelői, majd rektori megbízatása, mely tisztségeket majdnem élete végéig viselte. Erdély legtekintélyesebb kollégiuma Pápainak olyan szellemi és közeleti tekintélyt s olyan kedvező anyagi helyzetet biztosított, amely lehetővé tette tudományos és írói terveinek céltudatos valóra váltását. Sőt a fejedelemség megszűnte, a református egyház háttérbe szorítása és az anyagi keretek ismételt romba dőlte utánra is maradt annyi energiája, hogy hamvaiból, romjaiból újjászervezze a kollégiumot, s annak ifjúsága számára itthon társadalmi felemelkedést jelentő, külföldön pedig európai szintű tanulmányi lehetőségeket teremtsen újabb évszázadokra. Enyeden kibontakozó enciklopédikus munkássága is Descartes filozófiáján alapszik.

Munkájának igazi éltető talaja és hátvéde azon-

ban a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban és Kollégiumért kifejtett fáradhatatlan, mindennapi s egész életét betöltő tanári munkássága. Érdekes megfigyelni, hogy alig tér haza külföldi tanulmányútjairól, máris egyengeti a nyomába lépő ifjak útját Európa egyeteméi felé. Pápai mintaszerű nevelő, aki további útján is nyomon kíséri tanítványait, sikeres tanulmányaiknak őszintén örül, s feltétlen bizalmával, konkrét példáival tovább tudja lelkesíteni.

A kuruc szabadságharc idején Enyed városa lángba borult, s tűz martaléka lett a Bethlen Kollégium is. Ekkor harcoltak a labancok ellen az enyedi diákok; feláldozták életüket. Ezeknek emlékét Jókai A nagyenyedi két fűzfa című elbeszélésével teszi majd minden emlékműnél halhatatlanabbá. A kollégium levéltárát, könyvtárát s egyéb értékes tárgyait a befalazott pincékbe rejtették el. Ekkor Pápai a professzorok és a kollégium ifjúságával együtt elmenekült Kolozsvárra.

A Bethlen Kollégium újjászervezésében nélkülözhetetlenné vált Pápai erélyes kormányzó- és szervezőkészsége. Az épületek újjáépítése szerény keretek között történt. Pápai a Brandenburi-dinasztiával gondosan ápolta kapcsolatait használta fel az enyedi kollégium újjáépítését szolgáló legjelentősebb külföldi segélyösszeg megszerzése érdekében. Javaslatára a kollégium elöljárósága, Teleki Sándor, Pápai, mint rektor, valamint professzortársai 1715. október 6-án kérést írtak I. György angol királyhoz. A kapott összeg kamatai állandó anyagi erőforrást jelentettek a kollégium 18–19. századi életében. Pápai tehát tiszteletet, megbecsülést és pártfogást szerzett a Bethlen-főiskolának és Erdélynek. Ismerték Angliában, Hollandiában, Helvétiaiban és Németországban mint sokoldalú tudóst, derék embert és a külföldi egyetemeiket látogató magyar tanulók jeles tanárát. Pápai Páriz Ferenc kora egyik legműveltebb embere volt, aki orvosi művén kívül több vallási és történelmi munkát írt, szótárt szerkesztett. Tanári és rektori teendőinek ellátása mellett 1680-tól kezdve egymás után jelennek meg a legkülönbözőbb szaktudományok területét birtokba vevő művei: a Pax animae – A lélek békessége, a Pax corporis (amely szavait idézve „Az emberi testnek belső Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiről és azoknak Orvoslásának módjáról való Tracta”), a Pax crucis – A kereszt békessége, Pax aulae – Az udvar békessége, és végül a Pax sepulcri – A sír békessége.

Orvosi munkájával nevét örökre beírta a magyar orvostudomány történetébe. A csupán latin címet viselő (Pax corporis), de teljes egészében magyarul írt könyvével Pápai Páriz megalkotta az első, teljes, átfogó magyar nyelvű orvosi munkát, amely 310 évvel ezelőtt Kolozsváron jelent meg.

Közérthető, ízes, világos nyelvezetével úttörő munkát végzett. Könyvét az olvasni tudó egyszerű embereknek írta. Enyedi diákéveitől kezdve külföldi tanulmányútja során jegyzeteiben megőrzött orvosi győgymódokról ír. A csodákról kimutatja, hogy valójában nem csodák, mert megfigyelnek a természeti törvényekkel és a józan ész ítéletével. Arra törekedett, hogy a betegségeket a korabeli orvostudomány alapján népszerűen közérthetővé tegye, kezelési utasításait, tanácsait jórészt házi orvosságokkal segítse elő. Felhasználta a népgyógyászat azon tapasztalatait is, amelyeket orvosként helyeselt.

A Bethlen Kollégium könyvtárában az első kiadáson kívül (1610) három példány található: az 1747-es,

1759-es és 1764-es kiadások. Az első kiadás bevezetője egy levélből áll, amelyet Teleki Mihály feleségének „Vér Judith Uri asszonynak” ajánlott:

„Valamint hogy minden közbe vetés és idestova való kapdosás nélkül Istenhez kell folyamodni egyedül, ott ahol a rendes eszköz megfogyatkozik, és a nyavalya szokatlan, és az Istennek rendkívül való ostroma;... úgy bizony ellenben mind Isten kísértőnek, s mind maga veszedelmének akarva való okának méltán mondhattuk azt, aki azt feltevé, hogy az Isten egyedül elégséges lévén minden nyavalyáknak gyógyítására, arra nézve az eszközüket, melyekre szert tehetne, vakmerőképpen elmulattya.”

A levél végén így köszön el: „Kegyelmednek Asszonyom Együgyű alázatos Szolgája Pápai Páriz Ferenc

Irtam N:Enyeden Sz.Jakab havának 24 napján, 1687. siralmas Észteendőben.”

A Pax corporis hét fejezetet („könyvet”) tartalmaz, ezek a következők: Az főnek a nyavalyáiról; A Melynek, abban a Tüdőnek és Szívnek nyavalyáiról; A Fő Némelly részeinek: Szemnek, Fülnek, Orrnak, Fogaknak, Inynek és Toroknak Nyavalyáiról; A Gyomornak és beleknek nyavalyáiról; A májnak, lépnek és a vesének nyavalyáiról; Az Asszonyi nemnek nyavalyáiról; A Hideg lelésről.

A könyv érdekes olvasmány, az egyes gyógy módok ma is alkalmazhatók. Mi csak két betegség leírásából idézünk: „A Fő fájás nyavalyáiról: Ha külső a fájdalom, csak párlással is eleit vehetni ilyen módon. Majoránát, vagy Betonikát melyet Seb-fűnek hívnak, vagy Szék-füvet, vagy Köményt, vagy Spikinárdot, vagy mindenikből, vagy amellyiket közölük hirtelen kaphatni, egy egy keveset főzzenek meg ecetben, hév új téglára csorgassák, s a fejét ruhával beborítván, annak párájával párollyák minden nap egynehányszor.”

Vagy: „igy Nyers Szapora füvet törj meg savanyu Kovással, s ha kaphatsz egy kevés Rózsaojjal vagy Rózsavizzel főve, kösd flastrom formán a fejére.

Ha nagy hévséggel a Főfájás, nyers Rúta levelet, reszelt Retket, lágy Sót, savanyu Kovászt, erős ecetet törj erősen össze, mint a pépet, ruhára kenvén a talpait kösd bé velle, igen hasznosan szijja aláfelé. Ha megszárad rajta mindgyárt újitcsad.

Jó itt Gyanta olajjal orra allyát, vakszemeit, és feje lágyát gyakorta kenni. Jó a Spikinárd olaj és, Gyanta porral gyakran a fejét füstöltni.

Barackz magot törj meg télben, Szapora fű vizzel erezd fel, fejét kösd bé vele. Nyárban roncs meg a Barackz leveleit, meg annyi Szapora-fű leveleivel együtt, főzd meg borban, kösd bé a fejét velle”

Illetve:

„A fog nyavalyájáról: Azért a melly felől a fog fáj, eresszenek abban a fülben keserű Mandula olajat. Vagy pedig a Foghagymának kifacsart levelét jó Terjékkel összeegyítván, azt eresszék fülében. Vagy csak hamarjában egy fokát a Fokhagymának tisztítsák meg jól, s azt dugják a fülébe.

Ha hévséggel vagy, csak hideg Ecetet töltsenek a fülében a melly felől a fog fáj. Egy kis Gyapotban csepencs Fahéj olajat, s tedd a fájó fogadra, s meg állítja. Igen jó hathatos erejű, azon formán elvin véle, a Camphor-olaj is.

Hirtelen csak ez is jó Meleg tejet vagy meleg vizet végy a szádba, s tarts a fogadon. Főtt vagy sült almának a kásás belét, ecetes Korpát, egy kevés Rózsa vagy Faolajat, Belénd fűnek kifacsart levét össze ele-

gyítván, flastrom formán kend ruhára, s azzal kössed a fájó orcáját.”

Az akkor még ismeretlen kórokozótól előidézett szörnyű járványok állandóan fenyegető árnyékában élő nép és orvosa számára halálosan komoly dolog volt a Pax corporis minden szava. Pápai Páriz idejében, Erdélyben nagyon kevés volt az orvos, gyógyszerár is csak néhány nagyvárosban működött, a falvak és kisvárosok népe nélkülözött minden orvosi ellátást. Falun bábák, népgyógyászok, vásári gyógyszeresek „kezelték a betegeket.” Ezzel szemben a Pax corporis házi orvosi útmutató gyanánt biztos segítséget nyújtott, amikor nem volt elérhető orvos. Ez magyarázza meg óriási népszerűségét, elterjedését, tizenegyszeri kiadását.

A Pax Corporis mindenekelőtt szerzőjének az előszóban kifejezett filozófiai állásfoglalásával vonta magára a figyelmet.

Életében sok nehézség, megpróbáltatás érte – pestisjárvány, a Rákoczi-felkelés éveit alatt a kuruc-labanc csaták pusztítása, melyek miatt el kellett menekülnie. Végül visszatérhetett szeretett városába, ahol 67 éves korában 1716. szeptember 10-én hunyt el. Jelképes sírja ott áll a nagyenyedi református temetőben.

Az életrajzíró Bod Péter a Magyar Athenasban (Szeben 1767) méltán írhatta Pápai Páriz Ferencről, hogy „...az orvoslás mesterségében merő Esculapius, hasznos ember, kinek szép hire neve mindenkor fenn léssen Erdélyben”.

Amit mondott, „valósággal és cselekedettel” szolgálta és hirdette népe jövődjét és szabadságát.

„Háborúban békét hozok. Erdély ifjai tartsák
Égve szövőtnékemet mély sírbanoltam alatt.
És te, jövőd, hálátlan ne legyél, ne feledd el
Gond terhelte szemem. Látod, ilyen voltam.”

Pápai Páriz Ferenc – Inter bella fero pacem

PÉCZI NUSI
HÄRTLEIN JÜLIA

Tízéves a Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány

Táblákon, pannókon képek, újságkivágások, plakátok, ez a mi 10 éves tevékenységünk sum-mázata. A sors úgy hozta, hogy – ahogyan a Heltai Alapítványról ma is állítják – egy kissé rendhagyó intézménye az erdélyi magyar közösségnek, könyvtári-közművelődési életünknek.

Rendhagyó volt az is, ahogyan elkezdtük a tevékenységünket. A 90-es évek elejének eufóriájában egyre-másra jelentek meg újabb és újabb egyesületek amelyek bejelentették a tevékenységüket és felsorolták, hogy mi mindennel fognak foglalkozni. Ez ismerős a Kárpát-medencében mindenütt. Aztán ha most számba vennénk, hogy mi mindennel foglalkoztak azóta mindabból, amit meghirdettek, biza eléggé hiányos lenne a vállalások teljesítésének listája. Nos, a Heltai Alapítvánnyal kapcsolatosan az a lelkes csapat, amely azt létrehozta, ugye az EMKE Könyvtári Szakosztályának alapítványaként, úgy gondolta, hogy legyünk rendhagyóak és egyszer csináljunk meg valamit és akkor jelentsük be, az eredményre alapozva, hogy mi ilyenekkel fogunk foglalkozni. Nos ez úgy történt ennek szellemében, hogy 1992. február 1-én a Pillich Katalin vezette fáradságos munka, magyar polgári és könyvtáros szakmai összefogás eredményeként összeállt a gr. Mikó Imre Könyvtár amelynek tízéves működését ünnepeltük 2002. február 1-én. Ez a könyvtár indította el az alapítvány tevékenységét, s ez a könyvtár nem jöhetett volna létre anélkül, hogy az akkori OSZK vezetőségében ne lett volna egy Szenté Ferenc, akire sajnos hiányában kell emlékeznünk, és ne lett volna egy Kölcsény Alapítvány, amely első perctől fel ne vállalta volna a Magyarországhatárain túlra történő könyvtártelepítést, könyvtári állomány-kihelyezést, amivel végül találkozott a mi szándékunk, ezzel a jötevé

akarattal, amelyért köszönetet mondva átnyújtom Rády Ferenc úrnak, az OSZK jelenlegi vezetőségi tagjának, főigazgató helyettesének évfordulós emléklapunkat.

Nem lehetnénk ebben az ingatlanban, ebben a Heltai-bunkernek nevezett pinceklubban, ha létre nem jött volna Budapesten a Határon Túli Magyarok Hivatala, annak első elnökeként Entz Gézával, aki támogató lelkesedéssel az akkor még rendhagyó polgári törekvésnek számító ajánlatunkat, kérésünket, hogy itt Kolozsvárott, a diákváros tövében, egy kulturális, szellemi, könyvtári központot hozzunk létre. Most, tíz év múltán köszönettel kell visszagondolnunk támogatására, arra, hogy a HTMH azóta is mellettünk volt, amiért C. Tóth János úrnak, aki megtisztelt ezen intézmény részéről, átnyújtom emléklapunkat. És ugye, az Illyés Közalapítvány léte és támogatása nélkül ugyan-csak nehezen lett volna bejárható az az út, amelyet megtettünk. A tíz év alatt kapott sokmillió forint támogatásért ugyancsak emléklappal mondunk köszönetet, amelynek átadására Pomogáts Bélát kérem meg, aki egyben az alapítvány kurátoraként és képviselőjeként is jelen van ünnepi rendezvényünkön. Az alapítvány részéről mindenképp nevesíteném Bátay Tibort is, az egykori, a kezdeti irodavezetőt, kezdeti önszervező, intézményalapozó munkánk támogatásáért.

Végül, de nem utolsó sorban, nem lenne Heltai Alapítvány, vagy nem ilyen lenne, ha 1991-ben nem alakul újra az EMKE, annak nem alakul egy könyvtári szakosztálya, amely végeredményben e polgári intézmény kezdeményezője és létrehozója. Köszönettel tartozom Kötő Józsefnek, akkori főjegyzőnek, jelenlegi EMKE-elnöknek, de ezentúl annak a partnernek, aki a születésnek, az alapításnak nehéz pillanatai-

ban is együtt van velünk, megosztva a problémáit ennek a rendszernek, és ezért az emléklap átnyújtása több annál, mintha csak egyszerűen az EMKE jelenlegi elnökét köszöntené.

Nem a mi ünneplésünkre gyűltünk össze, nem saját ünneplésünknek alkalmát kerestük, s valahogy a polgári elv sugallja azt és nem valami álszerénység, szabadkozás, de a jószándék csak elindíthat folyamatokat, siker akkor övezi igazán, ha találkozhatnak mások szándékaival, ha mások szándékai hitelesítik ezt. A mi misszióink az indítás és a tóba való kavicsdobálás volt, és ez marad is, erdélyi vidéki és kiségiós szervezetek, amelyek megtalálták és elfogadták a partnerségünket, ha nem lett volna 4 000 ember, aki bejön a könyvtárba olvasni, akkor hiábavaló lett volna az a szándékunk, hogy Gr. Mikó Imre Könyvtárat hozzunk létre. Ez esetleg rögeszme maradt volna... Hiába hirdettünk nyelviskolát, ha nem nyitná be senki az ajtót a nyelvtanulás igényével, s végül hiába tartanánk nyitva a Heltai Kávézót is, ha oda senki be nem tévedne. Tehát ezek a dolgok, kikínálások egy polgári világban értelmetlenné válnának, bármilyen jószándékú ötletekként fogalma-

zódhatnak is meg, ha nem övezi őket egy polgári együttműködés akaratja, igénye. Mi igazából azért tartozunk hálával a sorsnak, hogy az ötlet amellyel indultunk, valóban találkozott mások szándékaival, igényével, elképzelésével, s ha szabad így fogalmaznom: használhatóak vagyunk. Ez élteti tulajdonképpen a rendszert, ez hitelesíti mindennaposan. Mint ahogyan Kárpát-medencei rendezvényünk is ötlet maradt volna, értelmét veszített ötlet, ha egyetlen meghívott sem jön el, fogadja el a meghívást. Ha csak a kezdeményezők ülnek körül az asztalt.

Amikor azon tanakodtunk, hogy hogyan is kellene viszonyulnunk ehhez a 10 éves Heltai-évfordulóhoz, mi lenne a legtalálóbb megemlékezés, akkor gondoltunk arra, hogy egy könyvtári-közművelődési fórumot szervezzünk, amely három irányban célozhatja meg partnereinket.

Az egyik azoknak a köre, akik támogattak, akik tulajdonképpen ezt az egész rendszert megalkothatóvá, működtethetővé tették, mint támogató alapítványok, egyesületek, amelyekkel együttműködésben az elmúlt tíz évet leélhettük.

A másik kétségekívül azoknak a civil szervezeteknek, egyesületeknek a köre, amelyeknek talán például is szolgálhattunk valamelyest, vagy amelyekkel azért találkoztunk, mert hozzánk hasonló dolgot indítottak el, hasonló célokat szolgálnak. Így jöhetett létre

egy partneri kör, amelynek lassan már közel ötven erdélyi szervezet a tagja, s amelyek közül azon partnereinknek, barátainknak kínáltuk ki a részvétel lehetőségét, akik kisregiói misszióként ugyanazt teljesítik, aminek a képviselőiben mi a tíz év alatt akarva-akaratlanul erdélyi kapcsolattartó központtá fejlődöttünk.

A harmadik kör azon intézményi partnereink köre, amelyek saját, határon kívül került régiójában hozzánk hasonló könyvtári-közművelődési központokban dolgoznak és dolgoznak, ilyeneket működtetnek.

Ez az a kör, amelyben együtt voltunk, s amikor a találkozót témáját meghirdettük, s azt mondtuk, hogy legyen az a könyvtár szerepe a polgári önszerveződésben, akkor érthető módon egy kicsit magunkra is gondoltunk arra, amiben a mi tíz éves munkánk eredményei például szolgálhatnak, nevesen azt, hogy ez az évtizednyi idő azzal telt el, hogy itt a két héttel az alapítványnál hamarabb megnyílt a Gr. Mikó Imre Könyvtár árnyékában és bázisán egy ennyire szerteágazó közművelődési, szellemi támogató és ösztönző tevékenységet tudunk kifejteni.

Tehát ez egy példa! Nyilvánvaló a szerepe a témaválasztásban, hiszen a jövő elképzelhetetlen önszerveződés nélkül és most már tíz év tapasztalatából tudjuk, hogy a könyvtárnak valós szerepe lehet ebben a fajta önszerveződésben.

Könyvtár és autonóm önszerveződés

Ha már emlékezünk, emlékezünk arra is, hogy tíz évvel ezelőtt hogyan indult be az erdélyi magyar közösség önszerveződése, ennek az első időszakára, a totális önszerveződés idejére vonatkozik. A Heltai Alapítvány tíz évének, szervezeti életének tanulságait összefoglalni úgy lehet, ha szervesen illesztjük kisregiói, a helyi érdekek megfogalmazódása, az ez által gerjesztett helyi és országos szintű polgári önszerveződés, a nagyközösségi érdekek és az ezek kielégítését felvállaló szervezetek megjelenéséhez.

Mindnyájan emlékszünk rá, hiszen átéljük, a határon innen és túl egyaránt, egész Közép-Európában, a Kárpát-medencében, hogy szinte varázsütésre létrejött az erdélyi magyarságnak egy mamutszervezete, amit RMDSZ-nek neveztek el, Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek. Több kezdeményezés előzte meg, helyi és regionális, közöttük például a Kolozsvári Magyar Demokraták Tanácsa, de valamennyi, végeredményben hasonló céllal, az erdélyi magyar közösség egészének újjászervezésére, teljes érdekképviseletének ellátására.

Mindnyájan átéljük, a román többség a legnagyobb döbbenettel élte át, hogy alig néhány hét alatt az RMDSZ-nek mintegy 600 ezres taglétszámú óriásszervezete alakult ki Erdélyben, egész Romániában, amely felvállalta az erdélyi magyarság közösségi újjászervezésének, politikai és közösségi érdekképviseletének valamennyi feladatát. Az önszerveződési folyamatnak erre a kezdeti, eufórikus állapotára a totális és globális elvek, célok, megoldások megfogalmazása volt a jellemző. Az együtt egymásért elvét meghirdetve, mindent átfogó, totalitásban képzeltek el a magyar közösség megújulását, megújítását, mert a kommunizmus totalitásából szabaduló közösség miként is tudta volna másképp elképzelni jövőjének szervezését? Ez a totális RMDSZ az elmúlt tíz évben nagyon sok szempontból differenciálódott, az igények, emberi és közösségi elképzelések artikulálódása szerint. Egy természetes folyamatként ez a differenciálódás, az első hónapokban – már akkor is figyelmeztetőleg – a regionális másságokat hozta felszínre. Akik

átélték, tudják, de akik nem élték át, azok is elképzelhetik, hogy már első „szabad” találkozóján az erdélyi magyar közösség képviselőinek milyen hangsúlyosan megfogalmazódtak a közös dolgok mellett a Partium, Közép-Erdély, Székelyföld vagy Bánság, a dél-erdélyi szórvány magyar élethelyzetének történelmi különbözőségei, sajátos regionális problémái. Ezeket nagyon nehéz volt egy szintre emelve, közös nevezőre hozva értelmezni, kezelni, egyszerre képviselni. Ugyanakkor más szinten is megjelent a hangok különbözősége. Kiderült ugyanis, hogy a tömbmagyarság, a szórvány, vagy az önmagáért kétségbeesetten küzdő diaszpóra más és más problémákkal küzd, más és más célokat fogalmaz meg, vagy ugyanazon célok más és más hangsúlyt nyernek, a differenciálódás első jeleiként.

Aztán következett az a pillanat, amikor az RMDSZ-nek, röviddel megalakulását követően, meg kellett küzdenie azzal a nagy problémával, hogy politikai szerepet vállal, vagy megmarad egy közösségi, polgári érdekképviselői ernyőként. Nyilván a 89. decemberi eredményeket alig öt hónapra követő parlamenti választások, majd az önkormányzati választások eljöttével az RMDSZ-nek, mint totális szervezetnek, hangsúlyozottabban fel kellett vállalnia a politikai képviseletet. Ez meghozta a másik nagy, még mindig felső szintű ellentmondást, amelyből a mai napig is nehéz kikeményezni, ti. a politikai és nempolitikai képviselet közötti ellentmondást. Állandósuló problémája ilyen totális szervezeteknek, hogy hogyan találják meg a kettő közötti arányokat.

Egy harmadik dimenziója a totalitás differenciálódásának, hogy a politikain belül, amely túlhangsúlyozódott és parlamenti, önkormányzati szerephez jutatta a magyar közösséget, ami többségi helyzetben a saját dolgok kézbevételezt is jelenti, máshol viszont formalizálódó jelenlétet hozott az önkormányzatokban, jelentett kormányzati szerepvállalást is, nos, ezen a politikai szerepvállaláson belül a differenciálódás érthető és természetes módon juttatja felszínre az ideológiai másságokat. Megjelentek a platformok, amelyek az RMDSZ-t egyre inkább egy kisebbségi parlamentarizmus

működési elve felé terelték. Ezekkel együtt, a belső politikai konfrontáció, platformok szerinti és azokon kívül álló oligarchikus érdekek, amelyeknek a konfrontációja ugyancsak megosztó tényező.

Az önkormányzati funkció révén egyre hangsúlyozottabban jelentek meg az előbbiekkal párhuzamosan azok a helyi és regionális érdekek, amelyeket a helyi és regionális (megyei) önkormányzatokban kellett képviselni, és ahogy ezek megfogalmazódtak, úgy fogalmazódott meg ezek képviseleti felvállalása is.

Mélységében az artikulálódás azt hozta, hogy az országos, a nagypolitikai ambíciók és érdekek mellett egyre hangsúlyozottabban jelentek meg és épültek be a közösségünk életébe a regionális és helyi érdekek is, amelyek nyilvánvalóan a sajátos útkeresésünket is elindították, és legkülönbözőbb szintű értelmiségi és nem értelmiségi körök kezdtek el kereteket is kidolgozni, ezeknek a különböző érdekeknek a megjelenítésére és érvényesítésére.

A politikaival párhuzamosan a polgári önszerveződés is beindult, érthető módon ahogy az RMDSZ a kényszer hatása és sodródása alatt is a politikai szerepvállalás túlhangsúlyozására kell gondoljon, ezzel párhuzamosan a nem politikai érdekek képviseletében egy hiátus keletkezik, és erre a közösség megadta első válaszait is. Érdekes módon, még mindig a totális megoldások a fontosak, az első szervezetek (Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége, EMKE stb.), amelyek 90–92 között megjelentek, országos szintűek, az egész magyar lakta régióban gondolkodóak voltak, értelemszerűen nagyrégiós célokat maguk elé tűzve. Ennek magyarázata az, hogy először a csúcsertelmség szintjén azok a nagyközösségi szándékok, összközösségi célok fogalmazódtak meg, amelyek az egész erdélyi régióra vonatkoztak.

Az első kezdeményezői az első nempolitikai képviseleti intézményesülésnek a csúcsertelmség karizmatikus személyiségei voltak, akik egész Erdélyben, egész régióban gondolkodva megpróbálták saját szakterületükön egy polgári keretet kialakítani és megalapozni, amely azután felülről-lefele kísérelte meg saját erdélyi hálózatát kiépíteni, létrehozva a megyei, települési fiókegységeket, több-

nyire az országos célok, törekvések helyi érvényesítésének céljával. Ezen szervezetek többnyire a Trianon előtt vagy a két világháború között alakult, majd 45-ben, államosításkor megszüntetett magyar intézmények újjáélesztését jelentik, tehát valamikor létezett, történelmi időkből életünkbe visszaemelhető nem kormányzati szervezetekről van szó.

A Heltai Alapítvány e tekintetben azért rendhagyó, mert egy polgárházban, mindenféle előzmény nélkül, egyszer csak létrejött. Olyan formában, hogy nem függött saját történelmi előéletétől és nem függött attól sem, hogy kik azok, akik értelmileg, vagy történelmi szakmai értelemben azonosulni tudnak egy valamikori intézményi elődnök az emlékével. Rendhagyó volt olyan szempontból is, hogy nem rendelkezett egy historikus hitelesítésnek az eszközével és ajándékával, hiszen őt nem hitelesítette még a működése megkezdése előtt az, hogy valamikor létezett, milyen személyiségek voltak a vezetői, kik írtak róla. A Heltai Alapítványt egy előzmények nélküli intézmény példaként tartjuk fontosnak, mert a másolhatóság polgári elvét képes ajánlani a magyar polgároknak. Példája annak, hogy ott, ahol semmi nem volt, ahol hírmagja sem maradt egykori magyar közéletnek, kultúrának, önszerveződésnek, ott is elindítható, hozzánk hasonlóan, ugyanolyan lépésekben, ugyanaz az építő folyamat. Tehát a másolhatóság elvét követi életünkben és azok a partnereink akikkel minket Erdélyszerte, Nagybanától Csernakeresztúrig vagy Érmihályfalvától Görgényüvegcsúrig összehozott a sors az elmúlt 10 év alatt, talán pontosan abban látták a velünk való együttműködés nagyobb esélyét, mert könnyebben tudták hozzánk mérni magukat, könnyebben váltunk másolhatóvá a számukra. Az előzmények nélküliség a másolhatóságnak a lehetőségét is behozta, mint a Heltai egyik jellemzőjét.

Miközben a Bukarest központúság helyett közösség központúságban gondolkodók, a jövő nagyobb esélyét a politikai és államhatalomba beépülés helyett inkább az autonóm önszerveződésben látók, vagy csak úgy egyszerűen a központi RMDSZ-irányultságból és -hatalomból kiszoruló a fentről lefele szerveződő szak-

mai vagy kulturális szervezetek sorát hozták létre, ezzel párhuzamosan és ettől viszonylag függetlenül elindult egy alulról szerveződő magyar polgári intézményesülés is. Ez utóbbit mindenképp előtti a helyi és kistérségi közösségi érdekek, gondok, igények tudatosulása gerjesztette. Továbbá az a felismerés, hogy ezek csak nehezen, a törekvések lényegét érintő kompromisszumok árán, vagy még úgy sem építhetők be az erdélyi nagyszervezetek cselekvési programjába. A szabad(abb) cselekvés első nehéz esztendője elég volt ahhoz, hogy kiderüljön, mennyire igaz az a polgári elv, hogy helyi kérdések, igények, törekvések megoldásában csakis helyi önálló intézményi keretek, polgári szervezetek képesek igazán hatékonyan tenni. A nagyok dolga, ha valóban közösségileg és nem csupán oligarchikusan elkötelezettek, hogy megtalálhatóak legyenek, fejlettebb és magasabb szintű információ-áramlásban integrált apparátusukkal a tájékoztató, kapcsolatteremtő, forrásképzésben és lebonyolításban segítsenek. Nem rátelepedjenek, hanem lehetőségeik szerint segítsenek! Mert tíz év alatt fent is megtanulható lett volna, ami lent nyilvánvaló, az ugyanis, hogy helyi motiváció nélkül nincs hatékony, hosszú távú helyi megoldás.

Volt még egy (kis)közösségi tapasztalat, amely főleg szóróanyagban és főleg az ez első önkormányzati ciklust követően kristályosodott ki, s a helyi polgári intézményalapítást ösztönözte. Rá kellett döbbsennie a magyar kisközösségnek, hogy a minél több tanácsos bejuttatása a helyi önkormányzatokba jelenthet ugyan statisztikailag nagyközösségi, ha úgy tetszik politikai sikert, de (főleg a számszerű kisebbség helyzetében) még nem garanciája a helyi magyar közösségi törekvések érvényesítésének. Ilyen helyzetekben a létrehívandó polgári intézményi kereteknek nemcsak a hivatalos oktatási, kulturális, szociális stb. Intézményeket kiegészítő, hanem azokat helyettesítő funkciókat is fel kell vállalniuk, ha a magyar kisközösség életképességét meg kívánja őrizni az örökölt élettérben. E kisközösségi polgári szervezetek igénye és szükségszerűsége egyre szélesebb körben nyilvánvaló. Létrejöttük segítése, működőképességük fejlesztése azonban a fenti gyakran a források

lefölözésébe, értelmiségük és fontosságuk túlhangsúlyozásába felejtkező, úgynevezett ernyőszervezetek támogatása nélkül nehezen elképzelhető. A nagy szervezeteknek szükségszerűen koordinációs funkciókat kell felvállalniuk, saját holdudvarba vonva a helyi intézményeket. A bontás pedig, hogy ne dőljenek be bármilyen értelmiségi varázsnak, hanem mindenképp előtti egymással szövetkezve, egymástól tanulva keressék meg azokat a fenti partnerségeket, amelyek őszinték és őket szolgálják. Magyarán „lentől felfele” szerveződjenek, akár egymással szövetkezve céljaik megvalósítását szolgáló ernyőszervezet, koordinációs szint kialakításában. Ami egyben azt is jelenti, hogy válogassanak kritikusan a fenti kínálatból. Noha EMKE-szakosztályból szerveződöttünk és már indulásunkkor regionális célt is fogalmaztunk meg akkor, amikor a Gr. Mikó Imre Könyvtárhoz hasonló könyvtárak hálózatának kialakítására tettünk vállalat, mégis úgy gondolom, hogy a Heltai Alapítvány az alulról szerveződő intézmény példája is, hiszen két bérelt szobából vált tevékenységének keretétül szolgáló ingatlan birtokosává, ötezer kötetről növelte 60 000-re könyvtárának könyvvállományát, a semiből fejlesztette ki infrastruktúráját. Nem valahonnan ide, a Kolozsvári Mikó utcában ejtőernyővel lepottyantott dolog, nem minden oldalról hitelesített rendszerként indult, hanem a minimumszintről, lépésről-lépésre bővítettük infrastruktúráját, állományát, tevékenységi körét, kapcsolatrendszerét, alulról szerveződve, önmagát, mint polgári mintát, munkáját és kapcsolatait keresztül hitelesítve. Mennyire tudta magát érvényesíteni, talán az bizonyítja a legjobban, hogy itt aggodó szemek, olvasó szemek és fülek érzékenyen reagáltak arra, hogy itt pillanatról történik valami. Olyan kérdéseket fogalmaztak meg, hogy hogyan is tudtuk ennyi mindent kitalálni? Hogy is tud nálunk ennyi minden történni? Persze nyilván van aki többet ér el, van aki kevesebbet. Nos a mi soktevésünk titka, hogy nem mi találjuk ki, nem mi csináljuk! A nyitott hely elvét érvényesítve mi igazából befogadó rendszer vagyunk. Egy polgári intézménynek ugyanis, meggyőződésem, hogy nem a polgárok helyett kell csele-

kedni, hanem a polgárok ötletei iránt kell érzékenynek lennie. Mi annak adtunk teret, amit a polgárok találnak ki, amit ők tartanak fontosnak, amit ők igényelnek. Ez a fajta szabad hozzáférhetőségi elv az, ami ide annyi féle programot becserkészett, hiszen száz fős apparátus sem lett volna elég ahhoz, hogy mindazt, amit tíz év alatt megszerveztünk, önértől elérhettük volna. Igazából mi befogadói, helyadói lettünk egy sor emberi törekvésnek, ha sikertelenül mutatkozott meg először akkor gyakorlatilag másodszor nem jelentkezett, amennyiben sikeres volt akkor lehet, hogy tizedik alkalommal már bejegyezte a saját jogi keretét s akkor már azért nem volt gondunk vele. De elindítottunk még egy intézményt. Nyitott helyként kívánunk működni s a szabad hozzáférhetőség elvének érvényesítését szolgálta az is, hogy arra törekedtünk, minél szélesebb körben tudjanak a létezésünkről az emberek, hogy horizontálisan közvetlenül minél könnyebben érkezzenek el azon intézmények, amelyek velünk együttműködni kívánnak. Aki hozzánk el akar jutni, nem kell semmilyen felfolyamodási számlátrát megmászni, az együttműködés ugyanakkor részünkről nem kegygyakorlás. Ebből az is következik, hogy mi nem általában vagyunk a magyarság egyik intézménye, hanem azok partnere vagyunk akik megkeresnek. Nem messianisztikus módon kívánjuk önmaga helyett (és úgy általában) megváltani az erdélyi magyarságot hanem azokat igyekszünk segíteni akik önmagukat akarják megváltani.

Amiről talán a legkellemetlenebb szólni az az önfenntartási elv. Az a hol a piros itt a piros játék, amely a munkaidőnknek szinte 80-90 százalékát tölti ki, s ami bennünk akik ezt csináljuk a legnagyobb kételyeket támasztja azzal kapcsolatban, hogy vajon most önmagunk fenntartásával foglalkozunk, vagy céljaink megvalósítása az elsőrendű szempont. Hogyha az ember ilyen nagy mértékben az anyagiak megszerzésével van elfoglalva önkéntelenül lelkiismeretfurdalása lesz azzal kapcsolatban, hogy vajon az alapvállalással hogy állunk, a polgárokért valóssággal hogyan is állunk? Vajon nem csupán az anyagiak hajhászása fontos, nem csak azért fontos a be-

iratkozó olvasók vagy a nyelvviskolába beiratkozó diákok száma, mert ettől (is) függ, mennyire lesz biztosított a gáz-, víz-, villany-számla kifizetéséhez anyagi háttér, hanem azért is örülünk vagy elsősorban azért örülünk számunk növekedésének, mert ez egyben azt is jelenti, hogy több polgárt tudtunk megszólítani. Ez végül is egy belső skizofrénia, mindenki, aki polgári szervezetet működtet, vagy ilyen működtetését álmodja, annak számolnia kell ezzel. Mindemellett én azt gondolom, hogy itt erdélyi körülményeink között, de lehet, hogy nem csak itt és nem csak erdélyi körülményeink között ennek a fajta önszerveződő intézménynek a saját tevékenysége fejlesztésében, bővítésében felső korláttal kell számolni. Miközben a mások partnerségének ajándékaként egy viszonylag jelentős, immár európai kisebbségek fele is jelzéseket kibocsátani tudó központjává fejlődöttünk a magyar kultúrának, én azt hiszem tudomásul kell vennünk, hogy a jelenlegi gazdasági, forrásképzési lehetőségeink között az erdélyi magyar közösség polgári mentalitásának szintjén az anyaországi támogatások mértékének és az azokat elosztók szubjektív minőségének közösség-, illetve intézménystratégiájának, politikai érdekeltiségének szintjén vannak olyan anyagi korlátai a működtetésnek amelyem már egyáltalán nem a teljesítménytől vagy teljesítőképiségtől függenek. Ezeket a korlátokat nem léphetjük túl, mert akkor szükségszerűen önmagunkba bonyolódunk és egzisztenciálisan ellehetetlenül.

Mindezt persze felveti azt a gondolatot amelyet a normatív támogatás elveként szokás emlegetni. Ez a határon túli magyar közösségi intézményeket, szerepük fontosságuk szerint juttatná bizonyos állandó költségvetési finanszírozás lehetőségéhez. Annak tudatában, hogy objektív elbírálási szempontok a világon szinte sehol a kommunizmus által elkorcsosított lelkületű, fertőzött Közép-Kelet-Európában, magyar nagy- és kisközösségi életünkben annál kevésbé működnek, persze ez a normatív támogatási gondolat is felemás formát ölthet a gyakorlatban. Én most nem támogatást sóvárgóként, hanem civil intézményt építőként mondom, hogy egyfelől nyugodtabb, eredményesebb munkavégzési lehetőségét biztosítana számunkra.

Bizonyos százalékban levenné a vállunkról egy ilyen adomány a költségek fedezésének gondját, s közvetve hozzájárulhatna ahhoz is, hogy szakmailag fejlettebb, elkötelezettebb munkatársi körrel számolhassunk. Másfelől ugyanazon polgári elvvel szemben szólna ez a fajta vágyakozás ami éltet minket. A szabad cselekvés esélyét adnánk föl azáltal, hogy valakitől hangsúlyos támogatásként fogadnánk el normatív összegeket. Mindamellett, hogy nagyon jól jönnének azok, de egyben a külső befolyásolás lehetőségét teremtenék meg. Fennáll a veszélye annak, hogy politikai szervezetek, nagyvállalatok fele, bármilyen állami vagy nem állami nagygazdálkodóval szembeni túlzott elköteleződés kényszerű függősége alakuljon ki.

A szabad cselekvés pénzügyi gondja és a normatív támogatással járó függőség veszélye az a két véglet, amely között, faltól falig ütközve, vergődik egy magunkfajta civil szervezet. Nagyon szeretne anyagilag biztonságosabb helyzetet, viszont félt, hogy ez lemerevítheti, fejlődésében lelassíthatja, ötleteiben szegényítheti a rendszert. Ugyanakkor olyan irányból is fenyegethet a túlzott elkötelezés veszélye, amilyen irányban nem szeretne túlzottan elköteleződni.

Számunkra elvvé vált az, hogy a könyv nem azért fontos elsősorban, hogy azt valahol is hányan olvassák. Egy fantasztikus felismerés az, amelyre ez az évtized vezetett minket, hogy a könyvek, mint anyanyelvi kultúra és identitás hordozójának, van egy olyan féltis-értéke, amely a könyvet szinte predesztinálja arra, hogy a kulturális intézményépítés, a civil önszerveződés gerjesztőjévé váljon. A Heltai Alapítvány számára ez volt az elmúlt tíz év legnagyobb tapasztalása, ha tetszik, élménye. Bármely lelkes vidéki könyvtár, könyvigénylő számára az a válaszuk, hogy amennyiben a fogadókészség minimálisan adott, van egy megfelelő helység, van egy könyvtárosnak kiképezhető személy, van egy civil szervezeti (egyházi vagy világi) helyi jogi keret, akkor rövid időn belül ott lehetnek a könyvek. És akkor a feltételek az esetek nagy többségben kialakulnak. Lesz helység, könyvespolc, könyvtáros, intézményi keret, és lesz mindezek előteremtésére helyi polgári ada-

kozókedv, vállalás. Anélkül hogy ez tudatosult volna, elindult csíráiban egy önszerveződés. És amikor megérkezett a könyvtári szállítmány, a falu vagy bármely kis-közösség ezáltal is hitelesítve láthatta a lelkes kezdeményezőket egy olyan mókuserékbe, amelyből aztán nincs kiszállás. Mert a polgári önszerveződés egy ilyen mókuserék! Egy idő után pályázni kell a költségek fedezésére, a könyvtáros javadalmozására, infrastrukturális fejlesztésre, közösségi rendezvényszervezésre és kapcsolattartásra. Általában mindarra, amit gyűjtőszóval kultúraszervezésnek szokás nevezni. A könyv révén lesz egy telefonszám, faxvonal, e-mail hozzáférhetőség, amelyen keresztül nyitni lehet a világra, s amelyen keresztül az addig legnagyobb elszigeteltségben élőkhez is egyre közelebb hozható a külvilág.

A könyvnek ezt a funkcióját láttuk és látjuk fontosnak, s abban a partneri körben, abban a holdudvarban, amelyben az alapítvány dolgozik, alapvetően ezt a funkciót is szánjuk a könyvnek. Nem arról kérünk elsősorban beszámolót, hogy hány olvasója van a kihelyezett könyvállománynak. Vitatható talán de én látom itt és most a jelenlegi erdélyi (és nemcsak erdélyi, hanem általában határokon kívüli) magyar közművelődési önszerveződésben a könyvnek ezt a közösségsszervező és intézménygerjesztő funkcióját, mert lehet, hogy az olvasás, a kultúrákörözítés, információtovábbítás szempontjából jelentős mértékben funkcióját veszítette, vagy veszíti, de a közösségépítés szempontjából megmaradt egy olyan erős szimbolikája, ami igazából az intézményépítés egyik legfontosabb eszközévé avathatja. Ez alakította sorunkat is olyan formán, hogy tíz év után nehezen tudnánk eldönteni, hogy intézményünk belső életében a könyvtári, könyvtártámogatási alaptevékenység hordozza az intézményépítés, közösségépítés feladatát, vagy pedig az intézmény- és közösségépítés fontosságának egyre szélesebb körű felismerése gerjeszti könyvtárápító munkánkat. Ma már, ahogy mondani szokták nehéz lenne eldönteni, hogy a kalap hordja a fejet vagy a

fej a kalapot. És persze szétválasztani is fölöttébb nehéz volna, hiszen tíz év alatt a vállalt kisebbségi közösségszolgálatban a „Heltai-fej” és a „Heltai-kalap” se több, se kevesebb, összenőtt!! A nyelviskola, rendezvényszervezés, irodalmi kávéház, cégműködtetés a könyvtárszervező munka támasza, miközben a könyv, könyvtár, könyvadomány dolga, hogy a sokféle közösségi (és egyéni) program, életlehetőség felkínálathassék. Ezek egymás közti aránya időben és (földrajzi) térben változó. Az alapvető egyensúlyt az adja meg, hogy itt minden, ami történik, az erdélyi magyar és közép-európai identitás megőrzésének és a közművelődésnek a szolgálatában történik.

PILLICH LÁSZLÓ

UTÓHANG AZ ELSŐ ÉVTIZEDHEZ

Úgy tizenöt-tizenhat esztendővel ennek előtte roppant homályos elképzeléseim voltak az alapítványokról. Szó se róla, hallottam harangozni effélékről, tanulmányaim és kutatásaim során bele is botlottam az alapítványokba, vagy az alapítványi intézményekbe, de hogy mik is lennének, miként működnének, arról mit sem tudtam. Úgy véltem, nem álltam egyedül tudatlanságomban Erdély partjainál. Sőt tovább megyek, aligha hihető, hogy akkoriban (a nyolcvanas évek vége felé, de még a fordulat előtt) bárki tisztán átláthatta volna az alapítványok hasznát, színét-fonákját, zsigereit, hatásait.

Az meg egyenesen elképzelhetetlen volt, hogy az állam – a mindenható és mindentudó állam – kivonulhatna a művelődésből, belesüppedhetne egy jóval szűkebb fotelbe és onnan szemlélne cinikus-közhörszöket, miként haldoklik, fulladozik, csetlik-botlik a kultúra egy része: vidékek, szeletek, morzsák, intézmények és folyamatok útvesztőjében.

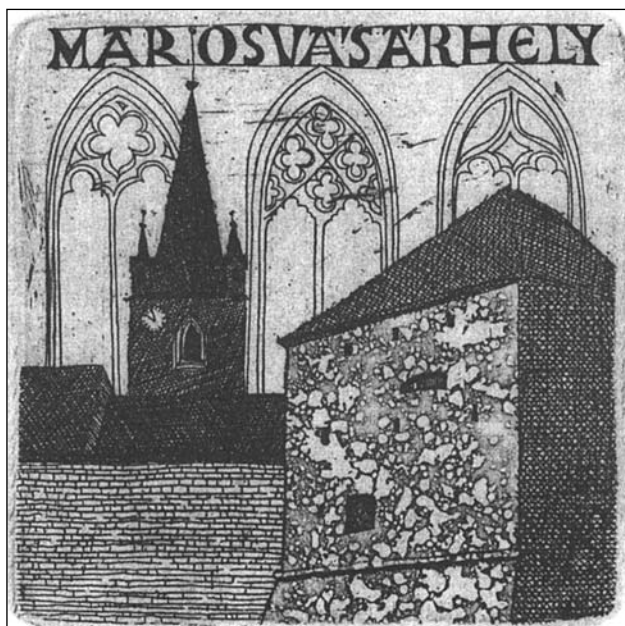
Az állam régen nem volt már te vagy én, XIV. Lajos el se merete volna mondani hírhedett maximáját, hiszen az állam csak önmagáé volt, diktált, dirigált, leintett, lefaragott, jutalmazott és büntetett, isteni attribútumokkal ékeskedett és tudatunkon pöffeszkedett.

A kultúrának pedig évről-évre el köllött szenvednie a csonkolást, a létbizonytalanságot, a leépítést, áthangszerelést, kitolást, letolást, megaláztatást, és az oktalan felmagasztalását a híg és hamis dolgoknak, a talminak és a döglött hal fürgeségével veteledő politikai kurzusnak.

Nem csoda tehát, hogy a nagy váltás kezdetén az optimizmus magasra csapott, a lelkesedés tüzeiben a bénák és sánták táncra perdültek, a vakok hirtelen

azt kiáltozták, hogy látnak, látják a jövőt, a látnokok álságos illúziókkal szárnyaltak a demokratikus porban. Minden szem (vakok és gyengén látók, elvakítottak és színtévesztők, hunyorgók és rövidlátók –

vagyis szinte valamennyien) az államra függesztettük tekintetünket, és lábunkkal még türelmetlenül doboltunk is hozzá, miközben csípőre tett kézzel kérdeztük: no, állam atyánk, mi leszen a te mecénási szereped ma-holnap-holnapután a kultúra bugyriiban, hogyan fogod támogatni a kisebbség sajátosságát, méltóságát, különvalóságát, pénzszórtó nagylelkűséged merrefelé gyarapszik, bővül, válik mindenki számára hozzáférhetővé?

A feleletek hol biztatások voltak – mint kiderült, nemcsak az ígéretek voltak üresek, hanem az államkincstár is –, hol zavarodottak (nem baj, majd jövőre, hazudtuk magunknak és a tolerancia szerepében tetszelegtünk), hol egyre gyakrabban, mind élesebb hangszíjjal – elutasítóak. Szembe röhögőek. Lesajnálóak. Vállvonogatás.

Nincs pénz, nem volt, nem lett. Nem is lesz, állítják az optimisták.

Mondták: kaparj kurta, neked is jut. Ex nihilo nihil fit. Ezt a műveltebbek jegyezték meg a klasszikus kultúra birtokában.

A kihívásokra adott válaszok szerint minősíthető társadalmunk: Mert van aki neki állt vállalkozni és hátat fordított egy darabig – úgy egy nemzedéknyi időre – a művelődésnek. Más vállalkozott és támogatásáról biztosított minden író és költőt, „kosbor szakállú festőt” és remekujjú-hangú zenészt, könyvtárakat és múzeumokat, rendezvényeket és kiállításokat, csak előbb jöjjen össze elegendő huncut garas.

Volt, aki a szerencsében, a vak véletlenben, az isteni kegyosztásban, az adományban, a potyalesésben bízott. Ők azok, akik elmentek Sztojka-falvára piramist építeni. Egyetemi karok helyett Caritást dagasztani. Legtöbbjük rajtavesztett.

Mások a hamuban sült pogácsát (lásd kulturális örökség) feldobták a hátukra és nekivágtak a nagyvilágnak, az egykori tág haza (Euramerika) másik zugába csángáltak el, s ha nem is mondták, tudtuk, hogy reájuk már csak ünnepnapokon, vakációban, rokontemetéskor számíthatunk igazán. Adójuk valahány százaléka nem nekünk dukál.

Láttunk gyors elszegényedést, nem-olvasó-mozgalmat és nincstelenséggel párosuló elkulturálát-

lanódást.

Végül akadtak – kevesek – akik belevágtak az ismeretlenbe. Alapítványokat grundoltak össze, pályáztak, kilincseltek, szerveztek és embereket gyűjtöttek maguk köré (haragosokat és barátokat termeltek önkörükbe), az éjszaka és a nappal egybefolyt. Mert dolgoztak, pályázatot, levelet, elszámolást, vitacikket írtak, verbuváltak: mikor olvasótábort, mikor táncházat, zenekart, nyelviskolát, könyvtárat, hol az egyetemmel karöltve szakkollégiumot teremtettek jövőd könyvtárosok, tanárok számára. Művelődésszervezői feladataikra senki sem figyelmeztette őket. Tették kéretlen is, amire szükség volt, van, lesz. A jövőt építették. Talán abban különböztek legtovább az átlag erdélyi magyar értelmiségitől, hogy sokkal inkább a jövőre figyeltek, mint a hátrahagyott közelmúlt sérelmeire. A talpra állás, a sokszori talpra állás ábécéjét, művészetét tanulták meg. Ami, azt hiszem, tanítható.

A Heltai Gáspár Alapítványról, a tízesztendősről szólok. Arról a kolozsvári, közép erdélyi civilszerveződésről, amely tíz éve szakadatlanul hallat magáról, amely a Pillich-házaspár és munkatársaik csapatmunkája, erőfeszítéseik, találékonyosságuk, szívósságuk révén tudott fennmaradni.

A körülmények ellen kellett játszani, nem is egyszerű. Nehezebb volt a dolguk, mint mondjuk Udvarhelyen vagy Szentgericén, de könnyebb is, hiszen az erdélyi magyar kultúra meg nem tagadható és el nem idegeníthető fővárosában alakultak meg, itt van a főhadiszállásuk, itt dolgozza ki a vezérkar a stratégiát és a taktikai lépéseket, innen indulnak el a seregek és ide térnek vissza pihenni, újabb portyák és hadjáratok reményében feltöltekezni.

A Heltai Gáspár Alapítvány tíz esztendeje Erdély élni akarásáról szól. Azokról a hűséges szolgálókról, akik jól sáfárgodtak a talentumokkal, mint a bibliai példázatban. Azokról az emberekről mutat fel tanúbizonyságot, példát, akik úgy érvényesíthették saját akaratukat, elképzeléseiket, hogy közben mindvégig másokat szolgálnak önzetlenül. Számos emberrel, közemberekkel és művészekkel, tudósokkal és miniszteriális főtisztviselőkkel, politikusokkal, szervezettel és hivatallal szövetkeztek, kapcsolódtak össze, hálózatokat működtetnek, a csatornák, vonalak, sín-párok építését és tisztogatását végzik naponta és az információk gyűjtését, áramoltatását igazgatják. Munkájuk haszna minden kolozsvári, nagyon sok erdélyi kisváros közönsége, a Mezőség és a Partium előtt evidencia. Éleny. Gyűjtemény a jövőd számára.

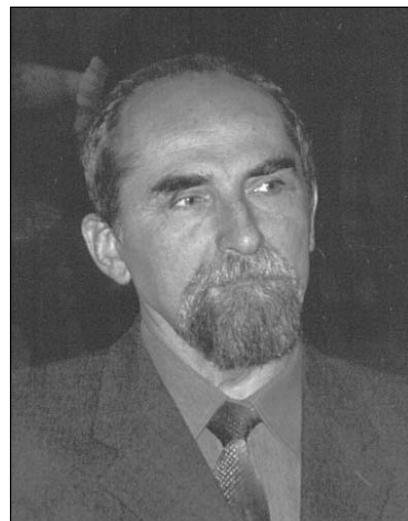
Meg kell köszönnünk a közönség, az Önök támogatását, bizalmát, a Heltai Gáspár Alapítvány működéséhez szükséges légkör fenntartását. A velünk együtt gondolkodást, működést és empátiát. A segítséget, segélyt, és okos szavakat, észrevételeket. A partneri viszony ápolását. Azt, hogy az Alapítvány nem dolgozott légtüres térben, elvont ideák rózsaszínű sivatagában.

Kívánjuk a tíz évhez újabb évtizedeket rendeljen a sors, az okos akarat, az élni vágyás és tudás. Bizonyosak lehetünk, kultúránk megőrzésének és fejlesztésének alapítványi politikája, az irány, a praxis, a szervezés és jóféle bizakodás nem vész kárba, tetté, hazává válik a házat vesztő biztonság korában.

SEBESTYÉN MIHÁLY

KOÓS FERENC. Ha életútjáról kell szólnom, azt mondom, hinnem kell az eleve elrendeltesben. Szekularizálódott világunkhoz adekvátabb stílusban azt kell mondanom: íme az átöröklés, a genetikai bekódoltság példája. Ősei között ott található az az életrajz- és emlékiratíró Koós Ferenc, aki a 19. század Bukarestjében lelkészként, tanítóként, lapszerkesztőként, közösségszervezőként példát szolgáltatott arra, hogyan kell cselekvően nyelvet, kultúrát megőrizni töredékmagyarként is. A most 51 éves ünnepeltünk zeneelemít végez, mégis matematika szakon érettségizik, nemzetközi fizika- és matematikaolimpián versenyez kitűnő eredménnyel. Villamosmérnöki oklevelet szerez, mégis kenyérkereső pályáját a bufteai filmstúdióban kezdi, s 17 művészfilm és 11 rajzfilm megszületése körül bábáskodik. Aztán valami ismeretlen erő ismét visszakanyarítja a reáliákhoz. 1979 óta egyetemi tanárként a kolozsvári Műszaki Egyetem villamosmérnöki szakán a mai napig tanít. Így őrlődött az örökölt képességeket beteljesítő pályák és a nagyobb létbiztonságot adó foglalkozások Székelyi és Kharüdiszei között, míg elérkezett az ő ideje is, s korunk hőségé válhatott. Utolsó pályamódosí-

tása megteremthette életében a szintézist: a kulturális, a művészeti véna kreativitásával rendelkező tehetséges személyiség és az esélyeket pontosan kiszámító reáltudományokat művelő szakember adottságait egyesítve építőanyagokat forgalmazó vállalkozásba kezdett, s mára a legsikeresebb magyarok között tartják számon. S ekkor teljesedik be a genetikai bekódoltság s az életpálya találkozása. Megszerzett javait nemcsak személyes boldogulásra szánja, hanem népe, közössége kulturális maga megőrzésének segítésére is. Tanár édesapjáról elnevezett alapítványt hoz létre, amelynek fő célkitűzése egy értékmegőrző könyvtár létrehozása, a könyvek itthon tartása, értékeink ápolása. A kolozsvári magyarok szívéhez oly közelálló Szentegyház utcában két könyvesboltot is üzemeltet, segítve a hazai könyvkiadás megerősödését is. Nem véletlenül mondtam, hogy korunk hőse: életmodellt testesít meg. Feltámasztva az egykori erdélyi középosztály hagyományait; amely megéltette mindenkoron az egyetemes értékeket teremtő transzszilván szellemiséget, Koós Ferenc korának, Balassit parafrázálva, vitézségből példát szolgáltatott. Mi lett volna az erdélyi kultúrából, ha nem támad-

tak volna a nagy mecénásoknak, mint amilyen Mikó Imre is volt, mindenkoron követői? Ezeknek az utódoknak a raját gyarapítja Koós Ferenc is. Mai sanyarú gazdasági helyzetünkben, kisebbségi sorsban önazonosságunkat szavató kultúránkat csak az általa megtestesített életmodell mentheti meg. Ünnepeljük hát példáját abban a reményben, hogy alakuló, gyarapodó középosztályunk megszívleli e pálya üzenetét. Köszönet e példaért újkori mecénásunknak.

KÖTŐ JÓZSEF

MUCKENHAUPT ERZSÉBET. Két szempontból is öröm számomra méltatni abból az alkalomból, hogy a 2002-es évben neki ítéltek az EMKE könyvtárosi díját, a Monoki István-díjat. Örövendek, mert egy számomra igen kedves személyről van szó, akit jó három évtizede a régi könyvvél való foglalkozás során ismertem meg és lettünk mindketten az akkor még csupán fantomcéhként működő régi könyvesek láthatatlan egyesületének elkötelezettjei. De az is öröm számomra, hogy ez a díj ezúttal éppen ennek a kevésbé látványos és ismert szakmának az elismerését is jelenti. Hiszen egyértelműen jelzi, hogy az erdélyi művelődési élet olyannyira szerteágazó területén alkalmakként azokra is

ráfigyelnek, akik nem kimondottan a szó, az írás, a hang, a kép, a játék eszközeivel hoznak újat, teremtenek maradandót. Ráfigyelnek azokra is, akik az emberi gondolkodás évszázados emlékeit hordozó Könyvet, a szellem tárgyasult formáját őrzik, mentik át az utókorra, teszik többek számára is hozzáférhetővé.

Mert Muckenhaupt Erzsébet ezt teszi hosszú évtizedek óta. S ezek alatt az évtizedek alatt egyértelműen bizonyított. Bebizonyította, hogy fáradságos munkával, konok kitartással el lehet sajátítani mindazt, amire a régi könyvvél foglalkozóknak szükségük van. Hiszen amikor frissen végzett történelem szakosként Csíkba került, nem volt felkészítve, felkészülve

arra, hogy öreg könyvekkel foglalkozzék. Pályáját sok véletlen, s a kortárs történelem számos, ma szinte hihetetlennek tűnő eseménye alakította. Itt és most csupán egy dolgot említenék meg. A második világháborút követő történesek során a többi egyházi tulajdonú közgyűjteményhez hasonlóan a csíksomlyói ferences könyvtára is a kisajátítás, felszámolás sorsa várt. Az értékromboló intézkedések elől a ferences barátok a rend könyvtárának legféltettebb darabjait befalazták. Azok a rendtagok, akik tudtak a mentési akcióról börtönbe, halálba vitték a titkot. Csak 1980-ban, majd 85-ben került sor a befalazott kincsek kimentésére. Ebben a munkában Muckenhaupt Erzsébetnek oroszlánrésze volt. Akkoriban, elgondolhatjuk, tettért nemhogy nem kapott dicséretet, hanem bizony meghurcolásban volt része. De ő mindezt vállalta, sőt felvállalta a kiszabadított könyvek további sorsának intézését is. Neki köszönhető, hogy a sokévi befalazást nagyon is meg-sínylett köteteket Bukarestbe vittek restaurálás végett, de neki köszönhető, hogy a könyvek nem maradtak végleg ott. Hazakerülé-

sük óta Muckenhaupt Erzsébet ezeknek a könyveknek a feldolgozásával foglalkozik. Többévi kutatómunkájának eredményeként jelent meg A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei című kötete, melyben összefoglalja mindazt, amit a legrégebbi erdélyi könyvörökségünkől tudni lehet. Külön fejezetet szentel a könyvállomány szakszerű bemutatásának; s ez fontos dolog, hiszen a ferences barátok Csíksomlyón összegyűjtött könyvtára az egyetlen fennmaradt középkori eredetű erdélyi magyar könyvgyűjteményünk.

Még annyit el kell mondani, hogy Muckenhaupt Erzsébet választott szakterülete a könyvkötés-történet. Ezen a területen is bizonyított, hiszen az elmúlt években egymásután jelentek meg itthon és külföldön kötéstörténeti dolgozatai. Nagy jelentősége van annak, hogy a csíksomlyói könyvanyag történeti kötéseit nagyrészt feldolgozta, megteremtve ezzel az alapját a mindeddig szinte teljesen hiányzó erdélyi kötéstörténeti adatbázisnak.

Azt az ismert mondást, hogy a könyveknek meg van a maguk sorsa, én úgy egészíteném ki, hogy

a szerencsájuk is. S ez a szerencse, a „sors bona” egyértelműen annak a függvénye, hogy az évszázados gyűjteményeket, tehát a régi könyveket kik őrzik, kiknek a kezére kerülnek. Mert ha hozzáértő, a könyv értékeinek feltárásához szükséges ismeretekkel rendelkező custos ügyeli sorsukat, akkor az nemcsak vigyáz rájuk, hanem elvégzi a bennük rejtőzködő kincsek kifejtését is. Felszínre hozza a kötetláblák, a könyvtest megannyi művelődéstörténeti és művészi értékét. A Muckenhaupt Erzsébet őrzésére bízott régi kötetek vitathatatlanul szerencsés könyvek. Kíváncsi vagyok, hogy még sok-sok éven keresztül vigyázza a rábízott kincseket, a csíkszeredai Mikó-vár dolgozószobájában tovább fejtesse a régi kötetek egyre nehezebben kibetűzhető beírásait, vegye számba az öreg kötetláblák motívumait, örvendeztesse meg a szakmát munkájáról szóló újabb és újabb beszámolókkal. Ehhez kívánok neki egészséget és folyamatosan megújuló erőt, energiát.

DEÉ NAGY ANIKÓ

Kultúrák eltűnőben

A 2002. február 15–16-án, Budapesten megtartott Veszélyeztetett kisebbségek Európában című konferencián elhangzott előadásokból összeállított könyvvel az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése arra szeretné ösztönözni tagországait, hogy tartsák tiszteletben és védelmezzék a területükön élő kisebbségeket.

Öt veszélyeztetett kultúráról szóló jelentést vitattak meg: A cigányok Európában, A jiddis kultúra, Az arománok, Veszélyeztetett uráli kisebbségi kultúrák, és A csángó kisebbségi kultúra Romániában. Az öt jelentés egymástól nagyon eltérő helyzetet ismert. Ami közös bennük, hogy a kisebbségeknek nincsenek politikai követeléseik, csak kulturális elismerést és támogatást igényelnek. Az Európa Tanács egyik célja a valódi európai kulturális identitás kialakulásának elősegítése. Európa sok különböző kultúrát foglal magába, és ezek mindegyike, köztük a számos kisebbségi kultúra is, hozzájárul kulturális sokszínűségéhez.

Különböző okokból fakad veszélyeztetettségük: előítéletek, intolerancia, diszkrimináció, idegengyűlölet a cigányokkal szemben; a folyamatos kivándorlás a jiddis kultúra esetében; az anyanyelvi oktatás, média hiányosságai valamint az asszimiláció veszélye az aromán, csángó és az uráli kisebbségek esetében.

Sajátosságaik, jelképeik gazdagítják az európai kultúrát, a cigányok pl. hasznos gazdasági funkciót

töltöttek be az európai társadalomban vándor- tevékenységeikkel, munkájukkal. Hatást gyakoroltak a zenében különböző alkotókra, az európai dzsessz fejlődésére, befolyásolták és alakították a spanyolországi flamencót. Hasonlóan, a jiddis nyelv és kultúra értéke ismert a zene területén (klezmer), a társadalmi berendezkedése kapcsán (shtetl), az irodalomban stb.

A csángó kultúra talán legnagyobb értéke, hogy a nyelvi elszigeteltség következtében megőrződött egyedülálló, archaikus népi kultúrája és művészete. Hagyományos európai mezőgazdasági módszereket, hitvilágot és mitológiai hagyományt tartanak fenn, valamint őrzik a magyar nyelv legarchaikusabb nyelvjárását.

A jelentések röviden bemutatják az adott kisebbséget, eredetét és történelmi adatokat is ismertetnek, követik népesedési mutatóik változását a 19. század elejétől.

Mindenik jelentéshez egy ajánlás is kapcsolódik, megoldási javaslatokat tartalmazva e kisebbségi kultúrák fennmaradásának eléréséhez: általános, diszkriminációt tiltó záradék bevezetése; nemzeti, nyelvi kisebbségek jogainak biztosítása; egy „a szétszórt etnikai kisebbségekkel foglalkozó laboratórium” felállítás; az anyanyelvi oktatás támogatása; stb.

KOVÁCS HAJNALKA

Veszélyeztetett kisebbségi kultúrák Európában. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Budapest, 2002

FELHÍVÁS

Az RMKE 2003. augusztus 25–27. között megszervezi a romániai magyar könyvtárosok vándorgyűlését, Illyefalván, a KIDA konferencia-központban.

A partiumi, közép-erdélyi könyvtárosok számára az utazáshoz autóbust bérélünk.

Jelentkezés 2003. április 20-ig telefonon, vagy levélben: Biblioteca Județeană Covasna – Kovászna Megyei Könyvtár, Sf. Gheorghe–Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron 14, Telefon: 0267-351609 (Kiss Jenő, illetve Cs. Benedek Csilla), e-mail: biblio@mk.cosys.ro, vagy kissjeno@mk.cosys.ro.

Résztvételi díj 300 000 lej, az autóbusszal utazóknak 400 000 lej. A pénzt május 20-ig szintén a fenti címre kérjük küldeni.

A Hargita és Kovászna megyei könyvtárosok a megyei könyvtárak szakirányítójánál, illetve az igazgatóságokon jelentkezzenek.

Kérjük az RMKE tagjait, hogy 2002 évi tagsági díjak kifizetését (35.000 lej) a jelentkezési díjhoz hasonlóan intézzék.

Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek * Hírek *

* Magyar Könyvtárosok Egyesületének olvasószolgálati szekciója és a Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesületének harminc tagja 2002. november 3–8. között konferenciát szervezett Csíkszépvízen: A könyvtárak szerepe az ifjúság tanulmányában és olvasóvá nevelésében címmel. A szakmai előadásokat, a tapasztalatcserét néhány sikeres kiadó–író–könyvtáros-találkozó színezte. Ferencz István költő, a Székelyföld folyóirat főszerkesztője, Gagy József, Oláh Sándor, Hermann Gusztáv tudományos kutatók a közel-múltban megjelent köteteiket mutatták be.

A két könyvtárosszervezet harmadik közös rendezvénye ismét hasznosnak bizonyult, további közös munkára ösztönözve a szervezőket.

* November 22–25. között a RMKE ugyancsak Szépvízen a Biblis-program létrehozói és felhasználói részvételével szervezett szakmai képzést. Számos kérdést tisztáztak a résztvevők. A felhasználók további programmodosításokat kértek. A program készítői tájékoztatták a könyvtárosokat a program fejlesztési munkálatairól.

* Muckenhaupt Erzsébetet, a Csíki Székely Múzeum kutató könyvtárosát Magyarország nemzeti ünnepén Szinnyei-díjjal tüntették ki. A RMKE ugyancsak neki ítélte az EMKE idei Monoki-díját.

* Tanácskozás a könyvtári ellátórendszeréről és a világhálóról Kaposvárott, november 11–12.

November 11-ére elméleti és gyakorlati útmutatóra hívta meg a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtár a határon túli magyar könyvtárosokat, amelynek során a könyvtári ellátórendszer különböző vetületeiről szerezhetek újabb információkat. A bemutató elméleti részére a délelőtti programban került sor. Miután a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtár igazgatója, Varga Róbert köszöntötte a résztvevőket, a Kálóczi Katalin a NKÖM Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztálya főtanácsosa, Bariczné Rózsa Mária könyvtári menedzser, majd szünet után Fehér Miklós osztályvezető tartott előadást a könyvtári ellátás problémáiról, lehetőségeiről.

Ebédszünet után a résztvevők, a könyvtár módszertanos munkatársaink jóvoltából, tüzetesen megismerték a kaposvári könyvtár ellátórendszerét. Másnap izgalmas tanácskozássra került sor Könyvtárosok a Világhálón címmel, ahol a MEK, a Neumann Ház és más online könyvtárak, adatbázisok kerültek bemutatásra. Kora András és Góczán Andrea és Pálvolgyi Mihály jóvoltából; a könyvtárak informatizálásának lehetőségeiről Kokas István adott elő.

A tanácskozás leszűrhető tanulsága, hogy a könyvtárosnak hovatovább információs szakemberre

is kell válnia. (Sz.I.)

* Újra 24 órás olvasómaraton a Kovászna Megyei Könyvtárban.

Közel 25 órát tartott a december 7–8-án másodszorra megrendezett olvasómaraton, ahol 150-en ültek a felolvasóasztalhoz, és olvasták fel kedvenc írásukat az állandóan változó közönségnek. Nem mindenki érte be a kiszabott tízperces idővel. S bár azoknak sem vették ki kezükből a könyvet, akik komorabb hangvételű írásokat választottak, az előírt humor különösen a néptelenebb hajnali órákban segített ébren tartani az érdeklődést.

Az első felolvasó Albert Álmos, Sepsiszentgyörgy polgármestere volt (Tamási Áron Ábeléből hallhatunk részletet), az utolsó János Mihály művészettörténész (az idei Nobel-díjas Kertész Imre egy kellemetlen úti élményét osztotta meg a már igencsak fáradt közönséggel), de olyan is akadt, főként a szép számmal bejelentkezett iskolások közül, aki az ajtóból fordult vissza, mert túl későre került volna sorra. És volt diák, aki már reggel hat előtt ott toporgott az olvasóterem forró teával, kávéval megrakott előszobájában. A legtöbbet olvasott szerzők: Karinthy, Rejtő, Heltai Jenő, Tamási, Durrel, Hasek, Caragiale, Janikovszky Éva. Az olvasók között volt: tanár, könyvtáros, iskolaigazgató, muzeológus, vámtisztviselő, ápolónő, dramaturg, szociális munkás, újságíró, képzőművész, színész és sok-sok diák.

A rendezvény sikere azt sejteti, hogy talán nőtt a könyvek iránti érdeklődés, és hogy ebben a számítógépes, tévés világban is helye van az olvasásnak. S hogy milyen érzés a kihalt, sötét és hideg utcákról a tér egyedül világos ablakai mögé, barátságos melegbe, könyvek derűjébe érkezni? Jövőben újra kipróbálhatjuk...

* Sepsiszentgyörgy testvérvárosa, Veszprém idén ünnepelte az Eötvös Károly Megyei Könyvtár alapításának 50. évfordulóját, mely 1990 óta állandó szakmai és baráti kapcsolatot tart fenn a Kovászna Megyei Könyvtárral. Az október 6–8. között zajló ünnepségsorozat programjában szerepelt nyílt könyvtári nap, játszóház, a könyvtári törzsolvasók jutalmazása, kiállítás az eltelt 50 évről, kerekasztal-beszélgetés. A minisztérium munkatársai ismertették a magyar könyvtárügy stratégiai céljait 2002 és 2006 között, majd a testvérvárosok képviselői – a Lapp Megyei és Városi Könyvtár (Rovaniemi, Finnország) és a Kovászna Megyei Könyvtár (Sepsiszentgyörgy) – mutatták be saját könyvtáraikat.

Könyvről könyvre

Szabad egy évkönyvre? Negyedszer is Szabadság

Az évkönyvet mint jelenséget nem nevezhetjük a modern kor vívmányának, mégis el kellett telnie néhány évnek ahhoz, hogy meghonosodjon erdélyi magyar médiavilágunk piacán. Egyáltalán magának a piacnak is meg kellett erősödnie ahhoz, hogy megbírja az ilyen jellegű kiadványokat, hogy rászoktassa az újságolvasókat arra: kedvenc lapjuktól időnként mást, többet, jobbat is várhatnak és kaphatnak. Legalább is így kellene ennek működnie a jól bevált anyaországi gyakorlat szerint, nekünk azonban tapasztalunk kell, hogy mint minden másban, ebben is csak apró lépésekkel haladunk előre.

Mert mi is tulajdonképpen az évkönyv?

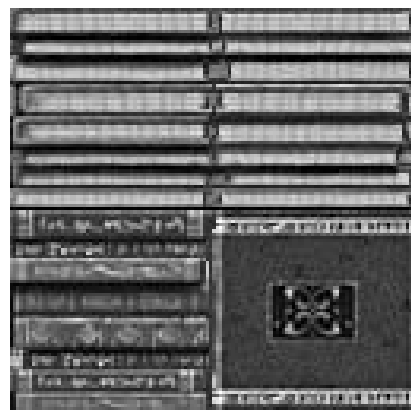
Valószínűleg mindenkinek vannak a rendszerváltást megelőző évekből is emlékei erről a jelenségről. Nekem például csak olyanok vannak, a Füles magyarországi rejtvénymagazin például hallatlan népszerűségnek örvendett a határ innenső részén is, rejtvénykedvelő rokonaim valóságos közelharcot vívtak érte, és minden év végén kétségbeesetten kutatták a befolyásos ismerőst, aki át tudta hozni a határon az áhított kiadványt. Abban pedig volt minden: a gerincet alkotó rejtvények mellett képregények, kalendárium, apróságok, bölcsességek és bármi, aminek helye van egy évkönyvben. Persze, ott a többéves szakmai tapasztalat már szinte önmagától állítja össze a soros kiadványt, míg a mi tájainkon keményen meg kell dolgozni minden egyes kezdeményért.

Néhány évnek azért el kellett telnie ahhoz, hogy honi berkekben is szülessenek ez irányú kísérletek, de lassanként az összes erdélyi magyar napilap elkezdte követni a tendenciát. A Szabadság, Kolozs, Szilágy, Fehér és Beszterce-Naszód megye regionális napilapja először 2000-ben jelentett meg ilyen kiadványt, manapság pedig a negyediknél tartanak.

A szándék dicséretet érdemel. Az eredmény már nem annyira. De ez nem feltétlenül az előállítók lelkén szárad, hiszen teljesen eltérő

körülmények képtelenség olyan kiadvánnyal előrukkolni, amely megállná a helyét a fentebb már említett, néhol évtizedes múlttal büszkélkedhető évkönyvekkel szemben. Itt van mindjárt a papír minősége, mert fontos, hogy az olvasó szeresse kézbe venni azt a könyvet, legyen kellemes tapintása, szép színe. Csak hogy az olcsó papír errefelé igen kelendő árucikk. És bár a szín javult az eltelt négy év alatt, a 2003-as kiadvány oldalai már szinte fehéren hívogatják az olvasót, maradt a vékonyka, gyűrődő hártáypapír. Ami pedig a formához járó tartalmat illeti, az amolyan finom vegyes. Igaz, hogy mindez egy évkönyv esetében nem elítélendő dolog, de azért kell(ene) lennie valahol egy mértéknek, amit időnként nem ártana alkalmazni. Az írások többsége hozott anyag, tehát átvett valamely, többnyire magyarországi kiadványból, nem ritkán képanyaggal együtt. Ezt minősíteném a legnagyobb hibának, mivel ezenkívül azért rengeteg hasznos, eredeti ötleten alapuló írás/összeállítás is található benne. És persze, a nélkülözhetetlen elemek is ott vannak, mint a hónapokra lebontott, névnapos kalendárium, amely mellé egy-egy vers is jár, ez olyankor a legszerencsésebb, amikor erdélyi magyar költő verse példázza az éppen adott hónapot. A helység-névszótár közlése is hasznos lehet többek számára, főleg az viszont olyan írásokat szerepeltetni a könyvbe, amelyek egyszer már megjelentek a lap hasábjain. Mert igaz ugyan, hogy az évkönyv célja tükrözni az illető napilap jellegét, de ugyanakkor azon túl is kell mutatni, tehát főleg is méltatni önmagunkat. Ennél jóval eredetibb megoldás olyan írások közlése, amelyek külön erre az alkalomra készültek, illetve nyomtatásban még nem jelentek meg máshol. (Ilyen, exkluzívnak nevezhető anyag a legfrissebb, 2003-as évkönyvben Tibori Szabó Zoltán kenyaí úti beszámolója.)

A négy évkönyvet vizsgálva úgy tűnik, mintha minden második év bizonyulna sikeresnek a szerkesztés szempontjából. Mert az első, 2000-es kiadvány, mindenféle próbálkozás-jellege, útké-

resése ellenére is kedvesnek nevezhető. Már csak abból a szempontból is, hogy minden hónap mellé más és más írt egy rövid merengést, némi líraiságot, személyességet kölcsönözve ezáltal a még nagyon kísérleti stádiumban vergődő könyvnek. Kár, hogy ez a fajta személyes jelenlét a következő évek terméséből már hiányzik, igaz, hogy a jegyzet mint műfaj megtalálható a következő évek kiadványiban is, ezek azonban részint már megjelent írások, részint pedig apropó nélküli, céltalan gondolatközlések. Nagy előnye ugyanakkor a 2002-es, sorrendben a harmadik évkönyvnek, hogy kitér a Szabadság mellékleteire, azokról is szót ejt, hiszen van miről: ez a napilap is jó néhány mellékletet jelentet meg rendszeresen.

Ugyankor az is feltűnik, hogy az évkönyv mintha egyensúlyozni látszana önnön erdélyisége, valamint az olvasók által elvárt globalizálódás között. Ha ugyan az olvasók várják el ezt a jelenséget, és nem megint csak egy terjedőben lévő tendenciáról van szó, amely folyamatban a hazai kiadványok is igyekeznek behozni a divatosabb témákat. Mert az erdélyi jellegzetességekről, történelemről, művészetről, vallásról, irodalomról szóló írások mellett meglehetősen furcsán hatnak az innen-onnan összeszedett színes hírek, az internetezés és a mobiltelefon-használat veszélyeiről beszámoló összeállítások. Az ilyen jellegű információk áradnak felénk minden oldalról, míg a körülöttünk, mellettünk található jellegzetességekről eredendően kevesebbet hallunk, néha kevesebbet is tudunk.

Ha tehát valamely anyaországi olvasó kézbe veszi az erdélyi lapok, kiadók által megjelentetett évkönyveket, meglehetősen kaotikus

tikus képet alkothat magának az itteni értékekről. Kicsit úgy tűnhet neki, mi még nem igazán döntöttük el, mit is szeretnénk közvetíteni. Igaz, miért is csodálkoznánk ezen, hiszen környékünkön sajnos nem csak a médiát találhatjuk ebben a stádiumban.

SÁNDOR BOGLÁRKA

Olvasónaplóból

„Hasadozott tükrök”

Könyörgés kétségbeesés ellen – különös, megdöbbentő kötet cím. Ez áll Bálint Tibor posztumusz novellagyűjteményének nyerszöldes fedőlapján. A nemrég elhunyt kolozsvári író „novellái alapján akár főiskolai szinten is tanítani lehetne a műfajt, annak olykor igencsak különböző sajátosságaival”, véli pályatársa, Fodor Sándor. Van azonban még valami, amit e könyv lapjai olvasóik felé sugároznak, valami taníthatatlan, de érezhető: az író emberek iránti szeretetének mély rezgése.

A novellagyűjtemény sötét képet fest az ezredvégi Kolozsvár világáról. A város idegenül kiterpeszkedett, szürke betonpengéi vészjóslóan magasodnak. A régi, barátságos utcáknak nyoma sincs, s csak a Fellegvár és a Házsongárd őrzi a múlt már rejtélyes szépségét. Az értékeket kereső ember bolondos kalapot viselő idegenként bolyong a városban, az értékeket őrző pedig kiöregedett, kopott bútor darab csupán. Környezetében

ritkán talál megértést, hiszen társai kicsinyes gondjait, határtalan önzésük, érzéketlenségük vagy világuk újdonságainak betonfalai mögé zárkoznak. Rég elmúlt minden, ami szép volt, maradt a magány, az örület vagy a groteszk, reménytelen keresés.

Hasadozott tükrök városában, halálraítéltek, gonoszok és sóval kiszáritott emlékek világában szóval meg Bálint Tibor rejtett könyörgése: már-már kétségbeesetten keserű történetei valóságosságuk miatt megannyi felkiáltásként hatnak. Könyörögni kell a Sajgó Pálok, Pálinkó Jánosok és galambpusztító gondnokok durva világában egy kis figyelmességet és megértésért.

Bálint Tibor novellái elsősorban a lélekábrázolás kifinomultságával hatnak. A nagy események a – gyakran beszédes nevű – szereplők belső világában játszódhatnak le, tetteik csak e rejtélyes folyamatoknak környezetük által meg nem értett következményei.

Bálint Tibor Könyörgés kétségbeesés ellen című kötete 2002-es kiadás, a csíkszeredai Neptun Impex Rt. Kiadásában látott napvilágot.

„A történelem nemcsak az, ami volt, hanem az is, ami van és ami lehetne”

„Nemzetközi gyakorlat napjainkban egy-egy ország politikai-társadalmi történeteit évente ilyen keretben összefoglalni” – indokolja a szerkesztő Bodó Barna a 2000-es Romániai Magyar Évkönyv szükségességét és kezdeményező jellegét. Az évkönyv célja az összegzés és a tájékoztatás, alapkérdése pedig: mi történt a romániai magyarság életében az 1989-es fordulat óta eltelt évtized alatt.

A tanulmánygyűjtemény neves erdélyi közéleti személyiségek, újságírók és kutatók munkái által mutatja be a 89 utáni politikai, gazdasági és művelődési változásokat. Átfogó képet nyújt, ugyanakkor esettanulmányokat is tartalmaz.

A könyv bevezető fejezetében Bodó Barna, Szilágyi Zsolt, Bakk Miklós és Egyed Péter bemutatja, hogyan haladt Románia és a kisebbségi magyarság „a demokrácia útján”, majd Adatok és folyamatok címmel a helyi népességbeli, gazdasági és pénzügyi változá-

sok részletes elemzése következik.

A kötet figyelmet szentel a „magyar nyelvű oktatás és művelődés” helyzetének is: részletes leírást közöl a romániai magyar könyvkiadásról, az írott és az elektronikus médiáról és a kisebbségi nyelvű oktatásról. Tanulmányok foglalkoznak olyan, a köztudatot foglalkoztató bizonyos szempontból egyedi esetekkel is, mint amilyen például az aradi Szabadság-szobor vagy a székelyudvarhelyi Cserehát kérdése.

A könyv zárófejezete kronológiai sorrendben tárgyalja „1999 kisebbségpolitikailag fontos belpolitikai eseményeit”, és közlése néhány politikai és közéleti szempontból jelentős állásfoglalás, nyilatkozat és üzenet szövegét.

A 2000-es Romániai Magyar Évkönyv a kolozsvári Polis Könyvkiadó gondozásában jelent meg.

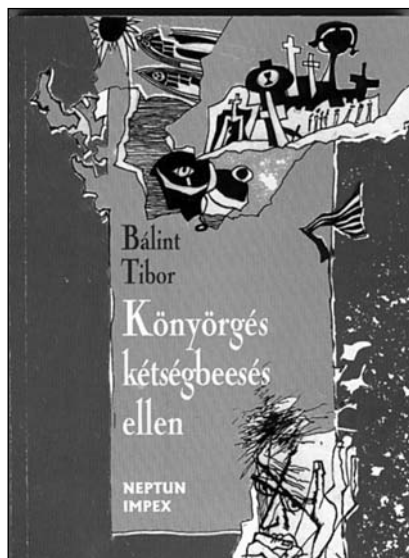
Kenetlen szekérnek iszákos a gazdája

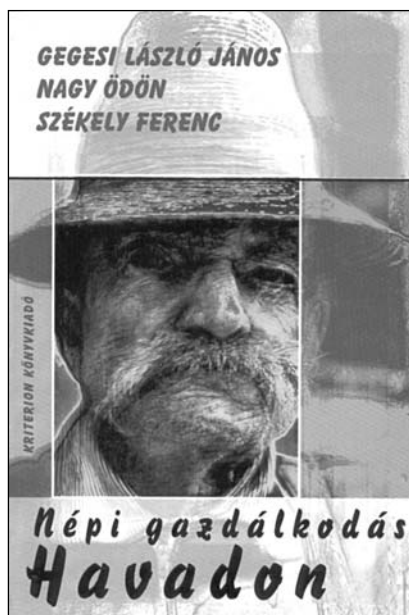
Gegesi László János, Nagy Ödön és Székely Ferenc minden bizonnyal a teljesség igényével fogott Népi gazdálkodás Havadon című könyvet megírásához. A Kriterion Könyvkiadó gondozásában az idén megjelent tanulmánygyűjtemény a két évvel ezelőtt kiadott Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon című kötet folytatása, adatainak igen széles körű kiegészítése.

A Népi gazdálkodás Havadon két nagy részre oszlik. A könyv első fele a Maros megyei falu férfiaiinak, a második az itt élő asszonyoknak a „munkáit” mutatja be. Jellemzően férfimunkának számít ugyanis a földművelés, a nagyállattartás és a gyümölcsstermesztés minden ága, valamint a juhok gondozása. Ugyancsak a férfiak a parasztházak építői, az építkezési módszereknek, a belső tér felosztásának, a vakolásnak, a meszelésnek a legjobb ismerői.

Az asszonyokra a család gondozása, a sütés-főzés marad, ők kertészkednek és gondozzák a baromfiakat. Hagyományosan asszonyi teendő a fonás és a szövés is.

A három szerző átvilágítja a hagyományos tevékenységi formák történetét, és felhívja a figyelmet a hagyományoknak az újdonságokkal való természetes keveredésére. Az előszót író Nagy Olga szerint „Havad lelki és szel-

lemi élete igazolja (...), hogy a tudás behatolása nem veszélyezteti a falut, sőt, az egyetlen esély arra, hogy faluként megmaradjon; kivédje korunk veszélyes kihívásait: a kirajzást, az elnéptelenedést". A népszokások bemutatását a havadi babona- és hiedelemvilág, a népi gyógymódok, valamint a helyi közmondás- és szóláskincs részletezése kíséri.

Politika és társadalom

„A politikai szociológia tárgya a társadalmi struktúrák és viselkedésmódok azon sajátos aspektusainak a vizsgálata, amelyek szerepet játszanak a politikai folyamatok és események magyarázatában.” A politikai szociológia interdiszciplináris tudományának ez a meghatározása Szász Alpár Zoltán *Politika és társadalom* című jegyzetéből származik. A kolozsvári Egyetemi Kiadónál 2001-ben megjelent könyv elsősorban egyetemi hallgatóknak szánt jegyzet. Mégsem kizárólag a politikatudományok szak hallgatóinak lehet hasznos segédeszköz, hanem mindenkinek, aki a téma iránt érdeklődik.

A *Politika és társadalom* fő célja a szakkifejezések, a sajtóban, a közéletben gyakran használatos, a politikai szociológia témakörébe tartozó fogalmak tisztázása és rendszerbe illesztése. A jegyzet első része behatárolja a tudományágat, és jellemzi az e területen felhasznált módszereket és a politi-

kai szociológiában irányadó elméleteket.

A jegyzet második része akár általános műveltségi jellegűnek is tekinthető: a társadalom rendszerének a működését elemzi, majd a különféle társadalmi rendszertípusokat jellemzi több kutató megközelítése szerint is.

Szász Alpár Zoltán kiemeli a szövegben a fogalmak meghatározásait, és ábrákkal szemlélteti az összefüggéseket. Jegyzete a rendkívül bő könyvészetével is hatékony segédanyag a kutatni kívánó érdeklődő számára.

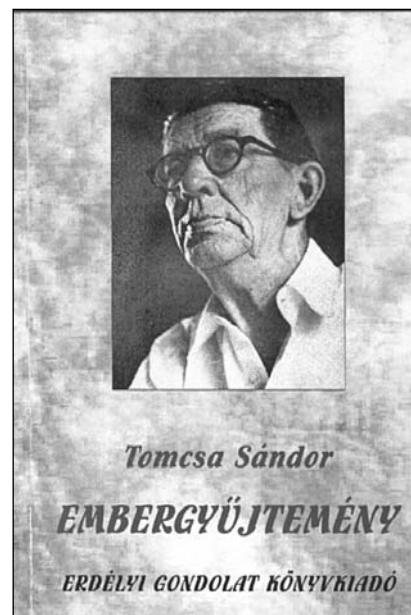
A kisváros kötelez

„Humorista volt, vagyis olyan író, aki mellre szívta a fájdalmat, azután szívárványkarikát fűjt belőle. Így aztán kevesen tudták a mutatóujj bámészai közül, hogy a szokatlan szemfényvesztő zokog-e vagy dohányzik” – írta róla Bajor Andor. E szokatlan szemfényvesztő nem más, mint Tomcsa Sándor, az *Embergyűjtemény* című, tavaly az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál megjelent novelláskötet szerzője.

Az *Embergyűjtemény* válogatás három évtized írói munkáiból. Valóban embergyűjtemény, igazi fényképalbum: Tomcsa szikrázó humora felejthetetlen figurákat rajzol. Novelláinak java része Székelyudvarhely, a jellegzetes erdélyi kisváros életének keresztmetszete. „A kisvárosban az események varázsa összekovácsolja a lelkeket”, az itt lakók viszont többnyire érzéketlenek a valódi öröm és fájdalom iránt. Az író ki-figurazza pletykáikat, műveletlenségüket és kicsinyességüket.

Az összesűgő korzózók, a tisztaságmániás Ildikó, a vasalómelegítőnél összeverődő éhenkórászok és társaik arcképe mellett általánosabb értékű, szimbolikus alakok is feltűnnek. Ilyen például a Tátrába tengeralattjáróval induló dáma vagy a szegénység leleményes művésze.

A novellák műfajilag nem klasszikusan tiszták. Olykor lírai elmélkedés elemei szövik át őket, máskor pedig a színművek zárójeles utasításaival tűzdelt, tömör párbeszédek sűrűsödnek. Ez utóbbi darabok a legteljesebb jellemgyűjtemények: párbeszédek mutatják be a szerelem válfajait, kiderül belőlük, hogy minden kis-

polgár más-másképpen fogadja a pénzt, és egy öngyilkosokat mentő szélhámos alakja is feltűnik egy groteszk haláltáncban.

Tomcsa éles körvonalú jellemrajzait a komikum teljes színpalettáját felhasználva ábrázolja, megbocsátóan mosolyog a baklövésen, vagy maró iróniával mesél. A vidámság mögött azonban gyakran egyéni tragédiák rejtőznek, s „a szívárványkarika” sokszor közéleti veszedelmekre hívja fel a figyelmet: a botcsinálta színház-igazgató alakja a Trianon után talpra állni próbáló erdélyi művelődés gondjait hangsúlyozza, a groteszk galamblovó verseny pedig a közeledő második nagy világháború szimbolizálja. Amerikai filmrendezőkhöz címzett levelében Tomcsa máig is aktuális kérdésre figyelmeztet: a filmekben ábrázolt erőszak veszélyességére.

Az embergyűjteményben maga az író is megjelenik. Saját arc-képét is ironikusan rögzíti, felnyitja „a humor lyukas esernyőjét”, s védi magát és a világot „a gond, a nyomor és a kétségbeesés pergőtüzében”.

Gát a lejtőn

„Az írók írója titulussal tisztelték meg kortársai. De ez a díszítő-jelző, sajnos, végzetévé vált, mert három emberöltő óta sem lett az írók írójából a nagyközönség írója. A kevesek – korszerűtlenül szólva a kiválasztottak – írója mind a mai napig.” Bisztray Gyula

írt így 1977-ben Petelei Istvánról. Állítása ma is helyénvaló: Petelei nem tartozik a Jókai-féle ismert és közkedvelt, könnyű írásokat ránk hagyott írók közé, Peteleit viszonylag kevesen ismerik. A tavalyi marosvásárhelyi Impress Kiadó gondozásában megjelent Petelei-novellagyűjtemény, a Gát a lejtőn célja ízelítőt nyújtani az író életművéből, és emléke előtt tisztelni Petelei születésének 150. évfordulóját alkalmával.

A Gát a lejtőn tizenkilenc novelláját olvasva színes arcképcsarnok elevenedik meg előttünk. Nyugodt, kiegyensúlyozott mesélői hang festi olvasója elé a gazdag kőr városában megaszott vénkisasszony, a félszegen udvarló agglegény, a fiatalkori vetélytársnőjét gúnyos leereszkedéssel maga mellé vevő vénlány, az örökölt foglalkozását írnokoskodásra cserélő ötvöslegény, a falubelijét az erkölcsi romlástól megmentő, könnyűvérű Cifra Kati, a filoxéraitó módszer miatt kinevetett tanár, a megcsalt feleség, az eladott lány és rengeteg társuk arcképét. A novellák erőssége a finom jellemrajz, amely a cselekmény sajátos logikájából, a szereplők nyelvhasználatából, beszédfordulataiból szinte észrevétlenül bontakozik ki.

A szereplők mögött egész életterük körvonala azódik. Petelei marosvásárhelyi születésű, érthető tehát, hogy a mezőváros és környékének a világát érzi magához legközelebb állónak. Marosszék jellegzetességei, a századforduló piactér köré szerveződő mezővárosa, a székely paraszt, a városi mesterember- és értelmiségi réteg élete rejtőzik a szinte kivétel nélkül tragikus végkicsengésű történetekben. A kötet végén olvasható levelek ugyanehhez a világhoz fűződnek, természetesen más megközelítésben, más mesélői célzattal.

Az erdélyi magyar rövidproza ezen remekműveit olvasva csak csodálhatjuk vagy furcsálhatjuk a kötetet szerkesztő Nagy Pál által is hangsúlyozott írói elégedetlenséget, amely Peteleit jellemezte: „Ha kiizzadok valamit, igen szégyenlem, amikor megjelenik nyomtatásban. Soha csak egy részét sem tudom annak kifejezésére adni, ami izgat arra, hogy valamit megírjak. (...) És megvénültem már, és még semmit sem írtam meg úgy, ahogy én szerettem volna.” (Petelei levele Gyalui Farkashoz, 1902)

Miklósi-Sikes Csaba
Fényképészek és műtermek Erdélyben
1839-1916
Székelyudvarhely 2001

Az erdélyi fényképészet fejlődéséről

„A Daguerotype rendeltetése, hogy másodszorozza a természet és mesterség szép látványait, mint a könyvnyomás másodszorozza az emberi elme remekeit. A Daguerotype nélkülözhetetlen útítarsa lesz a rajzolni nem tudó utasnak, és a rajzolni nem értő művésznek” – jósolta a Nemzeti Társalkodó 1839. március 14-én. Ebben az évben mutatta be Daguerre „a nap sugaraival festő” találmányát, amelynek híre a sajátnak köszönhetően azonnal eljutott Erdélybe is. Nem sokkal ezután, a Nyugat-Európát megjárta nemeseknek köszönhetően néhány ilyen „szép és megfizethetetlen gép” bukkant fel Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Temesváron, Aradon, Nagyszebenben, Brassóban és Nagyenyeden is. A fényképezőgépek drágák voltak, kevesen is értettek használatukhoz, de még kevesebben engedhették meg maguknak, hogy a kamera elé álljanak: a fényképeket ezüstlemezre rögzítették. Eppen ezért sokáig sikknek számított Erdélyben, ha valakinek dagerrotípiája volt, ezeket olykor művészi tárlatok formájában mutatták be a nagyközönségnek. Az 1840-es években 16 fényképész dolgozott Erdély-szerte, számuk a következő évtizedben 25-30-cal emelkedett, majd a technikai fejlődéssel párhuzamosan egyre növekedett. Fényképészek indultak a különleges művészet pályáján, műterme-

ket nyitottak, dokumentumokat és újításokat hagytak örökül a következő nemzedék számára.

Az erdélyi fényképészet fejlődéséről tudósít Miklósi-Sikes Csaba Fényképészek és műtermek Erdélyben. 1839–1916 című könyve, amely a Haáz Rezső Alapítvány kiadványaként, tavaly Székelyudvarhelyen jelent meg. A kötet tanulmányok sorozata által mutatja be az erdélyi fényképezés történetét, hangsúlyozva egy-egy kiemelkedő személyiség tevékenységének a fontosságát. A történeti adatokhoz a szerző a témához kapcsolódó régi újságcikkrészletek gyűjteményét, valamint a címben jelzett időszak fényképészeinek és műtermeinek adatait csatolja.

Emberek, szövegek, hiedelmek

Boszorkányok pedig vannak, bizonyítja a Kriza Könyvek sorozat hetedik darabjaként megjelent tanulmánygyűjtemény, a Czégényi Dóra és Keszeg Vilmos szerkesztette Emberek, szövegek, hiedelmek. A 21. század elején is vannak olyan települések Erdélyben, ahol az emberek hisznek a babonákban, a környezetüket emberfeletti erejű alakokkal népesítik be. Ezek a rejtélyes teremtségek ördögi erőkkel rendelkeznek, jósolnak, gyógyítanak vagy rontanak, megbabonáznak vagy megbabrálnak. A hozzájuk fordulóknak pénzért vagy ingyen állnak a rendelkezésére, s érthetetlen tevékenységük mindig hat. A falusi ember hozzájuk fordul, ha sokáig jól tejelő tehene nem ad tejet, ha szerelmi bánat érte, ha megirtózt, ha valaki megigézte – minden olyan alkalommal, ha a tudományt saját bajával szemben tehetetlennek érzi.

A boszorkányok, az ördögösök, a tudományosok, a gyógyítók és társaik nem szabadulhatnak végzetszerűen rájuk örökölt tudományuktól, haláluk előtt pedig átadják ezt valakinek. Ismeretöjegyük a megmagyarázhatatlan módszerű gyógyításokon kívül az, hogy éjszakai háborúzásai miatt nappal fáradtak, betegek. Különleges fajtájuk a román pap, a pópa, akinek az alakját sajátos legendák övezi.

Mi a hiedelem? Keszeg Vilmos és Fejős Zoltán meghatározása szerint hiedelemnek tekinthető

minden olyan világmagyarázati elv, amelyet egy vizsgált közösség tagjai igaznak tartanak annak ellenére, hogy tudományosan nem igazoltak.

Egy-egy erdélyi falu hiedelemrendszerét vizsgálja a kötet öt szerzője, Nagy Magdolna, Bartha Balog Emese, Balássy Enikő, Komáromi Tünde és Czégényi Dóra. Az öt szerző Erdély különböző vidékein a hiedelemörzés módjai, formái után kutat, esetenként egyetlen személy vagy egy család elbeszélései alapján jellemezve az általuk képviselt közösség hiedelemrendszerét. A könyv közzéteszi a gyűjtés során lejegyzett szövegek eredetét, az elemzés által szétzabdalatlan változatát is (azon az ízes népryelven, amelyen azok elhangzottak), további értelmezési és újragondolási lehetőséget nyújtva az olvasónak.

Cenzúrázott bolondünnep

Pusztuló népszokásaink – szinte közhellyé állandósult szókapcsolat. Megszoktuk, hogy eltűnőben levőnek nyilvánítjuk saját hagyományainkat, megszüntnek a nyugat-európaiakat. Borbély Éva *Cenzúrázott bolondünnep* című, a Kriza Könyvek sorozatban megjelent kötete éppen ez utóbbinak az ellenkezőjét bizonyítja: igenis élnek hagyományok nyugaton is, nem is kevésbé színesek, mint amilyenekkel mondjuk a 20. század eleji Torockón találkozhattunk. Ezt bizonyítandó, Borbély Éva egy modern svájci nagyváros, Bazel farsangját mutatja be elemző részletességgel.

1376 húshagyó keddjén a bázeli herceg harci játékot szervezett, amelyen a polgárok fellázkodtak a feleségeiket és lányaikat sértegető nemesek ellen. Az egyházi és világi cenzúrákísérletek ellenére, az első farsang lázadásjellege máig megmaradt, még ha nem is a hűbérurak elnyomása ellen lázadnak a 21. század „céhei”. Céhek ugyanis máig is vannak a farsangon: a mulatságot klikkeknek nevezett csoportok szervezik. Ezek a rokoni vagy baráti kapcsolatok alapján szerveződő társaságok egy-egy kocsmát vagy vendéglőt bérelnek, ahol rendszeresen összegyűlnek, hogy a következő évi farsangot megbeszéljék. Témát választanak maguknak, ennek megfelelő jelmezeket, maszkokat, zászlókat és lampionokat készíte-

nek vagy készíttetnek, megszervezik pikolós vagy dobos csapatuskat, hogy aztán a hamvazószerda utáni héten teljes pompájukban, narancs- és konfettihajigáló kópéságok közepette felvonuljanak. A farsang idején minden szabad, mindenkit meg lehet tréfálni, és nem igazi farsangoló, aki a tréfa miatt megharagszik.

A bázeli farsang nemcsak évente egyszer megszervezett nagy mulatság, hanem életmód. A bázeliak az év többi részében is a farsangi klikkeknek megfelelő társaságba járnak, a mindennapokban a klikkek között alig van kapcsolat. Gyermekeiket lelkes farsangolóknak nevelik, és egész éven keresztül dolgoznak azért, hogy a Farsangi Bizottság díját majd megnyerjék.

KÓNYA KLÁRA

Etnikumok betlehemes játécai Szatmárban

Bevezetőben a szerző jelzi, hogy a szatmári betlehemes játékok gyűjteményét forrásként mutatja be, nemcsak a szakembereknek szánva, hanem drámapedagógiai, iskolai, vallásos mozgalmak számára is. A kutatott régióban szinte minden játéktípus megtalálható, így ezekből egy-egy játékot közöl, de mivel nagyon sok faluban él a betlehemezés, nem vállalkozik a szokás mennyiségi bemutatására. Forrásként az 1992–1994-ben Szatmáron lezajlott Betlehemes Találkozók anyagát használta fel, amit helyszíni gyűjtésekkel egészített ki.

A kötet első részében a rövid kutatástörténeti összefoglalást, a szokás kialakulásának és terjedésének történetét követően a betlehemes játéktípusok az etnikumok szerint kerülnek bemutatásra. Az első részt a betlehemes játéknak mint népi színjátszásnak a taglálása zárja, azokat az elemeket emeli ki a szerző, amelyek a színjáték jelleget biztosítják: szereposztás, próbák, színhely és színre lépés, kellékek, jelmezek.

A második rész az adattárat tartalmazza, amelyben az egyes betlehemes játékok leírását a következő szempontok szerint végzi: a betlehemes játék gyűjtésének körülményei a Betlehemes Találkozón vagy az illető helységben; a szereplők és öltözetük bemutatása, a betlehem (tárgy) leírása, a já-

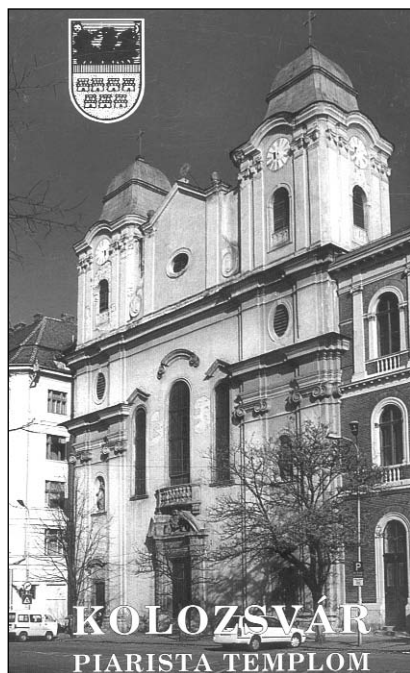
ték menetének részletezése, végül pedig a szövegnek és a dallamnak az ismertetése. Azon magyar betlehemes játékok közül, amelyeknek a középpontjában a pásztorok jelenete áll, a túrterebesit közli a szerző. A szálláskereséssel bővített játékok közül a kökényesdi és a csedregi változatot olvashatjuk. Abban a régióban báltáncoltató betlehemezés csak Halmiban él, azt adja közre a szerző. A román betlehemes játékok közül a kányaházi Heródes-játékot, a szaniszlói paradicsomjátékot és az Avasvámfaluban játszott „barlang” betlehemezést tartalmazza a kötet. Kisdengelegről egy sváb és egy magyar betlehemes játékot közöl párhuzamosan. Nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a sváb vagy a magyar változat volt-e meg előbb. Az 1940-es években megszűnt sváb változatot 1992-ben elevenítették fel. Általában egy típust mutat be a szerző a különböző betlehemesekből, de jelzi, hogy még milyen településekről ismert az a típus. A helységmutató tartalmazza az összes megemlített településnek a nevét két nyelven, a romániai helységeknél zárójelben szerepel a megye, a nem romániai településeknél pedig az ország neve (Magyarország, Szlovákia, Ukrajna). A kötetet 50 db. fekete-fehér képet tartalmazó képmelléklet zárja. A képek egy része a Betlehemes Találkozón készült, a másik része a helyszínen. Utóbbiak között vannak olyanok, amelyek a pálosremetei rutén betlehemjárást dokumentálják, bár az adattár nem tartalmazza a szöveget, valószínűleg a nyelvi nehézségek miatt.

Rövid szójegyzékben megadja a szerző a tájszavak és idegen szavak az értelmezését.

Egyetlen hiba csúszott a kötetbe: A szatmári régió nem Észak-Erdélyhez, hanem Észak-Partiumhoz tartozik.

Nagy István: Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek. Kriza János Néprajzi Társaság Kolozsvár 2001. 146 l. 50 fekete-fehér fénykép (Kriza Könyvek 4.)

DEMETER ÉVA

Sas Péter könyvei

Akárcsak a gyermek világra-jött, a könyv születése is ünnep. A mi esetünkben – adventben, karácsony előtt – már csaknem ünnep az ünnepben. A Katolikus Anyaszentegyház tanítói küldetése, feladata fontos és nélkülözhetetlen alapeszközének tekintette az írott, majd nyomtatott szót minden időben.

Templomaink a kegyelet és a hit helyei, de ugyanakkor az egyéni kultúra színterei, ahol lelki szemünkkel a látható szépen túli örök szépet, Istent is megláthatjuk.

Amikor Kolozsvárról beszélünk, megjelennek előttünk szimbólum értékű épületei, s köztük kimagasló helyen Erdély fővárosának műépítészeti remekei, első-sorban a főtéri Szent Mihály-templom, majd mindkét közeli szomszédja, a Karolina téri Szent Ferenc-rendiek, illetve az Egyetem utcai jezsuita, majd a kegyes tanítórend, közismertebben piaristák temploma.

Ezek történetének, értékeinek feltárását tűzte ki célul maga elé a budapesti Sas Péter művelődéstudomány, akit Kelemen Lajos-radjongónak és munkásságát kutató-nak ismertem meg. Erdélyi, erdélyiségi lelki – és nemcsak – gyökerekkel megáldva, az elengedhetetlen könyvtárböngészés, kutató és dokumentálódó munka eredményeként, Czirják Árpád érseki helynök biztatására és anyagi tá-

moгатásával 1998-ban napvilágot látott Sas Péter tollából A kolozsvári Szent Mihály-templom, a következő évben pedig A kolozsvári piarista templom.

Szent Ferenc erdélyi fiai is fontosnak tartották és tartják ma is a nagy előd, a polihisztor Kájoni János nyomdokain haladni. Ennek fényes bizonyítéka az 1994-ben indított Szent Bonaventura új sorozat, valamint Sas Péter A kolozsvári ferences templom című műve könyvkiadásának felvállalása, 1999-ben. A templom-trilógia fél évszázados hiányt pótol, gazdagítja tudásunkat. Nemcsak külalakra – amiért a Glória Könyvkiadót illeti a dicséret – és gazdag illusztrációs anyagán, hanem eszmei mondanivalóján keresztül is. Ne feledjük, hogy a hit tudásban válik ésszerű meggyőződéssé, a tudás pedig a hitben találja meg a végtelen távlatait. A hit állít rá az Istenhez vezető pályára, a hit ad értelmet fizikai és szellemi erőfejlesztéseinknek.

Úgy érzem, hogy a szerző egy Kelemen Lajostól Kelemen Lajosig átívelő hídon haladt, akinek munkái (is) értékes forrásanyagot jelentettek e három könyv megírásához, s végső soron elvezették Sas Pétert az általa szerkesztett, napokban megjelent dr. Gidófalvy Istvánról írt életrajz sajtó alá rendezéséhez.

FODOR GYÖRGY

Partiumi füzetek

A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság Partiumi füzetek könyvsorozatának első hat kötetét a Könyvesház 1999/1-es számában mutattuk be. Ma már a 20. kötetnél tartunk.

1999-ben hat kötet jelent meg.

7. Hol sírjaink domborulnak. Partiumi temetők.

Első gyűjteményes kötetünk, mely az 1997 őszén, Bihar községben tartott konferencián meghirdetett temető-program nyomán készült el. Célja az volt, hogy mérjük fel – sok helyt már pusztulóban levő – temetőinket és próbáljuk védetté nyilvánítani őket. Az előszót Tempfli József és Tó-kés László püspökök írták. A kötetbe, 25 kutató tollából, több település temetőjének leírása és néhány temetkezési szokás került bele: Bónye, Szilágycseh-várteme-

tő, Zilah, Szilágysomlyó, Szilágynagyfalu, Nagyvárad újkori temetőinek kialakulása, Biharpüspöki, Rév, Kisbábony, Ombod, Szatmárpálfalva, Túrterebes, Felsőbánya, Börvely, Érmellék – csónak alakú fejfák, Érmihályfalva, az Olaszi plébániatemplom halotti címerei, Arad, magyar temetők a Dézna völgyében, Vajdasági református temetők, temetkezési szokásainkhoz kapcsolódó jelrendszer, halottas szokások és hi-edelmek Szilágypérben, temetkezési szokások a bánsági magyar református falvakban, térképezés, módszertani kérdések temetőink felmérésére. A kötetet 165 fénykép, 8 térkép, valamint 20 rajz és illusztráció egészíti ki.

8. Szilágyság. Tájak, műemlékek, emlékhelyek

Major Miklós a Szilágyság egy részének műemlékeit, idegenforgalmi nevezetességeit ismerteti a következő fejezetekben: A táj természeti adottságainak általános jellemzése; A Szilágysomlyói-medence helye az Erdélyi-középhegység tájrendszerében; A medencét határoló hegykeret – Meszes-hegység, Réz-hegység-Ponor-Valkóvára; szilágysomlyói Magura – idegenforgalmi értékei; A hegykeret közötti medencedomság – Berettyómenti-dombság (Szilágynagyfalui-medence), Krasznamenti-dombság, Zilah-medence – idegenforgalmi értékei; Kisebb jelentőségű természeti látnivalók, művészettörténeti és néprajzi értékek. Fényképek és térképek igazítják el az olvasót.

9. Püspökfürdő

Kitűnő kalauz a Nagyvárad melletti Püspökfürdőre, mai nevén a Május 1 fürdőbe látogató számára. Az első részében Dukrét Géza ismerteti a fürdő természeti viszonyait: földrajzi fekvése, vízei, geológiai felépítése, hévizek, növény- és állatvilága. A második részben Péter I. Zoltán mutatja be a fürdő történetét a kezdetektől napjainkig. A történelmi visszapillantásból megtudjuk, hogy a régi nevén Szent László fürdő már a csiszolt kőkorszak idején lakott terület volt. A virágzó hévizekről először 1221-ben történik említés. A gyógyvizekről írt Janus Pannonius, Nicolaus Olahus, Giovanni Antonio Magni, Szalárdi János, Bél Mátyás, Hügel Ottó, K. Nagy Sándor. Részletesen ismerteti a források, fürdők, szállodák történetét, leírását, majd a fürdő

legutóbbi száz évét. Rengeteg korabeli képeslap teszi érdekessé a könyvet.

10. „Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”

Dánielisz Endre Nagyszalonta hajdúvárának öreg tornyát teszi halhatatlanná e többnyire művelődéstörténeti, irodalomtörténeti kötetben. Előbb megismerkedünk Nagyszalonta históriájával, a hajdúk betelepítésével, majd a hajdúvárral, az öreg torony építészeti adatain keresztül. Megtudjuk, hogy lett a torony Csonkatorony, olvashatjuk a torony legendáit, majd ahogyan megénekelte Arany és Petőfi, hogy lett belőle Arany-múzeum. Az Arany-múzeum ihlet forrásává válik. A kötet kis írói lexikkal végződik. Számos illusztráció, korabeli fénykép és képeslap egészíti ki, teszi még vonzóbbá.

11. Székesegyházi Bazilika Nagyvárad

Helytörténeti érdekesség. Az első része az 1880-ban megjelent, Bunyitay Vince: A nagyvárad Szent László Székesegyház felszentelésének századik évfordulója alkalmából írt tanulmány faksimile kiadása. Az első részében széles történeti keretbe helyezi az előző székesegyházak építését és építőit, bemutatva, hogy ez már a negyedik székesegyház Váradon. 1752. május 1-én gróf Forgách Pál püspök rakta le a mai székesegyház alapkövét. Nagyon részletesen ismerteti az építkezés történetét, majd a székesegyházat – méreteit, díszítését, freskóit, oltárait, klenódiumait, harangjait –, majd száz év történetét, a templom alakulását.

A kötet második része mons. Fodor József általános helynök, apátkanonok írása, melynek címe Megkésett főhajítás az újabb száz év emléke előtt. Ebben megismerhetjük az újabb száz év történetét. Számos korabeli dokumentum és fénykép egészíti ki.

12. Varadinum, a vizek határolta város és vár

Az Alexandru Pop által írt rövid tanulmányt Péter I. Zoltán fordította magyarra. Rajzokkal és térképekkel mutatja be, hogy milyen volt Várad várának és városának vízrajzi és védelmi rendszere a 17. század első felében. Ismertetőjében felhasználta az 1992-ben és 1995-ben végzett csatornázási munkálatok alkalmával napfény-

re került középkori maradványokat, mint bizonyítékokat.

13. A szabadságharc zászlaja alatt

Az 1848–1849-es forradalom a Partiumban és a Bánságban. Második gyűjteményes kötetünk, amely a szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére jelent meg, 2000-ben. 1997 őszén meghirdetett kutatási téma eredménye. Így közel három év kutató és gyűjtő munkája. Három fejezetből áll. Az első fejezet: A szabadságharc eseményei. Bemutatja a nagyvárad, székelyhídi, szilágysomlyói, kővári, felsőbányai, aradi, pécskai, lugosi, temesvári, szatmári, erdélyi-hegyaljai eseményeket. Második fejezete: A szabadságharc személyiségei, ismerteti Nagysándor József, Damjanich János, gróf Leiningen Westerburg Károly, Teleki Blanka, Szacsavay Imre, Rulikowski Kázmér, Gyalóky Lajos, Verebélyi Mazsó Imre, Kazinczy Lajos életútját, a nagyvárad egyházi személyek szerepét, számtalan elfelejtett és Aradon elítélt személyeket, a vértanúk halála utáni kálváriát, a Petőfi-ikonográfia változásait. A harmadik fejezet: Emlékhelyek, emlékművek, a forradalom és szabadságharc mártírjainak tiszteletére emelt emlékműveket, emléktáblákat, síremlékeket, szobrokat ismerteti a Partium és a Bánság területén. Összesen 44 tanulmányt találunk a 435 oldalas kötetben, melyből 13 diák pályázati dolgozat, hogy ezzel is serkentsük az ifjúság kutatómunkáját. Kitűnő forrásmunka a szabadságharc kutatói számára. Számtalan korabeli dokumentum, rajz és fénykép segíti a búvárkodni akarókat.

14. Rajtuk taposunk.

A Bánság útjai a 19. században

Jancsó Árpád temesvári hídmérnök könyvének előszavában a következőket írta: a sorozat új kötete „...valami mást próbál az olvasó elé vetíteni: egy olyan műszaki alkotást, amely sok száz, több ezer kilométeren húzódik. Tudomást róla inkább csak akkor veszünk, ha hiányát észleljük, mégis nap mint nap rajta járunk – az utakat. Utak nélkül nehezen képzelhetjük el mindennapjainkat: az út mindig talpunk alatt van, az út maga az élet.” Szokatlan, nem mindennapi témával foglalkozik e könyvecske, mint az utak törzskönyve, az úttörvény, útmesterek és útkaparók, fuvar,

útvonalak, útépités. E szürke, hétköznapi fogalmakat élvezetesen, talán meg merném kockáztatni, izgalmasan mutatja be a szakíró. Más szóval nem a szakembernek, hanem mindannyiunknak írta.

15. Mezőtelegd iskolatörténete

Kupán Árpád, a mezőtelegd iskolák ny. tanára, alaposan dokumentálva ismerteti volt iskolájának történetét. És hogy miért írta meg, erről így vall ő maga: „Ahogy teltek az évek, egyre gazdagodott ismeretem tárháza a község múltjáról, s közben látnom kellett, hogy szűkül be a jelen, hogyan sorvad számbelileg a magyar lakosság, s vele együtt a magyar nyelvű oktatás is.

Próbáltunk tenni ellene a magunk szerény eszközeivel, de a folyamatot nem lehetett leállítani. Ha már a jelent nem sikerült megváltoztatni, legalább azt szeretnénk megakadályozni, hogy mások ezt tegyék múltunkkal. Ezt viszont csak akkor érhetjük el, ha minél szélesebb körben tesszük közkincsé, ismertté múltunk tényeit.” Levezeti az iskola történetét 1561-től napjainkig, felhasználva a régi országos összeírásokat, irattári anyagokat, rengeteg statisztikai adatot a tanulókról, oktatókról. A homogenizálási politika már a teljes felszámoláshoz juttatta a magyar nyelvű oktatást, de küzdenek, küzdeni kell a több évszázados hagyományú, telegdi magyar nyelvű oktatás fennmaradásáért.

2001-ben két kötetet tudtunk kiadni.

16. István király Szent Jobbja és Szentjobb község története

Írója az azóta elhunyt Csilik József nyugalmazott mérnök, a falu szülőtte. Mint címe is mutatja, ismerteti nemzetünk egyik szent ereklyéjének, a Szent Jobbnak történetét. Vele párhuzamosan megismerhetjük a falu, Szentjobb és az ősi monostor történetét is, melyek nevüket az ereklyéről örökölték. A község rendkívül gazdag történelme szinte végig vezet minket a nemzet történelmében. A kötet nagy érdeme még, hogy hitelesen mutatja be a község 20. századi eseményeit, használva az oral history, vagy a szóban élő történelem gyűjtésének módszerét, de úgy is mint szemtanú. Az előszót Tempfli József megyés püspök, szentjobbi apát írta. Számos fényképet és több eredeti dokumentumot tár az olvasó elé.

17. Erdélyi barlangfeliratok a 16-20. századból

Szokatlan, de művelődéstörténeti és barlangtörténeti kutatás szempontjából fontos témával foglalkozik Emődi János tanulmánya. Közel ezer barlangot nézett át tüzetesen, de csak 90 barlangban talált feliratot, közel 4800-at. A név és évszám mellé gyakran az illetőségüket és a helységnevet is felírták. De nemcsak a környékből, hanem Debrecenből, Kassáról, Budapestről, Pozsonyból, Csernovicból idelátogatókról, osztrák, francia, angol, belga, görög vendégről tudósítanak. Neves közéleti személyiségek: Bánffy, Beöthy, Fráter, Ferdényi, Ghica, Golesco, Herepei, Korniss, Zathureczky, Zichy családok tagjai, Halmágyi Sándor, Mátyás Vilmos, K. Nagy Sándor, Orbán Balázs, John Paget nevei találhatók meg. Több tudós neve is megjelenik, mint Bíró Lajos, Daday Jenő, Fenichel Sámuel, Kessler Hubert, Kutassy, Roediger, Petényi Salamon, Orosz Endre, Szádeczky Lajos, Tulogdy János. A 3288 évszám alárírás évtizedekre osztva, minden esetlegességi tényező ellenére igen tanulságos látogatási görbét ad, híven tükrözve Erdély szociális és gazdasági fejlődését a 19. század közepétől a második világháborúig. Manapság a barlanglátogatók óriásivá nőtt száma miatt, régi feliratok tucatja tűnik el az újabb, primitív koromfeliratok alatt. Úgy tűnik, hogy ezeket az utolsó percben sikerült megmenteni az utókor számára. A kö-

tetet 57 fénykép egészíti ki, melyet a szerző és fia készített.

2002-ben eddig három kötetet sikerült kiadni.

18. Ottomány. Kismonográfia

Szabó István ny. tanár több évtizedes munkájának eredménye sorozatunk egyik legkitűnőbb kötete. Klasszikus példa, hogyan kell megírni egy falumonográfiát. Fejezetei: Földrajzi fekvése; Ottományi bronzkori kultúra; A település története; Demográfiai adatok; Utcanevek, határrészek nevei; Egyházi élet – hitfelekezetek; Szövetkezés – szövetkezet; Oktatás; Gazdasági élet; Művelődési élet; A település nevezetes emberei; Jeles ottományi családok; Néphagyományok, kiegészítve egy első világháborús naplóval. A tanulmány egyik nagy pozitívuma, hogy részletesen ismerteti a vidék élővilágát, sőt a már elpusztított érmelléki mocsárvilágot, s felhívja a figyelmet a környezet, az élővilág védelmére. Meg kell állítani a pusztítást és vissza kell állítani az ősi mocsárvilágot, mert csak így áll helyre e táj ökológiai egyensúlya. Számos korabeli dokumentum, fénykép és térkép teszi még értékesebbé a kötetet.

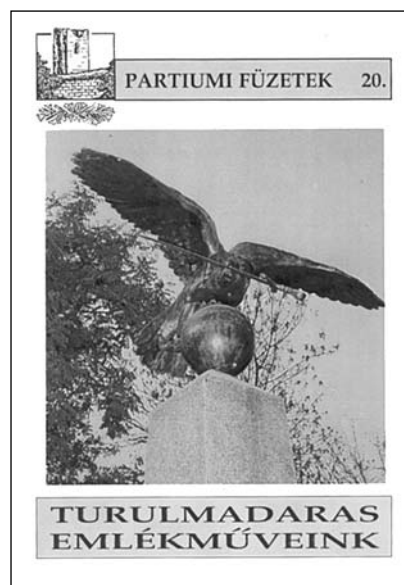
19. Érsemjén. Kismonográfia

Csorba Mihály a község természeti viszonyaival és történetével párhuzamosan bemutatja az Érmelléket is. A gazdag helytörténet mellett megismerhetjük a község híres szülötteit, mint Kazinczy Ferenc, Fráter Loránd, Dobsa Ferenc, valamint műemlékeit, arborétumait, népi szokásait. Több mint negyven fénykép, eredeti dokumentumok és térkép egészíti ki.

20. Turulmadaras emlékműveink, a Partiumban, Bánságban és Erdélyben

Az anyagot Dukrét Géza állította össze és szerkesztette, másfél éves felmérőprogram eredményeként. Tanítók, tanárok, lelkipásztorok, mérnökök, polgármesterek és egyszerű polgárok is bekapcsolódtak a kutatásba. Kiterjedt levelezés útján gyűlt össze az adathalmaz mintegy negyven településről. A felmérés nem teljes, mert nem tudtunk mindenhová eljutni, több helyről nem kaptunk semmilyen információt.

Turulmadaras emlékműveinket több csoportba oszthatjuk. A monumentális emlékműveink az

1896-os honfoglalási millenniumi év tiszteletére épültek. Ezek közé tartoztak a bihari, dési, zilahi, székelyhídi emlékművek, melyek közül csak a székelyhídi áll, felújítva, a többi megsemmisült. Szintén régi és még ma is áll a fehéregyházi Petőfi-emlékmű és a madéfalvi Siculicidium. Az turulmadaras emlékművek nagy része 1941–1944 között épült, mint első világháborús emlékművek. Sok megsemmisült, de a Partiumban Albison, Irinyben, Berzován, a Székelyföldön szinte mindenütt átvészelt a nehéz időszakokat. Az emlékművek kisebb része 1989 után épült, mint világháborús vagy millenniumi emlékmű. Mindezek részletesen vannak bemutatva kötetünkben, eredeti dokumentumokkal és a hajdani beszédekkel. 40 korabeli fénykép, 4 korabeli képeslap, 83 fénykép, 10 ábra és rajz, 12 korabeli dokumentum illusztrálja a kötetet. A kötet sikeréhez tartozik, hogy az általunk, szeptember 21-én Székelyhídon megszervezett turulmadaras települések találkozójára, több mint húsz településről jöttek el, azok, akik részt vettek a felmérésben és itt kézhez kaphatták a kötet egy-egy példányát, ajándékként.

A Partiumi füzetek sorozatát Dukrét Géza szerkesztette. Korrektor Mihálka Magdolna, számítógépes szerkesztő Főrizs Edit, készült a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Szenci Kertész Ábrahám nyomdájában. Felelős vezető Főrizs Attila igazgató.

DUKRÉT GÉZA

Szilágysági könyvek

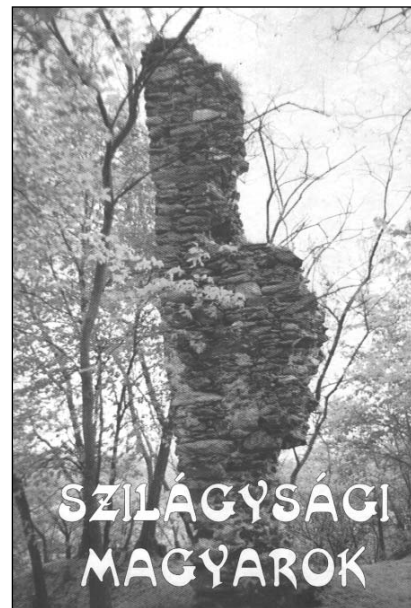
Sokszerzős műveket nem könnyű feladat szemlészve bemutatni. A Szilágyságról szóló két terjedelmes kötetet is talán úgy lehetne a legegyszerűbben ismertetni, ha idemásolnánk tartalomjegyzéküket. Természetesen ez a mód mégsem célra vezető, mert az olvasó szembesülhetne ugyan nevek és címek hosszú sorával, de éppen a szemlelleg sikkadna el, hiszen lehetetlen lenne minden szerzőt és írást bemutatni, még kevésbé értékelni. Ezért meg kell alkudnunk a terjedelem és a műfaj korlátaival, azzal, hogy itt a kiadványoknak csupán néhány fontos jellemzőjét nyílik mód kiemelni.

A Szilágysági magyarok kötet két nagy, szinte oldalszámmra egyenlő terjedelmű részre tagolódik. Az első tematikus tanulmányokban foglalkozik a tájegység múltjával, elsősorban az itt lakó magyarok történetével, beleértve művészeti emlékeiket, művelődéstörténetüket és néprajzukat, a második betűrendben 54 falu és 4 város helytörténetét nyújtja enciklopédikus formában földolgozva. A tematikus tanulmányok – mint általában a hasonló munkákban – ezúttal sem fedik le teljesen a régió történetét, tehát nem monográfiával van dolgunk. A szerzők fölkészültsége különbözik, nem is akad minden fontos témára és korra szerző, s jóllehet a többség igyekszik újabb és saját kutatásokra támaszkodni, az előmunkálatok hiányosak. Központi célját, hogy a tájat és múltját a helyben lakókkal és minden magyar olvasóval a lehető teljességgel megismertesse, így is teljesíti, mert minden jelentősebb időszakot és témát érintenek a szerzők. Emellett éppen előmunkálatok végzésére és további vizsgálatokra ugyan csak ösztönöz a kötet. Csekély figyelem esik a középkorra, több az újkorra, viszonylag kisebb rész foglalkozik társadalomtörténettel, nagyobb a terjedelme a művelődéstörténeti tanulmányoknak, amelyek elsősorban az építészeti emlékeket és az egyházakat (református, baptista) mutatják be. Az utóbbiak, éppúgy mint az oktatást, sajtót, képzőművészetet tárgyaló fejezetek a közelmúltbeli és a jelen helyzetről is képet adnak.

A kötet tanulmányainak jelentős hányada néprajzi tematikájú, a néprajz azonban nem különül el a

többi írástól. A szerkesztés – csakis helyeselhető – elve egységben láttatni a Szilágyság kultúráját, melyben egyaránt fontos elem például a középkori templom, a monumentális faépítkezés, az udvarház és a parasztház. A könyv néprajzi anyaga változatos, elsősorban népművészeti írások alkotják (népköltészet, tánc, zene, szokásvilág, díszítőművészet), de helye van benne a mesterségeknek (fazekasság), az építkezésnek és az életmódnak is. A szilágyságiak önazonosságtudatának ma sem elhanyagolható eleme a népies magyar műdalhoz ragaszkodás, több hajdan híres nótaszerző személyében kötődött a vidékhez s jelenleg is számon tartják őket. Ezért olvashatunk a kötetben róluk a hagyományos paraszti kultúrát elemző néprajzi írások mellett Nótás, vidám Szilágyság címmel.

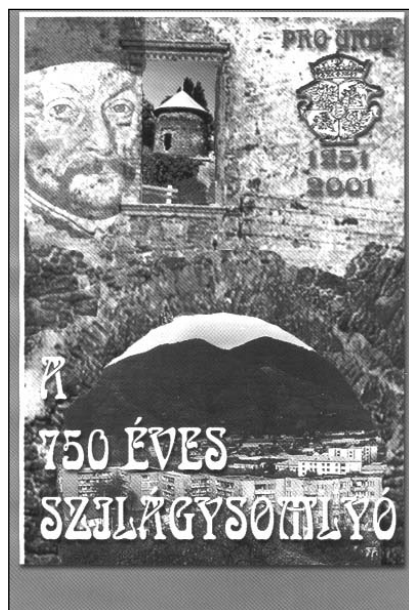
A helységek történetéről szóló hosszabb-rövidebb dolgozatokon a sokszerzős mű problémái tartalmi és stílári tekintetben inkább kiütözkönek, mint a tematikus tanulmányokban. Ha ezt a bíráló megállapítást mellőznénk, az ismertetés hitele csorbulna, ám mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a szerkesztő által is elismert egyenetlenség ellenére és mellett ezeknek az írásoknak komoly értékük van. Ezek testesítik meg leghangsúlyosabban a kötet közművelődési célját, mert legtöbb olvasó először ezeket keresi ki, mert akár helyben lakik, akár elkerült a Szilágyságból, kit-kit elsősorban a szülőhelye érdekel. Az egyes dolgozatok sokféle tartalma egyetlen szempontban összegezhető: minden fontosat és érdekeset elmondani az illető településről, lehetőleg több fényképpel kísérlen. Így számos esetben azokat az ismereteket, amelyeket a tematikus tanulmányok egyikében sem találunk meg. Az elbeszélés a földrajzi fekvés meghatározása után időrendet követ. A 20. századot megelőző időre vonatkozó adatok túlnyomó többségét Petri Mór Szilágy vármegye monographiája I–VI. (Zilah, 1901–1904) című munkájából merítették a szerzők. A millenniumi helytörténetírás egyik legnagyobb szabású, ma már nehezen hozzáférhető teljesítményének harmadik és negyedik kötete mintául is szolgált a műnek, ugyanis a megye összes községéről A-tól Zs-ig betűrendben tartalmazza, amit a korban

tudni lehetett. Minthogy megjelenése óta alig néhány szilágysági helytörténeti tanulmány látott napvilágot, a mostani kötet helységtörténeti dolgozatainak az utóbbi száz évre, a közel múltra és a jelenre vonatkozóan eredeti forrásértéke is van.

A fent írtak után valóban semmiképpen sem méltányos bármiféle monografikus teljességet számon kérni a gazdag tartalmú és igen értékes Szilágysági magyarok kötetben. Mind Egyed Ákos bevezető-ajánló méltatásában, mind a szerkesztő zárszavában kifejezi reményét, hogy a műnek pótlást, bővítést, részletezést teljesítő folytatása lesz, és a folytatás, Szilágysomlyó jubileumi kötete két esztendő múlva meg is született.

Ennek szerkesztője írja mintegy a könyv jeligéjeként: „Szilágysomlyó fennállásának 750 éves évfordulója tiszteletére a város magyar értelmiségének egy csoportja városunk történetének a távoli, közeli és a mába nyúló tegnapi múltjának megírására szövetkezett... Eseményeket megörökítő írások, személyes megnyilatkozások, tanulmányok, tudományos népszerűsítő munkák látnak napvilágot a kötetben Szilágysomlyóról. Történelmi hiány- és hézagpótlás, kiegészítése a Szilágysági magyarok kötetéből helyhiány miatt kimaradt adatoknak. Városunk nagy múltú és viharos történelmének felidézése mellett részletesen szeretnők ismertetni a 89-es fordulat után a kisebbségi közösségünk életében bekövetkezett

eseményeket is – újjászerveződé-sünket, élni akarásunk megnyilatkozásait stb. – egészen napjainkig.”

A kötet elsősorban valóban jelenkor-történeti munka. Szerkezetileg több nagyobb, ám címet nélkülöző egységre tagolódik. Ezek közül a sorrendben első tartalmaz legtöbb régebbi korokkal foglalkozó történeti áttekintést. Ezek közül a legerjedelmesebb a város történetét nyújtja, magába foglalva nemcsak a szorosabban vett „köztörténetet”, hanem a művelődés, az iskolák, az egyházak, a gazdálkodás és néhány más terület múltját is. A szerkesztés nem mindig következetes, hiszen a kötetben további néhány kisebb történeti fejezettel találkozunk (például sajtótörténettel) és olyan dolgozatokat olvashatunk, amelyeknek figyelemre méltó visszatekintő részeik vannak, ám nem mindig derül ki, miért éppen ezekkel és miért azon a helyen. Bizonyára a szerzői adottságokhoz igazodott a szerkesztő. A kötet első nagy egységét egyébként nehezen lehetne pontos címmel ellátni. Igen változatos, sokszor egymástól távol eső területek kerültek ide, a magyar nyelvű örmények, zsidók, cigányok történetéről, az igazságszolgáltatásról, a magánosításról, az említett sajtótörténetről szóló és további más írások. Sor kerül itt egy magán-fényképgyűjtemény bemutatására is. Azért említjük külön, mert a könyv egyik kiemelkedő értéke gazdag képanyaga, nemcsak hivatásos mesterek és amatőrök fényképeit, hanem ké-

peslapokat, grafikákat, kisnyomtatványokat is bőségesen közöl.

A második nagy egység „a szilágysomlyói magyarok létkérdései” címet viselhetné. Benne az 1989 utáni politikai önszerveződés, elsősorban az RMDSZ és a helyi közigazgatásban való részvétel krónikája és a demográfiai helyzet alakulása kapja a legnagyobb hangsúlyt. Az előbbi olykor lebilincselően izgalmas, más-kor lehangoló tükre egy kisváros politikai életének, melyben a román többség etnikai és nemzeti érdekeinek érvényesüléséért mindent elkövet, hogy a jelentős kisebbséget és a legerősebb politikai szerveződést alkotó magyarságot háttérbe szorítsa, törvényesen megillető jogairól is kiforgassa. A magyarok népességi mutatói egyértelműen hátrányosan alakulnak, különösen az 1990-es évek közepén beálló erős fogyás óta. Több írás néz szembe az elvándorlás és a kivándorlás (Magyarországra település) kérdéseivel is.

A harmadik nagy egység szorosán kapcsolódik az előzőhöz, ténylegesen az is magába foglalhatná, mert nem kevésbé fontos létkérdésekkel, a magyar iskolákkal és pedagógusaikkal foglalkozó dolgozatok sorakoznak itt szervesen összekapcsolódva, igen gazdagon dokumentálva, statisztikákkal, névsorokkal, kimutatásokkal, kronológiával, felemelő és lehangoló érzéseket keltő beszámolókkal kísértén. Ez a kötet leg-egységesebben és legteljesebben kidolgozott része.

A következő, terjedelemre viszonylag rövidebb egység szintén jól kidolgozott, a benne elhelyezett írások a település természeti környezetét, annak legfontosabb elemét, a várost észak felől védőmező, termékeny oldalán szőlő-és gyümölcstetvényeknek helyet adó Magurát – régi magyar nevén Soml(y)ó-hegy – mutatják be. A tervszerűtlen, a környezeti kultúrát elhanyagoló urbanizáció ebben a kisvárosban és környékén is jövátételten károkat okozott. A folyamat legsúlyosabb eseménye volt, hogy a diktatúra idején szinte teljesen tönkre ment a hajdan híres borvidék. Ma óriási anyagi ráfordítást igényelne helyre állítása, hogy ismét Szilágysomlyó büszkesége lehessen. Az újjáéledésnek mutatkoznak biztató jelei, de biztos nagy távlatai még nem.

Végül az ötödik egység a város magyarjainak társadalmi, szakmai és kulturális önszerveződéséről tájékoztat. Tartalmával ide tartozik a kötet függelékébe került két sporttörténeti tanulmány is. Többek között olyan egyesületek szerveződtek újjá mint az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Lions Club. Kiemelkedik a sorból, jelentős, határokat is átlépő tevékenységével a Báthory István Alapítvány, ennek megfelelően terjedelmes és részletes beszámolót olvashatunk róla, központi rendezvényéről a Báthory Napokról, különböző kezdeményezéseiről, melyek közt politikások és művészek találkozója éppúgy szerepel mint emlékmű-állítás. A helyi politikai összetűzőkkel való korábbi ismerkedés után nem csodálkozhatunk, hogy a magyar kulturális megmozdulásokat milyen erős román nacionalista ellenzés fogadta. Egy-egy írás arról tájékoztat, hogy élnek és rendszeresen alkotnak a városban magyar képzőművészek és jelentkező zenei kezdeményezés is. Ugyancsak két írás pedig arról győző meg, hogy Szilágysomlyó társadalmi és kulturális életének legkarakteresebb csoportját az orvosok és gyógyszerészek képezik. A könyv szerkesztője maga is fogorvos és művészember.

A címlapon a mű létrejöttének alkalmaként a Szilágysomlyó első fennmaradt írásos említésének 750. évfordulóját jelölték meg a szerzők, amit az elterjedt jubiláló szokás szerint joggal tekinthetnek születésnapnak. A kötet megszületése – s ezt nem is titkolják – elválaszthatatlan a magyar államiság ezredik évfordulójától. Bár nincs rá utalás, Szilágysomlyóról nem is készült akkoriban önálló munka, a könyv nagyalakú formája, kiállítása, tartalma, jellege emlékeztet a magyar honfoglalás millenniumának (1896) hajdani helyi kiadványaira. Az akkoriban országsszerte készült hasonló munkák történelmi áttekintés után rendre megörökítették az adott kor helyi társadalmát, kultúráját, mindennapi életét, ezek ma mind nagyértékű, pótolhatatlan történelmi források. A szilágysomlyói kötet üzenet is arról, amit az egyik tanulmány címe így foglal össze: És mégis élünk. Ennek az üzenetnek van egy fontos különleges eleme, ami kisvárosi lét emberi léptékéről, alkotó légköréről

és számos ellenkező jel ellenére távlatáról szól. Mindezt érdemes úgy ünnepelni, ahogyan a szilágy-somlyóiak teszik. Méltán ünnepelik személyesen is magukat. Kifejező erejű, hogy a könyvben nagyszámú arckép, csoportkép szerepel (például az orvosok és gyógyszerészek arcképcsarnoka, diákok és tanáraik együttes felvételei), legvégül a szerzők színes portréi.

Még egyszer visszatérve az elsőként ismertetett Szilágysági magyarok címet viselő könyvre, aligha véletlen, hogy annak címlapjára Valkó várának romja került. Tavaszi erdőben egyenesen álló, magas középkori falmaradvány, melynek építőköveit a cement fölfedezése előtt, de talán annál is erősebben ragasztották össze, mégis bármikor végleg ledőlhet. Bár nem műemrek, jelképnek nagyon kifejező. Arra is figyelmeztet, hogy egy olyan történelmi tájegységről ad számot, amelyről a nemzeti emlékezet (s ezúttal nem a romániai magyarokra gondolunk) hajlamos elfeledkezni. A mai Magyarországról Romániába, Erdélybe utazók rendszerint elkerülik az építészeti, irodalmi és történelmi emlékekben, természeti szépségeiben gazdag Szilágyságot, mert nem hallanak róla, mert egyoldalú az érdeklődésük. Ha a mostaniakhoz hasonló könyvek készülnek és elkerülnek az olvasókhoz, változni fog a helyzet.

KÓSA LÁSZLÓ

Szilágysági magyarok. Szerk. Szabó Zsolt. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár [1999]. 695 l. Útánnymás – A 750 éves Szilágysomlyó 1251–2001. Szerk. Hajdu Attila. Szilágysomlyói Báthory István Alapítvány, Szilágysomlyó – Művelődés, Kolozsvár, 2001. 360 l.

Monográfia a kisvárosról – olvasmányosan

A monográfia-írás a veretesnek számító műfajok közé tartozik. Aki arra adja a fejét, hogy szeretett szülővárosát szűkebb (de tágabb is!) értelemben vett honfitársainak bemutassa, számolnia kell azzal a ténnyel, hogy munkájának a legkülönbözőbb szakemberek és az átlagolvasók igényeit egyaránt ki kell elégítenie. Dés városa e tekintetben a szerencsések közé tartozik, mert olyan író-

ember vállalkozott az igényes feladat elvégzésére, aki a most előttünk fekvő mű tanúsága szerint minden tekintetben helyt tud állani, és nem roskadozik a rá nehezedő elvárások súlya alatt. Hogy a régió lakói, újságolvasói imitt-amott tetten érik a szerzőt, mert egyik-másik fejezet rövidített változatával már egy-két évvel korábban is találkoztak a napilap hasábjain? (Dés képzőművészeti múltjából. Szabadság 2001. május 26.), az csak növeli a könyv értékét, sui generis bizonyíték arra, hogy szerzőnk csakis kiérlett, bizonyítottan helytálló adatokat ír le, amire bárki bármikor tovább építhet. Ugyanezt leszögezhetjük történeti eszmefuttatásairól, a művelődési életet bemutató fejtegetéseiről. Sőt, azért külön hálás lehet minden rendű és rangú olvasója, hogy a már elenyészett vagy megsemmisült korábbi status quo (ante) helyzeteket is érdeklődési körébe foglalja, így esetenként körképet rajzol városáról, amihez bizony könyvtáryi anyag szakszerű áttanulmányozása szükségeltetett, szerzőnk viszont nem sajnálta a fáradságot és az időt: lelkiismeretes felméréseket végzett.

Vajha minden erdélyi kisvárosnak lenne egy-egy ilyen kitűnő monográfusa!

Huber András: Város az időben. Dési helytörténeti séták. Kolozsvár, 2002. Gloria Kiadó.

Festőművész, térképrajzoló, publicista – és még annyi más

Igen, a 2003. május 28-án 84. életévét betöltő Balázs Péterről van szó, aki jóformán végigküzdötte a 20. századot, s lám még mindig lankadatlan energiával van jelen az erdélyi képzőművészeti életünkben. Pedig nem könnyű sors adatott osztályrészül a Magyarfenesen született Balázs Péternek, akiről remek kismonográfiát írt a közelmúltban Tibori Szabó Zoltán. Hogy Kalotaszeg szülötte és Kós Károly felfedezettje, soha sem tagadta. De hogy mindig a maga – rögs – útját járta, az vitathatatlan. Monográfiaírója mindezt rokonszenves empátiával nyugtázza. Persze azt is mondhatnánk: szerencséje is volt, hiszen már zsenge ifjú korában (1933-tól) a Szolnay-Szervátiusz-

féle festőiskolába került, ahol Brósz Irmától is sokat tanulhatott, de legtöbbet mégis Nagybányán Ziffer Sándortól és marosvásárhelyen Bordi Andrástól. Egy azonban biztos: egyiküknek sem vált epigonjává, sajátos Balázs Péter-i stílust sikerült kialakítania magának.

Milyen jó, hogy ez az összegező kismonográfia is megszületett. Hálások vagyunk érette mind a lelkiismeretes szerzőnek, mind az alkotóművésznek, akiknek további sikeres munkálkodást kívánunk!

Tibori Szabó Zoltán: Balázs Péter. Kolozsvár, 2002. Komp-Press Kiadó.

Új kiadó, új könyv

A székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó agilis igazgatója, Beke Sándor 2002 elején Erdélyi Pegazus névvel új kiadót hozott létre, s mindjárt asztalunkra is tette egy ugyancsak új szerző, a maroszentgyörgyi egyházközség plébánosának, Baricz Lajosnak meglepően kiérlett verseskötetét, hat ciklusra osztott 94 versével. „Hogy ezek a versek naívak, hajmeresztő modernségekhez szokott fülünknek-értelmünknek túlságosan egyszerűek?” – teszi fel a kérdést Jancsik Pál, a kötet szerkesztője. De mindjárt meg is válaszolja, mert „... ahogy haladást versei olvasásában (...) egyre gyakrabban a valódi költészet légkörét érezzük”. Ezért ajánlását így fejezi be: „Padre, ego te absolvo a költészet nevében. Isten hozta az irodalomba”.

Maradjunk ebben!

Baricz Lajos: Köt a gyökér. Székelyudvarhely, 2002. Erdélyi Pegazus Könyvkiadó.

Bibliofília – felsőfokon

Amor librorum, azaz a könyvek szeretete. Van-e ennél neme-
sebben csengő szó, magasztosabb földi érzést meghatározó fogalom? Aligha. Ám az igazi könyvbarát igyekszik a szívéhez legközelebb álló köteteket még szerzői ajánlással, névre szóló dedikálással is felvértezni, sajátosan egyedi példányokká avatni. Az ilyen könyvektől aztán tulajdonosuk semmi pénzért meg nem válna.

Amikor kézbe veszi, szent áhítattal lapozza, olvasgatja, éteri hangulatba ringatózva a műélvezet legmagasabb élményével ajándékozta meg önmagát. Hiszen a szerző egyedül neki szóló – sui generis – ajánlása semmi mással össze nem hasonlítható boldog érzést indukál. Ezért vagyunk kiváltképpen hálásak Lisztóczy Lászlónak legújabb könyvéért, hogy nagylelkűen megosztja velünk is legszubjektívabb rövid-próza-gyűjteményét. Rokonszenves szerénységgel csak „antikváriumi böngészéseinek hangsúlyozottan bibliofil szempontú kvintesszenciáját, a mások nevére dedikált példányokban fellelhető ajánlásokat” bocsátja a közönség elé, de bízunk benne – és hangsúlyozzuk: elvárjuk –, hogy mihamarabb a saját nevére dedikált könyvekből összeállított második kötettel is megajándékozta az immár megmásíthatatlanul híveivé vált olvasóit.

Lisztóczy László: „Ajánlom jó szívvel...” Dedikált könyveim könyve. Pallas Kiadó. Gyöngyös 2002.

G. D.

Haza, a magasban

Az Illyés-centenárium évében – az ő szellemi üzenetét hordozó címmel – megjelent olvasó/tankönyv jól használható a Kárpát-medencei magyar szórványok és a külföldi egyetemeken magyar oktatásban is. Kell hozzá azért alapfokú magyar nyelvtudás, olvasni is tudjon azért mondjuk egy tízéves gyermek szintjén, és legyen kíváncsi.

A színes képanyagban és illusztrációkban gazdag tankönyv – amely a magyar oktatási minisztérium pályázatán első díjat nyert – két kötetes, de egységes egészet alkot. Áttekintést ad a magyar őstörténet rejtelseitől a nemzeti tulajdonságok és jelképek világáig; a Kárpát-medence magyar népétől és tájaitól, a Föld déli féltekéjén, vagy Észak-Amerikában és Nyugat-Európában élő magyarokig; a sok kis fejezetben tárgyalt magyar történelemtől, a világhírű művészek, tudósok és sportolók nemzeti panteonjáig, a magyar nyelv és az irodalmi művek szépségeitől, legjelesebb alkotóink portréjáig.

E kiadvány jól szolgálja a magyar nemzet határokon átívelő egyesítését, kultúrájának átörökítését, identitásának erősödését, a közösségi kapcsolatok építését is. Mivel rendkívül vegyes formák között, eltérő szintű magyar nyelvtudással, különféle iskolákban tanulnak majd e tankönyvből a diákok, a szerzők egyszerűen és világosan fogalmaznak, a fejezeteket jól tagolják, s rengeteg színes képpel, térképpel segítik a megértést, az eligazodást. Vonzóvá, barátságossá teszi az ismerkedést a magyar kultúrával, a múlttal, a tájjal, a nyelvvel, s a nyereség érzését kelti a tanulóknál. Tartalmazza a sokat hangoztatott nemzeti minimum követelményeit, s alkalmas segédeszköz a magyar diaszpóra új szellemi honfoglalásához.

Hiánypótló kiadvány, egyedülállóan összetett történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti, honismereti szemléletmódja, áttekinthető szerkezete hasznos olvasmányául szolgál azoknak, akiknek készült: a magyar diákoknak. A szerzőtársakat mindenképpen elismerés illeti azért a munkáért, melynek révén gazdag, tanulságos könyv jut el a fiatalok és kevésbé fiatalok kezébe – és reméljük, nemcsak az eszükhöz, de a szívükhöz megtalálja a legrovidebb utat.

Jó lenne, ha minél több példányban eljutna a romániai iskolai és közkönyvtárakba, de a családiakban is ott lenne a helye. Szinte magától kínálkozik cédére, a számítógépeken jól tájékozódó tizenéveseknek.

Magyar nemzetismeret I–II. Szerzők: Alföldy Jenő – Bakos István – Hámori Péter – Kiss Gy. Csaba. 200, 206 l. Antológia Kiadó. Lakitelek 2002.

Vagabundkorzó

Sarusi Mihály könyvfolyamának első három kötetének megjelenése után nyolc esztendő kellett várni a magyar világ föltérképezését vállaló folytatásra. A Kis-Magyarországon és a környező országokhoz csatolt területeken, szülőföldjükön kisebbségi sorban élő magyarságról, de a Kárpát-medencén túlra és a nagyvilág minden szegletébe szétszórtott magyarok 20. század végi helyzetéről tudósít az író, szociográfus, a népléktan rejtelseibe

kutakodó szerző. Köztük erdélyi, egyebek mellett Nyárad menti, Maros menti, mezősegi, csiki sőt moldvai és Arad vidéki helyszínekről. Globalizálódó világunkban egy-egy szesszenetnyi hely-, falu-, város- vagy éppen nemzet-történet. Szellemi kalandnak is izgalmas, ha Sarusi Mihály csavargótársának szegődünk.

Sarusi Mihály: Vagabundkorzó IV–VI. könyv. 126, 132, 140 l. Barbaricum Könyvműhely. Karcag 2001.

Ama bizonyos hét szilvafa

A magyar nemesség múltjával foglalkozni nem is olyan régen még súlyos következményekkel, de legalábbis a felsőbb szervek rosszallásával járt. Néhány megszállott szakember – az is inkább az asztalfióknak – elsősorban politikatörténeti, családtörténeti és jogtörténeti tanulmányt írt, életmódjáról, műveltségéről, hétköznapijairól, viselkedéséről nagyon kevéset tudhattunk, még leginkább a családban élő szájhagyományból vagy a népi önéletrázásokból. Pedig Magyarországon a kisnemesség, Erdélyben rajtuk kívül a hasonló jogállású székely eredetű népesség a 19. század első felében nagy létszámával, szavazati jogával és értelmiségűtánpótló szerepével a magyar társadalom fontos alkotóeleme volt, és jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a nemesi élet-szervezések, viselkedési és magatartásminták az egész században hatottak és a 20. században is érzékelhetők (pl. Kölcsey, Arany, Benedek Elek, Mikszáth vagy éppen Ady, Krúdy, Tamási). Kósa László eredeti kutatásokon alapuló könyve a szinte teljesen hiányzó mentalitás- és életmódtörténet kiemelkedő értékű mintája, melynek forrásai korabeli levéltári dokumentumok, emlékiratok, irodalmi művek, a korszak sajtója és a 20. században lejegyzett szóhagyomány.

Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában.” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Osiris Bp. 2001.

1848 képekben

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc legdicsőbb, és a rá következő gyászos szakaszát mutatja be a dévai Corvin Kiadó négykötetesre tervezett sorozatának utolsó előtti darabja. A mű alapjául az Ezernyolczszáznegyvennyolcz – az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben című, Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor által szerkesztett és 1898-ban kiadott emlékkötet szolgál. A mostani kiadás ugyancsak jubileumi alkalomból, 1998-ban indult, és Bálint Zsombor válogatásában tárja elénk az egykorú képek, okiratok, eredeti kézírások, ereklyék, nevezetes nyomtatványok, kiáltványok, művészi emlékek szemelvényét.

Marczali Henrik jegyezte előszó vázlatosan ismerteti a forradalom adott szakaszának eseményeit, hogy aztán a könyv zömét kitevő képeknek és szócikkzerű kommentároknak adja át a helyét. Mind az illusztrációk mennyisége, mind a szövegek jellege ismeretterjesztési, oktatási célokra teszik leginkább alkalmassá a kiadványt. Átfogó tablóvá áll össze benne az események és a szereplők ismertetése, a hol rezignáltan együttérző, hol bölcs távolságból szemlélődő hangnem, mind a nevelő, mind a tájékoztató funkciót betölti.

Befogadási gondot talán csak a nem épp megfelelő, túl vékony papírra nyomtatott és ezért a túloldalról áttetsző képek jelentik. Nyilván, a jelenlegi nyomda- és papírárak mellett minden könyvbarátnak csak álma lehet a bibliofil kiadású könyv.

1848 képekben. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Bálint Zsombor. 3. kötet, Corvin Kiadó. Déva 2002.

Védeni, ápolni, áhítattal ejteni

Mi, akik a nyelvet mindennapi munkánkban szinte alapanyagul használjuk, sosem lehetünk megelégedve ismereteink bővítésével, készségeink fejlesztésével. Mindig akad egy olyan szó, kapcsolat, a beszélt, élő nyelv olyan helyzete, aminek használata fejtörést okozhat. Jó ilyenkor szótárhoz, útmutatóhoz kapni, a paragrafusok között elvesztődni, hogy a megnyugtató válasszal folytathassuk munkánkat.

Mozgalomként teljesedett ki, szinte társadalmi léptékű jelenséggé írható le a nyelv ápolására, védelmére, oltalmazására, művelésére szegődött szigorúbb vagy megengedőbb, normatív vagy magyarázó magatartású nyelvészek, nyelvügyeltesek azon igyekezete, hogy a személyiséget és nemzetet egyaránt konstituáló nyelvet megmentsék a romlástól.

Elegyedek itt a szakmai tudás a hivatással, az értékelő közszereplés és az eseteket és kategóriákat elemző-alkalmazó tudós megszállottsággal.

Nos a fenti feltevéseknek megfelelően kíván olvasóimhoz szólni a Kolozsváron megjelenő Nyelvvédő, alcíme szerint anyanyelvápoló folyóirat, igazolja ezt a mottóval választott Reményik-sor: „Áhítattal ejtsétek a szót...”

A 34 oldalas kiadvány szorgalommal gyűjti egybe szerkesztője, Kovácsné József Magda felügyelete alatt a nyelv legkülönbözőbb aspektusaira vonatkozó írásokat: nyelvtörténetet, nyelvcsaládok leírását, névetimológiát, nyelvhelyességi útmutatót, verset az anyanyelvről, stilisztikai bevezetőt, nyelvi illemtant, regényt, felhívást, kiejtéstani fejtegetést, szólásmagyarázatot, végül rejtvényt, fejtörőt.

Manapság, amikor a sietség miatt a hevenyészett, vagy a technika által csonkított (e-mail, SMS) kifejezőmódra szorulunk mindinkább, jól jön egy ilyen folyóirat, hogy frissítse a nyúzott, koptatott szavakat, korrigálja a vérszesen szaporodó hibáinkat, összefüggéseket tárjon fel a jelölő és jelölt viszonyának történetéből, de legfőképpen az iskolások nyelvhasználati szokásait, igény szintjét pallérozza.

Kérdés, hogy elolvassák-e?

Nyelvvédő. Anyanyelvápoló folyóirat. Szerkeszti Kovácsné József Magda. Kolozsvár, Stúdium Kiadó. III. évf. 2002/1. 34 l.

S.F.

Hasznos segédeszköz

„A könyv szerintünk azoknak szól, akik szívvel-lélekkel hiszik, hogy ők akarnak megismerkedni az informatikával, nem például a nagymamájuk nagynénjének a tapsifüles kiskutyája...” Az ilyen meggyőződéses kíváncsiak ismerkedhetnek a számítástechnikával a 2002-ben, a kolozsvári Ábel Kiadó gondozásában megjelent Informatika című könyv olvasásakor. A könyv szerkezete, témaválasztása megfelel a IX. osztályos tananyagának, de nem csupán kezdő licistákat akar az informatikával összehoztatni. A három szerző – Avornicului Mihály, Buzogány László és Lukács Sándor – kívánsága hasznos segédeszközt nyújtani mindenkinek, aki el akar igazodni az informatika egyre gazdagodó (vagy bonyolódó) világában.

A kötet a számítógépek történetével, vagyis csupa, az általános műveltséghez nélkülözhetetlen adattal kezdődik. A következő fejezet részletesen bemutatja a két, nálunk leggyakrabban használt operációs rendszert, az MS-DOS-t és a Windowsot, és segítséget nyújt a világháló, illetve a különféle tömörítőprogramok használatához. A Szövegszerkesztés című rész saját szövegén példázza az egyes formázási és tördelési megoldásokat, a Számítógépes grafika pedig gazdag képanyaggal szemlélteti a Microsoft Paint és főleg az Adobe Photoshop 5.0 lehetőségeit.

Az utolsó két fejezet kimondottan azokhoz szól, akik maguk is programokat szeretnének alkotni. Az egyik az algoritmikus gondolkodás alapjait, a másik pedig a Pascal nyelvű programozás alapfogalmait, algoritmusait tisztázza.

A tanulást tovább segítik a könyv függelékei. Az egyik a Photoshop-szűrők segítségével elérhető különleges hatásokat példázza, a másik a Pascal-programozáshoz nyújt segítséget, a harmadik a szoftverekre vonatkozó szerzői jogokat tisztázza. A kötet legvégén a tudásanyag kibővítéséhez ajánlott könyvek és weboldalak listája található.

A könyvet általános ismeretei, igényes szerkesztése, közérthető nyelvezte hasznos segédeszközzé teszik minden kezdő számára, mélyebb, bonyolultabb részei pedig kiegészíthetik az informatikához már valamennyit értők ismeretanyagát.

Cédékről röviden

Erdélyi hangok

Tompá László. Molter Károly. Kemény János. Szabó Lajos. Székely János. Kabós Éva. Oláh Tibor. A

20. század erdélyi magyar irodalmának meghatározó személyiségei. Verseik, prózarészleteik, vallomásaik hangzanak el a Kriterion Könyvkiadó gondozásában megjelent Erdélyi hangok című CD-n. A különleges csak az, hogy nem színészek adják elő az alkotásokat, hanem – a szerzők maguk.

Tompa László elsőként Ének a szabadságról és a békéről című versét adja elő, amely „magába foglal valami önéletrajzfélét is, és kifejeződik benne a világgal való kapcsolatunk, világszemléletünk”. A transzszilvanista irodalom második megszólaló alkotója Molter Károly, aki Lappangó tehetség címmel egy „szőke bajszerű” fiatal „falu bölcse” városi kalandjáról, felfedezéséről mesél szípkázó humorral.

Az Amerikában született, Bécsben tanult, Marosvécsen élt Kemény János szavai 1970-ben, az Írók mikrofon előtt című műsorban hangzott el. Az író életéről vall, és készülő önéletrajzi trilógiájáról számol be a hallgatóknak, a regényhármasszerkezetéről, ihletéséről, céljáról beszél, és részleteket olvas fel belőle.

Szabó Lajosnak „magáról és a fiatalokról” szóló vallomását Székely János két költeménye követi. A költő elmeséli első rádiós élményét is: a rádióban megszólaló hangja megdöbentette, hiszen idegennek, „nyeglének és ellenszenvesnek” érezte.

Kabós Évával 1996-ban készült portréinterjú a Marosvásárhelyi Rádió számára. A Szomorú sors komor vallomás a Trianon utáni erdélyi életről. Végül Oláh Tibor foglalja össze hetvenöt év eseményeit tizenkét percben. Beszéde vallomás a szórványvidékről származó magyar értelmiségi sorsáról.

A CD élményértékét tehát nem elsősorban az elhangzott szépirodalmi alkotások esztétikai értéke nyújtja, hanem a vallomás varázsa, illetve az a különös archaizmus ugyanakkor idő- és térbeli közelség, amely felsejlik a saját hangjukon, nem a papír csendességében megszólaló művészek beszédében.

A hangfelvételek a Marosvásárhelyi Rádió aranyzalagtagtárából származnak, 1958 és 1996 között készültek. A CD szerkesztője Jászberényi Emese.

Versek szivárgása

Szivárgásban címmel jelentette meg ugyancsak a kolozsvári Kriterion erdélyi versek válogatását. A CD, akárcsak az Erdélyi hangok, a Marosvásárhelyi Rádió aranyzalagtagtárának dokumentumait használja fel, a műveket válogatta és szerkesztette Jászberényi Emese.

A transzszilvanista irodalom CD-re írt gyöngyszemei között Áprily Lajos, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Szilágyi Domokos, Tompa László, Székely János; az utóbbi évtizedek alkotói közül pedig Kányádi Sándor, Markó Béla, Farkas Árpád, Kovács András Ferenc és Magyar Lajos alkotásait hallhatjuk.

A versek megszólaltatói marosvásárhelyi színművészek. Az ő hangjukon „szivárog a mába” a 20. század első felének eszmerendszere, a kisebbségbe került magyarság „magányos fenyő”-küzdeme, ők közvetítik a jövő felé a századvég gondolatvilágát.

A CD a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jelent meg.

KÓNYA KLÁRA

Egy testőríró életpályája

„Örömmek könnyei futják el szememet,
Midőn virágozni látom nemzetemet.”
Barcsay Ábrahám

A köztudat elsősorban Mikest tartja számon a levélírás műfajának kiemelkedő képviselőjeként irodalmunkban. Ám még ugyancsak a 18. században voltak más jeles levélírók is, akiknek hagyatékáról érdemes tudomást szereznünk, műveikkel, munkásságukkal megismerkednünk. Kazinczy Ferenc mellett ilyen pl. Barcsay Ábrahám, a testőríró, akinek alakjáról, életéről, katonai pályájáról, baráti köréről, rokoni kapcsolatairól, műveltsége forrásairól, a kor művelődési életében játszott szerepéről meg még sok egyébről, és persze misszilis leveleiről és még költészetéről Egyed Emese, ezúttal irodalomtörténet-szi minőségében, terjedelmes (a képmellékletekkel 254 oldalas), szép, hasznos, az irodalomszeretők érdeklődésére számot tartó könyvet írt. Nem az első műve, amely a korral és (erdélyi) íróival foglalkozik, hiszen az Olvasó nappal, író este című könyvében már felbukkan pl. Ányos Pálnak, Aranka Györgynek és magának Barcsaynak az alakja is egy-egy rövidebb tanulmány erejéig, de monográfiaszerű munkának ez az első.

Kutató munkájának számos eredménye van. Az írásműben megelevenedő testőri, írói, emberi arckép mellett (ti. Barcsay Ábrahámról nem maradt fenn festmény, és ezt (is) igyekszik pótolni, a maga módján, a szerző tollán született pályakép) föltétlenül meg kell említenünk az életút mozzanataival, az életmű egyes darabjaival kapcsolatos irodalomtörténeti kiigazításokat, megállapításokat. Megtudjuk pl., hogy a magyarok származásával foglalkozó Sajnovics-féle rokonságelméletre (az ún. halszagú rokonságról van szó) reagáló gúnyirat szerzője – Barcsay Ábrahám. Egy franciaországi keltezésű levélnek ugyancsak ő az írója, és nem Barcsay Ádám, a család egy másik, szintén katona tagja, amint azt eddig hitték.

És még egy érdekes feltételezés, megállapítás: a hagyatékban felfedezett verset, amelynek címeztette Barcsay, a Doris pásztorné álma című költeményt, melynek versfőiből az Adieu, édes Barcsaym búcsúszavak olvashatók ki, nem Bethlen Zsuzsanna, a költő felesége írta (amint azt Kristóf György, a megtalálóját feltételezte), hanem Radvánszky Jánosné Prónay Éva. A Radvánszky családdal a költő közeli kapcsolatban és levelezésben állott, gyöngéd érzelmi szálak fűzték az említett hölgyhöz.

Érdekes jellemrajzot fest a könyv testőrírónkról, amelynek csak ízelítőjeként idézzük a következő rövid szöveget: „... miféle szerepek alakítására képes rendre az ember? Katona volt-e Barcsay vagy kepec? És mi a helyzet a költészettel?” Ez utóbbi kérdésre is megkapjuk a választ. Kazinczy, a kortársak, a közvetlen és késői utókor véleményével együtt, beleértve a szerzőt is.

Nemcsak jó tollú és jó szemű irodalomtörténész e könyv írója, hanem költő is. Erre szintén több megfogalmazást idézhetnénk, ám itt csak egyre futja: „a társadalmi-politikai helyzet körülöttük ugyancsak labilis..., tündér – változó – erdélyi politikával terhes”. Van, ami Barcsayék kora óta sem változott, ha

sok minden, amiről e könyvből tudomást szerezhettünk, a történelem részévé vált is azóta.

JANCSIK PÁL

Egyed Emese: Adieu, édes Barcsaym. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2001.

Az ötéves egri Dsida Jenő Baráti Társaság emlékkönyvébe

„Írj a cipőmadzagról – Baudelaire stílusában” – hangzott el a felszólítás 1934 nyarán a Pásztortűz szerkesztőségében Kolozsvárt, ahol ugyanazon nagy asztal sarkának egyik-egyik oldalán Dsida Jenő, a költő és Gy. Szabó Béla – az akkor még kezdő – fametsző művész együtt készült megostromolni a Parnasszus csúcsait. A játékos kedvű Dsida bravúros formakész-ségének bizonyítására szólt oda Gyészabónak: „Add meg a témát és a formát, s megírom a verset!”

Erre válaszolt a gépészmérnökből éppen akkor-tájt grafikusművésszé átvedlés fázisában tapodó-to-porgó Gy. Szabó Béla az idézett mondattal. Be na-gyon sajnálom, hogy nem kértem soha el műterem-lakásában a papírfecnit, pedig többször is tanúja vol-tam, amikor egy-egy kedves vendégének ismételtlen előkereste, s felolvasta az alig tenyérnyi, megsárgult papírlapról a mindössze 6-8 soros versikét, s írtam volna le. De mindig inkább az éppen készülő famet-szetre összpontosítottam, s Dsidának a Psalmus Hungaricusához amúgy is méltatlannak találtam volna, hogy a kis bökverset akarjam megörökíteni. Pedig azóta hányszor, de hányszor megbántam! Mert a mélyzengésű dsidai Himnusz attól távolról sem veszített volna ünnepélyességéből. Úgy, amint Sírfeliratát is mindig felolvasom szerény, de impo-záns kriptájának ajtaja felett a Házsongárdi temető-ben a kiránduló csoport részvevőinek – egyszer ta-lán éppen a Dsida-emlékek nyomában itt járó egri baráti társaság küldötteinek is –, valahányszor cice-ronéjukként oda vezetem őket:

*Megtettem mindent, amit megtehettem,
Kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
Felejtse el arcom romló földi mását.*

És csak ezután következhetnek a mélyzengésű Psalmus-idézetek:

*Epévé változzék a víz mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Hunyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága! ...
Magyarok, ott a Tisza partján,
magyarok, ott a Duna partján,
magyarok, ott a tót hegyek közt,
s a bácskai szőlőhegyek közt,
üljetelek mellém!
Magyarok, Afrikában, Ázsiában,
Párizsban vagy Amerikában,*

Közös kép Czegő Zoltán költővel

*üljetelek mellém!
Ti ezután születők, s ti porlócsontú ősök,
Ti rég halott regősök, ti vértanúk, ti hősök,
üljetelek mellém!
Ülj ide, gyűlj ide, népem
s hallgasd, amit énekelek,
amint a hárfa húrjait,
feszült idegem húrjait
jajgatva tépem,
ó népem, árva népem!
S dalolj velem,
mint akit füstös lángok szítottak,
vérszínű, setét, nehéz, fanyar borok...,
dalolj velem hörögve,
és zúgva és dörögve
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyögjön
zsoltárod, mint a poklok tikkaadt, kénköves szele,
hogy Európa fogja be fület
s nyögjön a borzalomtól
s örüljön bele!!!
Mérges kígyó legyen eddelünk,
ha téged elfeledünk
ó Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk
mikor hozzád hűtlének leszünk,
ó Jeruzsálem, Jeruzsálem!*

Így él bennem – így éljen bennünk! – Dsida Jenő emléke, akinek nevét büszkén viseli a Heves megye fővárosában, Egerben székelő Dsida Jenő Baráti Társaság, s prosperáltatja úgy hisszük és kívánjuk – az idők végezetéig. Biztosíték rá a gyermektagozat még pályás tagjától a korelnök dr. Lisztóczy Lászlóig, az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola rajongó Dsida-kutató tanáráig, jeles költő, író, irodalomtörténész előadó- és képzőművész kül- és beltagjaig, akik a Honfoglalás utca 7 szám alatti székhelyükön, a főiskolán vagy bárhol a városban, az országban vagy a nagyvilágban rendszeres üléseiken és kiadványaikkal, zarándokútjaikkal ápolják a költő emlékét az egy és oszthatatlan magyar nyelv és irodalom jegyében.

GÁBOR DÉNES

ÚJ KÖNYVEK

2001 – Pótlás

Csíkszereda

Borboly Csaba–Vajda László: Vá-
rako- reménykedés? Romániai
magyar ifjúság 1990–1998. Státus.
64 l.

Bura László: Csanálos. Falumo-
nográfia. Státus. 142 l. 20 cm ISBN
973-8311-08-X.

**A Csíkszeredai Márton Áron
Gimnázium Évkönyve a 2000–
2001. tanévről.** Szerk. Miklós Jó-
zsef. Csíkszeredai Márton Áron
Gimnázium. 164 l. 23,5 cm.

Az ember ott a legfőbb magyar.
Versek a csángómagyarokról. An-
tológia. Vál. Mirk László. Hargita
Kiadóhivatal. 172 l. 20 cm.

**Erdélyi várostörténeti tanulmá-
nyok.** Szerk. Pál Judit és Fleisz Já-
nos. Pro Print. 280 l. 20 cm. (Múl-
tunk Könyvek) ISBN 973-9311-81-4

**Gyergyószentmiklós monográfi-
ája.** Szerk. Garda Dezső. Státus.
216 l. 23 cm ISBN 973-8311-09-8.

Kalmár János: Egy blues az Elnök
úrnak. Regény. Státus. 162 l.
ISBN 973-8311-01-2.

Romániai magyar felsőoktatás. A
Magyar Professzorok Világtaná-
csának csíkszeredai konferenciája.
Hargita Megye Tanácsa. 125 l.

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és
felekezeti statisztikája. IV. Fehér,
Beszterce-Naszód és Kolozs me-
gye. Népszámlálási adatok 1850–
1992 között. Teleki László Alapít-
vány, Bp. – Pro Print. 782+12 l. + 4
térkép. 29,5 cm. (Múltunk Köny-
vek) ISBN 963-04-9911-8-0; ISBN
963-00-9249-2; ISBN 973-9311-85-7

Székelyudvarhely

András Szilárd–Csapó Hajnalka:
Alternatív matematika tankönyv
a IX. osztály számára. Demaco.

**Bakos Levente–Nagy Jenő–Simon
Károly:** Matematika tesztek a VIII
osztály számára. Demaco.

Barta Zoltán: Vajdaszentivány
monográfiája. Erdélyi Gondolat
230 l. + 20 képmelléklet.

Benedekfi Emília–Fazakas Ilona:
Siménfalva. Litera. 32 l. (Falufüze-
tek)

Bühne, Wolfgang: Ha valóban
van Isten. Infoprint. 76 l.

Bühne, Wolfgang: Létre kárhoz-
tatva. Infoprint. 76 l.

Csetri Elek: Erdélyi méheskert.
Erdélyi Gondolat. 426 l. + 14 kép-
melléklet.

Csire Gabriella: Itt járt Mátyás ki-
rály. Erdélyi Gondolat. 48 l.

Csire Gabriella: Münchausen bá-

ró barangolásai a nagyvilágban.
Erdélyi Gondolat. 44 l.

Gagyí Biró Katalin: Székelyke-
resztúr és vidékének keresztje-
mesei. Erdélyi Gondolat. 78 l.

Gub Jenő: Kertek, mezők természet-
tett növényei a Sóvidéken. Erdé-
lyi Gondolat. 100 l. + 8 képmell.

Hunor László (László János): Hol
lakjon az ember a Földön? Novel-
lák. Infopress 241 l.

Hunor László (László János): Ko-
rok versei a gépek árnyékából. Ver-
sek (1962–2000). Infopress 241 l.

Isis. Erdélyi Magyar Restaurátor
Füzetek 1. Szerk.: Károlyi Zita és
Kovács Petronella. Haáz Rezső
Alapítvány. 104 l.

Kovács Sándor: Zarándokúton
Indiába. Útinapló. Infopress. 103
l. + 24 képmelléklet.

**Marosszék és Marosvásárhely az
1848–1849-es forradalom és sza-
badságharc idején.** Korabeli ira-
tok, jegyzőkönyvek, lajstromok.
Közl.: Pál-Antal Sándor. Haáz Re-
zső Alapítvány. 510 l.

Miholcsa Gyula: Labirintus. Lo-
gikai játékok. Infoprint. 128 l.

Omnibus. Gyergyói lapok. Szerk.
Murányi János. Infoprint. 116 l. +
4 melléklet.

Ráduly János: Az igazat éneklő
madár. Népmesék. Erdélyi Gon-
dolat. 96 l. ISBN 973-9269-77-X.

Ráduly János: Szitakötőtánc. Er-
délyi Gondolat. 62 l.

Sebestyén Péter: Agapétól zsolta-
rig. Erdélyi Gondolat. 124 l.

Simon Károly–Pápai Géza: Ma-
darasi Hargita. Demaco.

Szász Tikosi Zoltán: Képesség-
vizsgák kézikönyve. Matematika.
Infoprint. 108 l.

Szigethi Gyula Mihály: Székely-
Udvarhelynek, a Nemes Székely
Nemzet Anya-Városának leírása.
Litera. 32 l.

Vőő Gabriella: A medve, a farkas
és a róka komasága. Erdélyi Gon-
dolat. 120 l.

Zakariásné Papp Magdolna: Aká-
cok árnyékában. Kisgörgényi fa-
lukrónika. Infoprint. 158 l. + 24
képmelléklet.

Zsigmond Győző: Orbán Balázs
idején és ma. Erdélyi Gondolat. 56
l. + 14 képmelléklet.

Szék

Széki millenniumi emlékkönyv.
Szerk. Juhosné Szász Rozália. Fe-
kete-piros Alapítvány. 80 l.

2002

Csíkszereda

A csónakázó kisegér. Északon élő
uráli népek meséi. Fordította Bán

Péter. Pallas Akadémia. 122 l. 17
cm. (Nagyapó mesefája 9.) ISBN
973-8079-87-X.

A holdvilág szűrei. A magyar
meseirodalomból vál. és összeáll.
Reinhart Erzsébet. Pallas Akadé-
mia. 268 l. 17 cm. (Nagyapó mese-
fája 8.) ISBN 973-8079-79-9.

**A székelyudvarhelyi pedagógus-
képzés 25 éve.** Pallas Akadémia.

Ambrus Lajos: Ezer telik, ezer
nem. Mondák, regék. Ill. Koszti
István. Neptun Impex. 160 l., ill.
20 cm. ISBN 973-85916-2-7.

Antal Imre. [Album]. Bev. Széke-
di Ferenc. Pallas Akadémia. 52 l.
21 cm. (Műterem 7.) ISBN 973-
8079-73-X.

Antal Imre: Európai útjegyzetek.
Pallas Akadémia. 222 l. 20 cm.
ISBN 973-8079-55-1.

Az Olt. Szerk. Jánosi Csaba, Péter
Éva, Solyom László. Csíki Termé-
szetjáró és Természetvédő Egye-
sület. 60 l., foto, térképek. 27 cm.

Balási András: Végül. Versek.
Pallas Akadémia. 110 l. 21 cm.
ISBN 973-8079-74-8.

Bálint Tibor: Könyörgés kétség-
beesés ellen. [Vál. novellák]. Nep-
tun Impex. 224 l. 21 cm.

L. Balogh Béni: A magyar–román
kapcsolatok 1939–1940-ben és a
második bécsi döntés. Pro Print.
432 l. 20 cm. (Múltunk Könyvek)
ISBN 973-9311-86-5.

Beke György: Gyulafehérvár ár-
nyékában. Státus. 322 l. 20 cm.
ISBN 973-8311-07-1.

Bíró Sándor: Kisebbségben és
többségben. Románok és magya-
rok 1867–1940. Pro Print. 528 l. 24
cm. (Magyar Kisebbség Könyvtá-
ra) ISBN 973-9311-87-3.

Bogdán László: A szoros délben.
Erdélyi magyar regény az elválá-
sokról. Pallas Akadémia. 228 l. 20
cm. ISBN 973-8079-47-0.

Böződi György: Székely századok.
Történelmi tanulmányok. Egybe-
gyűjtötte és a jegyzeteket összeáll.
Nagy Pál. Pallas Akadémia. 356 l.
20 cm. (Bibliotheca Transsylvani-
ca) ISBN 973-8079-48-9.

Csiki László: Visszaút. Esszék.
Pallas Akadémia.

**Csíkszereda város évkönyve
2002.** Szerk. Szatmári László. Pol-
gármesteri Hivatal. 222 l. 21 cm.

Daczó Árpád: Csíksomlyó titka.
Mária-tisztelet a néphagyomány-
ban. 2. kiadás. Pallas Akadémia.
344 l. 23 cm. ISBN 973-9287-90-5.

Demény István Pál: Széles vízen
keskeny palló. Magyar és össze-
hasonlító folklórtanulmányok.
Pallas Akadémia. 266 l. 20 cm.
(Bibliotheca Transsylvanica) ISBN
973-8079-58-6.

Domokos Ernő: A hulladékok újrahasznosításának lehetőségei Székelyföldön. Pallas Akadémia. 122 l. 24 cm. ISBN 973-8079-66-7.

Domokos Ernő: Válogatott cikkek, tanulmányok. Gondolatok a menedzsmentről. Pallas Akadémia. 298 l. 24 cm. ISBN 973-8079-49-7.

Domokos Ernő-Katona Levente: Útban az európai integráció felé. Az európai integráció kézikönyve. Pallas Akadémia. 114 l. 24 cm. ISBN 973-8079-59-4.

Domokos Géza: Éveim, útjaim, arcaim. Pallas Akadémia. 288 l. 23 cm. ISBN 973-8079-76-4.

Duka János: Mikor hagyja el az ész az embert? Székely anekdoták. Pallas Akadémia.

Erdélyi Szép Szó – 2001. Antológia. Szerk. Fekete Vince. Hargita Kiadóhivatal – Pro Print. 288 l. fotó. 25 cm. ISBN 973-85672-1-1; ISBN 973-9311-97-0.

Ferencz Imre: Járomtánc. Versek. Pro Print. 88 l. 20 cm. (Lustra) ISBN 973-9311-92-X.

Fodor Sándor: Sündisznóállás. Felényi Lajos bajtársam emlékének. Neptun Impex. 160 l. 20,5 cm ISBN 973-99832-4-3.

Fűszerizelő. Szakácskönyv. Összeáll. Kozma Mária és Bagoly Irén. Pallas Akadémia. 17 cm. (Dióhéjban 4.)

Gyórfy Lajos – Jancsik Péter: Radnai-havasok. Turisztikai kalauz Pallas Akadémia. 132 l.+ térkép. 18 cm. (Erdély hegyei 19.) ISBN 973-8079-65-9.

Hajdú Farkas Zoltán: Az idegenség dicsérete. Értelmiségi modellek az emigrációban. Antal Imre grafikáival. Pallas Akadémia. 184 l., ill. 23,6 cm. (Nobile Officium) ISBN 973-8079-61-6.

Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. Szerk. Bodó Julianna. Biró A. Zoltán, Gagy József, Oláh Sándor tanulmányai. KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és Pro Print. 320 l. 21 cm. (Helyzet Könyvek) ISBN 973-8568-00-0.

Hermann Gusztáv – Hermann Gusztáv Mihály: Székelyudvarhely. Kis kalauz idegeneknek és helyben lakóknak. Pro Print. 88 l. foto. 20 cm ISBN 973-9311-95-4.

Horváth Alpár: Hargita-hegység. Pallas Akadémia. 210 l.+ térkép. 18 cm. (Erdély Hegyei 18.) ISBN 973-8079-60-8.

Kányádi Sándor: Szürke szonettek. Haller József ill. Pallas Akadémia. 48 l. ill. 18 cm ISBN 973-8079-86-1

Korondi sokadalom. Szerk. K. Kovács András. 2. kiadás. Pallas Akadémia. 289 l. ISBN 973-9287-81-6.

K. Kovács András: Évszakok szerén. Gyermekversek. Ill. Molnos Zoltán. Pallas Akadémia. 98 l.+ 10 l. 20 cm. ISBN 973-8079-83-7.

Kozma Mária: A másik táj. [Novellák, elbeszélések 1990–2002] Pallas Akadémia. 192 l. 20 cm ISBN 973-8079-77-2.

Létay Lajos: Búcsú a lányoktól. Versek. Pallas Akadémia. 108 l. 21 cm. ISBN 973-8079-70-5.

Marcza néni erdélyi szakácskönyve. Pallas Akadémia. 176 l. 23 cm. ISBN 973-8079-71-3.

Markó Béla: Költők koszorúja. Haller József ill. Pallas Akadémia. 36 l. 18 cm. ISBN 973-8079-56-X.

Markó Béla: Szerelmes szonettkoszorú. Ill. Siklody Ferenc. Pallas Akadémia. 36 l. 18 cm. ISBN 973-8079-85-3.

Marosi Ildikó: Kis/Ligeti/ Könyv. A fedélzetközi utas elsüllyedt világa. Pallas Akadémia. 126 l.+ 10 l. 20 cm. (Kis/Könyvek) ISBN 973-8079-46-2.

Meglátomás. Képzés és közérzet az ezredforduló erdélyi katolikus egyházában. Romániai Magyar Pax Romana-Státus. 156 l. 21 cm. ISBN 973-8311-21-7.

Meister Róbert: A romániai magyar társadalomtudományi irodalom válogatott bibliográfiája. Cikkek, tanulmányok 1946–1989. (A Hét, Echinox, Igaz Szó, Korunk, Művelődés, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Társadalomtudomány és Politika, TETT, Utunk) Pro Print. 216 l. 24 cm. ISBN 973-9311-91-1.

Miklós József: Európai nyelvek. Neptun Impex. 87 l. ISBN 973-99832-7-8.

Munzlinger Attila–Munzlinger Ildikó: Az orvos mondja. Pallas Akadémia. 142 l. 16,5 cm. (Dióhéjban 3.) ISBN 973-8079-53-5.

Oláh Gál Róbert: Gondolatok Bolyai Jánostól és Bolyai Jánosról. Magister. 136 l. ISBN 973-85270-3-1

Öregapó kesztyűje. Bolgár, kazah, lett, litván és mordvin népmesék. Ford. és vál. Bán Péter, ill. Jakab Éva Laura. Neptun Impex. 126 l. 21 cm. ISBN 973-85916-0-0.

Páll Lajos: A legszebb tányér. Mesék. Fedőlap és ill. Csillag István. Pallas Akadémia. 30 l. 14 cm. (Mesevonat 6.) ISBN 973-8079-51-9.

Pannonius, Gregorius. Annotationes in Regulam Divi Augustini. Pálos szerzetesi szabályzat ma-

gyar kommentárral. Nyomtatták Velencében 1537-ben. Reprint. Státus. 236 l.

Pater Zöld. Kétnyelvű kiadás. [Szócs János: Zöld Péter élete és munkássága. Zöld Péter Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése]. Románra ford. Bartha György és Mihály András. Hargita Kiadóhivatal. 128 l. 16,5 cm. (Bibliotheca Moldaviensis) ISBN 973-85672-0-3.

Péter László: A közvélemény szociológiája. Alutus. 224 l. 24 cm. (Szociológiai Könyvek 1.) ISBN 973-99756-9-0.

Pomjanek Béla – Vargyas Antal – Zsigmond Enikő: Hargita megye. Útikönyv. Jav., bőv. kiadás, színes megyetérkép. Pallas Akadémia. 336 l. 19,4 cm. (Barangolás a Székelyföldön 1.) ISBN 973-8079-81-0

Pomogáts Béla: Erdély hűségében. Tanulmányok és előadások. Pallas Akadémia. 308 l. 20 cm. (Bibliotheca Transsylvanica) ISBN 973-8079-63-2.

Simó István: Visszasütő napsugár. Szerk. Daczó Katalin. Hargita Kiadóhivatal. 248 l. 24 cm. ISBN 973-85672-2-X.

Simon Endre. [Album]. Nagy Miklós Kund bev. Pallas Akadémia. 62 l. 21 cm. (Műterem 8.) ISBN 973-8079-69-1.

Sokszor úgy szeretnék enni, magam sem tudom, hogy mit. Hagyományos táplálkozás a Székelyföldön. Szerk. Ferencz Angéla. Hargita Megyei Kulturális Központ. 72 l. 20 cm. (HMKK Könyvek)

Sütő András: Erdélyország, mit vétettem? Esszék, cikkek, beszélgetések. 1–2. kötet. 2. bőv. kiadás. [A Debreceni Kossuth Egyetemi Kiadónál Erdélyi változatlanások címmel megjelent kötet alapján]. Neptun Impex. 352+328 l. 19 cm. (Sütő András Munkái) ISBN 973-99832-5-1.

Szabó Gyula: A sátn labdái. Történelmi tudósítás. V. A béke hamuja. Neptun Impex. 432 l. 20 cm. ISBN 973-99832-8-6.

Szabó Gyula: Képek a kutyaszóritóból. Műhelytitkok szabadon. 3. kötet. Pallas Akadémia. 382 l. 20 cm. (Bibliotheca Transsylvanica) ISBN 973-8079-33-0; ISBN 973-8079-62-4.

Szabó Gyula: Képek a kutyaszóritóból. Műhelytitkok szabadon. 4. kötet. Pallas Akadémia. 444 l. 20 cm. (Bibliotheca Transsylvanica) ISBN 973-8079-33-0; ISBN 973-8079-72-1.

Szilágyi József–Miklós Csaba: Dicționar tehnic român–maghiar. Român–magyar műszaki szótár. Státus. 142. l. 20 cm. ISBN 973-8311-02-0.

Találkozásaim a költővel. Visszaemlékezések Szergej Jeszenyinre. Ford. Bán Péter. Pallas Akadémia. 164 l. 20 cm. ISBN 973-8079-50-0.

Tarján Gábor: Mindennapi hagyomány. Ill. Szatyor Győző. Pro Print. 196 l. 24 cm. ISBN 973-9311-93-8.

Tolna Éva: A hintaszék meséje. [Mesék]. Státus. 130 l., ill. 20 cm. ISBN 973-8311-16-0.

Török Miklós: Az élet kalandja. Magyarok az emigrációban. Pallas Akadémia. 182 l. 20 cm. ISBN 973-8079-68-3.

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. V. Brassó, Hunyad és Szeben megye. A Kárpátokon túli megyékhez került települések. Népszámlálási adatok 1850–1992 között. Bp. Teleki László Alapítvány–Pro Print. 676 l. + 4 térkép. 29,5 cm. (Múltunk Könyvek) ISBN 963 04 9911 8 0; ISBN 963 86291 1 8; ISBN 973-9311-98-9.

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–1992. Helységnévtár. (Összesített mutató az I–V. kötetekhez). Bp. Teleki László Alapítvány–Pro Print. 560 l. 29,5 cm (Múltunk Könyvek) ISBN 963 04 9911 8 0; ISBN 963 86291 0 X ISBN 973-9311-99-7.

Varga Gábor: Az Úr kutyája. [Kisregény és két elbeszélés]. Pallas Akadémia. 128 l. 21 cm. ISBN 973-8079-64-0.

Vargyas Antal: Székelyföld. Útikalauz. Helynévmutató, román–magyar helynévszótár. Pallas Akadémia. 358 l.+ 7 fehér-fekete, 1 színes térkép. ISBN 973-8079-14-4.

Vass István: Nevelésszociológiai vizsgálatok egy székelyföldi kistérségben. Magister. 178 l. ISBN 973-85270-5-8.

Vécsei Károly: Magyarok és nem-magyarok Romániában. Demográfiai-statisztikai-szociológiai tanulmányok. Státus. 168 l. 23 cm. (Státus-tanulmányok) ISBN 973-8311-03-9.

Vincze Mária: Vidéki helyzet-elemzés. Kászoni esettanulmány. Hargita Kiadóhivatal. 232 l. 20 cm. ISBN 973-99440-9-4.

Vitos Mózes: Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez. 1. kötet. Az első kiadás [Csíkszereda: Györgyjakab Márton, 1894] változatlan utánnyomása. [Bev. Antal Imre]. Har-

gita Kiadóhivatal. 352 l. 24 cm ISBN 973-99440-8-6.

Vogel Béla: Szökevény élet. Önéletírás. Pallas Akadémia. 118 l. 16 cm. ISBN 973-8079-54-3.

Zsigmond Győző: Nyelvi rejtvény, játék, verseny 10–14 évesek számára. Pallas Akadémia. 94 l. 24 cm. ISBN 973-8079-8-0.

Kolozsvár

A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10. Szerk. Szikszai Mária. Kriza János Néprajzi Társaság. **A magyarokra figyeltek.** Románia napról napra 2001. Szerk. Kántor Lajos, Kiss Gyöngy. Korunk.

A Szatmári római katolikus egyház templomai. Gloria. 72 l. 30 cm. ISBN 973-8267-06-4.

Ajtay Ferenc: Kolozsvár környékének kirándulóhelyei. Stúdium. 128 l. 21 cm. ISBN 973-643-012-X.

Álmok szállodája. Erdélyi magyar költők 1918–2000. Válog. és bev. Balázs Imre József. Kalota 544 l. 12 cm. ISBN 973-8544-22-X.

Ambrus Lajos: A szalmaborjú. Tinivár. 168 l. 24 cm. ISBN 973-9323-76-6.

András Szilárd–Csapó Hajnalka–Szilágyi Jutka: Matematika. Kiemelt szintű oktatás számára. Ábel. 256 l. 26 cm.

András Szilárd–Szilágyi Jutka: Matematika. M1 Ábel. 336 l. 26 cm.

Aranyos pillangó. Kriterion. 240 l. 24 cm. ISBN 973-26-0700-9.

Avornicului Mihály–Buzogány László–Lukács Sándor: Informatika. Ábel 300 l. 26 cm.

Babits Mihály: Jónás könyve. Cartea lui Iona. Kriterion 49 l. 20 cm. ISBN 973-26-0680-0.

Baka Judit: Csengő-bongó szavaink. Nyelvi játékok és fejtörők 9–13 éves gyermekek számára. Ábel. 102 l. 30 cm.

Baka Judit: Egyszer volt 1+1. Munkáltató számtankönyv az I. osztály első féléve számára. Ábel. 80 l. 30 cm.

Baka Judit: Egyszer volt 1+2. Munkáltató számtankönyv az I. osztály második féléve számára. Ábel. 120 l. 30 cm.

Baka Judit: Egyszer volt 7X7. Munkáltató számtankönyv a II. osztály számára I–II. Ábel. 30 cm. 80 + 80 l.

Balaskó Nándor: Akt. Szerk., bev. Orbán István. Művelődés. 102 l. 20 cm. ISBN 973-85359-3-X.

Balázs Ferenc: „Csillagokhoz kötöttük szekerünk”. Balázs Ferenc levelei Christine Frederiksenhez.

Kriterion. 260 l. 20 cm. (Romániai Magyar Írók) ISBN 973-26-0670-3.

Balázs Katalin: Informatika. Ábel. 270 l. 26 cm.

Balázs Márton: Algebra és analitikus mértan. M1 Ábel. 124 l. 26 cm.

Balázs Márton–Hatházi Annamária: Matematikai analízis. M1 Ábel. 318 l. 26 cm.

Balázs Sándor: Meddő próbálkozások. Kriterion. 215 l. 20 cm. (Gordiusz) ISBN 973-26-0685-1.

Balogh Ernő: Régi erdélyi fotográfiai. Bev. Magyar Gábor. Művelődés. 48 l. 17 cm. ISBN 973-85359-8-0.

Balogh Katalin: Gyerekjáték az írás. Ábel. 80 l. 30 cm.

Balogh László: Tiszt úr, a kezem... Regény. Polis. 228 l. 20 cm. ISBN 973-9267-99-8.

Bánffy Miklós: Emlékeimből. Huszonöt év. Polis. 2. bőv. kiadás 200 l. 21 cm. ISBN 973-8341-13-2.

Bánffy Miklós: Erdélyi történet. Regénytrilógia. Polis – Kalota – Erdélyi Református Egyházkerület. 3 kötet 21 cm. 1. Megszámláltattál. 576 l. ISBN 973-8341-08-6; 2. És hűjával találtattál. 400 l. ISBN 973-8341-08-6; 973-8550-94-7; 3. Darabokra szaggattattál. 276 l. ISBN 973-8341-08-6.

Bara Jusztiina – Szodorai Melinda: Vakációs füzet I. osztályt végzett gyermekek számára. Ábel. 36 l. 30 cm.

Bara Jusztiina – Szodorai Melinda: Vakációs füzet II. osztályt végzett gyermekek számára. Ábel. 36 l. 30 cm.

Barabás Zsuzsa: Matematika tankönyv az V. osztály számára. Ábel. 26 l. 26 cm.

Bárányi Ferenc: Égbenyluló kockakövek. 2. kiadás. Kriterion. 280 l. 20 cm. ISBN 973-26-0707-6.

Benedek Elek irodalmi levelezése 1921–1929 IV. (Pótkötet) Közzé teszi Szabó Zsolt. Kriterion. 304 l. 20 cm. (Romániai Magyar Írók) ISBN 973-26-0711-4.

Benedek Fidéi: Az Erdélyi Ferencs Rendtartomány története I–II. Gloria. 21 cm. 208+356 l. ISBN 973-9203-95-7.

Benkő Elek: Erdély középkori harangjai és bronz keresztelődendéi. Polis–Teleki Alapítvány, Bp. 560 l. 29 cm. ISBN 973-0089-55-6.

Benkő N. Ildikó: Örvények. Tinivár. 142 l. 21 cm. ISBN 973-9323-73-1.

Benkő Samu: Alkalmak és szavak. Tanulmányok, előadások, beszélgetések, vallomások, búcsúz-

tatások. Polis. 416 l. 20 cm. ISBN 973-9267-98-X.

Bevezetés az olvasás mesterségébe. Vál. Orbán Gyöngyi. Polis.

Blaga, Lucian: De profundis. Kétnyelvű kiadás. Ford. Lengyel Ferenc. Polis.

Bolyai-levelek. Kriterion. 315 l. 18 cm. (Téka) ISBN 973-26-0692-4.

Bolyai-versek. Siklód Ferenc grafikáival. Polis.

Borsos Szabolcs–Pápai József: Vallástörténet. Ábel. 30 cm.

Bréda Ferenc: Antracit. Erdélyi Híradó. 195 l. 18 cm. ISBN 973-8045-48-7.

Csángómagyar népballadák. Kriterion. 468 l. 25 cm. ISBN 973-26-0688-6.

Cseh Gusztáv pátriája I–III. Szerk. Kántor Lajos. I. Megrajzolt pátria. Cseh Gusztáv grafikái. Bev. Benkő Samu, Kántor Lajos tanulmánya. 96 l.; II. Libellus pictus. Cseh Gusztáv rézkarcai. 128 l.; III. Pantheon Cseh Gusztáv rézkarcai. 128 l. Komp-press. ISBN 973-9373-36-4.

Csetri Elek: Kőrösi Csoma Sándor. Kriterion. 255 l. 21 cm. ISBN 973-26-0658-4.

Csokonai Vitéz Mihály: Muzsikáló szépség. Versek. Kriterion. 232 l. (Kriterion Kincses Könyvtár) ISBN 973-26-0712-2.

Csukáné Klinó Mária: Játsszunk játékot, táncot, színházat. Szöveggyűjtemény. Gyermekjátékok, mondókák, népszokások, dalok, dramatizáció stb. 7–10 éves kiskökök részére. Ábel. 120 l. 30 cm.

Czondi János–Kassay Ildikó–Szabó Bertalan: Matematika. M1+M2 Ábel. 280 l. 26 cm.

Dáné Károly–Kacsó Ferenc–Mátéfi István: Matematika. M1 Ábel. 314 l. 30 cm.

Darvay Béla–Kovács Zoltán: Fizika. F1 Ábel. 200 l. 26 cm.

Demény Piroska–Szilágyi Mária: Szavak kincsháza. Magyar nyelvi feladatgyűjtemény. Ábel. 130 l. 30 cm.

Descartes, René: A módszerről. Kriterion. 215 l. 18 cm. (Téka) ISBN 973-26-0708-4.

Di Francesco, Amedeo–Quarantotto, Arianna: Arc és álarc. A garabonciás mítosza a magyar és a horvát irodalomban. Kriza János Néprajzi Társaság. 128 l. (Kriza Könyvek 14.) ISBN 973-8439-01-9.

Diákévkönyv. Tinivár. 256 l. 23 cm. ISBN 973-9323-79-0.

Diószegi Anna: Életem története. Emlékek a kolozsvári Hóstátról. Kriterion. 300 l. 20 cm. ISBN 973-26-0685-1.

Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Kriterion. 283 l. 25 cm. ISBN 973-26-0691-6.

Életutak és életmódok. Szerk. Szabó A. Töhötöm Kriza János Néprajzi Társaság. 132 l. (Kriza Könyvek 15.) ISBN 973-8439-03-5.

Eliot, Thomas Stearns: Válogatott versek. Tinivár. 284 l. 20 cm. ISBN 973-9323-53-7.

Eseménynaptár 2002. Szerk. Sebesi Klaudia. RMDSZ. 128 l. 12 cm. ISBN 973-0-02576-2.

Esztétikai olvasókönyv a szép aktualitása kérdéséhez. Antológia. Polis. 2. kiadás, 332 l. 19 cm. ISBN 973-8341-18-3.

Faludy György: Emlékezés egy régi udvarházra. Erdélyi Híradó 200 l. 20 cm. ISBN 973-8045-46-0.

Farkas Miklós: Algebra. M1 Ábel. 120 l. 26 cm.

Farkas Miklós–Mezei Elemér: Matematikai analízis. M1 Ábel. 126 l. 26 cm.

Farkas Wellmann Éva: Itten ma donna választ. Erdélyi Híradó. 50 l. ISBN 973-8045-35-5.

Fejér Kálmán: Szolfézs példatár. Népi dallamok. Ábel. 134 l. 30 cm.

Fekete Vince: A Jóisten a hintaszékbe?! Erdélyi Híradó. 190 l. 20 cm. ISBN 973-8045-49-5.

Filip Ignác: Furulyaiskola. Ábel. 146 l. 30 cm.

Filip Ignác: Furulyamuzsika. Ábel. 136 l. 30 cm.

Fodor Sándor: Csipike. Tinivár.

Fodorpataki László–Kis Erika–Kiss Tünde: Biológia. B1+B2+B3 Ábel. 256 l. 26 cm.

Fórika Éva–Kiss Jolán–Tomai Gyöngyi: Ének-zene I. és II. osztály. Tanítói kézikönyv. Ábel. 88 l. 30 cm.

Fórika Éva–Tomai Gyöngyi: Ének-zene III. osztály. Tanítói kézikönyv. Ábel. 80 l. 30 cm.

Fórika Éva–Tomai Gyöngyi: Ének-zene IV. osztály. Tanítói kézikönyv. Ábel. 80 l. 30 cm.

Fórika Éva–Tomai Gyöngyi: Ének-zene. Tankönyv a III. osztály számára. Ábel. 72 l. 30 cm.

Fóris Ferenczi Rita: Tantervek átminősítése. Ábel. 120 l. 21 cm.

Fried István: Irodalomtörténetek Transzilvániában. Erdélyi Híradó. 170 l. 20 cm. ISBN 973-8045-32-0.

Gaal György: Az 1557-ben alapított kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum Évkönyve. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-643-006-5.

Gaal György: Tört. kövön és porladó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temető-

ben. Stúdium. 155 l. 21 cm. ISBN 973-643-007-3.

Gábor Csilla: Kegyeség, retorika, poétika. Korunk.

Gagyi Erzsébet–Gagyi József: Játékház. Képes abécéskönyv I–II. Ábel. 78 l. 30 cm.

Gál László–Szigethi Attila: Logika. Szöveggyűjtemény. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-643-005-7.

Gáspár Attila: Gitáriskola I. Ábel. 146 l. 30 cm.

Gazda Árpád: Mikor kicsi voltam magyar voltam. Kriterion. 182 l. 20 cm. ISBN 973-26-0683-5.

Gegesi László János–Nagy Ödön – Székely Ferenc: Népi gazdálkodás Havadon. Kriterion. 217 l. 20 cm. ISBN 973-26-0685-1.

Gregus Zoltán: Közelítésben. Korunk.

Gulácsy Irén: Nagy Lajos király. Kriterion 689 l. 20 cm. (Történelmi Regények) ISBN 973-26-0660-6.

Gyakorlatok és feladatok A magyar nyelv tankönyve című könyvhöz. Ábel. 242 l. 21 cm.

Három róza. Tinivár. 184 l. 22 cm. ISBN 973-9323-71-5.

Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből. Az 1638–1647. évi építkezés, rendezés adataira. Bev., szerk. Sas Péter. Művelődés. 274 l. 20 cm. ISBN 973-85359.

Holló László: Általános erkölcs-tológia. Stúdium. 24 cm. ISBN 973-643-008-1.

Huber András: Város az időben. Dési helytörténeti séták. Gloria. 520 l. 21 cm. ISBN 973-8267-07-2.

Idők szép virága. Kriterion. 408 l. 21 cm. ISBN 973-26-0672-X.

Ignát Judit Anna–Incze Katalin–Jakab Irma Tünde: Informatika. Ábel. 190 l. 26 cm.

Jakab Gábor: Mindnyájunk tízparancsolata. Gloria. 120 l. 21 cm. ISBN 973-9203-96-5.

Jókai Mór: Fráter György. Kriterion. 590 l. 20 cm. (Történelmi Regények) ISBN 973-26-0661-4.

Kádár Ferenc–Vénig László: Műzsák ölelkezése. Tinivár. 136 l. 23 cm. ISBN 973-9323-72-3.

Kelemen Lajos: Dr. Gidófalvy István. Életrajz. Szerk., bev. Sas Péter. Művelődés. 232 l. 24 cm. ISBN 973-85359-4-8.

Keszeg Vilmos: Homo narrans. Korunk.

Két könyv az egyedülvaló egy Is-tenről. Gloria. 304 l. 21 cm. ISBN 973-8267-21-8.

Kimpián Annamária–Márton Judit: Kerelőszentpál. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 34.)

ISBN 973-26-0665-7.

Király Farkas: Higanymadár. Versek. Kriterion. 84 l. ISBN 973-26-0714-9.

Király Zoltán: Avantgárd keserves. Erdélyi Híradó. 66 l. 20 cm. ISBN 973-8045-38-X.

Kiss Bitay Éva: Az erdő lakói. (Mesepalack) Kalota.

Kiss Csilla-Vargha Zsuzsanna: Brumi betűvilága. Ábécéskönyv Ábel. 92 l. 30 cm.

Kiss Éva: Biológia. B1 Ábel. 128 l. 30 cm.

Kiss Judit: Bevezetés a gyermekirodalomba. Ábel. 100 l. 30 cm.

Könczei Csilla: Jegyzetek a Lábán-táncjelírásról. Kriza János Néprajzi Társaság. 102 l. (Kriza Könyvek 10.) ISBN 973-85303-6-9.

Könczey Elemér: Szöveg nélkül. Erdélyi Híradó. 230 l. 15 cm. ISBN 973-8045-31-2.

Kovács Barna: Informatika. Ábel. 160 l. 26 cm.

Kovács Zsolt: Görgényszentimre. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 37.) ISBN 973-26-0662-2.

Kriza János: Vadrózsák. Kriterion. 504 l. 23 cm. ISBN 973-26-0648-7.

Kürthy Katalin: Matematika képességvizsgálóknak. Stúdium. 228 l. 24 cm. ISBN 973-26-0670-3.

Lakatos Mihály: Etimo apó csodálatos meséi. Hadai Klára ill. Kriterion. 122 l. 29 cm. ISBN 973-26-0643-6.

Lakatos Mihály: Vízit a gömb túloldalán. Kriterion. 230 l. 20 cm. ISBN 973-26-0642-8.

Lám Béla: Lírai feljegyzések egy kolozsvári polgárcsalád életéből. Stúdium. 104 l. 21 cm. ISBN 973-643-004-9.

Lassított lónézés. Erdélyi magyar elbeszélők 1918–2000. Vál. és bev. Demény Péter. Kalota. 544 l. 12 cm. ISBN 973-8544-23-8.

László F. Csaba: Műszaki rajz. Ábel. 95 l. 30 cm.

László László: Történelem. Ábel. 200 l. 26 cm.

László László-Vincze Zoltán: A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai. Tankönyv a VI. és a VII. osztályosok számára. Stúdium. 176 l. 24 cm. ISBN 973-643-016-2.

Lászlóffy Csaba: Tudnak-e a gyászlovasok nevetni? Stúdium. 24 cm. ISBN 973-643-002-2.

Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról. Szerk. Szabó Á. Tőhötöm. Kriza János Néprajzi Társaság. 240 l. (Kriza Könyvek 12.) ISBN 973-85303-9-3.

Lestyán Ferenc: Boldog házasság

felé. Gloria. 128 l. 21 cm. ISBN 973-9203-94-9.

Ló a padláson. Tinivár. 144 l. 22 cm. ISBN 973-9323-81-2.

Lovász Andrea-Tunyogi Katalin: Ábécéskönyv. Stúdium. 160 l. 24 cm. ISBN 973-643-010-3.

Löwy Károly: Gyermekegészség-tan tanítók, pedagógusok és szülők részére. A tanci mindent tud. Ábel. 130 l. 21 cm.

Magyar népi kultúra. Ábel. 260 l. 30 cm.

Makkai Sándor: Táltoskirály. Kriterion. 348 l. 20 cm. (Történelmi Regények) ISBN 973-26-0650-9.

Marosi Ildikó: Bánffy Miklós estéje. Polis.

Marton József: Márton Áron, Erdély püspöke. Gloria. 40 l. 14 cm. ISBN 973-8267-20-X.

Máthé Enikő: Kémia. C1 Ábel. 130 l. 30 cm.

Maturandusok. Tinivár. 296 l. 20 cm. ISBN 973-9323-74-X.

Méhes György: Szép szerelmek krónikája. Erdélyi Híradó. 325 l. 20 cm. ISBN 973-8045-32-0.

Mihály Melinda: Farnas. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 32) ISBN 973-26-0664-9.

Mikó András: A meg nem írt regény. Erdélyi Híradó. 104 l. 20 cm. ISBN 973-8045-28-2.

Módszertani útmutató A magyar nyelv tankönyve című könyvhöz. Ábel. 68 l. 21 cm.

Móricz Zsigmond: Barbárok. Kriterion. 300 l. 17 cm. (Kriterion Kincses Könyvtár) ISBN 973-26-0697-5.

Mózes Attila: Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket. Erdélyi Híradó. 190 l. 20 cm. ISBN 973-8045-33-9.

Murádin Jenő: Fadrusz. Két szobor száz éve. Gloria – Polis. 108 l. 29 cm. ISBN 973-8341-04-3, 973-9203-97-3.

Murvai Olga-Balázs Géza: A szövegek szövésmintái. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-643-023-5.

Művelődés Galéria. Válogatás a Művelődés 1957–2002-es évfolyamainak képzőművészeti anyagából. Művelődés. 128 l. 27 cm. ISBN 973-85359-7-2.

Nagy Emese: Marosszentimre. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 35) ISBN 973-26-0667-3.

Nagy Olga: Zöldségfélék betegségei és kártevői. Védekezési technológia. Gloria. 80 l. 21 cm.

Neményi Ágnes: Faluszociológia. Múlt, jelen és jövő. Ábel. 244 l. ISBN 973-8239-44-3.

Németh Antónia: Gondolatok. Gánduri. Pensées. Tinivár. 248 l.

23 cm. ISBN 973-9323-53-7.

Odüsszeuszról Ulyssesig I. Kriterion. 496 l. 17 cm. (Kriterion Kincses Könyvtár) ISBN 973-26-0685-1.

Olosz Ételka-Olosz Ferenc: Matematika és módszertan. Ábel. 268 l. 30 cm.

Páczkán Éva: Kopasz föld. Kriza János Néprajzi Társaság. 216 l. (Kriza Könyvek 13.) ISBN 973-8439-00-0.

Palocsay Zsigmond: Nádiringó. Kákaláz. A Duna-delta két könyve. Polis. 200 l. 20 cm. ISBN 973-8341-05-1.

Papp Attila Zsolt: A Dél kísértése. Erdélyi Híradó. 65 l. 20 cm. ISBN 973-8045-34-7.

Papp L. Anna: Magyar-román zsebszótár. Tinivár. 416 l. 16 cm. ISBN 973-9323-82-0.

Páskándi Géza: Európa térképe. Válogatott novellák. Polis. 384 l. 20 cm. ISBN 973-8341-07-8.

Reményik Sándor: Hátrahagyott versek. Polis.

RODOSZ-tanulmányok 2001. I. Nyelvészet, irodalom- és történettudomány. Kriterion. 356 l. ISBN 973-26-0663-8.

RODOSZ-tanulmányok 2001. II. Természet- és műszaki tudományok. Kriterion. 188 l. ISBN 973-26-0674-6.

RODOSZ-tanulmányok 2001. III. Társadalom- és humán tudományok. Kriterion. 360 l. ISBN 973-26-0675-4.

Romániai magyar évkönyv 2001. Polis-Szörvány Alapítvány Temesvár. 428 l. 24 cm. ISBN 973-8341-12-4.

Romániai magyar irodalmi lexikon IV. N-R. Kriterion-Erdélyi Múzeum Egyesület. 788 l. ISBN 973-26-0698-3; 973-8231-12-4.

Simon, Iona-Mikó Ágnes: Matematikai feladatgyűjtemény. Ábel. 100 l. 30 cm.

Szabó Á. Tőhötöm: Közösség és intézmény. Kriza János Néprajzi Társaság. 160 l. (Kriza Könyvek 11.) ISBN 973-85303-7-7.

Szakács István Péter: Szavak prérijén. A kanadai magyar irodalom egy évszázada. Polis. 264 l. 20 cm. ISBN 973-8341-06-X.

Szász Anikó: Gyalu. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 33.) ISBN 973-26-0663-0.

111 vers Kolozsvárról. Kriterion. 167 l. ISBN 973-26-0713-0.

Szende Aladár: A magyar nyelv tankönyve. Ábel. 302 l. 21 cm.

Szenik Ilona: Népzene-tudomány. Magyar és román népzene. Ábel. 104 l. 30 cm.

Szervátiusz Múzeum. Gloria. 40 l. 21 cm. ISBN 973-8267-08-0.

Szigetvári János–Szigetvári Sztáinger Krisztián: Szójátékok. Tinivár. 128 l. 23 cm. ISBN 973-9323-78-2

Szilágyi Enikő Hajnalka: Az Erdélyi Múzeum folyóirat néprajzi írásainak annotált bibliográfiája. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője. 1–2. 92 l.

Szonda Szabolcs: Vagyontárgyalás. Erdélyi Híradó. 75 l. 20 cm. ISBN 973-8045-31-2.

Szöveggyűjtemény a magyar népi kultúra című könyvhöz. Ábel. 360 l. 30 cm.

Tamás István kézdiszentléleki kéziratos gyűjteménye. Szerk. Bokor Zsuzsa. Kriza János Néprajzi Társaság. 204 l. (Kriza Könyvtár) ISBN 973-85303-3-4.

Tamás Tímea: Egy kelet-európai. Polis.

Tar Károly: Az ismert katona. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-643-011-1.

Tartsd meg a parancsokat. Gloria. 192 l. 21 cm. ISBN 973-9203-93-0.

Tellmann Jenő: Fizika. F1 Ábel. 210 l. 30 cm.

Terentmmények arcai. A XX. század legszebb versei. Szerk. Balázs Imre József, Kántor Lajos. Korunk. **Tibori Szabó Zoltán:** Balázs Péter. Komp-press. 124+20 l. 18 cm. ISBN 973-9373-38-0.

Tolna Éva: Amikor a kő is lágy volt. Tinivár 104 l. 22 cm. ISBN 973-9323-80-4.

Toró Jolán–Tánczos Ibolya: A beszédfelkészítés tanítói kézikönyve. Ábel. 170 l. 30 cm.

Torockói népművészet. Kriterion. 215 l. 20 cm. ISBN 973-26-0687-8.

Tunyogi Katalin–Lovász Andrea–Rauscher Erzsébet: Magyar nyelv. Tankönyv a III. osztály számára. Stúdium. 184 l. 24 cm. ISBN 973-643-003-0.

Tuzson Zoltán: Módszertani feladatgyűjtemény. Hogyan oldjunk meg aritmetikai feladatokat? Ábel. 294 l. 30 cm.

Vajnár Ilona: Szó bővítő játékok. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-26-0670-3.

Varga Attila: Nulla pax sine iustitia. Kisebbségjogi írások. Kalota.

Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor. Kriterion. 244 l. 24 cm. ISBN 973-26-0685-1.

Vetési László: Ne csüggedj el, kicsiny sereg! Lelkipásztori barangolások küszködő nyelvi tájakon. Kalota.

Vofkori György: Székelykeresztúr képes története. Polis. 208 l. 29 cm. ISBN 973-8341-03-5.

Weisz Attila–Szabó Anna: Magyarország. Kriterion. 16 l. 19 cm. (Erdélyi Műemlékek 36.) ISBN 973-26-0666-5.

Zamfir, Corina: Katolikusok és protestánsok. Stúdium. 21 cm. ISBN 973-643-009-X.

Zsemlyei János: A magyar nyelv szókészlete és szótárai. Ábel. 180 l. 26 cm.

Marosvásárhely

A marosvásárhelyi Római Katolikus Oktatás újraindulásának 300. évfordulója. 119 l.

Bajor Andor: A kastélyunk. Mentor. 216 l.

Banner Zoltán: Haller József. Mentor. 80 l. (Mentor Művészeti Monográfiák)

Banner Zoltán: Szó, eszme, látvány. Mentor.

Baricz Lajos: Ki ébreszti a Napot? Gyermekversek. Impress. 72 l.

Berszán István: Kivezetés az irodalomelméletből. Mentor. 192 l.

Bodoni Gyula: Epizódok egy szilágysági magyar diák veszélyes, második világháborús kalandjaiból. Impress. 54 l.

Bogdán László: Drakula megjelenik. Regény. Mentor. 192 l.

Csepreghy, András–Csepreghy Henrik: Üdvözlét Marosvásárhelyről. Mentor.

Egyed Emese: Hajnalének. Verse. Mentor. 104 l.

Fodor Sándor: Hány nyelven szól az ördög. Publicisztika. Mentor. 288 l.

Jánky Béla: Pillanatok színe. 82 haiku. Mentor. 100 l.

Jánosházy György: Marx József. Mentor.

Jánosházy György: Úszó sziget. Mentor. 120 l.

Jékely Zoltán: Boszorkányok a Szolo utcában. Mentor.

Kabay Lizett: Júlia szép leány halála. Mentor 136 l.

Kacsir Mária: A minden és a semmi gazdája. Színházi esszék, színikritikák. Mentor. 404 l.

Kádár Zsombor – Pál-Antal Sándor: A székelyföldi erdőzet és faipar történeti kronológiája. Mentor. 264 l.+20 t.

Kerek István Emlékkönyv. Mentor.

IX. Tudományos Diákköri Konferencia. Programfüzet. Kivonatok. 2002. március 21–24. Prisma. 66 l.

Kinde Anna Mária: Szandra May kertje. Verse. Mentor. 116 l.

Király Kinga Júlia: Magnus. Két dráma. Mentor. 100 l.

Király László: A szibárdok törté-

nete. Verse. Mentor. 96 l.

Kovács András Ferenc: Aranyos vitézi órák. Verse. Mentor. 148 l.

Lászlóffy Aladár: Átkopogások. Válogatott versek. Mentor. 144 l.

Markó Béla: Önállóságra ítélve. Mentor.

Nagy Attila: A tübingeni asztalos.

Nemess László: Milyen csodálatos. Novellák. Mentor. 364 l.

Németh Júlia: Kós András. Mentor.

Osvát Kálmán: Erdélyi lexikon. 2. bővített kiadás. Mentor. 416 l.

Pál-Antal Sándor: Székely önkormányzat-történet. Mentor. 482 l.+10 színes t.

Pap Zoltán: Csecsemő és gyermekgondozás. 2. kiadás. Mentor.

Piroska József: Küsmöd évszázadai. Mentor.

Sebestyén Mihály: Rencz Dezső jégmauzóleuma. Novellák. Mentor. 288 l.

Shakespeare, William: Hamlet, Lear... és a többiek. Ford. Jánosházy György. Mentor. 468 l.

Simonfy József: Égdarab. Verse. Mentor. 136 l.

Sütő András 75 éves. Emlékkönyv. Mentor.

Szilágyi Júlia: Versenymű égő zongorára. Válogatott esszék, tanulmányok. Mentor. 468 l.

Tüdös S. Kinga: Háromszéki templomvárak. Mentor.

Wass Albert: Farkasverem. Mentor.

Wass Albert: Hűség bilincsen. Elbeszélések, novellák, karcolatok, emlékezők I–II. Mentor (Wass Albert Életműsorozat 15.) 255+308 l. Mentor.

Wass Albert: Rézkigyó. Regény. Te és a világ. Esszé. Mentor. 200 l.

Wass Albert: Vérben és viharban. Hagyaték. Mentor.

Zsigmond József: Apám nyomán Szibériában. Visszaemlékezés. Mentor. 172 l.

Zsidó Ferenc: Szalmatánc. Mentor.

Sepsiszentgyörgy

Acta 2001 I–II. Szerk. Wolf Tamás. T3 Kiadó. 235+414 l.

Ambrus Ágnes–Bodó Anna: Nyelv, stílus, kommunikáció. Proserved Cathedral. 64 l.

Bende Jenő: Zord idő sodrában. Charta. 176 l.

Benkő Levente: Bűn volt a szó. Dokumentumriport. Charta. 334 l.

Bernád Ilona: Egészségünkért. Magyar népi gyógyászat, hagyományos orvoslások, természetgyógyászat, tanulmányok. Uránia. 248 l.

Bimbó Annamária: Versről-vers-

re, ismeretek és gyakorlatok az elemi iskolai versértelmezéshez. T3 Kiadó. 136 l.

Bögöz 1332–2000. Monográfia. Szerk. Kardalus János. Proserved Cathedra. 270 l.

Demeter Zsolt: Lélekderengés. Médium. 60 l.

Dénes István: Székelyföldi barlangvilág. T3 Kiadó. 120 l. + ill.

Emlékfüzet a templom 100 éves évfordulójára. Szent József plebánia. 83 l.

Én kis kertészlegény vagyok... Székelykeresztúri diákok gyűjtéséből vál. Péter Sándor. Proserved Cathedra. 48 l.

Ész-vész. Összeáll. Mikó Ágnes. Proserved Cathedra. 48 l.

Húsvéti vakációs füzet. Összeáll. Mészely József. Proserved Cathedra. 32 l.

Kénosi Dénes Ida: Ha nagy leszek... Erkölcsi nevelés munkakönyv a III–IV. osztály számára. T3 Kiadó. 106 l.

Kénosi Dénes Ida: Mese-beszéd, mese-szó. T3 Kiadó. 151 l.

Kuszálík Péter: Mörri a Tejúton. Médium. 40 l.

Nagy Zsolt: Háromszéki utazások. Turistakalauz Háromszékre látogatóknak. Polgármesteri Hivatal-Médium. 22 l.

Nagyböjti disznó. Vál. és szerk. Farkas Wellmann Endre és Márkus Barbarossa János. Médium. 50 l.

Nyári vakációs füzet. Összeáll. Mészely József. Proserved Cathedra. 32 l.

Olvasónapló. Szerk. Kénosi Dénes Ida. T3 Kiadó. 32 l.

Orbán Balázs: Kiegészítések a Székelyföld leírásához I. Háromszék. Charta. 238 l.

Barátos

Juhász István: Jézus Krisztus a gyülekezetben. Ünnepi igehirdetések. Juhász Péter kiadása.

Kézdivásárhely

Bakk Miklós: Lassú valóság. Cikkek és tanulmányok egy le nem zárult évtizedről. Ambrózia.

Boér Géza: Sorskeresztrejtvény. Vers és próza a hagyatékból.

Németh Csaba: Népek – államok – határok. Politikai helyzetelemzések 1978–2001. Ambrózia. 444 l.

Székelyudvarhely

Apponyi Albert gr.: Trianoni beszéde. A magyar státustörvény. Litera. 32 l. (Pro Memoria)

A Baczkamadarasi Kis Gergely Ref. Gimnázium névadó ünne-

pe. Szerk. Bekő István. Infoprint.

Baricz Lajos: Isten tenyerén. Versek. Székelykapu. 166 l.

Baricz Lajos: Köt a gyökér. Versek. Erdélyi Pegazus. 140 l.

Beke Sándor: Adventi koszorú. Versek. Erdélyi Pegazus. 72 l.

Beke Sándor: Ismét felgyújtom a mécsest. Versimák. Erdélyi Gondolat. 58 l.

Beke Sándor: Láthatatlan sorompók. Versek. Székelykapu. 104 l.

Beke Sándor: Megkésétt feltámadás. Versek. Erdélyi Gondolat. 64 l.

Biró József: Magyar művészet és erdélyi művészet. Litera. 42 l. (Pro Memoria)

Borszék és Maroshévíz a korabeli képeslapok fényében. Borszékért Alapítvány. Demaco. 76 l.

Borszem Péter. Magyardécei népmesék. Litera. 164 l.

Csávossy György: Édes méreg. Három színmű. Erdélyi Gondolat. 272 l.

Csire Gabriella: Turpi lak. Mese-regény. A varázsló kosara. Mese. Erdélyi Gondolat. 96 l.

Dáné Károly: Találd ki! Feleletválasztós feladatok. Infoprint.

Derék Borszem vitéz. Szász népmesék. Ford. Zsidó Ferenc. Erdélyi Gondolat. 90 l.

Ferenczi Géza: A székely rovásírás az idő sodrában. Tanulmányok. Erdélyi Gondolat. 58 l.

Ferenczi Géza: Lapok Erdély múltjából. Tanulmányok. Erdélyi Gondolat. 144 l.

25 éves a székelyszentléleki tájház. Szerk. Balázs Dénes. Infoprint. 32 l.

Ísis. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 2. Szerk. Kovács Petronella. Haáz Rezső Alapítvány. 124 l.

Kacsó Ferenc: Matematika feladatok. A IX. osztály számára. Infoprint.

Kibédi Mátyus István Dietet-icája. Montana Alapítvány – Kibéd. Demaco. 134 l.

Komoróczy György: Az udvarhelyi polihisztor. Székelyudvarhelyért Alapítvány. Demaco. 134 l.

Lőrincz József: Férfinyaram. Versek. Demaco. 66 l.

Lőrincz József: Tamási Áron hazatérése. Mikrofilológiai közelítések. 2., jav. kiadás. Erdélyi Gondolat. 68 l.

MacDonald, William: Csak egyszer élünk Történetek. Infoprint.

Mánya B. – Szente H.: Matematika feladatok. Az V. osztály számára. Infoprint.

Márton Béla: Fából faragott díszítmények a Sóvidéken. Szováta.

Városi Múzeum. Infoprint. 238 l.

Mihály Tibor: Ilyenek vagyunk. Mákvára Alapítvány – Öroszhegy. Demaco. 48 l.

Nagy Olga: Esély a megmaradásra. Az illyefalvi modell keresztmetszete. Erdélyi Gondolat. 76 l.

Omnibus 2002. Csíki Lapok. Helyi termékkatalógus. (2 térképpel) Szerk. Murányi János. Infoprint. LIV + 84 l. + 6 színes tábla.

Omnibus 2002. Udvarhelyi Lapok. Helyi termékkatalógus. (2 térképpel). Szerk. Murányi János. Infoprint. LX + 142 l. + 8 színes t.

Orosz-Pál József: Kör-kör, ki játszik... I–II. Zenepedagógiai módszertan. Demaco. 166 + 212 l.

Péterffy Lenke Júlia: Versbe szedett esztendő. Anyanyelvi nevelés I–IV. osztályosoknak. Infoprint. 60 l.

Ráduly János: A hiányérzet ölében. Versek. Erdélyi Pegazus. 56 l. ISBN 973-85700-2-6.

Roy Krisztina: Isten nélkül a világban. Elbeszélés. Infoprint.

Simon József: Matematika feladatok. A VII. osztály számára. Infoprint.

Simon József: Matematika feladatok. A VIII. osztály számára. Infoprint.

Szakács István Péter: A vádlott neve Wass Albert. Litera. 32 l. (Pro Memoria)

Szász Mihálykó Mária: Az én Népszínházam. Emlékkönyv. Infoprint. 104 l. + 22 ill.

Szász Tikosi Z.–Tikosi É.: Képességvizsgázók kézikönyve. Matematika. 2. kiadás. Infoprint. 108 l.

150 éves a borszéki oktatás. Borszékért Alapítvány. Demaco. 202 l.

Szekeres Lukács Sándor: Kodáros kincsei. Fejezetek a Sóvidék történetéből. Infoprint. 216 l.

Szentgerice. Litera. 32 l. (Falufüzetek)

Szilágyi Ferenc: Mic dictionar pt. cursanții școlilor de șoferi – Sofőriskolások kisszótára. Utánnomás. Infoprint. 32 l.

UMVSZ Annales. 10 éves az Udvarhelyszéki Magánvállalkozók Szövetsége. Szerk. Murányi János. Infoprint. 146 l. + 8 színes tábla.

Várfalva. Litera. 32 l. (Falufüzetek)

Verestói Károly: Agyagfalva, 1848. Demaco. 48 l.

Összeállította

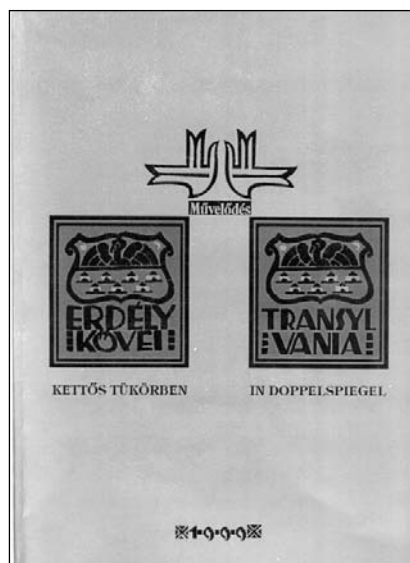
BENEDEK CSILLA
KELEMEN KATALIN
MURAD BETTY
SEBE KATALIN

A Művelődés könyvműhelye

Valamikor, amikor a foglalkozások, mesterségek teljes mibenléte, specifikuma nem volt tiszta előttem, bizony azon is eltűnődtem, hogy mi az a kiadó, honnan, mit adogatnak ki vélhetően bezárt emberek, amiknek a kintiek hasznát vehetik. Valami mese járt a fejemben, ahol egy bizonyos torony foglyai az ételért cserébe egy szűk ablakon mindenféle lehetetlen munkák eredményét, termékét kellett kiadogassák. Aztán később, Umberto Eco Foucault-ingáját olvasva, valami titokzatos tudást hordozó helynek képzeltem a kiadót, ahol a kéziratok forgalma, szövevényes keresztutalások térképe elvezet a rejtett bölcsességhöz, az egyetlen összefüggérendszerbe konvergáló ismerethalmazt fel/megoldó mátrixhoz. Azóta eltelt a felnövéshez óhatatlanul szükséges jó néhány könyvolvasatnyi idő, és úgy vélem, hogy egyik barátom megjegyzése a leginkább kifejező ezzel a munkával kapcsolatban, miszerint a kiadó pincér az író és az olvasó kávéházi asztalánál.

És lám, mostanra magam is egy kiadóban találtam magam. De nem csak a saját életutam girbegurbái térültek hirtelen abba a bizonyos szimbolikus toronyba

Kettős tükörben. Az erdélyi magyarszász irodalmi kapcsolatok történetéből. Im Doppelspiegel. Aus Geschichte der ungarisch-sächsischen literarischen Beziehungen in Siebenbürgen. Bev. Szabó Zsolt. Művelődés. 1999. 64 l.

vagy virtuális kávéházba, de szinte észrevétlenül a Művelődés szerkesztősége is „kiadó sorba került”, azaz a néhány külső és belső munkatárs, aki a havonta megjelenő laphoz hordogatta, adogatta össze tudása legjavát, mostanában egy-egy könyv megjelenése körül is bábáskodik. Azért találom ezt érdekesnek, mert valahol úgy vagyunk, mi intézményként, mint gyerekkori önmagam, nem tudjuk, mitől, de főleg mikortól vagyunk kiadó. A könyveinken is csak fokozatosan jelent meg a nemzetközi könyvazonosító, az ISBN, a címlapok kiadói közlése csak annyit tartalmaz: Művelődés, netán Művelődés műhelye. Először magunk is mintha mentegetőzve mutattuk volna fel első könyvtermésünket, hogy hát ez afféle hobbi, ingyencedés, passzió lenne, mára már kiadói tervről, terjesztési, piaci lehetőségekről beszélgetünk, többoldalas pályázatokkal veszünk részt a könyvtámogatási kiírásokon.

De valahogy természetes is, ha a közlésre szánt írások egyszer csak túllépik a folyóirat kereteit, már nem lehet négy-öt oldalba sűríteni, kivonatolni, részletekben közölni a ránk hagyományozott vagy a jelenben alkotott szellemi hozadékot, a könyv megbízhatóságához, szívósságához, komoly kihívásához kell fordulnunk tehát. Olyan értelemben érzem immár újból plasztikusnak a gyerekkori fantáziálásomat, hogy a könyv megszerkesztése, kiadói gondozása, lektori, olvasószerkesztői és műszaki előkészítése a születendő mű toronyszerűen zárt világába falaz be, hogy az időközönként kiadott, átadott, szervírozott könyvek tényleg a test és a szellem kenyerével való éltetésünket biztosíthassák.

Öt év alatt tizenöt önálló Művelődés-könyv látott napvilágot, és ennek többszöröse az, amit a szerkesztőség munkatársai más kiadókkal együttműködésben gondoztak.

Sok-e ez vagy kevés? Kevés, ha a nagyobb, bejáratos kiadók terméséhez viszonyítjuk, akiknek negyedéves hozama is több lehet

Makoldy József: Erdélyi képek. Bev. Gábor Dénes. Művelődés 2000. 60 l.

ennél, sok, ha arra gondolunk, hogy alig négy-ötven a lap szerkesztése és még felsorolni is nehéz hányféle tevékenység mellett kell időt, energiát szakítanunk, hogy a leendő könyv, a – számomra kissé archaikus zöngéjű – kézirat rengetegében a nyomolvasást elkezdhezzük. Akkor aztán végképp nem tudom, hogy soknak vagy kevésnek ítélem e felhozatalt, ha a szűkös és bizonytalan könyvtámogatásokra vagy a piac szeszélyes ingadozásaira gondolok.

Bár jó kötetnyire rúgnak, az 1998-as és az 1999-es évek Művelődés antológiái, nem kaptak könyvazonosító számot, talán akkor még senki sem gondolt arra, hogy érdemes egy-két kiadványért a nemzeti könyvtár ISBN-osztályát effélével zaklatni. Mint ahogy a szintén 1998-as megjelenésű Kós-Szentimrei-féle Kaláka Kalendárium az 1925-ös esztendőre című félhasznált kiadás esetén sem, amin kölcsönkapott nemzetközi azonosító van. Talán ez is afféle kis családi vállalkozásnak számított, mint hetven évvel korábbi elődje.

A Művelődés antológiák sorára visszatérve, tudni kell, hogy 1998-ban, a lap ötvenedik születésnapjára készült el az első, az 1990–1994-es öt esztendő legjava termését magába foglaló, A közművelődés szolgálatában című sorozatindító darab. Azzal, hogy a lap félszázados történetének legjellemzőbb írásait újraközölni

szándékoztunk, az (remélhetőleg örökre) elmúlt rendszer kultúrpolitikájának a hullámsági ciklusait követve – kisajátítás, igéz(r)getés, beszűkülés – nem csak a lehetetlennel való együttélés (ld. a toronyba zártak feladatait) életrevaló artikulációját mutattuk fel, de egy kezdődő kiadói elképzelést is perspektívába helyeztünk. Az idei kiadvány, a Művelődés Galéria, már csak nagyon elvont formában és áttételesen beszél a történelemlről, hisz a szép örökkévaló eszméjének megudvarlása kapcsán született. A képzőművészeti rovat kötetbe szedett írásai, de még inkább a jól reprodukált művészi képek méltán tarthatnak igényt az olvasók/szemlélők kiemelt érdeklődésére.

Ha nemzetközi azonosítója teszi a könyvet könyvvé, akkor az első Művelődés-könyv a két nyelvű Kettős tükörben – Im Doppel-spiegel. A Klingsor, Páztortűz, Napkelet és az Erdélyi Helikon hasábjain kölcsönösen egymást fordító szász és magyar irodalmárook műveinek gyűjteménye ez a könyv, igazi szolidaritási dokumentum a transzszilván eszmék irodalmi beágyazottságában. E kötethez fűződik a Művelődés (szerkesztőség/kiadó) legendahagyóbb könyvbemutatója, amikor Nagyszebenben a szó szoros értelmében az utolsó pillanatban kapott vízumunkkal huszonnégy órai megszakítatlan autózás után, épp hogy beestünk a Frankfurti Könyvvásár – 1999-ben Magyarország és a magyar könyvkiadás volt a kiemelt meghívott – meglepően nagy érdeklődést mutató közönsége elé. És ugyanekkor kelt el a legnagyobb felárral – az általunk kalkulált érték tízszeresén – valaha is Művelődés-mű.

A következő kiadvány Kós Károly Erdély kövei című metszetreprodukció-albuma – tulajdonképpen az első különnyomata – volt, ami viszonylag korlátozott példányszáma miatt, hamar gazdára talált.

Úgy tűnik, képekkel mesélni Erdélyről sikeres próbálkozás, mert a következő kötetünk, 80 évvel az angol nyelvű, Apponyi Albert előszavazta kiadás után a feledés homályából kiemelt Makoldy József: Erdélyi képek című, szép kivitelezésű könyvének pél-

dányai is már csak mutatóba maradtak nekünk.

Következett a Mítosz és valóság címen közreadott tanulmány a székely himnuszként ismert Csanády György – Mihalik Kálmán-szerzeményről, annak szerzőiről, keletkezési körülményeiről, valamint kijelölt/alakult helyéről kultúránkban. A kis formátumú könyvet Gábor Dénes szerkesztőkollegánk először a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat kiadónál, majd kibővítve, kiegészítve és némiképpen átdolgozva a Művelődésnél jelentette meg.

Ezt egy kiruccanás követett a mai fiatal lírikusok harcmezejére, Máté Adél Viseltes vallomás című verseskötete egyelőre kísérleti fázisban hagyta a kiadó ez irányú tapogatózását.

Herepei János hagyatékából Sas Péter művelődéstörténész két kötetnyit állított össze, ezeknek nagy örömmel adott helyet a Művelődés kiadványai sorában. A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei, valamint A kolozsvári Farkas utcai templom története kőre és számadáskönyvekbe rovatot betűket, sorokat vallat meg, hogy mindannyiunk közös emléke az első magyar műemlék-restaurálásról ezekkel az adatokkal és a levont következtetésekkel gazdagodjék.

Szintén Sas Péter a sajtó alá rendezője a Kelemen Lajos dr. Gidófalvy István életrajzát bemutató kéziratának is. A gazdagon illusztrált, család-, művelődés- és helytörténet egyik kritikusa szerint a Művelődés-kiadványok új hullámának díszé.

Ugyancsak gazdag hagyaték publikálását kezdte el Orbán István képzőművész, amikor apósa és céhbéli nagy elődje Balaskó Nándor életművéből válogat. A Lélekmadarak táj- és arcképek gyűjteménye, míg az Akt, az emberi (főképp női) test harmóniájának papíron megragadott vetületei.

Kiadványaink legfrissebbje ismét a képi világba vezet, ezúttal a geológus-ásványtankutató Balogh Ernő fotográfus-szemével nézelődhetünk Erdély kora 20. századi tájain.

Azt, hogy a világ dolgait csontra, barlangfalra, kő- és agyagtáblára, papiruszra, pergamenre, papírra rögzítők mitikus messzeségből érkező és a digitá-

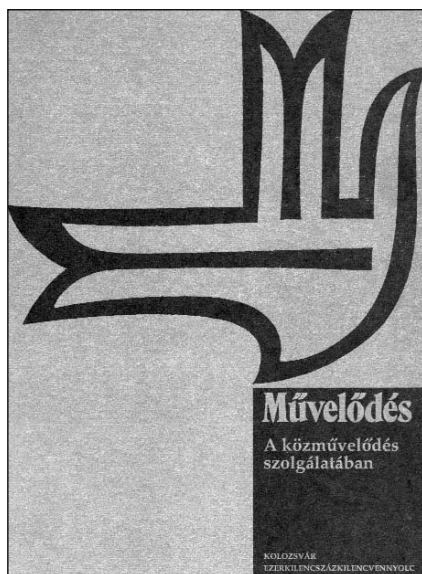
Kós Károly–Szentimrei Jenő: Kalács kalendarium az 1925. esztendőre. Félhasznált kiadás. Bev. Szabó Zsolt. Művelődés–Szentimrei Alapítvány. 72+12 l.

lis adathordozók misztikus homályába vesző sorában hol tartózkodunk, nehéz megmondani, tizenöt könyvünkkel az írók és olvasók kávéházában is bizonyára csak pikolónak számítunk. Mi legtöbbször a toronybeli munkások napról-napra (lapról-lapra) haladó munkájához hasonlónak érezzük tevékenységünket, a kérdés csak az, hogy ez a torony világít-e, tetejéről messze ellátunk, vagy a belterjes betűművelés elefántcsont-tornyának fog bizonnyulni majd.

SÜTŐ FERENC

Kós Károly: Erdély kövei. Transylvania. Klny. a Művelődés 1999/10–12. számából. 5+32 l. Művelődés 1999.

A MŰVELŐDÉS KÖNYVEI

A közművelődés szolgálatában. Antológia a Művelődés 1990–1994-es évfolyamaiból. Művelődés 1998. 29 cm 192 l. ill. 24 000 lej.

A közművelődés szükülő (t)erei. Antológia a Művelődés 1976–1989-es évfolyamaiból. Művelődés 1999. 29 cm 160 l. ill. 24 000 lej.

A kibontakozás igézete. Antológia a Művelődés 1968–1975-ös évfolyamaiból. Művelődés 2000. 29 cm 128 l. ill. ISBN 973-99433-4-9. 24 000 lej.

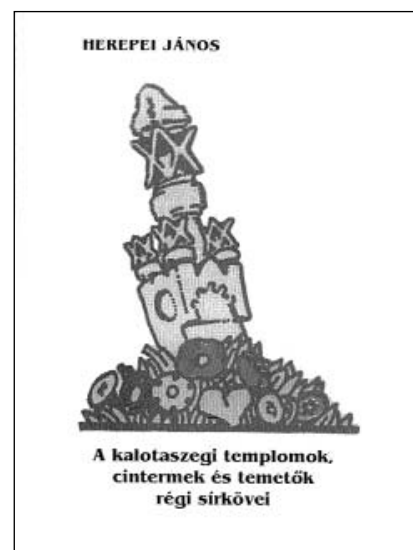
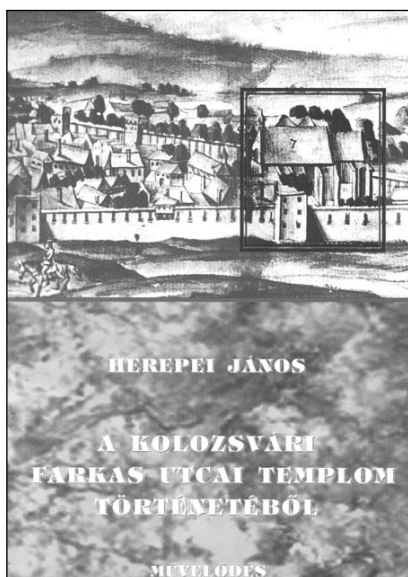
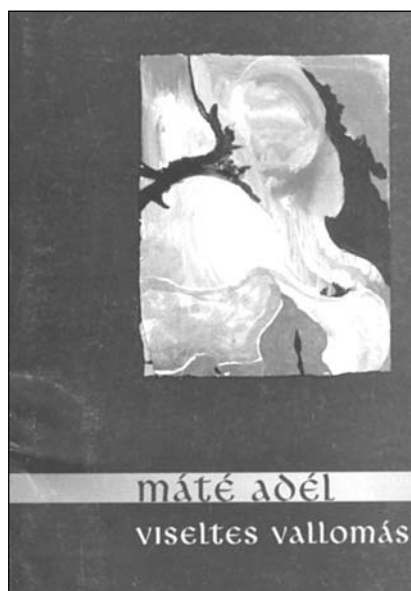
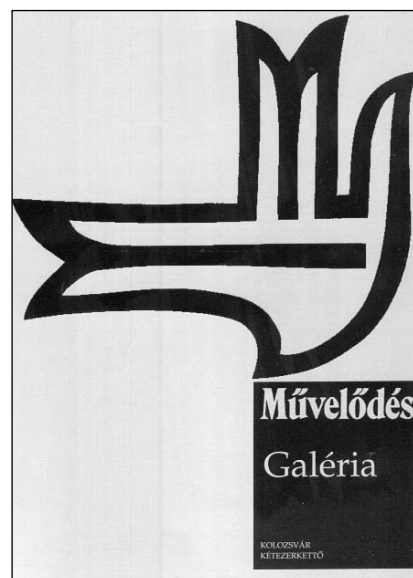
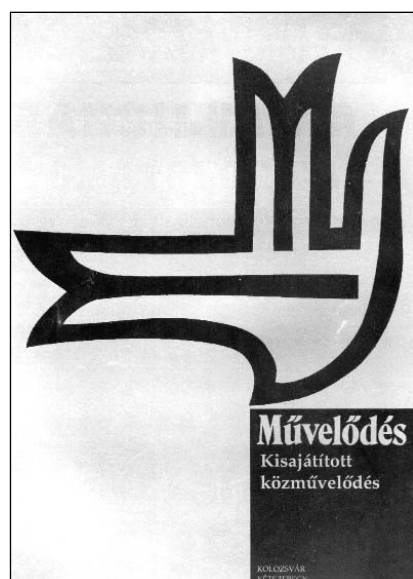
Kisajátított közművelődés. Antológia a Művelődés 1948–1967-es évfolyamaiból. Művelődés 2001. 29 cm 124 l. ill. ISBN 973-85359-0-5. 24000 lej.

Művelődés Galéria. Válogatás a Művelődés 1957–2002-es évfolyamainak képzőművészeti anyagából. Művelődés 2002. 27 cm 124 l. ill. ISBN 973-85359-7-2. 24000 lej.

Máté Adél: Viseltes vallomás. Versek. Szerk. Balázs Imre József. Művelődés 2001. 17 cm 72 l. ISBN 973-99433-7-3. 18 000 lej.

Herepei János: A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből (Az 1638–1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adataira). Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter. Művelődés 2002. 20 cm 274 l. 15 kép. ISBN 973-85359-6-4. 110000 lej.

Herepei János: A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter. Művelődés 2001. 21 cm 124 l. 8 kép. ISBN 973-85359-5-6. 40000 lej.

Kelemen Lajos: *Dr. Gidófalvy István (Életrajz)*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a kísérőtanulmányt írta, a függelékét összeállította Sas Péter. Múvelődés 2002. 24 cm 232 l. 145 kép. ISBN 973-85359-4-8. 160 000 lej.

Szentimrei Jenő: *Ferenc tekintetes úr*. Kölcsey Ferenc életregénye. Múvelődés – Castrum Könyvkiadó Sepsiszentgyörgy. 20 cm 332 l. ISBN 973-96728-7-6. 65 000 lej.

Balaskó Nándor: *Akt*. Sajtó alá rendezte, az előszót írta Orbán István. Múvelődés 2002. 20 cm 102 l. 78 kép. ISBN 973-85359-3-X. 75 000 lej.

Balaskó Nándor: *Lélekmadarak*. Sajtó alá rendezte, az előszót írta Orbán István. Múvelődés 2001. 20 cm. 64 l. 49 kép. ISBN 973-85359-2-1. 30 000 lej.

Balogh Ernő: *Régi erdélyi fotográfiák*. Az előszót írta Magyar Gábor. Múvelődés 2002. 17 cm 48 l. 38 kép. ISBN 973-85359-8-0. 64 000 lej.

Gábor Dénes: *Mítosz és valóság*. Gondolatok a székely himnuszról. Múvelődés 2000. 16 cm 32 l. (köttemelléklettel) ISBN 973-99433-2-2. 20 000 lej.

A felsorolt kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a szerkesztőség címén 10% kedvezménnyel. A küldeményeket utánvéttel postázzuk, külön postaköltséget nem számítunk fel.

